UDK 327 ISSN 0543-3657

MEĐUNARODNA POLITIKA

OSNOVANA JUNA 1950.
BEOGRAD
GOD. LXIV, BR. 1151.
JULI–SEPTEMBAR 2013.

U FOKUSU

Dragan Jovašević
ZLOČIN PROTIV ČOVEČNOSTI U MEĐUNARODNOM I NACIONALNOM KRIVIČNOM PRAVU

Nada Raduški
SRPSKA NACIONALNA ZAJEDNICA NA PROSTORU HRVATSKE U DRUGOJ POLOVINI XX I POČETKOM XXI VEKA

Milovan Radaković
SNAGA NEMAČKE

Vladimir Trapara
ODNOSI SJEDINJENIH DRŽAVA I RUSIJE U OBAMINOM DRUGOM MANDATU

Mohedin Ahmad Almadani
SPOLJNA POLITIKA EU PREMA SUDANU

ANALIZE

Pero Petrović, Dobrica Vesić
PRIMENA POLITIKE ORGANIZACIONE KULTURE I KLIME U SAVREMENOJ ORGANIZACIJI

Zoran Golubović
UPRAVLJANJE INFORMACIJAMA I KOMUNICIRANJEM U EKONOMSKOJ DIPLOMATIJI

Ana Jovašević
SAVREMENE TENDENCIJE EVROPSKE KULTURNE POLITIKE

Mladen Stojanović
POJAM, ZNAČAJ I FUNKCIJE INFRASTRUKTURE ZA MIR – ZAŠTO JE NEOPHODAN (NE)INSTITUCIONALNI OSLONAC TRANSFORMACIJE SUKOBA?

DOKUMENTI

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Časopisi Instituta za međunarodnu politiku i privredu

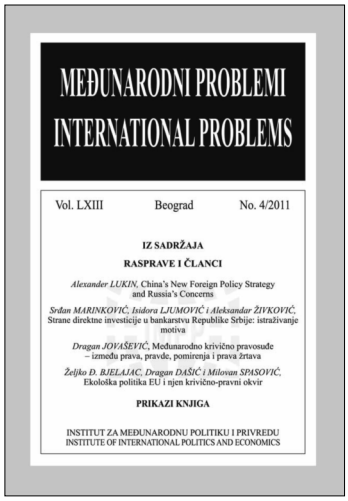

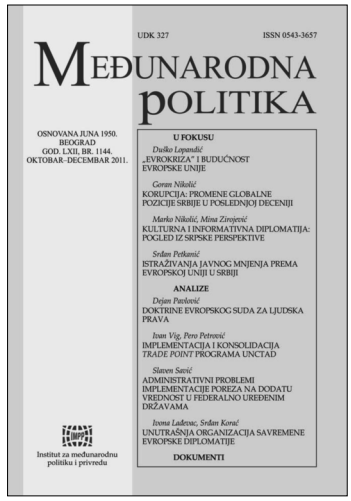

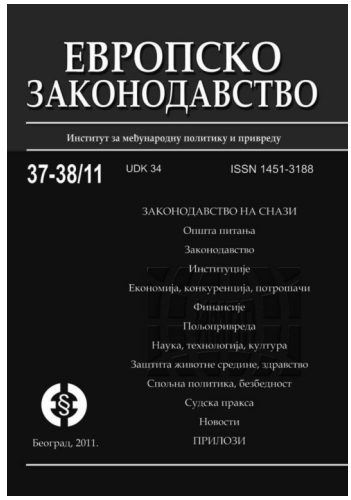

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Makedonska 25, P.O.B. 750, 11000 Beograd, tel. 337 36 33, fax: 337 38 24, E- mail: iipe@diplomacy.bg.ac.rs

MEĐUNARODNA POLITIKA

Makedonska 25, 11000 Beograd, poštanski fah 413, tel. +381 11 3373 824 (glavni i odgovorni urednik)
Tel./fax 337 38 32 (pretplata), e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs
Internet: www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm, izlazi tromesečno

UDK 327 ISSN 0543-3657

Godina LXIV, br. 1151, juli–septembar 2013.

Izdavački savet

Doc. dr Milica Delević (predsedavajuća),
docent, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Duško Lopandić, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, Beograd

Prof. dr Obrad Račić, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Ivo Visković, redovni profesor,
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Dr Milan Šahović, naučni savetnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Prof. dr Luka Brkić, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Hrvatska

Dr Hue Li, Institute of World Economics and Politics,
Chinese Academy of Social Sciences, Peking, Kina

Dr Zoltán Hajdú, Hungarian Academy of Sciences, Pécs, Mađarska

Dr Yiorghos Leventis, United Nations University,
International Security Forum, Lefkosia, Kipar

Dr Mikhail M. Lobanov, Russian Academy of Sciences,
Institute of Economy, Moskva, Rusija

Dr Hrvoje Butković, Institut za međunarodne odnose, Zagreb, Hrvatska

Prof. Nikoleta Sîrghi, University of the West Timişoara,
Faculty of Economics, Temišvar, Rumunija

Dr Zoila González Maicas, Instituto Superior de Relaciones Internacionales, Havana, Kuba

Dr Biser Banchev, Bulgarian Academy of Sciences, Institute for Balkan Studies,
Sofija, Bugarska

Prof. dr. Joachim Becker, Institute for International Economics and Development,
Vienna, University of Economics and Business Administration, Austria.

Uredništvo

Dr Dragan Petrović, viši naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Miroslav Antevski, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Brano Miljuš, viši naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Duško Dimitrijević, viši naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Dr Milovan Radaković, naučni saradnik,
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Izdavač
Institut za međunarodnu politiku i privredu,
11000 Beograd, Makedonska 25

Direktor Instituta
Dr Duško Dimitrijević

Glavni i odgovorni urednik
Dr Dragan Đukanović

Zamenik glavnog i odgovornog urednika
Dr Dragan Petrović

Prelom
Snežana Vojković

Lektura
Ivanka Andrejević

Prevod
Aleksandra Janošević

Godišnja pretplata
Zahtev za pretplatu slati na adresu: *Međunarodna politika*, Makedonska 25,
11000 Beograd, poštanski fah 413, uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka Beograd, Makedonska 32

Za inostranstvo
BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel./fax +381 11 20 84 229, e-mail: bfsbooks@sezampro.rs

Oglasi
Informacije o ceni i raspoloživom oglasnom prostoru mogu se dobiti na telefon
(011) 337 38 32 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

Štamparija
„Mala knjiga", Novi Sad

Pogledi izneti u člancima odražavaju lični stav autora,
a ne nužno i stav Izdavačkog saveta i Uredništva

Izlaženje časopisa *Međunarodna politika* finansira
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

MEĐUNARODNA POLITIKA

UDK 327 Godina LXIV, br. 1151, juli–septembar 2013. ISSN 0543-3657

Sadržaj

U FOKUSU

Dragan Jovašević
Zločin protiv čovečnosti u međunarodnom
i nacionalnom krivičnom pravu 5

Nada Raduški
Srpska nacionalna zajednica na prostoru Hrvatske
u drugoj polovini XX i početkom XXI veka 23

Milovan Radaković
Snaga Nemačke 37

Vladimir Trapara
Odnosi Sjedinjenih Država i Rusije
u Obaminom drugom mandatu 51

Mohedin Ahmad Almadani
Spoljna politika Evropske unije prema Sudanu 67

ANALIZE

Pero Petrović, Dobrica Vesić
Primena politike organizacione kulture i klime
u savremenoj organizaciji 86

Zoran Golubović
Upravljanje informacijama i komuniciranjem
u ekonomskoj diplomatiji 107

Međunarodna politika br. 1151, juli–septembar 2013. godine

Institut za međunarodnu politiku i privredu (IMPP)

Ana Jovašević
Savremene tendencije evropske kulturne politike 123

Mladen Stojanović
Pojam, značaj i funkcije infrastrukture za mir
– zašto je neophodan (ne)institucionalni oslonac
transformacije sukoba? 135

PRIKAZI KNJIGA

Svetlana Đurđević-Lukić, *Globalna politika Sjedinjenih Američkih Država 2001–2012* 151

Aleksandar Fatić, Srđan Korać, Aleksandra Bulatović, *Etika kriminalističko-obaveštajnog rada* 153

DOKUMENTI

Obraćanje predsednika Republike Srbije Tomislava Nikolića
na 68. zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 157

UDK: 341.48/.49
Biblid 0543-3657, 64 (2013)
God. LXIV, br. 1151, str. 5–22.
Izvorni naučni članak
Primljen: 19 avgust 2013.

Prof. dr Dragan JOVAŠEVIĆ[1]

Zločin protiv čovečnosti u međunarodnom i nacionalnom krivičnom pravu

SAŽETAK

Međunarodno krivično pravo kao sistem pravnih propisa sadržanih u aktima međunarodne zajednice, ali i u nacionalnom (internom) krivičnom zakonodavstvu pojedinih država, predviđa krivičnu odgovornost i kažnjivost za veći broj međunarodnih krivičnih dela među kojima se izdvaja zločin protiv čovečnosti. To su dela kojima se krše ratni zakoni i običaji rata (međunarodno humanitarno pravo) i kojima se povređuje mir među narodima i bezbednost čovečanstva. Za učinioce ovih krivičnih dela u određenim slučajevima primarna je nadležnost međunarodnih sudskih (nadnacionalnih) organa. Upravo o pojmu i karakteristikama krivičnog dela zločin protiv čovečnosti sa teorijskog i praktičnog aspekta u međunarodnom i nacionalnom krivičnom pravu Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, govori autor ovog rada.

Ključne reči: Međunarodno krivično pravo, krivično delo, zločin protiv čovečnosti, nacionalno krivično pravo, odgovornost, kazna.

Pojam i elementi međunarodnog krivičnog dela

Međunarodna krivična dela[2] su u pravnom sistemu Republike Srbije predviđena u Krivičnom zakoniku, u glavi trideset četvrtoj, pod nazivom: „Krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom“. Ova krivična dela, zapravo, predstavljaju delatnosti kojima se krše međunarodni ugovori, sporazumi i konvencije i narušava ili ugrožava mir

[1] Redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu. E-mail: jovas@prafak.ni.ac.rs.

[2] Vojislav Đurđić, Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, 2003, str. 45–47.

među narodima, bezbednost čovečanstva, odnosno druge međunarodnim pravom zaštićene vrednosti, ili kojima se krše ratna pravila o ponašanju zaraćenih strana prema ratnim zarobljenicima, ranjenicima, bolesnicima i civilnom stanovništvu. Nastanak ovih krivičnih dela vezan je za postojanje međunarodnih pravila kojima se regulišu odnosi između država u doba rata, tj. odnosi između zaraćenih strana u pogledu započinjanja i vođenja rata.[3] Međunarodno ratno pravo nastalo je kao posledica surovog i nečovečnog postupanja u toku duge istorije ratova i oružanih sukoba između naroda i država sa ciljem da humanizuje ovo najnehumanije sredstvo za rešavanje međudržavnih i međunarodnih sporova.

Sa pojavom međunarodnog ratnog prava otpočeo je proces postepenog ograničavanja prava zaraćenih strana i kontrolisanja njihovih postupaka, ne samo prema neboračkom stanovništvu, već i u pogledu započinjanja i vođenja ratova. Pravo države na apsolutnu slobodu u pogledu započinjanja i vođenja rata biće postepeno ograničeno tako što će pojedini postupci koji predstavljaju nepotrebna razaranja, ubijanja i mučenja, biti zabranjeni. Kršenjem ratnih pravila i običaja nastaju ratna krivična dela. Prihvatajući međunarodne obaveze na osnovu potpisivanja i ratifikovanja brojnih međunarodnih konvencija, u krivičnom zakonodavstvu pojedinih država predviđeno je više krivičnih dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom. Ova krivična dela nastaju kršenjem pravila sadržanih u međunarodnim konvencijama. Njihov je izvor u postojanju zabrana u aktima međunarodnog prava.[4]

Objekt zaštite ovih krivičnih dela jesu čovečnost i druge univerzalne, opšecivilizacijske vrednosti zaštićene međunarodnim pravom. Zaštita čovečnosti znači zaštitu osnovnih ljudskih dobara kao što su: život, telesni integritet, čast, ugled i dostojanstvo čoveka, osnovna ljudska prava i slobode. Druge vrednosti fizičkih lica, pojedinih država i cele međunarodne zajednice imaju takođe opšti, univerzalni značaj, pa su zaštićene i zajamčene međunarodnim pravom. Najveći broj međunarodnih krivičnih dela može se učiniti u zakonom određeno vreme: za vreme rata, oružanog sukoba ili okupacije. Po pravilu, ova krivična dela se čine organizovano i sa ciljem sprovođenja određene politike vladajuće grupe ili partije. Budući da spadaju u organizovani, planski kriminalitet, ova se dela najčešće čine po naređenju pretpostavljenih vojnih ili političkih rukovodilaca. Ta činjenica zahteva posebno utvrđivanje odgovornosti organizatora, naredbodavca i neposrednog učinioca. Ova krivična dela mogu biti učinjena samo s umišljajem. Pojedina krivična dela iz ove grupe ne zastarevaju u pogledu krivičnog gonjenja ili izvršenja izrečenih kazni: genocid, zločin protiv čovečnosti, ratni zločini i druga krivična dela za koja po ratifikovanim međunarodnim ugovorima zastarelost ne može da nastupi.

---

[3] Dragan Jovašević, *Leksikon krivičnog prava*, Beograd, 2011, str. 345.

[4] Dragan Jovašević, *Međunarodna krivična dela – odgovornost i kažnjivost*, Niš, 2010, str. 17–28.

U teoriji međunarodnog krivičnog prava[5] razlikuje se više vrsta međunarodnih krivičnih dela. Uobičajena je podela na: a) međunarodna krivična dela u užem smislu (prava ili čista međunarodna krivična dela), i b) međunarodna krivična dela u širem smislu (neprava ili mešovita međunarodna krivična dela).[6] Inače, ova je podela prvi put usvojena na 14. Kongresu Međunarodnog udruženja za krivično pravo koji je održan 1989. godine u Beču.[7] Kriterijum za ovo razlikovanje jeste nadležnost međunarodnih krivičnih sudova (sudova koji postupaju samo u slučaju izvršenih međunarodnih krivičnih dela u užem smislu), odnosno istorija krivičnog pravosuđa. Međunarodna krivična dela u užem smislu čine prvu vrstu ovih krivičnih dela. Tu se radi o međunarodnim krivičnim delima kojima se krše ratni zakoni i običaji rata (dakle, norme međunarodnog ratnog i humanitarnog prava). To su dela sadržana u nirnberškoj i tokijskoj presudi. Ona se još nazivaju i međunarodna krivična dela prema opštem međunarodnom pravu (ili *crimina iuris gentium*). Tu spadaju sledeća međunarodna krivična dela: 1) zločin protiv mira, 2) ratni zločin, 3) genocid, i 4) zločin protiv čovečnosti.

U pravnoj teoriji ima shvatanja da se ova krivična dela nazivaju međunarodnim zločinima *stricto sensu* iza kojih stoje kogentne norme međunarodnog prava, npr. haške ili ženevske konvencije.[8] Kao osnovne karakteristike međunarodnih krivičnih dela u užem smislu (*core crimes* – gnusni zločini)[9] u pravnoj teoriji navode se sledeće:[10] 1) ovi međunarodni zločini imaju dvostruku prirodu. Njihovo izvršenje povlači: a) krivičnu odgovornost pojedinaca kao njihovih izvršilaca ili saučesnika, odnosno nadređenih lica (po osnovu komandne odgovornosti), s jedne strane, i b) međunarodnopravnu odgovornost države, s druge strane; 2) međunarodnim zločinima se krše osnovna (temeljna) ljudska prava i oni su stoga zabranjeni kao represalije u slučaju vršenja isto takvih zločina druge suprotstavljene strane; 3) međunarodni zločini u pogledu krivičnog gonjenja i kažnjavanja ne zastarevaju; i 4) opšte međunarodno pravo nameće obavezu državama da ne krše osnovne norme koje zabranjuju njihovo vršenje kao obavezu *erga omnes*.

Zločin protiv čovečnosti u nacionalnom krivičnom pravu

Od značaja za razmatranu temu jeste analiza krivičnopravnih normi koje se odnose na zločin protiv čovečnosti u zakonodavstvima Srbije, Hrvatske i

---

[5] Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, Sarajevo, 2011, str. 118–123.

[6] Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Krivično (kazneno) pravo, Posebni dio*, Sarajevo, 2006, str. 39–40.

[7] Podelu međunarodnih krivičnih dela ove vrste zastupaju brojni autori: Bassiouni, Cassese, Than, Shorts i dr.

[8] Drago Radulović, *Međunarodno krivično pravo*, Podgorica, 1999, str. 118–121.

[9] Dragan Jovašević, *Međunarodna krivična dela – odgovornost i kažnjivost*, op. cit., str. 167–169.

[10] Vladimir Đuro Degan, Berislav Pavišić, *Međunarodno kazneno pravo*, Zagreb, 2005, str. 186–187.

Bosne i Hercegovine. To je i logično jer se radi o državama na čijim su teritorijima u poslednjoj deceniji dvadesetog veka izvršeni brojni zločini protiv čovečnosti koji su u međuvremenu procesuirani, ali čije presuđenje u brojnim predmetima tek predstoji. Čak ni osnivanje i delovanje Haškog tribunala 1993. godine koji bi trebalo da okonča rad sledeće godine nije uspelo da sva osumnjičena lica za ovo teško međunarodno krivično delo izvede pred lice pravde.

Krivično pravo Republike Srbije

I krivično pravo Republike Srbije posle 1. januara 2006. godine poznaje krivično delo protiv čovečnosti kao jedno od najtežih krivičnih dela današnjice. Zločin protiv čovečnosti[11] iz člana 371. KZ RS predstavlja novouvedeno krivično delo[12] čiji se nastanak vezuje za Statut Međunarodnog vojnog suda iz 1945. godine i Nirnberšku presudu.[13] Radi se o teškom međunarodnom krivičnom delu kojim se napadaju vrednosti koje su karakteristične za čovečanstvo u celini, odnosno vrednosti koje se smatraju opštehumanim vrednostima. Na razvoj ideja i koncepcije o zločinu protiv čovečnosti presudno su uticale ideje o potrebi zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda. Zločin protiv čovečnosti[14] (*crimen iuris gentium*) bazira se na kršenju osnovnih zakona čovečnosti, tj. prava svakog lica na život i pravo svake etničke grupe na njeno postojanje kao takve. Dakle, radi se o aktima koji su upereni protiv uslova postojanja čoveka i njegovih pojedinih ljudskih grupa ili čovečanstva u celini.

U pravnoj teoriji se tako ističu sledeći elementi zločina protiv čovečnosti:[15] a) to su naročito gnusna kršenja zabrana koja predstavljaju teško vređanje ljudskog dostojanstva i ponižavanje jednog ili više lica, b) to nisu izolovani ili sporadični događaji, već se javljaju kao deo politike vlade neke države ili široka ili sistematska praksa vršenja zločina koju toleriše, prašta ili na nju pristaje neka vlada ili faktička vlast, c) to su dela koja su zabranjena i moraju biti kažnjena bez obzira na to da li su izvršena za vreme rata ili mira, i d) žrtve ovog zločina mogu biti civili ili ako su izvršena u toku oružanog

---

11 Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Krivično (kazneno) pravo, Posebni dio*, op. cit., str. 42–44.

12 Dosadašnje odsustvo ove inkriminacije pravdano je činjenicom da je ono pokriveno krivičnim delom genocida, ali je skorašnja praksa prilikom građanskog rata na tlu bivše Jugoslavije ukazala da se neki zločini protiv civilnog stanovništva ne mogu kvalifikovati kao genocid jer nisu usmereni na potpuno ili delimično uništenje nacionalne, rasne, verske ili etničke grupe, a zbog vremena u kome se vrše, ne mogu se kvalifikovati ni kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva.

13 Smatra se da među prve presude za zločin protiv čovečnosti spada i presuda Specijalnog kasacionog suda Holandije iz 1949. godine u kojoj stoji da zločine ove kategorije karakterišu njihova težina i divljaštvo, dimenzije, činjenica da su deo sistema usmerenog na širenje terora ili da predstavljaju kariku u smišljeno sprovođenoj politici protiv nekih grupa stanovništva.

14 Zoran Pajić, „Zločin protiv čovečnosti – problem međunarodne odgovornosti“, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, No. 2–3, 1986, str. 304–316.

15 Antonio Cassese, *Međunarodno krivično pravo*, Beograd, 2005, str. 73–85.

sukoba, lica koja ne učestvuju (ili više ne učestvuju) u oružanim neprijateljstvima, kao i po međunarodnom običajnom pravu neprijateljski borci.

Delo[16] čini lice koje kršeći pravila međunarodnog prava u okviru šireg[17] ili sistematskog[18] napada uperenog protiv civilnog stanovništva[19] naredi vršenje ili neposredno izvrši sledeće radnje: ubistvo, stavljanje stanovništva ili jednog njegovog dela u takve životne uslove koji vode njihovom potpunom ili delimičnom istrebljenju, porobljavanje, prinudno preseljavanje stanovništva, mučenje, silovanje, prinuđavanje na prostituciju, prisiljavanje na trudnoću ili sterilisanje radi promene etničkog sastava stanovništva, proganjanje ili proterivanje na političkoj, verskoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, polnoj ili kakvoj drugoj osnovi, zatvaranje ili otmicu lica bez davanja informacija o tome kako bi im se uskratila pravna zaštita, ugnjetavanje rasne grupe ili uspostavljanje dominacije jedne takve grupe nad drugom, ili druge slične nehumane postupke kojima se namerno prouzrokuju teške patnje ili ozbiljno ugrožava zdravlje ljudi.[20]

U inostranom krivičnom pravu izričito je određeno da se kao napad u smislu ovog krivičnog dela podrazumeva ponašanje koje uključuje višestruko činjenje ovih delatnosti protiv bilo kog civilnog stanovništva na osnovi ili u cilju državne politike ili politike neke organizacije da se učini takav napad. Objekt zaštite kod ovog najtežeg krivičnog dela današnjice jesu: a) čovečnost, i b) međunarodno pravo. Objekt napada je u smislu ove inkriminacije određen kao civilno stanovništvo, dakle celokupno neboračko stanovništvo bez obzira na državljanstvo koje se nađe na okupiranoj teritoriji ili na teritoriji u vlasti protivničke strane. Iako se delo čini preduzimanjem pojedinih delatnosti prema pojedincima, njegov cilj nije da se ti pojedinci likvidiraju kao određene ličnosti, već u funkciji provođenja šireg ili sistematskog napada usmerenog protiv civilnog stanovništva u celini. Cilj je ovog dela, dakle, uništenje celog ili najvećeg dela civilnog stanovništva pri čemu je likvidacija pojedinaca samo način ostvarivanja ovog cilja. Radi se, naime, o višestrukom (višeaktnom) ponavljanju delatnosti prema civilnim licima na osnovu ili u cilju realizacije određene državne politike ili politike neke organizacije (npr. političke stranke i sl.). Cilj ove inkriminacije je da se

---

[16] Zoran Pajić, „Međunarodna odgovornost za zločin protiv čovječnosti u svjetlu nirnberških načela i suvremenih shvatanja“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1986, str. 109–134.

[17] Pojam „širi napad“ treba shvatiti tako da se oružani sukob odvija na širem području.

[18] Pojam „sistematski napad“ treba shvatiti tako da se radi o planiranom napadu, o kome je prethodno postignut dogovor, date određene smernice. Taj plan se može uklopiti u širi vojni ili politički plan, ali može biti vezan i za konkretne operacije.

[19] Napad usmeren protiv civilnog stanovništva znači ponašanje koje uključuje višestruko ponavljanje ovih radnji u zakonu taksativno navedenih protiv bilo kog civilnog stanovništva na osnovi ili u cilju državne politike ili politike neke organizacije da se učini takav napad.

[20] Zoran Pajić, „Međunarodna odgovornost za zločin protiv čovečnosti u svjetlu nirnberških načela i savremenih shvatanja“, op. cit., str. 109–134.

osigura svakom licu pravo na život i poštovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda.

Radnja izvršenja sastoji se iz niza različitih delatnosti koje se mogu svrstati u više grupa, i to:[21] 1) lišavanje života drugog lica – ubistvo, 2) stavljanje stanovništva ili jednog njegovog dela u takve životne uslove koji vode njihovom potpunom ili delimičnom istrebljenju,[22] 3) porobljavanje ili prinudno preseljavanje stanovništva, 4) mučenje, 5) silovanje, prinuđavanje na prostituciju, prisiljavanje na trudnoću ili sterilisanje radi promene etničkog sastava stanovništva, 6) proganjanje ili proterivanje[23] na političkoj, verskoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, polnoj ili kakvoj drugoj osnovi, 7) zatvaranje ili otmicu lica bez davanja informacija o tome kako bi im se uskratila pravna zaštita, 8) ugnjetavanje rasne grupe ili uspostavljanje dominacije jedne takve grupe nad drugom, ili 9) drugi slični nehumani postupci kojima se namerno prouzrokuju teške patnje ili ozbiljno ugrožava zdravlje ljudi.[24]

Radnja izvršenja može se ostvariti na dva načina.[25] To su: a) izdavanjem naređenja, i b) neposrednim preduzimanjem delatnosti. Izdavanje naređenja da se vrše navedene delatnosti predstavlja posebnu i samostalnu radnju izvršenja zločina protiv čovečnosti. Naređivanje je, inače, jedan oblik podstrekavanja, ali ono ovde nema karakter saučesništva, već posebnog načina izvršenja ovog dela. Ovo krivično delo se uglavnom čini organizovano, sistematski i po unapred utvrđenom planu, gde naređenje pretpostavljenog ima posebnu snagu dejstva, pa je stoga i njegova odgovornost samostalne prirode. Naime, naredbodavac će biti odgovoran za samo izdavanje naređenja da se izvrši zločin protiv čovečnosti, čak i onda kada potčinjeni odbije ili na drugi način izbegne izvršenje takvog naređenja.[26]

Ono što je bitno za radnju izvršenja jeste da se jedna ili više delatnosti preduzimaju višekratno: 1) kršenjem pravila međunarodnog prava, dakle protivpravno, što mora biti obuhvaćeno svešću učinioca dela, i 2) u okviru šireg ili sistematski organizovanog napada usmerenog prema bilo kom delu civilnog stanovništva. Gramatičkim tumačenjem ove zakonske odredbe mogao bi se izvući zaključak da se ovo krivično delo može izvršiti samo za vreme oružanog sukoba („u okviru napada") što nije tačno. Pravilnije je uzeti da se zločini ove vrste mogu vršiti i u toku oružanog sukoba, ali i kada je taj

---

21 Drago Radulović, *Međunarodno krivično pravo*, op. cit., str. 115–120.

22 Istrebljenje uključuje namerno nametanje takvih životnih uslova, a posebno uskraćivanje pristupa hrani i lekovima koji mogu imati za posledicu uništenje dela stanovništva.

23 Progon se odnosi na bilo koju grupu ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, spolnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva u međunarodnom pravu u vezi sa bilo kojim krivičnim delom. Ovde se radi o namernom i teškom uskraćivanju, dakle onemogućavanju korišćenja osnovnih ljudskih prava i sloboda zbog razlike u pripadnosti određenoj grupi ljudi ili zajednici, a koje je suprotno međunarodnom pravu (Vojislav Đurđić, Dragan Jovašević, *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2010, str. 267).

24 Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, op. cit., str. 134–137.

25 Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Krivično (kazneno) pravo, Posebni dio*, op. cit., str. 40–42.

26 Đorđe Đorđević, *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd, 2009, str. 269.

sukob već prestao, ali se vršenje zločina realizuje u kontekstu šireg ili sistematskog napada koji je uperen protiv civilnog stanovništva.[27]

Pravni pojam zločina protiv čovečnosti traži da taj zločin bude izvršen kao deo širokog i sistematskog napada. Napad je širok ako je izvršen snažno, masivno, kolektivno, sa znatnom ozbiljnošću i usmeren protiv brojnih žrtava. Napad je sistematičan ako počiva na temeljnoj organizaciji i pripremama, te sledi obrazac ponašanja koji je izveden iz neke zajedničke politike utemeljene na javnim ili privatnim sredstvima. Ta politika, doduše, ne treba da bude formalno državna politika, ali mora biti prethodno planirana. Taj napad može da bude i nenasilan u obliku nametanja određenog političkog sistema ili položaja, npr. aparthejda. On mora da bude usmeren na civilno stanovništvo.[28] Pri tome se u običajnom međunarodnom pravu, kao i u nacionalnom zakonodavstvu, za postojanje ovog dela ne zahteva da se radnje izvršenja preduzimaju za vreme oružanog sukoba. Pri tome treba imati u vidu i činjenicu da je Haški tribunal u presudi Dušanu Tadiću (ICTY-94-1-T) kao konstitutivne elemente zločina protiv čovečnosti naveo sledeće: 1) postojanje oružanog sukoba, 2) veza sa oružanim sukobom, 3) rasprostranjeno i sistematsko vršenje zločina, 4) diskriminatorska namera, i 5) pozadina namere politička (ali ne bezuslovno). Na taj način su uslovi za postojanje ovog zločina znatno suženi.[29]

Posledica dela javlja se u vidu povrede i uskraćivanja korišćenja osnovnih ljudskih prava i sloboda civilnom stanovništvu. Ona se ostvaruje prouzrokovanjem manjeg ili većeg broja pojedinačnih posledica. Broj prouzrokovanja nije odlučujući za postojanje dela, ali je od značaja kod odmeravanja kazne.[30] Učinilac dela može biti svako lice, a u pogledu krivice potreban je direktni umišljaj. Taj umišljaj mora da obuhvati dva elementa: 1) svest da se čini krivično delo, i 2) znanje o širem kontekstu u kojem je ovo krivično delo učinjeno. Pri tome se za postojanje ovog krivičnog dela ne zahteva da učinilac podržava poredak koji napada civilno stanovništvo. U tom smislu stoji i praksa Haškog tribunala u presudi Tihomiru Blaškiću (ICTY-95-14).

Za ovo delo propisana je kazna zatvora najmanje pet godina ili kazna zatvora od trideset do četrdeset godina. Zakonom je izričito predviđeno da za ovo delo krivično gonjenje i kažnjavanje ne zastarevaju.

Krivično pravo Republike Hrvatske

Novo krivično zakonodavstvo Republike Hrvatske poznaje krivično delo zločina protiv čovečnosti. Naime, Kazneni zakon u članu 90. predviđa kaznu

---

[27] Ljubiša Lazarević, Branko Vučković, Vesna Vučković, *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*, Cetinje, 2004, str. 1024.

[28] Presuda Međunarodnog tribunala za Ruandu u predmetu ICTR-96-4T od 2. septembra 1998.

[29] Berislav Pavišić, Velinka Grozdanić, Petar Veić, *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, 2007, str. 429.

[30] Ibidem, str. 428–431.

od najmanje pet godina zatvora ili kaznu dugotrajnog zatvora.[31] Ovo krivično delo čini lice koje kršeći pravila međunarodnog prava u sklopu šireg ili sistematskog napada usmerenog protiv civilnog stanovništva uz znanje o tom napadu izvrši ili naredi vršenje jedne od zakonom taksativno navedenih radnji.

Radnja izvršenja zločina protiv čovečnosti je alternativno određena. Nju čini lice koje:

1. ubije drugo lice,
2. radi istrebljenja nametne civilnom stanovništvu životne uslove kojima je cilj dovođenje do njegovog delimičnog uništenja,
3. stavi u ropstvo neko lice tako da nad njim vrši pojedina ili sva ovlašćenja koja proizilaze iz prava vlasništva, uključujući vršenje takvih ovlašćenja u trgovini ljudima,
4. proteruje ili prisilno premešta druga lica putem progona ili drugih prisilnih mera s područja na kome zakonito borave, a bez osnova predviđenih međunarodnim pravom,
5. protivpravno zatvori drugo lice ili mu na drugi način protivpravno oduzme slobodu,
6. muči lice kome je oduzeta sloboda ili je pod nadzorom okrivljenog tako da mu namerno nanosi teške telesne ili duševne boli ili patnje osim onih koje proizilaze, svojstvene su ili su slučajna posledica zakonite kazne,
7. siluje drugo lice, drži je u polnom ropstvu, prisiljava na prostituciju, nezakonito drži u zatočenju ženu koja je nasilno zadrudnela kako bi se uticalo na etnički sastav stanovništva ili činile druge teške povrede međunarodnog prava, drugom licu bez njegovog pristanka i kada to nije opravdano medicinskim razlozima oduzme biološku repreduktivnu sposobnost ili nad njim izvrši drugo polno nasilje iste težine,
8. progoni određenu skupinu ili zajednicu na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, verskoj, polnoj ili drugoj osnovi koja se uopšte prema međunarodnom pravu smatra nedopuštenom i to izvrši tako da drugom licu zato što pripada određenoj skupini ili zajednici namerno i u velikoj meri oduzme osnovna prava suprotno međunarodnom pravu,
9. uhvati, drži u zatočeništvu ili otme lice u ime ili uz dopuštenje, pomoć ili pristanak države ili političke organizacije, a nakon toga odbije da prizna takvo oduzimanje slobode ili uskrati obaveštenje o sudbini ili mestu na kojem se lice nalazi s ciljem da mu se uskrati pravna zaštita kroz duži vremenski period,
10. u okviru institucionalnog režima sistematskog tlačenja i dominacije jedne rasne skupine nad drugom i u nameri održavanja takvog režima izvrši drugo nečovečno delo ili delo slično nekom od tih dela (zločin aparthejda), ili

[31] *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 125/2011 i 144/2012.

11. izvrši druga nečovečna dela kojima se namerno uzrokuje teška patnja, teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja.[32]

Krivično pravo Bosne i Hercegovine

I Bosna i Hercegovina u novom krivičnom zakonodavstvu predviđa krivično delo zločina protiv čovečnosti. Zločin protiv čovečnosti[33] je propisan u članu 172. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine[34] jedinstveno za celu državu. To je novouvedeno krivično delo. Delo čini lice koje kao deo širokog ili sistematskog napada usmerenog protiv bilo kog civilnog stanovništva preduzme sledeće radnje: liši života drugo lice ili učini istrebljenje ili odvođenje u ropstvo, deportaciju ili prisilno preseljenje stanovništva, zatvaranje ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava ili mučenje ili prisiljavanje drugog lica upotrebom sile ili pretnjom da će se neposredno upotrebiti sila prema tom ili njemu bliskom licu na seksualni odnos ili sa njim izjednačenu seksualnu radnju, seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju ili trudnoću ili sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja ili progon bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, verskoj ili polnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva u međunarodnom pravu ili prisilni nestanak lica ili zločin apartheida ili druga nečovečna dela slične prirode učinjena u nameri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušavanja zdravlja.

Radnja učinjenja sastoji se iz niza različitih delatnosti kao što su:[35]

1. činjenje ubistava,
2. istrebljenje koje uključuje namerno nametanje takvih životnih uslova, a posebno uskraćivanje pristupa hrani i lekovima koje može dovesti do uništenja dela stanovništva,
3. odvođenje u ropstvo što znači činjenje prema nekom licu nekog ili svih ovlašćenja vezanih za pravo svojine, uključujući i takvo postupanje pri trgovini ljudima, posebno ženama i decom,
4. deportacija ili prisilno preseljenje stanovništva u vidu prisilnog iseljenja lica sa teritorije na kojoj su zakonito prisutna proterivanjem ili drugim prinudnim merama bez osnova dopuštenih u međunarodnom pravu,
5. zatvaranje ili drugo teško oduzimanje fizičke slobode suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava,
6. mučenje u vidu namernog nanošenja snažnog fizičkog ili duševnog bola ili patnje prema licu koje je zadržano ili pod nadzorom učinioca dela

---

[32] Ksenija Turković et al., *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, 2013, str.137–139.

[33] Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Krivično (kazneno) pravo, Posebni dio*, op. cit., str. 42–44.

[34] *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 2/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 32/2007 i 8/2010.

[35] Borislav Petrović, Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, op. cit., str. 238–241.

izuzimajući bol i patnju koji su posledica izvršenja zakonito izrečenih sankcija,

7. prisiljavanje drugog lica upotrebom sile ili pretnjom da će se direktno napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica: a) na seksualni odnos ili s njim izjednačenu seksualnu radnju (silovanje), b) seksualno ropstvo, c) prisilnu prostituciju, d) prisilnu trudnoću (u vidu nezakonitog zatočeništva žene kojoj je prisilno prouzrokovana trudnoća s namerom da se utiče na etnički sastav bilo kojeg stanovništva ili da se učine druge teške povrede međunarodnog prava), g) prisilnu sterilizaciju, ili e) bilo koji drugi oblik teškog seksualnog nasilja,
8. progon bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, verskoj, polnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva u međunarodnom pravu u vezi sa bilo kojim krivičnim delom. Ovde se radi o namernom i teškom uskraćivanju, dakle onemogućavanju korišćenja osnovnih ljudskih prava i sloboda zbog razlike u pripadnosti određenoj grupi ljudi ili zajednici, a koje je suprotno međunarodnom pravu,
9. prisilni nestanak lica u vidu njihovog hapšenja, pritvaranja ili otimanja od strane ili sa dopuštenjem, podrškom ili pristankom države ili političke organizacije, uz istovremeno odbijanje da se prizna takvo lišenje slobode ili da se pruži informacija o sudbini ili o mestu gde se nalaze takva lica s namerom da im se ne pruži zaštita zakona na duže vreme,
10. zločin apartheida koji uključuje nečovečne radnje učinjene u kontekstu institucionalnog režima sistematskog potlačivanja i dominacije jedne rasne grupe nad bilo kojom drugom rasnom grupom ili skupinama ljudi učinjene sa namerom održavanja takvog režima, i
11. druga nečovečna dela slične prirode učinjena u nameri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizičke ili psihičke povrede ili narušavanja zdravlja.

Ono što je bitno za radnju izvršenja jeste da se jedna ili više delatnosti preduzimaju višekratno u okviru širokog ili sistematski organizovanog napada usmerenog prema bilo kom delu civilnog stanovništva. Posledica dela se javlja u vidu povrede i uskraćivanja korišćenja osnovnih ljudskih prava i sloboda civilnom stanovništvu. Ona se ostvaruje prouzrokovanjem manjeg ili većeg broja pojedinačnih posledica. Broj prouzrokovanja nije odlučujući za postojanje dela, ali je od značaja kod odmeravanja kazne. Za ovo delo je propisana kazna zatvora najmanje deset godina ili dugotrajni zatvor. Zakonom je izričito predviđeno da za ovo delo krivično gonjenje i kažnjavanje ne zastarevaju.

Zločin protiv čovečnosti u nirnberškom i tokijskom pravu

Statut Međunarodnog vojnog suda usvojen na osnovu Londonskog sporazuma savezničkih sila 8. avgusta 1945. godine[36] u članu 6. određuje međunarodna krivična dela čiji će učinioci kao pojedinci ili kao članovi

[36] Nirnberška presuda, Beograd, 1948, str. 13–19.

organizacije biti suđeni od strane ovog suda. To su: 1) zločini protiv mira, 2) ratni zločini, i 3) zločin protiv čovečnosti.[37] Pored neposrednih izvršilaca ovih među-narodnih krivičnih dela, krivično su odgovorna i lica koja se javljaju u svojstvu vođe, organizatora, podstrekača ili drugog saučesnika, a koja su učestvovala u sastavljanju ili izvršenju nekog zajedničkog plana ili zavere radi izvršenja nekog od navedenih zločina. Ovde se, zapravo, radi o odgovornosti i kažnjavanju saučesnika za izvršena dela po principu subjektivne krivične odgovornosti. Učiniocu ovih krivičnih dela u smislu odredbe čl. 27. i 28. Statuta, mogu se izreći sledeće vrste kazni: 1) smrtna kazna, 2) druga vrsta kazne (zatvora) koju sud nađe za pravednu, i 3) konfiskacija (oduzimanje svake ukradene) imovine.

Zločin protiv čovečnosti (član 6. stav 2. tačka c.) je po prvi put definisan upravo Statutom Međunarodnog vojnog suda. Zapravo početak inkriminacije zločina protiv čovečnosti datira još iz vremena Prvog svetskog rata kao reakcija savezničkih sila na zločine koje su izvršile turske vlasti u toku 1915. godine nad Jermenima. Velika Britanija i carska Rusija su u zajedničkoj noti optužile Portu za „zločine protiv čovečnosti i civilizacije". Na Versajskoj mirovnoj konferenciji 1919. godine najavljeno je ustanovljenje međunarodnog krivičnog suda koji bi, između ostalog, bio nadležan i za „kršenje zakona čovečnosti". Taj predlog je sprečen od strane SAD sa obrazloženjem da još nema utvrđenih i univerzalnih standarda čovečnosti.

Pod ovim se krivičnim delom u smislu člana 6. stav 2. tačka c. Statuta Međunarodnog vojnog suda u Nirnbergu podrazumevaju akti kao što su: 1) ubistva, 2) istrebljenje, 3) porobljavanje, 4) deportacija, i 5) ostala nečovečna dela. Za postojanje zločina protiv čovečnosti bitno je ispunjenje još dva kumulativna elementa. To su: 1) da je radnja izvršena protiv bilo kog civilnog stanovništva (objekat napada), i 2) da se radnja preduzima u određeno vreme – pre ili za vreme trajanja rata (vreme izvršenja kao obeležje bića dela). Pri tome se kao zločin protiv čovečnosti smatra i svako proganjanje na političkoj, rasnoj ili verskoj osnovi u izršenju ili u vezi bilo kojeg zločina u nadležnosti ovog suda bez obzira da li se time vrše ili ne vrše povrede zakona one zemlje u kojoj su zločini izvršeni. Ovim se krivičnim delom praktično celim ljudskim grupama (pripadnicima političke, rasne ili verske grupe) onemogućava ili otežava življenje, i to kako za vreme rata, tako i pre rata. Ovo je bilo jedino međunarodno krivično delo iz nadležnosti Međunarodnog vojnog suda koje se moglo izvršiti nezavisno od rata ili oružanog sukoba.

Ista međunarodna krivična dela poznaje i Zakon broj 10. Kontrolnog saveta za kažnjavanje lica odgovornih za ratne zločine, zločine protiv mira i zločine protiv čovečnosti u članu 2, s tim što pored navedene tri vrste zločina poznaje i posebno delo koje se sastoji u samom članstvu u zločinačkoj grupi ili organizaciji koje su od strane Međunarodnog vojnog suda proglašene zločinačkim. U stavu 2. ovog člana Zakon je izričito odredio da se za ove zločine mogu kazniti sledeća lica: 1) svako lice bez obzira na državljanstvo ili svojstvo u kome je delalo ako je bilo glavni učinilac ili saučesnik, 2) lice koje

[37] Ljubomir Prljeta, *Zločin protiv čovečnosti i međunarodnog prava*, Beograd, 1992, str. 35–46.

je naredilo ili podsticalo ili se saglasilo sa izvršenjem nekog od ovih krivičnih dela, 3) lice koje je bilo povezano sa planovima ili radnjama koje su dovele do izvršenja nekog dela, 4) lice koje je bilo član organizacije ili grupe za vršenje ovih krivičnih dela, 5) lice koje je imalo visoki politički, građanski ili vojni položaj u Nemačkoj ili u nekoj zemlji koja je bila njen saveznik ili zajedno sa njom ratovala ili je bila njen satelit, i 6) lice koje je imalo visok položaj u finansijskom, industrijskom ili privrednom životu bilo koje od tih zemalja.

Učiniocu nekog od ovih krivičnih dela se prema odredbi stava 3. ovog člana mogu izreći sledeće kazne: 1) smrtna kazna, 2) doživotni zatvor ili zatvor na određeni broj godina sa prinudnim radom ili bez prinudnog rada, 3) novčana kazna i zatvor sa ili bez prinudnog rada u slučaju neplaćanja novčane kazne, 4) konfiskacija imovine, 5) povraćaj nepravilno stečene imovine, i 6) oduzimanje pojedinih ili svih građanskih prava.

Statut Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok (poznatiji kao „Statut Tokijskog suda")[38] u članu 5. predviđa u okviru međunarodnih krivičnih dela i zločin protiv čovečnosti. Ovo međunarodno krivično delo čini lice koje učini: 1) ubistvo, 2) istrebljenje, 3) porobljavanje, 4) deportaciju i druga nehumana dela izvršena prema civilnom stanovništvu pre ili za vreme rata, ili 5) krivična gonjenja na političkoj ili rasnoj osnovi zbog izvršenja ili u vezi sa bilo kojim krivičnim delom iz nadležnosti suda bilo da to delo predstavlja ili ne predstavlja kršenje domaćih zakona zemlje u kojoj je ono izvršeno. Za ovo krivično delo na isti način odgovaraju i lica u svojstvu vođe, organizatora, podstrekača ili saučesnika koji učestvuju u kreiranju ili izvršenju zajedničkog plana ili zavere u cilju izvršenja neke od navedenih delatnosti.

Zločin protiv čovečnosti u Statutu Haškog tribunala

Rezolucijom Saveta bezbednosti OUN broj 827 od 25. maja 1993. godine usvojen je Statut Međunarodnog tribunala za gonjenje lica odgovornih za ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava izvršene na teritoriji bivše SFR Jugoslavije počev od 1991. godine. Ovaj Statut (poznat kao Statut „Haškog tribunala") poznaje četiri vrste međunarodnih krivičnih dela. To su: 1) teške povrede ženevskih konvencija od 1949. godine, 2) kršenje zakona i običaja ratovanja, 3) genocid, i 4) zločin protiv čovečnosti.[39] Učiniocu ovih krivičnih dela od strane Tribunala se može prema članu 24. izreći samo jedna vrsta kazne, i to kazna zatvora u trajanju prema opštoj praksi sudova u Jugoslaviji pri čemu je sudsko veće obavezno da uzme u obzir težinu izvršenog krivičog dela (objektivne okolnosti) i lična svojstva optuženog (subjektivne okolnosti). Uz kaznu se učiniocu međunarodnog krivičnog dela mogu izreći i sledeće sankcije: 1) povraćaj imovine njihovim pravim vlasnicima (restitucija), i 2) oduzimanje dobiti koja je pribavljena kriminalnom delatnošću.

---

[38] Borislav Petrović, Mustafa Bisić, Velimir Perić, *Međunarodno kazneno sudovanje*, Sarajevo, 2011, str. 306–307.

[39] Dragan Jovašević, *Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije*, Beograd, 2002, str. 14.

„Zločin protiv čovečnosti“ predstavlja krivično delo predviđeno u članu 5. Statuta Haškog tribunala. Kod opisa bića ovog međunarodnog krivičnog dela izričito je navedeno da se njegova radnja može preduzeti samo za vreme oružanog sukoba (međunarodnog ili unutrašnjeg karaktera) prema civilnom stanovništvu ako se sastoji u: 1) ubistvu, 2) istrebljenju, 3) zarobljavanju, 4) deportaciji, 5) zatvaranju, 6) mučenju, 7) silovanju, 8) progonu na političkoj, rasnoj i religijskoj osnovi, i 9) preduzimanju druge nečovečne radnje. Da bi se moglo raditi o zločinu protiv čovečnosti ove delatnosti moraju biti izvršene pod sledećim uslovima: 1) mora postojati napad – napad postoji i kada nije upotrebljena oružana sila, ali ako se on javlja u obliku zlostavljanja civilnog stanovništva ili u postupcima kojima se pripremaju ovakve radnje, 2) dela optuženog moraju biti deo tog napada, 3) napad mora biti usmeren protiv civilnog stanovništva bilo koje kategorije, 4) napad mora biti rasprostranjen ili sistematski. Napad je rasprostranjen kada je po svojoj prirodi opsežan ili kada je upravljen protiv velikog broja lica. Napad je sistematski kada se odnosi na organizovanu prirodu akata nasilja pri čemu postoji mala verovatnoća da se to slučajno dogodilo, i 5) izvršilac dela mora da zna (da je svestan) da njegova dela ulaze u okvir raspros-tranjenog ili sistematskog napada usmerenog protiv civilnog stanovništva.

Zločin protiv čovečnosti u Statutu Tribunala za Ruandu

Ista međunarodna krivična dela, kao i Statut Haškog tribunala, sa identičnim obeležjima i karakteristikama poznaje i Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu. Rezolucijom Saveta bezbednosti OUN broj 955 od 8. novembra 1994. godine usvojen je Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu.[40] Ovaj Tribunal nadležan je za kažnjavanje lica koja su odgovorna za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava koja su izvršena na području Ruande, kao i njenih građana koja su izvršila takva dela na području susednih država u toku 1994. godine. S obzirom da se prema pravnoj kvalifikaciji Saveta bezbednosti OUN ovde nije radilo o međunarodnom oružanom sukobu, to ovaj Tribunal i nije nadležan za krivično delo koje se sastoji u „teškom kršenju ženevskih konvencija iz 1949. godine“, kao ni za „kršenje zakona i običaja rata“.

Naime, ovaj Statut (poznat i kao „Statut Tribunala za Ruandu“) poznaje tri vrste međunarodnih krivičnih dela. To su: 1) genocid (član 2), 2) zločin protiv čovečnosti (član 3) i 3) zločin koji se sastoji u teškom kršenju člana 3. ženevskih konvencija i Drugog dopunskog protokola iz 1977. godine (član 4). Učiniocu ovih krivičnih dela od strane Tribunala se može izreći samo jedna vrsta krivične sankcije, i to kazna zatvora koja se može javiti u dva oblika kao: 1) kazna doživotnog zatvora i 2) kazna zatvora u vremenski određenom trajanju. Pri odmeravanju kazne učiniocu međunarodnog krivičnog dela sudsko veće Tribunala za Ruandu je obavezno da uzme u obzir težinu

[40] Vladimir Đuro Degan, *Zločin genocida pred međunarodnim sudištima*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, No. 1–2, 2008, str. 77–95.

izvršenog krivičnog dela (objektivne okolnosti) i lična svojstva optuženog (subjektivne okolnosti). Uz kaznu se učiniocu dela mogu izreći i dve mere, i to: 1) povraćaj imovine njihovim pravim vlasnicima (restitucija) i 2) oduzimanje dobiti koja je pribavljena kriminalnom delatnošću.

„Zločin protiv čovečnosti" (ili „zločin protiv čovečje porodice") predstavlja međunarodno krivično delo koje je predviđeno u članu 3. Statuta Tribunala za Ruandu. Kod opisa bića ovog krivičnog dela izričito je navedeno da se njegova radnja može preduzeti samo za vreme oružanog sukoba prema civilnom stanovništvu ako se sastoji u: 1) ubistvu, 2) istrebljenju, 3) zarobljavanju, 4) deportaciji, 5) zatvaranju, 6) mučenju, 7) silovanju, 8) progonu na političkoj, rasnoj i religijskoj osnovi, i 9) preduzimanju druge nečovečne radnje. Da bi se moglo raditi o zločinu protiv čovečnosti ove delatnosti moraju biti izvršene u sledećim slučajevima: 1) mora postojati napad – napad postoji i kada nije upotrebljena oružana sila, ali se javlja u obliku zlostavljanja civilnog stanovništva ili u postupcima kojima se pripremaju ovakve radnje, 2) dela optuženog moraju biti deo tog napada, 3) napad mora biti usmeren protiv civilnog stanovništva bilo koje kategorije, 4) napad mora biti rasprostranjen ili sistematski. Napad je rasprostranjen kada je po svojoj prirodi opsežan ili kada je upravljen protiv velikog broja lica. Napad je sistematski kada se odnosi na organizovanu prirodu akata nasilja pri čemu postoji mala verovatnoća da se to slučajno dogodilo, i 5) izvršilac mora da zna da njegova dela ulaze u okvir rasprostranjenog ili sistematskog napada usmerenog protiv civilnog stanovništva.

Zločin protiv čovečnosti u Rimskom statutu

Rimski statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda[41] usvojen na Diplomatskoj konferenciji OUN u Rimu 17. jula 1998. godine propisuje da će se pred ovim sudom voditi krivični postupak, utvrđivati krivična odgovornost i izricati krivična sankcija licima koja su učinila najozbiljnije zločine priznate od strane međunarodne zajednice kao celine. U članu 5. ovog Statuta proglašena je nadležnost suda za sledeća međunarodna krivična dela: 1) zločin genocida, 2) zločin protiv čovečnosti, 3) ratne zločine, i 4) zločin agresije. Prema članu 77. učiniocu ovih međunarodnih krivičnih dela sud može izreći sledeće kazne: 1) zatvor u određenom trajanju koji ne može da pređe maksimum od 30 godina, 2) doživotni zatvor kada je ta kazna opravdana ekstremnom težinom zločina i individualnim okolnostima vezanim za učinioca dela, 3) novčanu kaznu prema kriterijumu koji je određen u Pravilima dokazivanja i procedure, i 4) konfiskaciju prihoda, vlasništva i dobara koji su direktno ili indirektno pribavljeni izvršenim zločinom.

U članu 7. Statuta Međunarodnog krivičnog suda predviđen je zločin protiv čovečnosti. Rimski statut razlikuje ovo krivično delo od dela genocida iako je u vreme kada je ono bilo uvedeno u sistem međunarodnopravnih inkriminacija u delu teorije bilo mišljenja da su ova dva pojma sadržinski

[41] Dragan Jovašević, *Međunarodno krivično pravo*, op. cit., str. 219–220.

identična. Zločin protiv čovečnosti predstavlja delatnosti izvršene kao deo rasprostranjenog ili sistematičnog napada[42] uperenog protiv bilo kog civilnog stanovništva.[43]

U smislu ovog krivičnog dela, napad podrazumeva sledeće radnje izvršenja: 1) ubistvo, 2) uništavanje, 3) porobljavanje – vršenje ovlašćenja koja pretpostavljaju vlasništvo nad nekim licem, 4) deportaciju ili namerno premeštanje stanovništva (proterivanje) – nasilno premeštanje stanovništva sa područja na kome zakonito boravi, 5) zatvaranje ili druga stroga lišavanja slobode narušavanjem osnovnih pravila međunarodnog prava, 6) torturu (mučenje) – nanošenje fizičkih i psihičkih bolova, patnji, nelagodnosti licu kome je oduzeta sloboda, 7) silovanja, seksualno ropstvo, nasilne trudnoće, izazivanje steriliteta ili bilo koji drugi oblik seksualnog ugrožavanja, 8) progon bilo koje grupe ili kolektiva po političkoj, verskoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj ili polnoj osnovi ili druga postupanja koja su uopšte nedopuštena po međunarodnom pravu – ovde se radi o oduzimanje međunarodno priznatih prava nekoj skupini, 9) izazivanje nestanka lica (prisilno nestajanje lica) – svako oduzimanje slobode kretanja koje sprovodi država ili neka druga organizacija, 10) zločin aparthejda – nečovečna postupanja koja su izvršena u okviru institucionalizovanog režima, i 11) ostali nehumani postupci kojima se namerno prouzrokuju teške patnje ili ozbiljno ugrožavanje fizičkog ili mentalnog zdravlja.

Zaključak

Međunarodno krivično pravo kao sistem pravnih propisa sadržanih u aktima međunarodne zajednice, ali i u nacionalnom (internom) krivičnom zakonodavstvu pojedinih država predviđa krivičnu odgovornost i kažnjivost za veći broj međunarodnih krivičnih dela. To su dela kojima se krše ratni zakoni i običaji rata (međunarodno humanitarno pravo) i kojima se povređuje ili ugrožava mir među narodima i bezbednost čovečanstva. Za ova dela propisane su najteže vrste i mere kazni koje uopšte poznaje krivično zakonodavstvo danas. Za učinioce ovih dela u određenim slučajevima primarna je nadležnost međunarodnih sudskih (nadnacionalnih) organa kao što su: tokijski i nirnberški sud, Haški tribunal, Tribunal za Ruandu, Rimski sud, mešoviti internacio-nalizovani sudovi itd. Kod ovih krivičnih dela u primeni su dva izuzetka od inače standardnih instituta opšteg dela krivičnog dela. To su: 1) krivična odgovornost i kažnjivost učinilaca ovih krivičnih dela uopšte ne može da zastari, i 2) kod ovih krivičnih dela na učinioce se pod određenim uslovima primenjuju odstupanja od subjektivne odgovornosti zasnovane na krivici – komandna odgovornost politički i vojno nadređenih lica i zajednički zločinački poduhvat.

---

[42] Smatra se da se ovakav napad sastoji u napadu u okviru državne politike ili ostvarenja ciljeva neke druge organizacije. Taj napad ne mora biti nužno i vojne prirode. Ovo delo može biti izvršeno i za vreme rata i za vreme mira. Otuda sledi da izolovani pojedinačni napadi ne dolaze pod udar ove inkriminacije.

[43] Kod ovog zločina žrtva nije pojedinac, nego celokupno čovečanstvo.

Među međunarodnim krivičnim delima se po svom značaju, prirodi i karakteru izdvaja zločin nad zločinima. To je zločin protiv čovečnosti. Ovo delo čini lice koje kršeći pravila međunarodnog prava u okviru šireg ili sistematskog napada uperenog protiv civilnog stanovništva naredi vršenje ili neposredno izvrši sledeće radnje: ubistvo, stavljanje stanovništva ili jednog njegovog dela u takve životne uslove koji vode njihovom potpunom ili delimičnom istrebljenju, porobljavanje, prinudno preseljavanje stanovništva, mučenje, silovanje, prinuđavanje na prostituciju, prisiljavanje na trudnoću ili sterilisanje radi promene etničkog sastava stanovništva, proganjanje ili proterivanje na političkoj, verskoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, polnoj ili kakvoj drugoj osnovi, zatvaranje ili otmicu lica bez davanja informacija o tome kako bi im se uskratila pravna zaštita, ugnjetavanje rasne grupe ili uspostavljanje dominacije jedne takve grupe nad drugom ili druge slične nehumane postupke kojima se namerno prouzrokuju teške patnje ili ozbiljno ugrožava zdravlje ljudi.

Za ovo delo koje je upravljeno protiv civilnog stanovništva propisana je u Republici Srbiji kazna zatvora od najmanje pet godina ili kazna zatvora od trideset do četrdeset godina. Najteže kazne za ovo delo propisuju i krivična zakonodavstva Hrvatske i Bosne i Hercegovine. I u međunarodnom krivičnom pravu koje poznaje ovo krivično delo za ovo delo su takođe propisane najteže vrste i mere kazni. S obzirom da se radi o novom krivičnom delu u sistemu zakonskih inkriminacija koje poznaje tek novije zakonodavstvo s kraja 20. veka, na teoriji i sudskoj praksi je težak, delikatan i odgovoran zadatak da razreši brojne dileme i pitanja vezana za pravnu kvalifikaciju ovog dela koje je određeno veoma složenom, alternativnom dispozicijom kako bi se pronašli adekvatni kriterijumi za razgraničenje ovog krivičnog dela od njemu sličnih dela.

Bibliografija

1. Cassese, A., *Međunarodno krivično pravo*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2005.
2. Degan, V.Đ., Pavišić, B., *Međunarodno kazneno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2005.
3. Degan, V.Đ., „Zločin genocida pred međunarodnim sudištima“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, No. 1–2, 2008.
4. Đorđević, Đ., *Krivično pravo, Posebni deo*, Kriminalističko policijska akademija, Beograd, 2009.
5. Đurđić, V., Jovašević, D., *Međunarodno krivično pravo*, Nomos, Beograd, 2003.
6. Đurđić, V., Jovašević, D., *Krivično pravo, Posebni deo*, Nomos, Beograd, 2010.
7. Jovašević, D., *Komentar Krivičnog zakona SR Jugoslavije*, Službeni glasnik, Beograd, 2002.
8. Jovašević, D., *Međunarodna krivična dela – odgovornost i kažnjivost*, Pravni fakultet, Niš, 2010.

9. Jovašević, D., *Leksikon krivičnog prava*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
10. Jovašević, D., *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Niš, 2011.
11. Lazarević, Lj., Vučković, B., Vučković, V., *Komentar Krivičnog zakonika Crne Gore*, Obod, Cetinje, 2004.
12. Nirnberška presuda, Beograd, 1948.
13. Pajić, Z., „Zločin protiv čovečnosti – problem međunarodne odgovornosti", *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, Beograd, No. 2–3, 1986.
14. Pajić, Z., „Međunarodna odgovornost za zločin protiv čovječnosti u svjetlu nirnberških načela i suvremenih shvatanja", *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1986.
15. Pavišić, B., Grozdanić, V., Veić, P., *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 2007.
16. Petrović, B., Bisić, M., Perić, V., *Međunarodno kazneno sudovanje*, Privredna štampa, Sarajevo, 2011.
17. Petrović, B., Jovašević, D., *Krivično (kazneno) pravo, Posebni dio*, Pravni fakultet, Sarajevo, 2006.
18. Petrović, B., Jovašević, D., *Međunarodno krivično pravo*, Pravni fakultet, Sarajevo, 2011.
19. Prljeta, Lj., *Zločin protiv čovečnosti i međunarodnog prava*, Službeni list, Beograd, 1992.
20. Radulović, D., *Međunarodno krivično pravo*, Kulturno prosvetna zajednica, Podgorica, 1999.
21. Turković, K., et al., *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine, Zagreb, 2013.

Dragan Jovašević, PhD.

CRIME AGAINST HUMANITY IN INTERNATIONAL AND NATIONAL CRIMINAL LAW

ABSTRACT

International criminal law as a system of legal rules contained in the documents of international community and in the documents of national (internal) criminal law provides criminal liability and punishment for a great number of international crimes, among which crime against humanity is the most prominent. These crimes are acts of breaking war laws and rules of warfare (international humanitarian law) and they are also the acts of endangering peace among nations and security of the mankind. For perpetrators of these crimes in certain cases the primary jurisdiction is the one of

international criminal court (supranational) authorities. In this paper, the author has analysed the notion and characteristics of crime against humanity from the theoretical and practical aspects in international criminal law and in criminal law of Serbia, Croatia and Bosnia and Herzegovina.

Key words: international criminal law, crime, crime against humanity, national criminal law, responsibility, penalty.

UDK: 327.58(=163.41)(497.5)"20/21"
Biblid 0543-3657, 64 (2013)
God. LXIV, br. 1151, str. 23–36.
Izvorni naučni članak
Primljen: 31. jul 2013.

Nada RADUŠKI [1]

Srpska nacionalna zajednica na prostoru Hrvatske u drugoj polovini XX i početkom XXI veka[2]

SAŽETAK

U radu je obrađen položaj srpske manjine u Hrvatskoj determinisan političkim, istorijskim, ekonomskim, pravnim, demografskim i drugim faktorima, sa posebnim osvrtom na demografski razvitak, zaštitu prava i nacionalni identitet pripadnika srpske etničke zajednice. Osnovni izvor podataka su zvanični popisi stanovništva s obzirom da su brojnost i etnička kompaktnost osnovni demografski faktori koji utiču na ostvarenje prava i sloboda pripadnika svake nacionalne manjine. U radu je istaknut i još prisutan problem izbegličtva, odnosno pitanje održivog povratka Srba u Hrvatsku i ostvarenje njihovih elementarnih prava. Regionalna saradnja i bilateralni sporazumi predstavljaju za matične države način zaštite svojih sunarodnika u susednim državama, kao i efikasan mehanizam za postizanje bolje integracije pripadnika manjina u sve strukture države u kojoj žive.

Ključne reči: Srbi, nacionalna manjina, demografski razvitak, izbeglice, nacionalni identitet, položaj, prava, popis stanovništva, Hrvatska.

Uvod

Krajem XX veka nacionalno pitanje, međuetnički odnosi, položaj, prava i zaštita manjina dolaze u fokus interesovanja ne samo naučne, već i šire društvene javnosti, pa etnicitet postaje jedan od najaktuelnijih društvenih fenomena. Uzroci i posledice promena u etničkom sastavu stanovništva uslovljene političkim, ekonomskim, socio-demografskim i brojnim drugim činiocima imaju krucijalni značaj za svaku državu i čine sastavni deo njene

[1] Viši naučni saradnik, Institut za političke studije u Beogradu. E-mail: raduski@eunet.rs.

[2] Rad je deo projekta „Demokratski i nacionalni kapaciteti političkih institucija Srbije u procesu međunarodnih integracija" (broj 179009) finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Savremene geopolitičke promene, međuetnički konflikti i sukobi, povezanost manjinskih i teritorijalnih problema, utiču u značajnoj meri na kvalitet međudržavnih odnosa i očuvanje globalnog mira i bezbednosti. Poštovanje osnovnih ljudskih prava i sloboda, kao i zaštita nacionalnih manjina, predstavljaju najvažnije faktore stabilnosti, bezbednosti, demokratskog i socio-ekonomskog razvoja svake zemlje. Zato, manjinsko pitanje više nije isključivo unutrašnja stvar jedne države, već je sve prisutnije posredno ili neposredno međunarodno regulisanje zaštite manjina. Položaj i prava nacionalnih manjina zbog društvenih okolnosti uvek su bili od velikog značaja i integralni deo međuetničkih odnosa, a rešavanje pitanja manjina važno je ne samo sa aspekta demokratizacije zemlje, već i sa stanovišta normalizacije odnosa sa susedima i integracije u međunarodnu zajednicu.

Dezintegracija SFRJ i nove manjine

Početkom devedesetih godina, političko-ekonomska kriza i raspad bivše SFRJ otvorili su na najdrastičniji način nacionalno pitanje za koje se smatralo da je trajno i uspešno rešeno. Dok su separatistički pokreti u zapoadnoevropskim zemljama suzbijani i marginalizovani politikom kompromisa, u istočnim i jugoistočnim evropskim državama insistirano je na pravu naroda na samoopredeljenje i otcepljenje. Odnos prema nacionalnim manjinama, ali i njihov odgovor na stav države i većinskog naroda u uslovima probuđenog nacionalizma imali su za posledicu stalne etničke tenzije, konflikte i sukobe.[3]

Dezintegracija socijalističke Jugoslavije dogodila se istovremeno sa društveno-ekonomskim i političkim promenama u Istočnoj Evropi. Jednostranački politički sistem zamenjen je višestranačkim, a oživljavanje i izrazita politizacija etničkog i etnifikacija političkog predstavljali su važnu odrednicu tih promena. Sa raspadom Varšavskog pakta i stvaranjem novih država, gotovo preko noći više od 60 miliona ljudi pretvoreno je u etničke manjine koje žive izvan granica matičnih država. Pored poštovanja prava već postojećih manjina, otvorilo se i pitanje položaja tzv. novih manjina, odnosno pripadnika onih etničkih zajednica koji su nakon secesije ostali odvojeni od svojih matičnih naroda i u novoformiranim državama postali manjina. To se u Evropi potvrdilo u prošlosti prilikom raspada Austrougarskog i Osmanlijskog carstva i nastanka novih nacionalnih država na tim prostorima, a u novijoj istoriji u slučajevima dezintegracije SFRJ, SSSR i ČSSR u kojima su pojedini delovi „konstitutivnih naroda" postajali „nova manjina". Postavilo se pitanje – kako definisati status građana koji ne pripadaju većinskom narodu, a do tada nisu imali ni položaj nacionalne manjine.

[3] Goran Bašić, „Položaj etničkih manjina u državama nastalim na prostoru prethodne Jugoslavije", u: V. Petrović (ur.), *Srbi u Sloveniji*, Svetska srpska zajednica, Beograd, 1997, str. 1–27.

Ova promena statusa koja nastaje kao rezultat izgradnje novih država teško je prihvatljiva za lica koja su u bivšoj SFRJ predstavljala jedan od šest konstitutivnih naroda, da bi se odjednom, gotovo preko noći našli u poziciji manjine. Za određenje pojma „nova manjina", kao i svake manjine, posebno je važan odnos između nacionalnosti i državljanstva. Naime, još od Versajskog sporazuma (1919) uživanje manjinskih prava vezano je za državljanstvo, odnosno postoje odredbe po kojima se automatski utvrđuje državljanstvo stranim državljanima pripojenim novoj državi. Dakle, državljanstvo je uslov da jedna etnička zajednica stekne pravo da bude nacionalna manjina, što važi i danas, pa je s tim u vezi za pripadnike novih manjina veoma važno da im bude priznato pravo na državljanstvo u zemlji u kojoj žive. Podela na stare i nove manjine implicira da stare manjine imaju dužu tradiciju i bolje i efikasnije ostvaruju svoja prava, dok nove manjine izgrađuju svoje institucije i realizuju manjinska prava tek od uspostavljanja državne samostalnosti. U stvarnosti, bitno je da se na jednak način tretiraju obe vrste nacionalnih manjina, pa zato njihovo razlikovanje ima smisla samo kada se govori o političkom odnosu prema manjinama, jer iza ove podele stoje pre svega politički razlozi.[4]

Formiranje novih etnonacionalnih država na prostoru bivše SFRJ imalo je kao rezultat pojačanu nacionalnu stratifikaciju i etničku netoleranciju uz konflikte između većinskog i manjinskog stanovništva. Postjugoslovenske države nisu bile dovoljno spremne za poštovanje prava nacionalnih manjina, što je od početka predstavljalo prepreku za njihovu bržu i potpuniju demokratizaciju. Nepriznavanje nacionalnih, verskih, kulturnih i jezičkih različitosti vodilo je pogoršanju većinsko-manjinskih odnosa, pa su položaj, prava i budućnost etničkih manjina na ovim prostorima postali neizvesni. Nove države, zbog heterogene etničke strukture stanovništva, morale su da pronađu odgovarajući „modus vivendi" koji bi zadovoljio prava svih etničkih zajednica uz istovremeno prihvatanje koncepta i ustavnog određenja kao demokratske države. Regulisanje položaja starih i novih manjina značilo je ozbiljan problem s obzirom na to da ove države nisu bile dovoljno spremne da sprovode principe proklamovane u svojim ustavima, dok su u isto vreme za rešenje novonastalih problema prihvatale standarde razvijenih zemalja neprilagođene sopstvenim ekonomsko-političkim okolnostima.[5] Pri tome, bilo je neophodno, pored individualnih prava (pravo na nacionalno deklarisanje, ravnopravnost u pogledu uživanja osnovnih ljudskih prava i sloboda, zabrana svih oblika diskriminacije i drugo), poštovati i izvesna kolektivna prava koja se odnose na nacionalnu posebnost manjinskih zajednica (pravo na obrazovanje, službenu upotrebu jezika i pisma,

[4] Dušan Janjić, „Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika", u: D. Babić; D. Župarić-Iljić (urs), *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2010, str. 209.

[5] Goran Bašić, „Položaj etničkih manjina u državama nastalim na prostoru prethodne Jugoslavije", op. cit., str. 13.

informisanje na svom maternjem jeziku, pravo na institucije političkog predstavljanja i drugo).[6]

Važno je istaći da su postjugoslovenske države nasledile visoke kriterijume u pogledu poštovanja i zaštite kolektivnih prava nacionalnih manjina. Naime, u bivšoj SFRJ, ravnopravnost i zaštita prava manjina bili su na zavidnom nivou i ostvarivali su se u punom obimu, pri čemu se prava brojčano velikih manjina faktički nisu razlikovala od prava jugoslovenskih naroda. Drugim rečima, socijalistička Jugoslavija predstavljala je državu – model za uspešno pravno uređenje i dobar položaj nacionalnih manjina.

Populaciono kretanje Srba na prostoru Hrvatske (1948–2011)

Stanovništvo bivše SFRJ je po svom nacionalnom i konfesionalnom sastavu bilo izrazito heterogeno što je posledica različitih istorijskih, političkih, geografskih, ekonomskih i kulturno-civilizacijskih faktora. Prema ustavnoj definiciji u njoj su živeli: konstitutivni narodi u smislu teritorijalnog suvereniteta i svih drugih karakteristika državnosti (Srbi, Hrvati, Makedonci, Slovenci, Crnogorci i Muslimani), zatim etničke grupe sa statusom narodnosti čija se matica nalazi u nekoj od drugih država (Albanci, Mađari, Italijani, Bugari, Rumuni, Slovaci i dr.), kao i ostale nacionalnosti i etničke grupe sa državnošću u drugoj zemlji ili bez državnog suvereniteta (Romi, Vlasi i dr.).[7]

Srbi su tokom duge istorijske prošlosti bili populaciono najbrojniji narod na jugoslovenskom geoprostoru, prisutni u svim bivšim republikama, sa najdužom državotvornom tradicijom, najvećom autohtonom teritorijom, značajnim prirodnim i ekonomskim potencijalima. Demografski razvitak, a pre svega brojnost i prostorni razmeštaj Srba imaju velikog uticaja na njihov položaj kao nove nacionalne manjine u postjugoslovenskim državama i realizaciju ustavnih prava i sloboda.[8] S tim u vezi, zvanični popisni podaci igraju veliku ulogu jer se vrlo često ostvarivanje prava nacionalnih manjina vezuje za statističko-demografske pokazatelje (brojnost i etnička kompaktnost), dok je

---

[6] Uprkos otporu da se otvoreno prihvati ideja kolektivnih prava, a koja uglavnom nisu deo međunarodnopravne zaštite manjina, ipak postoje neka (npr. u oblasti obrazovanja, kulture, politike i slično) čije delotvorno korišćenje podrazumeva da to bude „u zajednici sa drugima" i radi čijeg ostvarenja se uspostavljaju i posebne institucije. Videti: Vojislav Stanovčić, „Pojam nacionalne manjine i tretiranje individualnih i kolektivnih prava", *Godišnjak FPN*, 2009, str. 495–497.

[7] Naziv „nacionalna manjina" je u socijalističkoj Jugoslaviji predefinisan u pojam „narodnost" da bi se izbegle sve negativne konotacije koje sobom nosi reč „manjina", kao i da se u terminološkom smislu pokaže kako pripadnik svake nacionalnosti ima ravnopravan položaj i jednaka prava bez obzira da li je pripadnik većinskog ili manjinskog naroda. Videti: Nada Raduški, *Nacionalne manjine u Centralnoj Srbiji – etničke promene i demografski razvoj*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2007, str. 16.

[8] Nada Raduški, „Srbi od konstitutivnog naroda do nacionalne manjine", *Srpska politička misao,* br. 2, 2012, str. 443.

deklarisanje o nacionalnoj pripadnosti pitanje nacionalne svesti i samoodređenja.[9]

Hronološki posmatrano, u periodu posle Drugog svetskog rata rezultati državnih popisa pokazuju da Hrvatsku odlikuje heterogena etnička struktura bimodalnog tipa, jer posle Hrvata i Srba, sve ostale etničke zajednice, pa čak i one koje se mogu smatrati autohtonim (Mađari, Česi, Italijani i drugi), imaju marginalne udele u ukupnoj populaciji. Prema prvom posleratnom popisu (1948), od ukupno 3,7 miliona stanovnika Hrvatske, pripadnici srpske nacionalnosti broje 543,8 hiljada ili 14,5% (tabela 1).

Srbi registruju populacioni rast u narednim popisima, a 1971. godine zabeležen je maksimalan broj (626,8 hiljada) kao rezultat pozitivnog prirodnog priraštaja koji je čak bio viši od republičkog proseka, jer su autohtone srpske teritorije u ovoj bivšoj jugoslovenskoj republici bile pretežno ruralne. Istovremeno, posmatrano po nacionalnosti, Srbi u Hrvatskoj su imali negativan migracioni saldo, odnosno preko dva puta više iseljenih u druge republike (pretežno u Srbiju) nego doseljenih u Hrvatsku. S obzirom da je Hrvatska u odnosu na druge jugoslovenske republike bila ekonomski razvijenija, ovakvo odstupanje Srba od migracionog smera pripadnika svih drugih etničkih zajednica u Hrvatskoj (koji su imali pozitivan saldo) ukazuje na etnocentrične

Tabela 1. Srbi u Hrvatskoj, 1948–2011.

Godina popisa	Ukupno stanovništvo		Srbi	
	broj	%	broj	%
1948.	3.756.807	100,00	543.795	14,47
1953.	3.918.817	100,00	588.411	15,01
1961.	4.159.696	100,00	624.985	15,02
1971.	4.426.221	100,00	626.789	14,16
1981.	4.601.469	100,00	531.502	11,55
1991.	4.784.265	100,00	581.663	12,16
2001.	4.437.460	100,00	201.631	4,54
2011.	4.284.889	100,00	186.633	4,36

Izvor: Knjige popisa stanovništva za odgovarajuće godine, Republički zavod za statistiku, Beograd, Državni zavod za statistiku Hrvatske, Zagreb

[9] Na brojnost pripadnika određene nacionalne zajednice pored prirodnog priraštaja i migracionog salda utiču i promene u nacionalnom izjašnjavanju. Naime, po popisnoj metodologiji glavni kriterijum za određenje nacionalne pripadnosti jeste subjektivna izjava što znači da svako lice ima pravo (ustavom zagarantovano) slobodnog (ne)izjašnjavanja o svojoj nacionalnosti. Pri tome, nikakvi dokumenti nisu potrebni kao dokaz, ali se podrazumeva da se lično izjašnjavanje i objektivna pripadnost uglavnom podudaraju. Princip slobodnog deklarisanja omogućava promenu nacionalnosti i to privremenu (usled političkih, socijalnih, psiholoških i drugih razloga), ili stalnu (usled asimilacionih procesa), što utiče na populacionu dinamiku svih etničkih zajednica, odnosno na konačne rezultate popisa. Videti: Nada Raduški, „Međusobna determinisanost nacionalnog i jezičkog identiteta – demografski aspekt", *Politička revija*, br. 3, 2012, str. 171–190.

migracije i izražene trendove etničke homogenizacije koji su se odvijali preko migracija stanovništva.[10] Ipak, uprkos negativnim vrednostima migracionog salda, zahvaljujući drugoj komponenti, odnosno pozitivnom prirodnom priraštaju, srpsko stanovništvo u Hrvatskoj je sve do sedamdesetih godina apsolutno raslo.

U međupopisnom periodu 1971–1981, broj Srba se smanjuje na 531,5 hiljada, a udeo na 11,5%, što je rezultat delovanja demografskih varijabli (emigracije i smanjenje stope prirodnog priraštaja), ali i etničke mimikrije, tj. deklarisanje Srba kao Jugoslovena.[11] Brojčano opadanje Srba uslovljeno iseljavanjem izazvano je u tom periodu i nacionalističkim hrvatskim pokretom (tzv. Maspok) i s tim u vezi, većim izjašnjavanjem lica kao Jugosloveni.[12] Na to upućuje i etnoprostorni razmeštaj stanovništva koji pokazuje da je upravo značajnija koncentracija Jugoslovena zabeležena u naseljima srpskog etničkog prostora, u delovima istočne i zapadne Slavonije, Banije i Like (od 10,0% do čak 50,0% ukupnog stanovništva), dok su na prostorima gde pripadnici hrvatske nacionalnosti imaju visok stepen etničke homogenosti evidentni manji udeli lica deklarisanih kao Jugosloveni.[13]

U narednom popisu koji je održan 1991. godine, broj Srba je povećan i iznosi 581,7 hiljada (12,2%), što je posledica buđenja nacionalne svesti, reafirmacije srpskog etničkog identiteta, kao i društveno-političkih okolnosti u kojima je sproveden poslednji popis u zajedničkoj državi SFRJ. U međupopisnom razdoblju 1991–2001, Hrvatska je nakon osamostaljenja postala znatno nacionalno homogenija prvenstveno usled izbegličkih emigracija Srba.[14] Prisilne i voljne migracije kao ključni, ali i drugi faktori, kao što su asimilacija, nepovoljni demografski trendovi (nizak natalitet i negativni prirodni priraštaj), mešoviti brakovi, deklarisanje kao Jugosloveni ili neopredeljeni, uticali su na drastično smanjenje brojnosti srpske populacije (za oko 380 hiljada ili 65%). Broj i udeo Srba u ukupnoj populaciji Hrvatske

---

10 Ruža Petrović, *Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekt*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd, 1987.

11 Broj lica koja su se deklarisala kao Jugosloveni povećan je u tom periodu sa 84,1 hiljada na čak 379,1 hiljada, odnosno sa 1,9% na 8,2% u ukupnom stanovništvu Hrvatske. Kategorija Jugoslovena obuhvatala je najviše Srbe, ali i pripadnike drugih etničkih zajednica, lica iz etnički mešovitih brakova i druge. Treba imati u vidu da je tadašnja vladajuća ideologija suzbijala svako preterano izražavanje nacionalne pripadnosti zbog čega je bio veliki broj onih koji su se deklarisali kao Jugosloveni (naročito mlađi i obrazovaniji sloj stanovništva).

12 Milena Spasovski, Saša Kicošev, Dragica Živković, „Broj i teritorijalni razmeštaj Srba i Crnogoraca u SFRJ posle Drugog svetskog rata", u: M. Spasovski (ur,) *Etnički sastav stanovništva Srbije i Crne Gore i Srbi u SFR Jugoslaviji*, Geografski fakultet, Beograd, 1993, str. 285.

13 Ibidem.

14 U Srbiji je 1996. godine registrovano 617,7 hiljada izbeglica (preko 92% su Srbi), od čega je najviše došlo iz Hrvatske (330,1 hiljada ili 53,4%), zatim iz Bosne i Hercegovine (266,3 hiljada ili 43,1%), dok je relativno mali broj iz Slovenije (6,2 hiljade ili 1%) i Makedonije (2,9 hiljada ili 0,5%). Prema podacima UNHCR, Srbija je 2009. godine sa 97 hiljada izbeglica bila jedina zemlja u Evropi i peta u svetu zbog tzv. protrahovanog izbegličkog problema, odnosno njegovog dugog trajanja i sporog rešavanja. Videti: Nada Raduški, „Problem izbeglištva u Srbiji kao specifičan vid migracija i moguća rešenja", *Glasnik*, br. 5, 2000, str. 133.

opao je (sa 581,7 hiljada na 201,6 hiljada ili sa 12,2% na 4,5%), sa najvećim smanjenjem, teritorijalno posmatrano, u Zadarskoj (89,0%), a najmanjim u Istarskoj županiji (32,2%).[15] Na primer, broj Srba koji su bili prostorno homogenizovani u Slavoniji, kao etnički heterogenom području, nakon ratnih događaja devedesetih godina je prepolovljen.[16] U etničkoj strukturi Hrvatske udeo većinske nacije bitno je povećan (sa 78,1% na 89,6%), dok sve ostale nacionalnosti, izuzev Srba (4,5%), participiraju sa marginalnim udelima (Bošnjaci 0,5%, Mađari 0,4%, Italijani 0,4% Jevreji 0,5%). Regionalno posmatrano, Srbi su u četiri županije Hrvatske učestvovali sa više od 10% u ukupnom broju stanovnika.[17]

Prema poslednjem popisu stanovništva koji je sproveden u Hrvatskoj 2011. godine, od ukupno 4,3 miliona stanovnika, Hrvati broje 3,9 miliona (90,4%), a Srbi 186,6 hiljada (4,4%) i predstavljaju brojčano najrelevantniju nacionalnu zajednicu. Od ostalih nacionalnosti najviše je Bošnjaka (31,5 hiljada ili 0,7%), zatim lica koja su se deklarisala kao Istrani (25,5 hiljada ili 0,6%), Italijana (17,8 hiljada ili 0,4%), Albanaca, (17,5 hiljada ili 0,4%), Roma (17,0 hiljada ili 0,4%) i Mađara (14,1 hiljada ili 0,3%). Populaciona dinamika Srba između dva poslednja popisa ukazuje na apsolutno opadanje njihove brojnosti za oko 15,0 hiljada (sa 201,6 hiljada na 186,6 hiljada) kao rezultat negativnog prirodnog priraštaja usled izrazito stare starosne strukture, dok je migraciona komponenta bila od manjeg značaja. Ukupan broj stanovnika Hrvatske se smanjio (za 3,4%), pa je udeo Srba u etničkoj strukturi, uprkos apsolutnom smanjenju (za 7,4%), ostao stabilan (odnosno, neznatno smanjen sa 4,5% na 4,4%). Sa aspekta teritorijalne distribucije, najveći broj Srba živi u Zagrebu, a zatim na Baniji, Kordunu, Lici, Severnoj Dalmaciji, Slavoniji, zapadnom Sremu i Baranji, a manji broj u južnoj Dalmaciji, Gorskom Kotaru, Istri i drugo. U 17 opština Hrvatske većinsko stanovništvo (preko 50%) čine pripadnici srpske nacionalnosti (na karti označeno tamnom bojom). [18]

---

[15] Siniša Tatalović, *Nacionalne manjine u Hrvatskoj,* Stina, Split, 2005, str. 83.

[16] Nacionalna struktura Slavonije je u proteklom periodu bitno promenjena kao rezultat demografskih, socio-ekonomskih i političkih faktora. Pre Drugog svetskog rata (popis 1931. godine) u Slavoniji je bilo 166,7 hiljada ili 22% Srba, da bi svi naredni popisi registrovali opadanje njihovog udela: 156,3 hiljada ili 20,0% (1948), zatim 166,9 hiljada ili 20,2% (1953), 182,1 hiljada ili 20,2% (1961), 186,7 hiljada ili 19,6% (1971), 149,2 hiljada ili 15,6% (1981), 167,1 hiljada ili 17,1% (1991) i 78,1 hiljada ili 8,8% (2001). Videti: Ivan Lajić, Mario Bara, „Kretanje broja Srba u Slavoniji i Hrvatskoj tijekom XX. stoljeća", u: D. Babić, D. Župarić-Iljić (urs), *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2010, str. 39.

[17] To su: Vukovarsko-sremska županija (15,6%), Sisačko-moslavačka županija (11,7%), Karlovačka županija (11%) i Ličko-senjska županija (11,5%). Videti: „Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/opštinama, popis 2001", Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2002.

[18] To su sledeće opštine: Dvor i Gvozd (Sisačko-moslavačka županija), Vojnić i Krnjak (Karlovačka županija), Donji Lapac i Vrhovine (Ličko-senjska županija), Erdut, Jagodnjak i Šodolovci (Osiječko-baranjska županija), Biskupija, Civljane, Ervenik i Kistanja (Šibensko-kninska županija), Borovo, Markušica, Negoslavci i Trpinje (Vukovarsko-sremska županija). Videti: „Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/opštinama, popis 2011", op. cit.

Karta: Opštine u Hrvatskoj sa većinskim srpskim stanovništvom, 2011

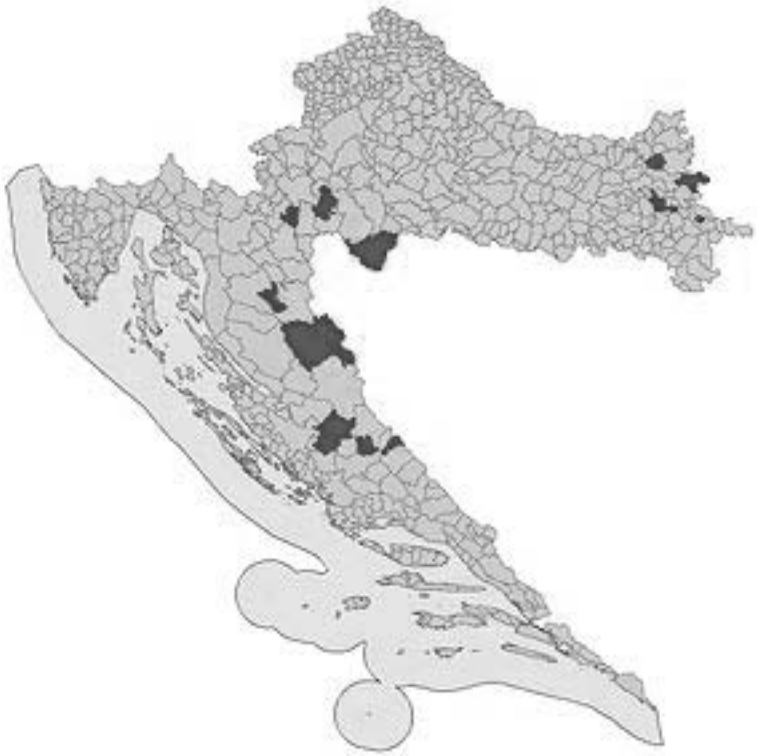

Izvor: Državni zavod za statistiku Hrvatske, 2012.

Povratak izbeglica i položaj srpske manjine u Hrvatskoj

Početkom devedesetih godina, loši međuetnički odnosi, a naročito zaoštravanje pitanja položaja i prava manjina, postaju nužna posledica prihvatanja etnonacionalizma kao vladajuće ideologije i prakse, dok manjinski problemi proizilaze iz ideala o etničkoj homogenosti države, sa jedne, i realnosti njene etničke heterogenosti, sa druge strane. Teritorija bivše SFRJ podeljena je pod udarom suprotstavljenih etnonacionalističkih i teritorijalnih zahteva u ratnim sukobima koji su bili praćeni masovnim prisilnim (izbegličkim) i dobrovoljnim etničkim migracijama stanovništva koje su po svom obimu, vrsti i intenzitetu nesumnjivo obeležile poslednju deceniju XX veka.

U Srbiji se još nalazi značajni broj izbeglih lica[19] koja imaju želju da se vrate u zemlju porekla pod uslovom da im se omogući održiv povratak u

[19] Srbija je prva država u Evropi po broju izbeglica. Prema podacima Komesarijata za izbeglice i migracije Republike Srbije iz 2013. godine, u Srbiji se nalazi 57,3 hiljada izbeglih lica, od kojih je 41,8 hiljada iz Hrvatske, a 15,3 hiljada iz Bosne i Hercegovine.

skladu sa Sarajevskom deklaracijom[20] i ratifikovanim međunarodnim dokumentima i konvencijama. U proteklom periodu broj izbeglica se smanjio jer je izvestan broj njih dobio državljanstvo Republike Srbije, izvestan broj se vratio u svoje domove, a manji broj je kroz programe preseljenja (koje su devedesetih godina sprovodili UNHCR i Međunarodna organizacija za migracije) otišao u treće zemlje. Od ukupnog broja izbeglih lica u Srbiji (618 hiljada) više od 250 hiljada lica dobilo je državljanstvo Srbije, što predstavlja proces najmasovnije integracije u Evropi. Zatim, oko 130 hiljada izbeglica ostvarilo je održivi povratak u zemlje porekla, pri čemu je broj povratnika u Hrvatsku bio manji nego u Bosnu i Hercegovinu zbog nedovoljne spremnosti Hrvatske da na zadovoljavajući način reši postojeće probleme i obezbedi uslove za održiv povratak izbeglica. Prema zvaničnim izvorima, u Hrvatsku se do sada vratilo oko 60 hiljada srpskih izbeglica (od čega organizovano preko UNHCR oko 15 hiljada), a čine ih uglavnom lica preko 65 godina, nižeg stepena obrazovanja i izbegla iz ruralnih područja, dok je prema hrvatskim izvorima taj broj gotovo dvostruko veći. Statistički podaci često daju pogrešnu sliku o pravom stanju procesa povratka, jer se evidentiraju i lica koja su se samo privremeno, uslovno rečeno vratila, ali je gotovo polovina njih ponovo napustila Hrvatsku i otišla u mesto privremenog boravišta.

Pripadnici srpske nacionalnosti koji su se vratili u Hrvatsku i dalje imaju teškoće u ostvarenju svojih elementarnih prava, a najveću prepreku predstavlja nemogućnost rešavanja imovinskih problema. Pitanje *oduzetih stanarskih prava* Vlada Hrvatske pokušala je da reši modelom stambenog zbrinjavanja (tj. formom socijalnog stanovanja) kao jedinim rešenjem. Međutim, trajno rešenje trebalo bi da podrazumeva restituciju (povratak nepokretnosti vlasniku ili nosiocu oduzetog stanarskog prava), dodeljivanje zamenskog stana (ili zemljišta i građevinskog materijala), ili novčano obeštećenje, pri čemu se to ne sme uslovljavati povratkom. Jedan od osnovnih uslova za povratak izbeglica je da Republika Hrvatska bez diskriminacije i uz veći angažman nadležnih službi završi proces *obnove imovine* oštećene u ratu. Ujedno, izuzetno je bitno i *vraćanje zaposednutih poljoprivrednih imanja* njihovim zakonskim vlasnicima, Srbima povratnicima i onima koji tek nameravaju da se vrate. Značajan broj izbeglica nije izvršio *konvalidaciju radnog staža* zbog nepostojanja jednostavnih i efikasnih mehanizama za priznavanje prava iz radnih i penzionih odnosa pod jednakim uslovima za sve građane Hrvatske. Takođe, problem su i *neisplaćene penzije* (u periodu 1991–1998) kao stečenog i neotuđivog ličnog prava svakog pojedinca. Čini se da je ipak najveći problem *ekonomska održivost* povratka, odnosno zapošljavanje Srba u Hrvatskoj u uslovima sveopšte ekonomske krize, ali i s obzirom na ukupnu bezbednosnu situaciju i još prisutnu socijalnu distancu, etničke konflikte i netoleranciju. Prema nekim istraživanjima sprovedenim poslednjih godina, Srbi i Romi su nacionalne manjine prema kojima Hrvati

[20] Sarajevsku deklaraciju potpisale su tri države: tadašnja Državna zajednica Srbija i Crna Gora, Bosna i Hercegovina i Hrvatska, 31. januara 2005. godine, a odnosila se na regionalno rešenje problema izbeglih i raseljenih lica (izuzev lica sa Kosova i Metohije).

imaju najveću socijalnu i etničku distancu.[21] Sva nabrojana i ukratko obrađena pitanja ključne su prepreke za brži i održivi povratak Srba, a većina njih i osnovni problemi sa kojima se u svakodnevnom životu susreće značajni deo srpske populacije u Hrvatskoj, koja je objektivno zahvaćena procesom integracije, ali istovremeno i procesom veće ili manje, voljne ili prisilne asimilacije. Proces povratka i posle 18 godina izbegličtva nije u potpunosti završen i odvija se otežano zbog nerešenih brojnih problema, kao i otežane integracije u hrvatsko društvo.

U pravno-političkom smislu položaj Srba promenjen je sa božićnim Ustavom iz 1990. godine kada je Sabor Republike Hrvatske srpskom narodu ukinuo status konstitutivnog naroda u Hrvatskoj. Srbi čine tzv. „novu manjinu" koja je još u fazi konsolidacije, u procesu rešavanja statusnih pitanja, ostvarenja ljudskih i manjinskih prava i izgradnji manjinskih institucija.[22] U vreme svog osamostaljivanja i ratnih sukoba do 1995. godine, Hrvatska je formalnopravno imala visoko uređenu zakonsku regulativu o zaštiti prava nacionalnih manjina. Ustav Republike Hrvatske (amandmani iz 2000. godine) konstituiše Hrvatsku kao „nacionalnu državu hrvatskog naroda i državu pripadnika autohtonih nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađara, Nijemaca, Židova i drugih koji su njeni državljani, kojima jamči ravnopravnost s građanima hrvatske nacionalnosti..." Regulisanje položaja svih, kako starih tako i novih manjina, a posebno srpske manjine čiji su pripadnici do tada imali status konstitutivnosti, pokušalo se rešiti donošenjem Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih i nacionalnih manjina (iz 1992. godine), ali taj zakon nije bio izraz stvarne unutrašnje političke volje da se reši manjinska problematika, već međunarodnih pritisaka.[23]

Kasnije, ispunjavajući jedan od važnih uslova za ulazak u Evropsku uniju, Hrvatska je u značajnoj meri postigla multikulturalnu stabilnost, regulisanje položaja i bolje ostvarivanje zaštite manjinskih prava. Prihvatajući međunarodne obaveze u pogledu prava manjina i potrebe o dodatnim mehanizmima zaštite manjina (promanjinska politika), donet je Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (2002. godine) čije se odredbe zasnivaju na međunarodnim pravnim standardima, konvencijama i zakonima koje je Hrvatska ratifikovala, a u čijim su osnovama ključne ideje etničke tolerancije i miroljubive koegzistencije. Za ostvarenje prava nacionalnih manjina Hrvatska je ratifikovala i Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina, kao i

[21] Neven Hrvatić, „Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa", *Migracijske i etničke teme,* br 4, 2004, str. 377.

[22] Srbi koji su u toku rata (1992–1995) živeli u delovima Hrvatske pod kontrolom hrvatske vlasti iz političkih razloga određivani su kao autohtona manjina, a oni koji su bili na teritoriji Istočne Slavonije pod upravom sopstvenih institucija određivani su kao „pobunjeni Srbi" ili kao „nova manjina". Videti: Dušan Janjić, „Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika", op. cit., str. 212.

[23] Siniša Tatalović, „Položaj nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj", u: G. Bašić (ur.), *Demokratija i nacionalne manjine*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2002, str. 76.

Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima, na osnovu koje je donet Zakon o upotrebi jezika i pisma nacionalnih manjina. Dakle, problem Hrvatske nije u domenu postojećih zakona nego u njihovom nedoslednom sprovođenju.[24] Država može stvoriti pravni okvir za rešenje manjinskih problema, ali ako to ne korespondira sa praksom, pozitivnom atmosferom i etničkom tolerancijom, manjinska prava koja osiguravaju nacionalni zakon ili međunarodne konvencije, neće biti iskorišćena.[25]

Sadašnji zakonski propisi formalno ne uskraćuju Srbima izvesna kolektivna prava, kao što su pravo na vlastitu kulturu, na ispovedanje i praktikovanje svoje religije, na slobodnu upotrebu jezika i pisma, obrazovanje na vlastitom jeziku, političko predstavljanje na lokalnom, regionalnom i državnom nivou, i drugo. Ali, to se u praksi zbog njihove teritorijalne disperzije retko ostvaruje budući da za razliku od predratne situacije ni u jednoj županiji Hrvatske nemaju apsolutnu ili relativnu većinu. Za Srbe kao kolektivitet najpovoljnija je situacija u Vukovarsko-sremskoj županiji, za koju važe posebne odredbe (na osnovu Dejtonskog i Erdutskog sporazuma), jer Srbi učestvuju u vlasti, upravi i policiji, „ali se suživot veoma sporo obnavlja i situacija podseća na onu u Severnoj Irskoj".[26]

U analizi položaja Srba u Hrvatskoj postavlja se pitanje kolektivnih ili individualnih prava, odnosno da li delovati u prilog očuvanja srpske zajednice ili štititi pre svega, prava svakog pojedinca. U skladu sa međunarodnim standardima Hrvatska treba da osigura Srbima da budu ravnopravni građani i da mogu slobodno čuvati i razvijati svoj nacionalni identitet, što podrazumeva pravo na nacionalnu i versku pripadnost, jednakost sa drugim nacionalnim zajednicama, pravo na upotrebu svog jezika i pisma, osnivanje vlastitih škola i kulturnih ustanova, i drugo. Okvir za ostvarenje svih ovih prava postavljen je u Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina i posebnim zakonima koji reguilišu službenu upotrebu jezika i obrazovanje na svom maternjem jeziku.[27] Sa ulaskom Hrvatske u Evropsku uniju (1. jula 2013. godine) mogu se očekivati pozitivni efekti na etničku situaciju i položaj srpske manjine u Hrvatskoj u smislu ostvarenja prava svih njenih građana bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Položaj i identitet srpske manjine u Hrvatskoj zavisiće sa jedne strane od pravca transformacije same Evropske unije u budućem periodu, a sa druge od brzine pridruživanja i položaja Srbije u procesu evropskih integracija. Imajući u vidu da su Srbi u Hrvatskoj sada deo jedne nadnacionalne zajednice, a matični narod će još izvesno vreme ostati van Evropske unije, to može dovesti do toga da oni prihvate širi evropski identitet što se

[24] Aleksandar Vukić, „Položaj Srba u Hrvatskoj u procesu pridruživanja Europskoj uniji", u: D. Babić, D. Župarić-Iljić (urs), *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2010, str.169.

[25] Siniša Tatalović, *Nacionalne manjine u Hrvatskoj,* op. cit., str. 31.

[26] Aleksandar Vukić, „Položaj Srba u Hrvatskoj u procesu pridruživanja Europskoj uniji", op. cit., стр. 177.

[27] Siniša Tatalović, „Položaj nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj", op. cit., str. 231–290.

pokazalo kao čest slučaj. Jer, integracija nacionalnih država u Evropsku uniju u značajnoj meri menja i položaj nacionalnih manjina, kao i većinsko-manjinske odnose, pri čemu se može pretpostaviti i promena nacionalnog identiteta od nepromenljivog i tradicionalnog u flotantni ili evropski identitet.

Zaključak

Na kraju, važno je istaći da ostvarivanje manjinskih prava ne zavisi samo od normativnih rešenja, već i od dubljih društvenih promena, demokratizacije društva, kao i od dobre međusobne saradnje Srbije i drugih država nastalih na prostoru bivše Jugoslavije. U tome veliki značaj, pored ustavnih zakona tih država (čime je proširena mogućnost ostvarenja prava manjina) ima i ratifikovanje međunarodnih dokumenata, kao i matična država koja prateći ostvarenje tih prava i aktivno pomažući pripadnike svog naroda van svojih granica, uspostavlja bolju saradnju, komunikaciju i čvršću vezu sa njima. Pored toga, redovna ulaganja u političku, ekonomsku i kulturnu emancipaciju od posebne su važnosti za razvoj i opstanak srpske manjine, pa je neophodno da postoji jasna strategija državne politike prema Srbima u regionu.

Većina država balkanskog regiona ima heterogenu etničku i konfesionalnu strukturu stanovništva, a problemi sa kojima se suočavaju vezani su za nerešena etnička i manjinska pitanja, kao i odnose sa susednim državama. Proces normalizacije međunarodnih odnosa i dobra regionalna saradnja nisu mogući bez rešavanja manjinskih pitanja, odnosno zaštite prava i unapređenje položaja nacionalnih manjina, a to je bitan faktor i za stabilnost ovog regiona u celini, koji je opterećen etničkim konfliktima i ksenofobijom, ekonomskom nerazvijenošću i političkim turbulencijama. Za ostvarenje manjinskih prava koja su pokazatelj političke kulture i društvene svesti u demokratskim državama, potrebna su adekvatna normativna rešenja, njihova uspešna implementacija, ali i takvo okruženje koje prihvata manjine i omogućava im da sačuvaju sopstvene etničke, verske i kulturne osobenosti uz istovremeno njihovo uspešno integrisanje u širu društvenu zajednicu.

Bibliografija

1. Bašić, Goran, „Položaj etničkih manjina u državama nastalim na prostoru prethodne Jugoslavije“, u: V. Petrović (ur.), *Srbi u Sloveniji*, Svetska srpska zajednica, Beograd, 1997.
2. Hrvatić, Neven, „Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa“, *Migracijske i etničke teme,* br 4, 2004.
3. Janjić, Dušan, „Nove nacionalne manjine i demokratska manjinska politika“, u: D. Babić, D. Župarić-Iljić (urs), *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2010.

4. Lajić, Ivan, Bara, Mario, „Kretanje broja Srba u Slavoniji i Hrvatskoj tijekom XX. stoljeća“, u: D. Babić, D. Župarić-Iljić (urs), *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2010.
5. Petrović, Ruža, *Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekt*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd, 1987.
6. Raduški, Nada, „Međusobna determinisanost nacionalnog i jezičkog identiteta – demografski aspekt“, *Politička revija*, br. 3, 2012.
7. Raduški, Nada, *Nacionalne manjine u Centralnoj Srbiji – etničke promene i demografski razvoj*, Institut društvenih nauka, Beograd, 2007.
8. Raduški, Nada, „Problem izbeglištva u Srbiji kao specifičan vid migracija i moguća rešenja“, *Glasnik*, br. 5, 2000.
9. Raduški, Nada, „Srbi od konstitutivnog naroda do nacionalne manjine“, *Srpska politička misao,* br. 2, 2012.
10. Spasovski, Milena, Kicošev, Saša, Živković, Dragica, „Broj i teritorijalni razmeštaj Srba i Crnogoraca u SFRJ posle Drugog svetskog rata“, u: M. Spasovski (ur.), *Etnički sastav stanovništva Srbije i Crne Gore i Srbi u SFR Jugoslaviji*, Geografski fakultet, Beograd, 1993.
11. Stanovčić, Vojislav, „Pojam nacionalne manjine i tretiranje individualnih i kolektivnih prava“, *Godišnjak FPN*, 2009.
12. „Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/opštinama, popis 2001“, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2002.
13. „Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/opštinama, popis 2011“, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 2012.
14. Tatalović, Siniša, *Nacionalne manjine u Hrvatskoj,* Stina, Split, 2005.
15. Tatalović, Siniša, „Položaj nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj“, u: G. Bašić (ur.), *Demokratija i nacionalne manjine*, Centar za istraživanje etniciteta, Beograd, 2002.
16. Vukić, Aleksandar, „Položaj Srba u Hrvatskoj u procesu pridruživanja Europskoj uniji“, u: D. Babić, D. Župarić-Iljić (urs), *Nacionalne manjine kao faktor stabilnosti u međunarodnim odnosima Hrvatske i Srbije*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2010.

Nada Raduški, Ph.D

SERBS ON THE TERITORY OF CROATIA IN THE SECOND HALF OF THE XX AND IN THE EARLY XXI CENTURY

ABSTRACT

This paper is based on a different approach to the status of the Serbs in Croatia analyzing their population growth, demographic characteristics, rights, the national identity of the Serbs as well as the ways and possibilities of its maintenance. The main data sources are the official population censuses considering that the size and ethnic compactness are the main demographic factors, which significantly affect the achievement of rights and freedoms of every minority. The paper highlights the problem of refugees and the issue of sustainable return of the Serbs to Croatia and achievement of their fundamental rights. Regional cooperation and bilateral treaties are the way for the homeland country for the efficient protection of its compatriots as well as the efficient mechanism for better integration of minorities in all fields of the social life in the country where they live.

Key words: Serbs, national minority, demographic trends, national identity, refugees, status, rights, census, Croatia.

UDK: 323.1(430)
Biblid 0543-3657, 64 (2013)
God. LXIV, br. 1151, str. 37–50.
Izvorni naučni članak
Primljen: 2. septembar 2013.

Dr Milovan RADAKOVIĆ[1]

Snaga Nemačke

SAŽETAK

Nemačka je danas, prva ekonomija Evrope. Nacija koja nikoga ne ostavlja ravnodušnim, uspela je da se afirmiše kroz EU, i nametne kao jedna od najuticajnijih država sveta. Njen doprinos svetskoj politici, ekonomiji i kulturi, kao i njen sadašnji značaj, čine umesnim razmatranja o Nemcima, njihovoj državi, identitetu, njihovom shvatanju organizacije, snazi i germanskom duhu specifičnim za Nemce. Uspone nemačke države, Evropljani su uvek pratili sa izvesnom dozom poštovanja ali i opreza, s obzirom na istorijske konstalacije.

Ključne reči: Nemci, Nemačka, identitet, nacija, organizacija, snaga, duh.

Uvodna razmatranja

Od svih evropskih naroda, a pomenimo one koji su stvarali evropsku civilizaciju, pa one ekonomski jake, demografski velike i politički najuticajnije, kao što su Grci i Italijani, Francuzi, Britanci i Španci, Rusi i Poljaci pa i Portugalci, Holanđani i Belgijanci, Nemci su nekako sami sebe uvek doživljavali kao „domaćina" Evrope, kao naciju koja najviše *reprezentuje* Evropu. Ovakav stav mogao bi da ima dva izora. Pre svega, germanska plemena su uništila Zapadno rimsko carstvo i spalila Rim, pa verovatno da u nemačkoj podsvesti struji, ponekad potisnuta a ponekad jasno iskazana misao, da su oni zapravo nasledili „krunu" Evrope, i da su oni savremeni predstavnici drevnog Rima, odnosno Svetog rimskog carstva. Drugi razlog svakako leži u činjenici da su mnogi evropski narodi svoju *snagu* testirali na drugim kontinentima, dok je Berlin tu snagu pokazao u samoj Evropi, bez obzira na

[1] Dr Milovan Radaković, naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu. E-mail: mradakovic@diplomacy.bg.ac.rs. Rad se realizuje u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanje položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodno-ekonomski, pravni i bezbedonosni aspekti", ev. br. 179029, za period 2011–2014. Pogledi izneti u članku predstavljaju stavove autora.

tragične posledice, pre svega po Nemačku, a onda i po sve druge. Tokom tih ispoljavanja nemačke snage *tresla* se ne samo Evropa, nego i ceo svet.

Sa druge strane, spremnost da se podigne *iz pepela kao Feniks*, a da onda ekonomski i politički podrži druge, zapravo je pravo lice Nemačke. Težnja Berlina da oko sebe okupi druge države Evrope ne proizilazi samo iz položaja Nemačke u Centralnoj Evropi, nego i iz nanovo uspostavljene ekonomske snage iz koje je proistekao politički uticaj, pa i u mislima Nemaca, koji sebe tretiraju kao realiste, a taj stav je da Nemačka i jeste jedina evropska država oko koje bi trebalo da se okupe sve druge. Nemačka kao vodeća evropska ekonomija, trebalo bi da ujedini i postavi standarde za sve Evropljane. Ovakav stav Nemaca je nepromenljiv, a kroz istoriju su se menjali samo modaliteti ovakvog stava.

Danas je kao centralna evropska ekonomija povezana sa drugim evropskim narodima preko EU, Nemačka čini se postigla svoj cilj „ujedinjeni u različitosti", mada je danas ipak malo više od „prve među jednakima". To se jasno videlo devedesetih godina prošlog veka, a danas se očituje u činjenici da nijedna država ne može da uđe u EU bez eksplicitne saglasnosti Berlina. Fukcionisanje Evropske unije gotovo je nezamislivo bez Nemačke, pa iako Berlin to izbegava da eksplicitno istakne, jasno je da je Savezna Republika Nemačka, po svojoj ekonomskoj snazi, privrednom razvoju i političkom uticaju prva zemlja Unije, a ta snaga jasno je iskazana i prema mestu u kojem se nalazi Centralna banka EU. Ona je, naravno, smeštena u Nemačkoj, u Frankfurtu, mestu gde se nalazi i finansijski centar Nemačke.[2]

Nemački etnički identitet i kratka istorija Nemačke

Zbog svog položaja u središtu evropskog kontinenta, Nemci su imali veoma značajnu ulogu u društvenom, političkom, ekonomskom i kulturnom razvoju ovog kontinenta.[3] Prema izvorima, Nemci su nastali od drevnogermanskih plemena *Herminonske* (Svevi, Hermunduri, Haiti, Alemani), *Istevonske* (Franci) i *Ingevonske* (Frizi, Angrivari, Saksi, Angli, Juti, Kimri) grupe naroda, naseljenih između reke Rajne i Odre.[4] Tu su došli u kontakt sa starosedeocima na tom prostoru, Retima na jugu i Keltima, čije su naseobine bile smeštene na jugu i jugozapadu. U sastav nemačkog etnikuma ušli su i neki baltički i slovenski narodi (Prusi, Polapski Sloveni). Jedan deo slovenskih plemena koja su bila na ovom prostoru od X veka bio je izložen asimilaciji. Jedno od tih plemena je i veliko slovensko pleme

[2] U prilog finansijske moći i političkog uticaja savremene Nemačke, napomenimo samo nekoliko činjenica: Nemačka je danas (zajedno sa Kinom) najveći svetski izvoznik, Berlin ne krije ambiciju da radi na tome da Nemačka postane stalna članica Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, Berlin je treći najveći svetski donator UN. Detaljnije pogledati: Ognjen Pribićević, Brano Miljuš, „Izazovi i perspektive Nemačke spoljne politike", *Međunarodni problemi*, vol. LXIV, br. 4-2012, IMPP, Beograd, 2012, str. 403-424.

[3] Nemci su hrišćani, većinom protestanti – luterani. Nešto manje od polovine su katolici, a u manjem broju ima kalvinista.

[4] Mile Nedeljković, *Leksikon naroda sveta,* SKZ, SL SRJ, Beograd, 2001, str.146–147.

Drevljani, koje je u XVIII veku ponemčeno. Konačno uobličavanje nemačke nacije završeno je 1871. godine, pod vođstvom Prusa.

Germanska plemena koja su naseljavala prostor između Rajne i Elbe na zapadu i istoku, i Dunava na jugu, počinju da se značajnije ističu već u toku prvog veka pre nove ere. U to vreme oni su stalno u sukobu sa Rimskom imperijom koja ovo područje nije nikada uspela da pokori. Druga germanska plemena koja su živela na prostoru današnje Francuske i Velike Britanije došla su pod rimsku vlast. Već od trećeg veka nemačka plemena sve više potiskuju granice Rimskog carstva, da bi 476. godine zauzela Rim i na taj način srušila Zapadno rimsko carstvo.

Nemačko ime javlja se prvi put 840. godine u vezi sa borbama koje su se vodile između naslednika Karla Velikog. Naredna tri veka, Nemačka je uspela da izgradi moćnu centralizovanu državu, koja je odolevala snažnim pritiscima feudalnog sistema. Nemački kralj Oton I krunisao se 962. u Rimu, čime je postao car koji je osnovao *Sveto rimsko carstvo.* U to vreme vode se žestoke borbe između nemačkog cara i rimskog pape za primat i dominaciju u Evropi. Sukob su iskoristili krupni feudalci koji se vremenom potpuno osamostaljuju i odvajaju od centralne vlasti. Krajem trinaestog veka Hasburgovci dobijaju nemačku carsku krunu, ali ni oni ne uspevaju da uspostave jedinstvenu nemačku državu. Opadanju moći nemačkog carstva posebno su doprineli dugogodišnji, teški i krvavi ratovi koji su trajali skoro sto godina. Posle brojnih unutrašnjih sukoba, Nemačka ni u naredna dva veka ne deluje kao politička celina, a njen uticaj u Evropi je minimiziran. Od svih nemačkih država, jedino je Pruska u ovom periodu zadržala izvestan uticaj. Teški unutrašnji politički sukobi između velikog broja malih državnih tvorevina, kao i neuspesi u borbama sa snažnim susedima, bili su važni činioci opšteg zaostajanja Nemačke u ekonomskom i društvenom razvoju. Vodeću ulogu u Evropi preuzimaju Francuska, Engleska i Holandija u kojima je novi, kapitalistički način proizvodnje, sve više osvajao prostor. Sredinom XIX veka Nemačka je u odnosu na ove tri države značajno ekonomski zaostajala, što je za posledicu imalo veliko društveno osiromašenje i stagnaciju. U nemačkom političkom i društvenom životu još su dominantnu ulogu imali konzervativni veleposednici.

Ponovno ujedinavanje nemačkih zemalja ostvareno je 1871. godine, posle pobede u ratu koji je Pruska vodila protiv Francuske. Od tada počinje razvoj snažne centralizovane države, koja je izgrađena na modelu pruske monarhije. U isto vreme, dolazi do snažnog prodora kapitalizma u gotovo sve oblasti privrede. U narednih pet decenija, Nemačka izrasta u prvorazrednu svetsku, ekonomsku, vojnu i političku silu. Proces privredne i nacionalne integracije nemačkih zemalja završen je pod pruskom hegemonijom.[5]

[5] Pre ujedinjenja, Nemačka je bila podeljena u 39 nezavisnih država. Te države su se delile na kraljevine, velika vojvodstva, vojvodstva, kneževine, slobodne gradove i jednu carsku teritoriju. Kraljevina Pruska bila je najveća samostalna nemačka država, i pokrivala je 60% površine tadašnjeg Nemačkog carstva. Neki istoričari smatraju da je Bizmarkovo ujedinjenje Nemačke bilo u stvari proširenje Pruske.

Od tada Nemačka doživljava kapitalistički razvoj i u svom nastojanju da u svetskim razmerama ostvari preraspodelu ekonomskih i političkih pozicija među velikim silama, vodi ekspanzivnu spoljnu politiku. Ove i druge suprotnosti dovode do Prvog svetskog rata 1914–1918. godine, koji se završava porazom Nemačke i njenih saveznika. U posleratnim uslovima i privrednom rasulu u zemlji, koji je svoje manifestacije između ostalog imao i u katastrofalnoj inflaciji i nezaposlenosti, jačaju nacističke političke snage. Na taj način otvoren je put političkim ideologijama nacizmu, fašizmu i militarizmu. Nacizam se idejno i organizovano pripremao u *Nacional-socijalističkoj stranci,* uz podršku krugova iz industrijskog i finansijskog kapitala. Poveravanjem kancelarskog mandata šefu Nacional-socijalističke stranke Adolfu Hitleru, januara 1933. godine, nastaje period nacističke diktature i pripreme za rat. Posle „prisjedinjavanja" (*Anschluss*) Austrije Nemačkoj, 1938 godine, dolazi i do Minhenskog sporazuma kojim se žrtvuje i Češkoslovačka. Prvog septembra 1939. godine Nemačka je napala Poljsku i otpočela Drugi svetski rat, koji se završio njenom bezuslovnom kapitulacijom 1945. godine. Sporazumom glavnih saveznika antihitlerovske koalicije –Velike Britanije, Sovjetskog Saveza i SAD u Potsdamu 1945. godine Nemačka je podeljena na okupacione zone, a vrhovna vlast je pripala glavnokomandujućim organima savezničkih okupacionih snaga u svojstvu *Kontrolnog veća*.[6] Razmimoilaženje među saveznicima, posebno u pogledu političke ideologije u Nemačkoj, dovelo je prvo do prestanka funkcionisanja *Kontrolnog veća*, a postepeno i do njihove odvojene političke, privredne i vojne integracije u dva postojeća vojno-politička bloka. Od tri zapadne okupacione zone, formira se prvo 1949. godine Savezna Republika Nemačka, a nedugo zatim i u sovjetskoj okupacionoj zoni Nemačka Demokratska Republika. Granicu između dve Nemačke decenijama je predstavljala demarkaciona linija sovjetske okupacione zone prema okupacionim zonama zapadnih sila, utvrđenim u Potsdamu. Nekadašnji i sadašnji glavni grad Nemačke, Berlin postaje podeljen grad. Naime, da bi sprečili ilegalni prelazak iz jednog dela grada u drugi, ruski vojnici podižu tzv. *Berlinski zid* čime istočni deo grada odvajaju od zapadnog. Istočni Berlin proglašen je glavnim gradom Istočne Nemačke, a Zapadna Nemačka izmešta svoj glavni grad u Bon. Zapadna Nemačka se vezuje za zapadne ekonomske, političke i vojne oganizacije, a Istočna Nemačka za Sovjetski Savez i njegove saveznike. Formalno dve nemačke države ne priznaju međusobno postojanje, ali funkcionišu u okvirima sistema međunarodnih odnosa.

Tokom poslednje dve decenije XX veka, velike promene zahvataju Istočnu Evropu. Nestaju tzv. real-socijalistički sistemi, a raspada se i Sovjetski Savez. Promene koje su zahvatile istok kontinenta, dovode do rušenja *Berlinskog zida,* i ponovnog ujedinjenja Nemačke 1990. godine. Od tog trenutka ponovno ujedinjena Nemačka postavlja neke nove standarde u svojoj spoljnoj politici. Prvo sama spoljna politika Nemačke postaje samostalnija u odnosu na njene saveznike. Ona i dalje ima vrlo bliske odnose sa savezničkim državama, ali se centar njene spoljne politike okreće

[6] Tom sporazumu se kasnije priključila i Francuska.

jačanju i razvoju Evropske unije u kojoj Berlin, za sada, nedvosmisleno zauzima centralno mesto. Na drugoj strani njeni odnosi sa Ruskom Federacijom doživljavaju određeno popuštanje, pa su danas Berlin i Moskva ravnopravni partneri po mnogim pitanjima u spoljnoj politici, a posebno u ekonomiji, u kojoj za sada preovladavaju pitanja vezana za energiju i enegetske sirovine.

Nemačka i Austrija

Nemci i Austrijanci su primeri složenog etničko-istorijskog puta jedne germanske istojezične etnije, koja je tokom svog istorijskog razvoja stvorila dve nacionalne države čije su istorije bile podjednako velike i značajne za Evropu. Nemačke države su se nekoliko puta ujedinjavale, a austrijske zemlje su nekada bile deo tog velikog nemačkog carstva.[7]

U drugoj polovini 13. veka moćni nemački feudalci nisu hteli da biraju cara, ali su ga 1273. godine ipak izabrali. Bio je to Rudolf Habzburški, koji je pobedom nad češkim kraljem Otokarom II (1278) uvećao porodične feude. Između ostalog, svom porodičnom feudu Austriji priključio je i slovenačke alpske zemlje Korušku, Kranjsku, Štajersku, čime je udaren temelj Habszurškoj monarhiji. Posle Vestfalskog mira, najmoćnije države u nemačkom carstvu su Austrija i Pruska. Pruska je bila vojno nadmoćnija i uspešnija, pa je u jednom od tih ratova 1756–1763. otrgla Austriji Šleziju. Istorija je zabeležila, pored ostalog, i da su te dve nemačke države bile oslonac svih feudalnih koalicija protiv revolucionarne Francuske, njene revolucije i Napoleonovih ratova. U tim ratovima, pak, doživljavaju poraze i feudalni sistem počinje da se urušava.

Premda su od 1438. godine Habzsburgovci gotovo stalno birani za nemačke careve, Habzburška monarhija se do početka 19. veka postepeno pretvarala u posebnu državu.[8] Sa nemačkim carstvom bila je u sve labavijoj vezi. Habszburgovci su u austrijskim zemljama postepeno zaveli apsolutizam, koji nije uspeo u nemačkim.

Nemačka nacija, kao što je navedeno, formirana je 1871. godine pod vodstvom Prusa. Rivalitet Austrije i Pruske za prevlast nad nemačkim zemljama, prevagnuo je u korist Prusa što je za posledicu imalo formiranje Nemačke, ali gubitak Austrije. Tokom narednih vekova Austrijanci su stvarali sopstveni nacionalni identitet i ispisivali sopstvenu istoriju, koja je naročito zabeležena na prostoru Srednje Evrope i Balkana. Beč je ulazio u dualističke odnose sa drugom državom, Ugarskom, ali nikada više sa Berlinom.[9] Uprkost stavu koji bi izrazio jedan Austrijanac ako bi za njega rekli da je Nemac, Nemci

---

[7] Pogledati: više u monografiji Čedomir Popov, *Građanska Evropa 1770–1871, Politička istorija Evrope,* druga knjiga, Matica Srpska, Novi Sad, 1989.

[8] Pogledati: više u monografiji Richard Kralik, *Österreichische Geschichte,* Adolf Holzhauseh, Wien, 1913; Sidni Peinter, *Istorija srednjeg veka (284–1500),* Clio, Beograd, 1997.

[9] Osim tokom Drugog svetskog rata, kada su nemačke snage bez otpora umarširale u Austriju i proglasile takozvani „anšlus“, prisjedinjenje Austrije Nemačkoj.

prema Austriji imaju drugačiji odnos. Taj odnos je kroz istoriju bio više pokroviteljski, što je jasno došlo do izražaja tokom Prvog i Drugog svetskog rata. Iako su iz Austrije prema Nemačkoj išli i pozitivni i negativni uticaji, Nemačka je stojeći pred istorijom, koja je i ovu naciju znala da „šiba", bili spremni da Austrijancima oproste sve, pa i da one negativne uticaje prihvate kao svoje, kao delo i posledicu svojih građana i vođa. I Beč i Berlin su tokom istorije imali snažan uticaj na Centralnu Evropu i Balkan. U takvim odnosima je svako posustajanje Beča, Berlin bio spreman da podupre i podrži. Zbog toga, dakle, uprkos „protivljenju" većine Austrijanaca da budu Nemci, u Nemačkoj većina ne bi imala ništa protiv da Austrijanci, zapravo, budu Nemci.

Današnja politička organizacija Nemačke[10]

Nemci politčku organizaciju svoje države definišu kao *kancelarsku demokratiju. Kancelarska demokratija* zasniva se na tri osnovna principa: 1) *kancelarski princip* podrazumeva da kancelar imenuje ministre i formira vladu, organizuje izvršnu vlast i formuliše opšte političke smernice; 2) *kabinetski princip* podrazumeva da svi vladini zakonski predlozi koji se upućuju parlamentu moraju prethodno biti u kabinetu kancelara, jer postoji pravo kancelara da definiše globalnu politiku – postojanje nezavisne ministarske jurisdikcije ima svoju manifestaciju da se oni ministri koji se ne slažu sa odlukama kabineta, javno ne suprotstavljaju donetim odlukama; i 3) *princip ministarske odgovornosti* podrazumeva da je svaki ministar lično odgovoran za funkcionisanje svog resora. Kancelar nema naredbodavnu vlast prema ministrima u delokrugu njihovog rada. Kabinet može odbiti određeni ministrov predlog, ali ne može izdavati nikakve posebne direktive koje se odnose na delokrug rada i nadležnosti resornog ministra.

Smenjivanje kancelara zasniva se na takozvanom *konstruktivnom izglasavanju nepoverenja.* Dakle ako želi da smeni kancelara, parlament je obavezan da pre postavljanja pitanja poverenja odredi novog kancelara, što je u uslovima postojanja dva velika partijska bloka i teških uslova za izglasavanje gotovo nemoguće.

Opšte obeležje nemačkog političkog sistema je vertikalna organizacija vlasti. U osnovi ovakvog sistema Nemačka je federacija 16 federalnih jedinica. Ove jedinice imaju svoje ustave, koji moraju biti u skladu sa osnovnim principima današnje nemačke države, a to znači da moraju biti zasnovani na principima republikanske, demokratske i socijalne države u okviru značenja *Osnovnog zakona.*[11] Odnos između federacije i federalnih jedinica koje je sačinjavaju zasniva se na tzv. *kooperativnom federalizmu*, koji

[10] Više o ovome pogledati: Internet, www.scribd.com/doc/17344467/savremeni-politicki-sistemi, www.bundestag.de, www.bundesrat.de/cin_179/DE/Home/homepage_node.html?_nnn=true, www.dobrodosliunemacku.org/onemackoj-polsistem.htm.

[11] Dva su presudna razloga za uspostavljanje federalističkog uređenja: 1) distanciranje i sprečavanje uspostavljanja bilo kakvog oblika totalitarističkog uređenja; i 2) poštovanje duge nemačke tradicije konfederalizma, kao forme političko-državne organizacije.

pretpostavlja i podrazumeva saradnju između federacije i njenih jedinica u obavljanju državnih funkcija.[12]

Kada je reč o *izvršnoj vlasti*, ona ima dva institucionalna nivoa – predsednika i vladu. Vlada je centar političke vlasti Nemačke. Nemački predsednik mora biti stranački neutralan, a takođe nema ni nadležnost da utiče na politiku vlade. On predstavlja državu, potpisuje pripremljene ugovore, vrši akreditacije i prima ambasadore. Može predložiti kancelara koga bira parlamentarna većina. Kada govorimo o *zakonodavnoj vlasti,* namački parlament ima dvodomnu strukturu i sastoji se od od Bundestaga i Bundesrata. Bundestag je predstavnički, tj. donji dom nemačkog parlamenta. Bundesrat je gornji dom nemačkog parlamenta. Bundesrat nije izborni dom, već u njegov sastav ulaze predstavnici koji su imenovani i opozvani od svojih pokrajinskih vlada. On predstavlja 16 federalnih jedinica, i aktivno učestvuje u procesu odlučivanja na nivou Federacije. Bundestag je po svojim političkim nadležnostima jači dom.[13]

Izvori današnjeg nemačkog Ustava, nalaze se u prethodnim. Naime, Nemačka je u periodu 1849–1948. godine promenila četiri ustava. Današnji *Osnovni zakon* donet je 23. maja 1949. godine, i predstavlja pravni okvir funkcionisanja političkog sistema Nemačke. Iako je pri donošenju poslednjeg Ustava još bila pod pokroviteljstvom okupacionih snaga, Nemačka je donela Ustav koji je uspeo da objedini demokratske procese i ekonomski razvoj. Novi Ustav preuzeo je iz Ustava iz 1848. godine princip vladavine prava, i osnove federalizma. Od Bizmarkovog Ustava iz 1871. preuzeo je principe nacionalnog jedinstva, a po uzoru na Vajmarski Ustav iz 1918. uređuje republikanski oblik vladavine. Iako je *Osnovni zakon*, u stvari, predstavljao Ustav Zapadne Nemačke, u njemu su date osnove za uređenje objedinjene Nemačke, tako da pravno uobličavanje dve nemačke države, pedeset godina kasnije, nije zahtevalo donošenje novog Ustava. Nemački Ustav može se dopunjavati

[12] Osnovni princip federalnog uređenja zasniva se na funkcionalnoj raspodeli nadležnosti. Prema tom principu, zakonodavna vlast je najvećim delom koncentrisana na saveznom nivou, dok najveći deo administrativne vlasti spada u nadležnost federalnih jedinica. Neka posebna područja poput spoljnih poslova i odbrane zemlje nalaze se u neposrednoj nadležnosti federalne administracije. Princip kojim se određuje odnos između federacije i federalnih jedinica zove se „kooperativni federalizam". Do formulacije kooperativnog federalizma došlo se kada je postalo jasno da apsolutna i čista podela nadležnosti nije moguća. Kooperativni federalizam je pomirio interese federacije i njenih federalnih jedinica na dva načina, i to: 1) federacije može da proširuje krug svojih nadležnosti i aktivnosti putem nedorečenih formulacija, koje se kompletiraju samo uz saglasnost federalnih jedinica; i 2) ustavnom reformom uveden je institut *zajedničkih nadležnosti* Saveza i federalnih jedinica. Procedura odlučivanja predviđa da se najveći deo odlučivanja odvija u Bundestagu, a kada odluka zadire u interese pokrajina, saglasnost mora da da i Bundesrat. Ako dođe do sukoba dva doma, predmet spora se upućuje zajedničkoj komisiji. Ako se ni tada ne dođe do rešenja, postupak se ponavlja.

[13] Dakle, nemački parlament ima dvodomnu strukturu. Članovi Bundestaga biraju se na neposrednim izborima i njihov mandat traje četiri godine. On se može raspustiti samo u izuzetnim slučajevima. Jedan poslanik se bira na 60.000 stanovnika. Rad Bundestaga uređen je poslovnikom o radu. Sednicama predsedava predsednik. U organizovanju parlamentarnog rada najvažnije telo je Savet starijih. Ovo je upravljačko telo koje se sastoji od predstavnika parlamentarnih partijskih frakcija, proporcionalno njihovoj snazi u Bundestagu.

dvotrećinskom većinom u oba doma, pri čemu postoje određene ustavne odredbe koje se tiču federalne strukture države i osnovnih prava koje se ni u kom slučaju ne mogu menjati. Prema Ustavu, društveni sistem Nemačke počiva na ideji pravne države i načelima parlamentarnog režima, koji je obnovljen obrascem racionalizovanog parlamentarizma. Parlamentarna demokratija je potpuno posrednička, Ustavom se priznaje pravo političkih partija da formulišu političku volju naroda ali samo pod uslovom da njihove namere ne narušavaju osnove liberalnog i demokratskog poretka.

Ljudska prava su osnovna kategorija nemačkog Ustava, kojim se nastoje osigurati i garancije u zaštiti ovih prava. Na taj način Ustav koplementira individualističku filozofiju sa aktivnom, iako ograničenom ulogom države. Ova prava se garantuju i nisu uslovljena osim u slučaju kada mogu da podriju ustavni poredak Nemačke. Ova prava se ne mogu suspendovati čak ni za vreme vanrednog stanja.

Pitanje finansiranja Federacije i federalnih jedinica, takođe je jedno od važnih stavki u nemačkom Ustavu. Takozvani „finansijski federalizam" odnosi se na metode finansiranja Federacije i federalnih jedinica. U Nemačkoj, kao uostalom i u svakoj drugoj državi, postoje bogatije i manje bogate regije odnosno federalne jedinice. S obzirom da bogatiji učestvuju većim finansijskim sredstvima u finansiranju federacije, kao i manje bogatih pokrajina, postoji određeni spor između federalnih jedinica Nemačke. U središtu spora nalaze se sledeća pitanja: 1) iznos sredstava koji bogate pokrajine daju siromašnim;[14] 2) iznos sredstava koji nemačka federacija izdvaja za siromašne pokrajine; 3) poreski sistem, naime bogate pokrajine traže da dobiju finansijski veći deo ukupnog poreskog prihoda, jer je dosadašnji način raspodele bio zasnovan na principu prema kojem su pokrajine dobijale novac prikupljen na račun poreza u procentu koji je bio zasnovan na pokrajinskom broju stanovnika; i 4) bogatije pokrajine traže i kontrolu trošenja sredstava koja se ustupaju siromašnim pokrajinama.

Kada je reč o lokalnoj samoupravi, teritorijalno uređenje Nemačke ima četiri nivoa organizovanosti: federativni, federalnih jedinica, okruga i opština. Osnovni okviri lokalne samouprave uređeni su saveznim ustavom i ustavima federalnih jedinica. Saveznim ustavom određene su granice prostiranja nadležnosti kako federalnih jedinica, tako i lokalne samouprave. Ustav garantuje postojanje i delovanje lokalne zajednice, obezbeđuje zaštitu suverenosti lokalne zajednice u poslovima njene izvorne nadležnosti i fiksira obaveze opština da imaju odgovarajuća predstavnička tela, kao i prava građana da na izborima biraju svoja predstavnička tela. Autonomija lokalnih zajednica pretpostavlja i odgovarajuću finansijsku autonomiju.[15]

---

[14] Bogate pokrajine smatraju da postojeći sistem raspodele nije ni pravedan ni racionalan. Predloženo je da se neke male pokrajine čak i ukinu. U tom smislu na udaru su i tri grada: Berlin, Bremen i Hamburg.

[15] Skupština predstavlja osnovni organ vlasti i donosi osnovne linije lokalne politike i načine njene realizacije. Za lokalnu organizaciju važi princip *subsidijarnosti* što podrazumeva da se poslovi lokalne vlasti obavljaju na primarnom nivou, a ako to nije moguće, onda se prenose na viši nivo organizovanja.

Snaga koja se „stvara iz sebe"

Nemačka je četvrta ekonomska sila na svetu posle SAD, Japana i Kine, ali ekonomski daleko najjača država Evrope.[16] Nemačka poseduje treću po veličini ekonomiju na svetu odmah posle SAD i Japana i deo je svetske najveće ekonomije – Evropske unije. Dok je spoljna trgovina vrlo uspešna, lokalna tržišta imaju problema, prvenstveno zbog socijalnih beneficija. Nezaposlenost je jedan od glavnih problema poslednjih decenija.

U Nemačkoj živi najmanje 7 miliona stranih državljana, u koje spadaju izbeglice, inostrani radnici (*Gastarbeiter*) i njihove porodice. Nemačka je glavni cilj političkih i ekonomskih emigranata iz mnogih zemalja u razvoju. Na severu živi danska manjina, dok u saveznoj državi Brandenburg živi malobrojna slovenska manjina po imenuvorila i znatna turska manjina. Ostale značajne manjine su Rusi, Srbi, Hrvati, Italijani i Poljaci.

Nemačka je među prvim zemljama u svetu po obrazovanju, tehnološkom razvitku i privrednoj proizvodnji. Od kraja Drugog svetskog rata, broj mladih koji upisuju fakultete porastao je više od tri puta, a zanatske i tehničke škole u Nemačkoj spadaju u sam svetski vrh. Sa prihodima od 25.000 evra po glavi stanovnika, Nemačka je društvo srednje klase. Širokogrudi sistem socijalnog osiguranja omogućava besplatno zdravstvo, naknade za nezaposlenost i ostale socijalne prednosti. Nemci su veliki turisti – svake godine milioni Nemaca putuju u inostranstvo.

Nemačka je iz Drugog svetskog rata izašla kao poražena zemlja. Zapadna Nemačka je potpomognuta *Maršalovim planom,* u ekonomskom smislu, vrlo brzo dostigla ekonomije zemalja pobednica. Štaviše, njena eksplozivna privreda prima određeni broj radnika iz drugih zemalja.

U brojnim izjavama od kraja Drugog svetskog rata do danas, nemački zvaničnici nisu ni pokušali da demantuju nemačku krivicu, a jedna od poslednjih izjava u tom smislu je i izjava bivšeg nemačkog kancelara Helmuta Kola o liderskoj poziciji Nemačke u Evropi. „Nemci su u sledećih nekoliko vekova isključeni iz liderstva Evropom zato što su odgovorni za Drugi svetski rat. Osim toga, u velikoj meri su doprineli i Prvom svetskom ratu", rekao je Kol za nemački dnevnika *Handelsblat*. On je time odgovorio na pitanje kako komentariše poziv koji je britanski nedeljnik *Ekonomist* uputio Nemačkoj da u većoj meri preuzme liderstvo u Evropi. Bivši kancelar je dodao da svi, čak i oni koji su nedavno rođeni, snose odgovornost za to da se „užasna nemačka istorija" nikada više ne ponovi.[17]

Spremnost savremenih Nemaca i njihovih lidera da se suoče sa svojom istorijom, ma kakva ona bila, predstavlja svojevrsnu snagu Nemačke, koja

---

[16] Iako je Nemačka, vodeća ekonomija Evrope ona nema parametre svetske sile koje su nasledile i još uvek poseduju Francuska i Velika Britanija. A to su: stalno mesto u Savetu bezbednosti UN, sa pravom veta; samostalni razvoj nuklearnog oružja; reformisane ostatke kolonijalnih poseda i civilizacijskih saveza – koje poseduju Velika Britanija i Francuska – (Komonvelt i Frankofonija). Više o ovome dr DraganPetrović, Geopolitika Francuske, IMPP, Beograd, 2013.

[17] Preneto u: *Politika*, Beograd, 18. juna 2013.

se mnogim Evropljanima čini beskopromisna. Brzina da se iz totalitarnog sistema kakav je vladao u Nemačkoj tokom četrdesetih godina prošlog veka uspostavi demokratski sistem, a kasnije i stvori visokorazvijena država sa visokim stepenom demokratskih institucija, i ekonomija koja je od Nemačke napravila četvrtu silu sveta, predstavlja, ipak, bez obzira na ekonomsku i drugu pomoć zapadnih država, *snagu koju su Nemci izvukli iz sebe.*

Duh Nemačke

Gde leži *duh Nemačke*, *nemačka esencija*? Verovatno u Bizmarkovoj politici, Geteovoj filozofiji, Ničeovom promišljanju, Vagnerovoj muzici.

Ono što je poznato, jeste da je Oto fon Bizmark jedna od najmarkantnijih figura druge polovine devetnaestog veka, jer je kao premijer pruskog kraljevstva (1862–1890) ujedinio nemačku serijom pobedonosnih ratova posle kojih je postao prvi kancelar (1871–1890) nemačkog carstva. Vrlo rano Bizmark postaje svestan da je ujedinjena nemačka nacija važan cilj, u koji je tadašnji Nemac malo verovao, i smatrao ga gotovo nedostižnim. Bizmark je odgovoran za početak više ratova koji su doveli do dramatične promene u političkoj strukturi Nemačke. Vešto sarađujući ali i ratujući sa Austrijom, tadašnjoj Pruskoj prišao je veliki broj zemalja, što je dovelo do formiranja Severnonemačke konfederacije, kojoj su se kasnije priključile i južne nemačke države koje su bile pod uticajem Francuske. Na taj način je 1871. godine Bizmark stvorio nemačko carstvo. Ono što je manje poznato jeste da je Bizmark uveo starosne penzije, zdravstveno osiguranje, kao i osiguranje za radnike u slučaju nezgode na poslu. Njegov duh, duh „Čeličnog kancelara", kako su ga u njegovom vremenu zvali, i danas je prisutan širom Nemačke.

Johan Volfgang fon Gete je jedan od najblistavijih ljudskih umova svih vremena. Rano počinje da se interesuje za poeziju narodnog predanja i za nemačku nacionalnu prošlost. Na poziv Karla Avgusta, vojvode od Saks-Vajmara, otišao je 1775. u Vajmar gde je obavljao niz političkih poslova. Ubrzo je postao vojvodin glavni savetnik. Ubrzo svojim uticajem dovodi i Herdera a zatim i Šilera, a za njima dolazi niz mladih intelektualaca toga vremena. Vajmar postaje značajno duhovno stecište Nemačke.

Gete je pored doprinosa filozofiji svoga vremena i političkom radu,[18] dao značajan doprinos i u biologiji konstruišući teoriju uslova za

[18] Gete je svojevremeno predvideo da je ujedinjenje nemačkih država sasvim izvesno. U tom smislu, on je smatrao da će razvoj puteva i železnica dati doprinos tom ujedinjenju. Sa druge strane, iz njegovih stavova jasno se vidi da je zagovarao ravnopravni (regionalni) razvoj Nemačke. „Ali ako neko misli da se jedinstvo Nemačke sastoji u tome da vrlo velika država ima jednu jedinu prestonicu i da je ta velika prestonica dovoljna i za dobar razvoj pojedinih velikih talenata i za dobro velike mase naroda, onda je on u zabludi. Po čemu je Nemačka velika nego po narodnoj kulturi dostojnoj divljenja, koja ravnomerno prožima sve delove države? Zar nisu to pojedina kneževska sedišta od kojih ta kultura proizilazi i koja su njeni nosioci i rasadnici? Pretpostavimo da smo u Nemačkoj vekovima imali samo dve prestonice, Beč i Berlin, ili čak samo jednu, i ja bih voleo da vidim kako bi izgledala nemačka kultura, pa i svuda raširenо blagostanje koje ide ruku pod ruku sa kulturom. Nemačka ima dvadeset

metamorfozu biljaka, po kojoj sve biljke nastaju iz listova. Takođe je poznat i po svom otkriću središnje vilične kosti kod čoveka. Gete je svoju teoriju boja smatrao svojim najznačajnijim doprinosom nauci i uopšte svojim najznačajnijim delom. Smatrao je da boje nisu samo fenomen na fizičkom nivou već da zavise od svetla i načina na koje ono pada na predmete, odnosno da su stvar individualne percepcije.

Fridrih Vilhelm Niče, radikalni nemački filozof i poeta, jedan je od najvećih modernih mislilaca. On je jedan od utemeljivača *Lebens-philosophiae* (filozofije života), koja svoju renesansu i svoje vrhunce doživljava u „duhu našeg doba". Niče je počeo da studira Teologiju, ali se onda upisao na Klasičnu filologiju. Posle briljantno završenih studija izvesno vreme radio je kao profesor u Bazelu. Doktor nauka postao je sa dvadeset i četiri godine bez odbrane teze, zahvaljujući uticajnom profesoru Ričlu, koji je u njemu video veliki talenat za filologiju. Ničeova najpoznatija dela su *Rađanje tragedije iz duha muzike*, *Tako je govorio Zaratrusta*, *S onu stranu dobra i zla*, *Genealogija morala*, *Volja za moć*. Niče je imao veliki uticaj na filozofiju života, mislioce egzistencije, psihoanalitičare, kao i na pojedine književnike. Voleo je svoju filozofiju da naziva i *eksperimentalnom* zato što je smatrao da zapravo eksperimentiše idejama.

Vilhelm Rihard Vagner bio je nemački kompozitor, pesnik, esejista i muzički teoretičar. Vagner je ličnost od presudnog značaja za istoriju muzike, jedan od najvećih stvaralaca na području opere, a u svojim delima postavio je osnove ozbiljne muzike 20. veka. Kada je reč o esejima, njih karakteriše teorijska postavka osnove sveukupne umetnosti. Tvorac je teorije po kojoj je muzička drama najsavršeniji oblik umetničkog izraza jer obuhvata sve ostale grane umetnosti i ima ambiciju da „iskupi svet", zbog čega su ga još za života smatrali genijalnim megalomanom. Za sve svoje opere sam je pisao libreto, što je posledica verovanja u sveukupnu umetnost, a ulagao je veliki trud kako bi ih izveo onako kako je zamislio. Osim ovoga, Vagner je bio i veliki dirigent. O Vagnerovoj muzici Niče je između ostalog rekao i ovo: „Kao da je umetnik hteo reći – ovo pripada mojoj namisli – nekakva teška draperija, nešto samovoljno – varvarsko i svečano, iskričenje učenih i dostojanstvenih dragocenosti i nakita; nešto nemačko u najboljem i najgorem smislu te reči, nešto na nemački način mnogostruko, bezoblično i neiscrpno; izvesna nemačka moćnost i preobilnost duše koja ne zazire od skrivanja ispod tananosti raspada i koja se možda tu najbolje oseća; zacelo pravi znak nemačke duše koja je ujedno i mlada i stara,

univerziteta raspoređenih po celoj zemlji i preko sto javnih biblioteka, a isto tako veliki broj umetničkih zbirki i zbirki predmeta iz svih oblasti prirode: jer svaki knez se pobrinuo za to da u svoju blizinu privuče slične lepe i dobre stvari. Tu ima u izobilju gimnazija i škola za tehniku i industriju, štaviše jedva postoji neko nemačko selo koje nema školu. Setite se gradova kao što su Drezden, Minhen, Štutgart, Kasl, Braušvajg, Hanover, i sličnih: pomislite na velike životne elemente koje ti gradovi u sebi nose: mislite na uticaje koji se iz njih šire u susedne pokrajine, i zapitajte se da li bi svega toga bilo da oni nisu odavno bili sedište knezova. Frankfurt, Bremen, Hamburg, Libek, veliki su i sjajni, i njihov uticaj na blagostanje Nemačke ne može se izračunati, a da li bi oni ostali to što jesu kada bi izgubili svoj suverenitet i kad bi bili pripojeni kao provincijski gradovi nekoj velikoj nemačkoj državi? Ja imam razloga da u to sumnjam" (23. oktobar 1828). *Izvor*: Ekerman, *Razgovori sa Geteom*, Rad, Biblioteka „Reč i misao", Beograd, 1976, str.136–137.

odveć lomna i još prebogata budućnosti. Ova vrsta muzike najbolje izražava ono što ja mislim o Nemcima: oni su od prekjuče i od prekosutra – još nemaju svoje danas."[19]

Zaključna razmatranja

Gotovo je neverovatna povezanost Nemačke sa Evropom i Evrope sa Nemačkom. Svaki društveni i, dakako, ekonomski potres u Nemačkoj, oseti se u manjoj ili većoj meri u celoj Evropi. Ali, treba biti realan, pa reći da se i nemački ekonomski progres oseti i u drugim ekonomijama Evrope.

Nemačku, tretiranu kao zagonetku, možda je najbolje opisao Tomas Man u sledećim rečenicama: „Dospeti do nemačkog problema, do zagonetke u karakteru i sudbini ovog naroda, koji je svetu, nema sumnje, podario toliko toga lepog i velikog i pri tome ga uvek nanova unesrećivao na tako koban način, nije jednostavno."[20]

Ogledalo pred kojim Nemci stoje i suočavaju se sa sopstvenim likom, bez želje da sakriju ijednu boru, u očima drugih Evropljana čini ovu naciju beskompromisnom, nacijom koja sa jedne strane izaziva poštovanje a sa druge strah. Interesantno je kako su neki veliki Nemci videli sopstvenu naciju i spremni su da se kritički osvrnu na svaku *eventualnu slabost* u sopstvenom nacionalnom karakteru. Postoje Geteove reči kojima on – kao da pripada nekoj stranoj sili – s nestrpljivom tvrdoćom osuđuje ono što Nemci uračunavaju u svoj ponos: čuvenu nemačku duševnost on definiše kao popustljivost prema tuđini i sopstvenim slabostima: „Za Nemce je karakteristično da čovek o njima retko kad skroz greši." Interesantan je i sledeći stav: „Sam Nemac ne postoji, već nastaje i razvija se. Stoga je razvoj zaista nemački nalaz i tvorevina u golemom carstvu filozofskih formula: vladajući pojam koji u savezu s nemačkim pivom i nemačkom muzikom radi na ponemčivanju čitave Evrope.[21]

Na direktno pitanje u čemu je snaga Nemačke, moglo bi se odgovoriti na više načina i u više dimenzija. Za ovaj tekst dovoljne su dve oblasti i jednostavno nabrajanje – filozofija: Karl Jaspers, Ernst Bloh, Johan Volfgang Gete, Imanuel Kant, Gotfrid Lajbnic, Herbert Markuze, Fridrih Niče, Johan Gotlib Fihte, Martin Hajdeger, Jirgen Habermas, Georg Vilhelm Hegel, Fridrih Šeling, Fridrih Šiler, Artur Šopenhauer i drugi; – muzika: Johan Sebastijan Bah, Johan Brams, Ludvig van Betoven, Rihard Vagner, Leopold Mocart, Georg Fridrih Hendl, Rihard Štraus, Robert Šuman i drugi.

Galerija sjajnih umova. Ali, nažalost, Nemačka ima i drugačiji spisak. Taj spisak ćemo ipak ovom prilikom izostaviti. Umesto njega, možda bismo se mogli pozabaviti odnosom Nemačke i Evrope. U čemu je zadatak

---

[19] Fridrih Niče, *Sa one strane dobra i zla* i *Geneologija morala*, osmo poglavlje „Narodi i otadžbine", glava 240, Dereta, Beograd, 2011, str. 123–124.

[20] Tomas Man, „Nemačka i Nemci", *Letopis Matice Srpske*, februar 1992, Novi Sad, str. 239.

[21] Fridrih Niče, *Sa one strane dobra i zla – geneologija morala,* Dereta, Beograd, 2011, str. 127.

savremene Nemačke? Verovatno u stvaranju novih umova, koji u budućnosti ne mogu biti samo nemački, već i evropski, dakle, baština cele Evrope. Još uvek, međutim, postoji bojazan, makar i sasvim prikrivena, da bi ta Nemačka snaga, ta sila, mogla da krene i u negativnom pravcu. Još postoje mislioci, ali i sasvim obični ljudi, koji ne kriju bojazan da bi pod određenim okolnostima Nemačka snaga mogla da postane sama sebi dovoljna pa da počne da ruši sve pred sobom. Zasigurno da bi Evropa tada reagovala. Njen zadatak bi onda bio da tu snagu smiri, podredi sebi, i zajedno se, sa Nemačkom, podigne iz pepela.

Bibliografija

1. Aron, Remon, *Mir i rat među nacijama*, IKZS, Sremski Karlovci, Novi Sad, 2001.
2. Avijucki, Vjačeslav, *Kontinentalne geopolitike*, CLIO, Beograd, 2009.
3. Balibar, Etjen, *Mi građani Evrope – granice, države, narod*, Beogradski krug, Beograd, 2003.
4. Barnes, Hari Elmer, *Uvod u istoriju sociologije*, 1 i 2, BIGZ, Beograd, 1982.
5. Divljak, Slobodan, *Problem identiteta – kulturno, etničko, nacionalno i individualno*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
6. Domenak, Žan Mari, *Evropa – kulturni izazov*, Biblioteka „XX vek“, Beograd, 1991.
7. Đurić, Mihailo, *Poreklo i budućnost Evrope*, SANU, Plato, Beograd, 2001.
8. Ekerman, *Razgovori sa Geteom*, Biblioteka „Reč i misao“, Rad, Beograd, 1976.
9. Fernandez, Armesto Felipe, *The Times – Narodi Evrope*, Naklada Zadro, Zagreb, 1997.
10. Ficte, Johann Gottlieb, *Address to the German Nation*, Harper Torch Books, New York, 1968.
11. Guerot, Urlike, “German Foregn Policy, The Temtation of Going Alone”, *World Politics Review*, 7 February 2012.
12. Guerot, Urlike, Jacqueline Hénard (Eds.), *What does Germany think about Europe?*, European Council on Foreign Relations, June 2011.
13. Guerot, Urlike, Leonard, Mark, “The new German Question: How Europe Can Get the Germany it Needs”, *Policy Brief*, European Council on Foreign Relations, April 2011.
14. Gyorgy, Simon JR, „Nemačka i evropska privreda“, *Međunarodni problemi*, vol. 63, br. 1, 2011.
15. Habermas, Jirgen, *Postnacionalna konstelacija*, Otkrovljenje, Beograd, 2002.
16. Hajzinha, Johan, *Patriotizam i nacionalizam u evropskoj istoriji od kraja devetnaestog veka*, Prometej, Novi Sad, Terstit, Beograd, 1996.
17. Heater, Derek, *The Idea of European Unity*, Leicester University Press, Leicester, 1992.
18. Held, Dejvid, *Demokratija i globalni poredak – od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini*, Filip Višnjić, Beograd, 1997.
19. Internet, http://www.bundesrat.de/cln_179/DE/Home/homepage__node.html?__nnn=true.

20. Internet, http://www.bundestag.de.
21. Internet, http://www.dobrodosliunemacku.org/onemackoj/onemackoj-polsistem.htm.
22. Internet, www.scribd.com/doc/17344467/savremeni-politicki-sistemi.
23. Kilmika, Vil, *Multikulturalizam*, CID, Podgorica, 2004.
24. Kissinger, Henry, *Diplomatija*, Klub pres, Beograd, 2008.
25. Kralik, Ricard, *Österreichische Geschichte,* Adolf Holzhauseh, Wien, 1913
26. Man, Tomas, „Nemačka i Nemci", *Letopis Matice Srpske*, Novi Sad, 1992.
27. Monbrijal, Tjeri de, *Delanje i sistem sveta*, CLIO, Beograd, 2006.
28. Nedeljković, Mile, *Leksikon naroda sveta*, SKZ, SL SRJ, Beograd, 2001.
29. Niče, Fridrih, *Sa one strane dobra i zla* i *Geneologija morala*, Dereta, Beograd, 2011.
30. Peinter, Sidni, *Istorija srednjeg veka (284–1500)*, Clio, Beograd, 1997.
31. Popov, Čedomir, *Građanska Evropa 1770–1871, politička istorija Evrope*, druga knjiga, Matica Srpska, Novi Sad, 1989.
32. Pribićević, Ognjen, Miljuš, Brano, „Izazovi i perspektive nemačke spoljne politike", *Međunarodni problemi*, vol. 64, br. 4, 2012.
33. Radaković, Milovan, *Nacionalni i evropski identitet*, IMPP, Beograd, 2012.
34. Šmale, Volfgang, *Istorija evropske ideje*, CLIO, Beograd, 2003.
35. Thomas, Banchoff, *The German problem transformed: institutions, politics, and foreign policy, 1945–1995*, University of Michigan Press, 1999.
36. Vajler, Džozef, *Ustav Evrope*, Filip Višnjić, Beograd, 2002.
37. Zimel, Georg, *Šopenhauer i Niče*, IK Zorana Stojanovića, 2008.

Milovan Radaković Ph.D

THE POWER OF GERMANY

ABSTRACT

Germany is today the first economy of Europe. A nation that leaves no one indifferent has managed to establish itself through the EU, thus becoming one of the most influential countries in the world. Germany's contribution to world politics, economy and culture, as well as its present significance make consideration of the Germans, their country, identity, their understanding of organization and the strength and Germanic spirit very pertinent. The Europeans have always followed the rise of the German state with respect and caution, given the historical constellation.

Key words: Germans, Germany, identity, nation, organization, power, spirit.

UDK: 327(73)(470)"2011/2013"
Biblid 0543-3657, 64 (2013)
God. LXIV, br. 1151, str. 51–66.
Izvorni naučni članak
Primljen: 10. avgust 2013.

Vladimir TRAPARA[1]

Odnosi Sjedinjenih Država i Rusije u Obaminom drugom mandatu

SAŽETAK

Prvi predsednički mandat Baraka Obame bio je obeležen kako otpočinjanjem, tako i neuspehom rusko-američkog „resetovanja". Počev od proleća 2011. većina pozitivnih rezultata „resetovanja" je poništena, uključujući i postignuti duh saradnje. U Obaminom drugom mandatu, svedoci smo daljeg pogoršanja odnosa dveju sila, praćenog takođe hladnim ličnim odnosima dvojice predsednika, Obame i Putina. Izgledi za budućnost su pesimistični, najmanje do kraja Obaminog mandata. Međutim, ne možemo govoriti o novom Hladnom ratu u značenju ranije konfrontacije dveju supersila, već pre o sukobu vizija međusobnih odnosa i međunarodnog poretka, te o još jednom neuspelom pokušaju rusko-američkog približavanja.

Ključne reči: Sjedinjene Države, Rusija, Obama, Putin, resetovanje, hladni rat, približavanje.

Uvod

Leto 2013. kada je reč o rusko-američkim odnosima obeležila je vest da se predsednik Sjedinjenih Država, Barak Obama, uprkos ranijim planovima neće u septembru u Moskvi sastati sa svojim ruskim kolegom Vladimirom Putinom, kada bude doputovao na samit G20 u Sankt Petersburgu. To je samo još jedan u nizu pokazatelja pogoršanja odnosa dveju sila, prisutnog od otpočinjanja intervencije Zapada u Libiji u proleće 2011. Čuveno „resetovanje", koje je obeležilo Obamin prvi mandat definitivno je doživelo neuspeh, pa se sada, u prvoj godini njegovog drugog mandata, sa pravom pitamo: kuda idu odnosi dvojice bivših hladnoratovskih suparnika? Ovaj

---

[1] Vladimir Trapara, istraživač – saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: vtrapara@yahoo.com.

Rad se realizuje u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanje položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodno-ekonomski, pravni i bezbedonosni aspekti", ev. br. 179029, za period 2011–2014.

rad pokušava da odgovori na to pitanje, polazeći od analize prethodnog perioda „resetovanja" i činilaca koji su doveli do njegovog neuspeha i naknadnog kvarenja odnosa Sjedinjenih Država i Rusije. „Skeniranje" trenutnog stanja ovih odnosa i izgleda za njihov razvoj u nastavku Obaminog drugog mandata, dovešće nas do zaključka u kojem ćemo se osvrnuti na često prisutnu temu o tome da li se u odnosima dveju sila može govoriti o novom Hladnom ratu.

Obamin prvi mandat i „resetovanje"

Politika Sjedinjenih Država prema Rusiji u Obaminom drugom mandatu ne može se razumeti bez poznavanja onoga što je karakterisalo njegov prvi mandat.[2] On će ostati upamćen po „resetovanju" odnosa dveju sila. U pitanju je izraz kojim je Obama, ubrzo nakon svog izbora na mesto predsednika, izrazio nameru da popravi odnose sa Rusijom, nakon što su ovi u drugoj polovini 2008. dostigli najnižu tačku posle hladnog rata.[3] Rusko-gruzijski rat bio je vrhunac u nizu konfliktnih događaja koji su se odigrali u toku druge polovine prve decenije 21. veka.[4] Dolazak Obame na vlast (januar 2009) ispostavio se kao presudan za nagli preokret lošeg trenda i uspostavljanje jednog novog duha saradnje i partnerstva između SAD i Rusije, koji će potrajati najmanje dve godine. Rusija je odmah prihvatila inicijativu da se odnosi dveju zemalja poprave. Jasno opredeljenje u tom pravcu njen tadašnji predsednik Medvedev izrazio je još u junu 2008, kada je predložio zaključenje Evropskog bezbednosnog sporazuma, dakle pre vrhunca zaoštravanja odnosa.[5]

---

[2] O kontinuitetu i promenama u američkoj spoljnoj politici nakon dolaska Obame na vlast 2009, videti: Svetlana Đurđević-Lukić, *Globalna politika Sjedinjenih Američkih Država 2001-2012.*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, str. 119-136.

[3] Obama je to učinio 8. decembra 2008. gostujući u jednoj emisiji na NBC televiziji. Značaj „resetovanja" odnosa, pre svega putem saradnje u oblastima u kojima se dve strane mogu složiti (kao što su borba protiv terorizma i neproliferacija nuklearnog oružja), opravdao je ekonomskim napretkom Rusije poslednjih godina, koji je ovoj omogućio da vodi asertivnu spoljnu politiku. "Obama wants 'to reset U.S. – Russian relations'", *RT,* 8 December, 2008, Internet, http://rt.com/news/obama-wants-to-reset-us-russian-relations/, 16/04/2013. Kasnije je nešto slično ponovio i potpredsednik Džozef Bajden, na Minhenskoj bezbednosnoj konferenciji u februaru 2009. Tvrdeći da parafrazira Obamu, rekao je da „…vreme je da pritisnemo reset dugme i podsetimo se mnogih oblasti u kojima možemo i trebalo bi da radimo zajedno sa Rusijom". "Remarks by Vice-President Biden at 45th Munich Conference on Security Policy", *The White House – Speeches and Remarks*, Internet, http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-vice-president-biden-45th-munich-conference-security-policy, 27/12/2012.

[4] Odnosi su posebno počeli da se zaoštravaju u toku 2007, nakon Putinovog minhenskog govora, američke najave uspostavljanja antibalističkog štita u Poljskoj i Češkoj, te povlačenja Rusije iz Prilagođenog sporazuma o konvencionalnom naoružanju u Evropi (ACFE).

[5] U pitanju je Medvedevljev govor u Berlinu 5. juna 2008, u kojem je pozvao na zaključenje pomenutog sporazuma sa ciljem uspostavljanja režima sveobuhvatne i nedeljive bezbednosti na prostoru od Vankuvera do Vladivostoka. "President of Russia Dmitry Medvedev's Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders, Berlin, June 5, 2008",

Odnosi Sjedinjenih Država i Rusije znatno su unapređeni već u toku 2009. godine. Nakon što su ministri spoljnih poslova dveju zemalja, Klintonova i Lavrov, simbolično pritisli „reset" dugme u martu mesecu,[6] predsednici Medvedev i Obama sastali su se u Londonu u aprilu, a zatim i u Moskvi u julu, i sporazumeli se o nizu bitnih pitanja. Američka administracija povukla je neke unilateralne poteze koji se mogu posmatrati kao ustupci bezbednosnim imperativima Rusije: projekat antibalističkog štita i radara u Poljskoj i Češkoj zamenjen je „faznim prilagodljivim pristupom",[7] a proširenje NATO na Ukrajinu i Gruziju do daljnjeg skinuto sa dnevnog reda. Najvažnija postignuća „resetovanja" u periodu 2009–2011. su: saradnja oko avganistanskog sukoba,[8] saglasnost oko nedopustivosti da Iran stekne nuklearno oružje i glasanje Rusije u Savetu bezbednosti UN za pooštravanje sankcija ovoj zemlji,[9] potpisivanje i ratifikacija Novog START, najnovijeg u nizu bilateralnih sporazuma o smanjenju strateškog nuklearnog naoružanja,[10] te sticanje uslova za ulazak Rusije u Svetsku trgovinsku organizaciju.[11] No, za ovaj period je najvažnije uspostavljanje pomenutog duha saradnje i partnerstva, nasuprot gotovo hladnoratovskom karakteru odnosa dveju zemalja u godinama koje su mu prethodile.

Ipak, „medeni mesec" Sjedinjenih Država i Rusije nije dugo potrajao. Počev od aprila 2011. kreće postepeno pogoršanje njihovih odnosa, koje onemogućava dalje kretanje ka njihovom stvarnom približavanju, a ujedno i poništava značajni deo onoga što je postignuto „resetovanjem".

President of Russia – Speeches, Internet, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/06/05/2203_type82912type82914type84779_202153.shtml, 16/04/2013.

[6] Za ovaj susret vezuje se i jedna anegdota. Plan je bio da Klintonova pokloni Lavrovu crveno dugme na žutoj kutiji, gde bi reč „*reset*" bila ispisana na engleskom i ruskom jeziku. Problem je bio u tome što na ruskoj strani nije bilo napisano „*perezagruzka*", što bi u prevodu bilo „resetovanje", već „*peregruzka*", što znači „preopterećenje". Lavrov je odmah po odmotavanju ukrasnog papira u kojem se nalazila kutija sa dugmetom, uz osmeh ukazao svojoj koleginici na grešku. "Clinton and Lavrov hit the 'peregruzka' button", *RT,* 9 March 2009, Internet, http://rt.com/usa/news/clinton-and-lavrov-hit-the-peregruzka-button/, 18/9/2012. Naknadno se pak pokazalo da je ova slučajna greška u simboličkom smislu nagovestila neuspeh „resetovanja" u dovođenju do stvarnog približavanja Rusije i Sjedinjenih Država.

[7] Novi pristup, koji je Obama najavio u septembru 2009. odustajući od plana Bušove administracije, stavlja naglasak na odbranu od projektila kratkog i srednjeg dometa, za koje se smatra da ih Iran poseduje.

[8] Definitivni dogovor o saradnji po ovom pitanju postignut je na samitu u Moskvi jula 2009, posle čega je sledilo i uspostavljanje tranzitnog koridora preko teritorije Rusije za prevoz američkih trupa i opreme ka Avganistanu.

[9] Zanimljivo da je, dok su Rusija i Kina glasale za uvođenje novih sankcija Iranu, američki saveznik Turska bila protiv. Glasanje se odigralo u junu 2010. Security Council, SC/9948, Internet, http://www.un.org/News/Press/docs/2010/sc9948.doc.htm, 27/12/2012.

[10] Novi START potpisali su Medvedev i Obama u Pragu aprila 2010, da bi stupio na snagu u februaru 2011, nakon ratifikacije od strane obeju država. Ovim sporazumom predviđeno je dalje smanjenje broja strateških bojevih glava i njihovih nosača. Na ovaj način, Novi START je naslednik START I (isteklog 2009), a ujedno zamenjuje i SORT (koji bi istekao 2012).

[11] Proces pristupanja Rusije Svetskoj trgovinskoj organizaciji uspešno je okončan avgusta 2012.

Vododelnicu u tom smislu čini akcija nekoliko evropskih zemalja protiv Libije, kojoj su se priključile i Sjedinjene Države. Rusija je isprva u Savetu bezbednosti glasala za rezoluciju koja sadrži implicitnu dozvolu za oružanu intervenciju, da bi zatim oštro kritikovala Zapad zbog zloupotrebe te rezolucije. Nekako su se baš u to vreme, u proleće i leto 2011, nanizali i drugi činioci koji će negativno uticati na rusko-američke odnose. Pored Libije, tzv. „Arapsko proleće" obuhvatilo je i još nekoliko zemalja šireg Bliskog istoka. U Siriji je izbio građanski rat između pristalica i protivnika predsednika Asada; dok Zapad podržava pobunjenike i traži odstupanje Asada sa vlasti, Rusija se protivi ovakvom „crno-belom" pristupu i odlučno se protivi (u SB UN i van njega) ponavljanju libijskog scenarija i rešenju sukoba putem vojne intervencije Zapada. Pregovori o zajedničkom antibalističkom štitu u Evropi definitivno su doživeli neuspeh, te je američko insistiranje na nastavku jednostranog kursa u pogledu antiraketne odbrane naišlo na protivljenje Rusije i najave o uzvratnim merama.[12] Najava Vladimira Putina da će se na izborima 2012. kandidovati za svoj treći mandat predsednika, takođe je negativno uticala na odnose dveju sila, budući da je Putin od Obamine administracije od ranije percipiran kao političar manje sklon dijalogu sa SAD, nego što je to „liberalniji" Medvedev.

Može se reći da Putinova pobeda na predsedničkim izborima u martu 2012. i njegova kasnija inauguracija (maj 2012) predstavljaju simbolički kraj „resetovanja". Najpre, zbog toga što ovaj političar u kontekstu odnosa sa SAD i ne pominje „resetovanje",[13] a zatim i zbog nagomilavanja negativnih događaja na prelazu iz 2011. u 2012. koji su sasvim raspršili pomenuti duh saradnje iz perioda 2009–2011. Već u kontekstu parlamentarnih izbora u Rusiji krajem 2011, na kojima vladajuća Jedinstvena Rusija odnosi ubedljivu pobedu, dolazi do snažnih kritika nedemokratičnosti ruskog političkog sistema iz SAD, u čemu prednjači državna sekretarka Hilari Klinton. Novi ambasador u Moskvi, Majkl Mekfol (koga inače smatraju arhitektom „resetovanja"), nailazi na ne tako gostoljubiv prijem pro-putinovskih medija, usled svojih teorijskih zamisli i praktičnog angažovanja na „demokratizaciji" postsovjetskog prostora.[14] Glasanje Rusije protiv rezolucije o Siriji u SB UN nailazi na „zgražavanje" američkog predstavnika.[15] Zaoštravanje situacije oko Irana (pre svega usled izraelskih pretnji ovoj zemlji) izaziva negativnu reakciju Rusije i

[12] Videti: "Medvedev warns of arms race by 2020 without agreement on missile defense", *RT*, 27 May 2011, Internet, http://rt.com/politics/medvedev-france-obama-g8-summit/, 28/12/2012.

[13] To je slučaj i sa autorskim člankom koji je Putin objavio u jeku izborne kampanje, iz kojeg se moglo naslutiti kakvu će spoljnu politiku Rusija da vodi ako Putin bude dobio izbore. Prema Putinu, NATO zemlje, pre svega SAD, su te koje podrivaju poverenje u odnosima sa Rusijom. "Russia and the changing world", *RT*, 27 February 2012, Internet, http://rt.com/politics/official-word/putin-russia-changing-world-263/, 28/12/2012.

[14] Videti: "Experts reserved as US sends 'reset architect' to Moscow", *RT*, 13 January 2012, Internet, http://rt.com/politics/russian-experts-cautious-appointment-705/, 27/12/2012.

[15] "U.S. 'Disgusted' by Russia, China Double Veto on Syria Resolution", *RIA Novosti*, February 4, 2012, Internet, http://en.rian.ru/russia/20120204/171148969.html, 28/12/2012.

dovodi u pitanje njenu spremnost da podrži neko novo pooštravanje sankcija Teheranu. Ratuje se medijima – nakon ranijeg označavanja ruske međunarodne televizije RT od strane Klintonove za velikog rivala SAD u globalnom medijskom ratu,[16] čuveni uzbunjivač Džulijan Asanž biva prozvan „agentom Kremlja" zbog kontakt emisije koju je vodio na ovoj televiziji.[17]

Izborna pobeda i novi mandat Obame – očekivanja i stvarnost

Činjenica da su za 2012. godinu, pored izbora u Rusiji, bili zakazani i predsednički izbori u SAD, navela je mnoge da se zapitaju – da li se retorika i postupci zaoštravaju pre svega zbog izbora, te da li je nakon onih u Americi (novembar 2012) moguće „resetovanje 2"?[18] Pritom je bilo jasno da prvo „resetovanje", i pored nekoliko svojih nespornih postignuća, nije dotaklo suštinske uzroke neslaganja SAD i Rusije, te da bi svaki novi pokušaj približavanja dveju zemalja morao da krene od njihovog otklanjanja.[19] Tu pre svega mislimo na: principijelno razilaženje u pogledu rešavanja pojedinih tekućih i zamrznutih sukoba[20] – na primer, da li je i kada opravdana oružana

---

16 "Hillari Clinton declares international information war", *RT,* 3 March 2011, Internet, http://rt.com/news/information-war-media-us/, 28/12/2012.

17 Valja napomenuti da je prvi gost u toj emisiji bio Hasan Nasrala, lider libanskog Hezbolaha, organizacije koju SAD smatra terorističkom. "Smear and Loathing: Assange show FSB-filmed Putin propaganda", *RT,* 18 April 2012, Internet, http://rt.com/news/assange-world-tomorrow-reaction-360/, 11/9/2012.

18 Videti, na primer: "Russia – U.S. relations after 2012 elections", Interview with Andrew C. Kuchins, *RIA Novosti,* 2 November 2011, Internet, http://en.rian.ru/analysis/20111102/168361206.html, 17/4/2013; Mark Simeone, "U.S. – Russia Relations and the 2012 U.S. Presidential Elections: 'Reset' or 'Overcharge'?", CSIS – Rep's Blog, 26 October 2012, Internet, http://csis.org/blog/us-russia-relations-and-2012-us-presidential-elections-reset-or-overcharge, 17/4/2013

19 Više autora dalo je svoju ocenu (ne)uspeha „resetovanja" i izgleda da se ono nastavi. Videti, na primer: Stephen Cohen, "Obama's Russia 'Reset': Another Lost Opportunity?", *The Nation,* June 1, 2011, Internet, http://www.thenation.com/article/161063/obamas-russia-reset-another-lost-opportunity, 11/12/2012; R. Craig Nation, "Reset or rerun? Sources of discord in Russian-American relations", *Communist and Post-Communist Studies,* 2012, Internet, http://ac.els-cdn.com/S0967067X12000578/1-s2.0-S0967067X12000578 main.pdf?_tid=8b9bb37e-2f25-11e2-9511-00000aab0f02&acdnat=1352985087_b8f6e9c6107b8df2147bab407fd4ab7b, 15/11/2012; Олег Владимирович Приходько, „Россия – Запад: 'перезагрузка' и несбывшиеся ожидания", *Обозреватель,* 5/2012, str. 56–71; Andrey Makarychev, "Farewell to the liberal technocrat? Reassessing Medvedev's foreign policy legacy", CEPS Commentary, March 1, 2012, Internet, http://www.ceps.eu/book/farewell-liberal-technocrat-reassessing-medvedev%E2%80%99s-foreign-policy-legacy, 14/11/2012; Дмитрий Коршунов, „Современная внешняя политика США в отношении России", *Власть,* 2011/06, str. 184–187; Максим Александрович Лебедев, „Трансформация системы глобальной стабильности после распада биполярной системы", *Власть,* 2012/05, str. 158–160; Andrew Kuchins, "The Demise of the US-Russia Reset: What's Next?", REP Meeting Summary, Chatham House, 18 October 2012, Internet, http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/181012 summary.pdf, 28/11/2012.

20 O neslaganju Rusije i SAD u pogledu zamrznutih sukoba, videti: Vladimir Trapara, Miloš Jončić, „Put za rešavanje sukoba – uporedna analiza zamrznutih sukoba na prostoru OEBS", *Međunarodni problemi,* vol. 64, br. 3, jul–septembar 2012, str. 275–302.

intervencija, ili samo mešanje u unutrašnje poslove drugih zemalja; različite vizije evropskog i svetskog bezbednosnog poretka – da li nesporno vođstvo jedne, ili više ravnopravnih sila, da li dominacija NATO u evropskim bezbednosnim poslovima, ili jednaka bezbednost za sve;[21] nepoklapanje vizija daljeg nuklearnog razoružanja[22] – pre svega rusko povezivanje istog sa pitanjem neprihvatljivosti američkog antibalističkog štita u Evropi. Upravo povodom ovog poslednjeg pitanja, Obama je dao čuvenu najavu Medvedevu da će posle izbora biti „fleksibilniji", što je pružilo kratkotrajni povod za optimizam.[23] Alternativa u vidu pobede Obaminog protivkandidata Mita Romnija, koji se zalagao za oružanu opciju protiv Sirije i Irana i nazvao Rusiju američkim „geopolitičkim neprijateljem broj jedan" jer se ona suprotstavlja ovoj opciji (i drugim inicijativama SAD na globalnom planu), svakako nije delovala obećavajuće.[24]

Period maj–novembar 2012. doneo je, dakle, neizvesnost u pogledu puta kojim će rusko-američki odnosi krenuti posle izbora, iz čega je proizišla razumljiva uzdržanost obeju strana u uzajamnim postupcima. Obamina pobeda, nažalost, nije donela „resetovanje 2" i željeni preokret negativnog trenda u odnosima SAD i Rusije, već je taj trend naprotiv ubrzan. U trenutku kada ovo pišemo (avgust 2013) gotovo da možemo da uporedimo stanje ovih odnosa sa periodom 2007–2008. Da nedostaje duh saradnje iz vremena „resetovanja" svedoče već i pojedini lični postupci aktera. Iako ga je Medvedev, čestitajući Obami na izboru, pozvao da uskoro poseti Moskvu i sastane se sa predsednikom Putinom, do te posete, kako smo već rekli na početku, do

---

21 Reprezentativni tekst u kojem obrazlaže suštinu ruskog predloga evropskog režima sveobuhvatne i nedeljive bezbednosti objavio je ministar spoljnih poslova Sergej Lavrov. Videti: Sergei Lavrov, "The Euro-Atlantic Region: Equal Security for All", *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2010, Internet, http://eng.globalaffairs.ru/number/The_Euro-Atlantic_Region:_Equal_Security_for_All-14888,10/1/2013.

22 O inkompatibilnosti nuklearnih strategija SAD i Rusije kao prepreci za njihovo dalje razoružanje, videti: Vladimir Trapara, „Perspektive nuklearnog razoružanja u svetlu protivrečnih strategija nuklearnih sila", *Međunarodna politika,* god. 63, br. 1145, januar–mart 2012, str. 110–126; Dragan Petrović i Bogdan Stojanović, *Ravnoteža nuklearne moći SAD i Rusije (SSSR)*, Pešić i sinovi, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2012, str. 167–178.

23 Na marginama sastanka G20 u Seulu, marta 2012, Obama je, ne znajući da mu je mikrofon uključen, rekao Medvedevu da se problem antiraketnog štita može rešiti, ali mu je potrebno malo prostora, te da će posle izbora (za koje je naglasio da su mu poslednji) biti fleksibilniji. Medvedev je odgovorio da je razumeo poruku i da će je „preneti Vladimiru" (Putinu). "Microphone Catches a Candid Obama", *The New York Times,* March 26, 2012, Internet, http://www.nytimes.com/2012/03/27/us/politics/obama-caught-on-microphone-telling-medvedev-offlexibility.html?_r=0, 17/04/2013.

24 Ovo je bio Romnijev komentar na Obamino obećanje Medvedevu da će biti fleksibilniji. „Nije nimalo sporno da je ona (Rusija) naš geopolitički neprijatelj broj 1; oni se bore za sve ciljeve najgorih aktera na svetu. Pomisao da on ima na umu veću fleksibilnost prema Rusiji je zaista uznemirujuća". "'Russia is Public Enemy No. 1 – Mitt Romney", *RT,* 27 March 2012, Internet, http://rt.com/news/romney-russia-enemy-obama-532/, 17/04/2013. Kasnije je Putin naveo Romnijevu iskrenost kao „plus". "Vladimir Putin says of Mitt Romney: At least he's direct", *The Washington Post,* September 18, 2012, Internet, http://articles.washingtonpost.com/2012-09-18/world/35496158_1_putin-views-georgy-mirsky-president-vladimir-putin, 17/04/2013.

daljnjeg neće doći. Odlazeća državna sekretarka Klintonova svoju seriju optužbi na račun Rusije nastavila je u decembru, tvrdnjom da je na delu „resovjetizacija" postsovjetskog prostora, kojoj bi SAD trebalo da se suprotstavi.[25] Mediji su zabeležili incident iz februara, kada novoizabranom državnom sekretaru Džonu Keriju dvaput nije pošlo za rukom da dobije svog kolegu Lavrova telefonom, pre nego što će se ova dvojica sastati u Berlinu.[26] Institucionalni element saradnje SAD i Rusije iz prethodnog perioda, u vidu Bilateralne predsedničke komisije, kruni se – nezadovoljan ponašanjem Rusije prema NVO koje se finansiraju iz inostranstva,[27] te proterivanjem USAID iz Moskve, SAD se povukao iz radne grupe ove komisije koja se bavi civilnim društvom. No, o pogoršanju odnosa najviše svedoči „rat zakonima" do kojeg je došlo u prvim mesecima nakon Obamine izborne pobede.

S obzirom na ulazak Rusije u Svetsku trgovinsku organizaciju, Kongres SAD je u novembru ukinuo Džekson-Venik amandman, koji je decenijama stajao na putu normalizaciji rusko-američkih trgovinskih odnosa. No, u isto vreme usvojio je i tzv. „Magnicki akt", kojim se uskraćuje ulazak u SAD i zamrzava imovina lica za koja se ispostavi da su umešana u slučaj navodnog ubistva advokata Sergeja Magnickog, ili u kršenje ljudskih prava.[28] Uvređena ovim aktom, koji posmatra kao pokušaj mešanja u njene unutrašnje poslove, Rusija je odgovorila usvajanjem „Dima Jakovljev zakona", koji zabranjuje američkim porodicama da usvajaju rusku decu.[29] „Rat zakonima" dodatno se rasplamsao u aprilu, kada je SAD objavio svoju „crnu listu" 18 činovnika iz Rusije i još nekih zemalja ZND, za koje smatra da potpadaju pod „Magnicki akt". Rusija je odmah uzvratila svojom listom od takođe 18 lica, povezanih sa kršenjem prava pritvorenika u Gvantanamu i slučajevima ugrožavanja prava ruskih građana. Kontekst u kojem se odvijao ovaj „rat" odlikuje stagnacija u pogledu postizanja dogovora SAD i Rusije po većini spornih pitanja koja smo pomenuli. Majski sastanak Kerija i Lavrova,[30] kao i

---

[25] Na meti Klintonove našao se prega svega Putinov projekat Evroazijske unije. "Clinton fears oppressive efforts to 'reSovietize'", *The Boston Globe,* December 7, 2012, Internet, http://www.bostonglobe.com/news/world/2012/12/07/clinton-fears-efforts-sovietize-europe/QkGZZBYaXYgBlDkTd8nhGP/story.html, 17/04/2013.

[26] Videti: "'Broken phone' fixed, Lavrov and Kerry to meet next week", *RT,* 21 February 2013, Internet, http://rt.com/politics/russia-us-kerry-lavrov-adoptions-202/, 17/04/2013.

[27] Ruska Duma je u junu 2012. usvojila zakon koji NVO koje se finansiraju iz inostranstva proglašava „stranim agentima".

[28] Sergej Magnicki bio je advokat koga su, prema američkim optužbama, stražari mučili do smrti u pritvoru (2009), gde se ovaj nalazio pod optužbom za utaju poreza. Magnicki je prethodno zastupao na sudu jedan britanski investicioni fond koji se suočio sa optužbom za utaju poreza, pri čemu su ga istraživanja odvela do navodne velike pronevere novca u režiji ljudi bliskih ruskim vlastima.

[29] Ovaj zakon nazvan je po ruskom dečaku Dimi Jakovljevu, preminulom usled posledica zanemarivanja od strane svojih američkih usvojilaca.

[30] Početkom maja, Keri i Lavrov sastali su se u Moskvi. Uprkos vidljivo srdačnoj atmosferi koja podseća na onu iz perioda „resetovanja", iz njihovog obraćanja medijima nije se moglo zaključiti da je načinjen pomak u bilo kojoj sferi međusobnih odnosa, osim po pitanju Sirije. Osnažena je podrška obeju zemalja pregovorima između sukobljenih strana u Siriji, pri čemu se iz Kerijevog obraćanja videlo da SAD makar na rečima pokazuje veću

junski Putina i Obame,[31] nisu doneli vidljiv napredak ni po jednom pitanju. Ipak, „rat zakonima" nije bio i vrhunac kvarenja odnosa dveju sila. Ako je do tada i bilo optimista da je „resetovanje 2" moguće, letnja „afera Snouden" ih je razuverila.

23. juna poput bombe je odjeknula vest da se Edvard Snouden, bivši kompjuterski asistent američkih bezbednosnih službi, koga američke vlasti traže da mu sude zbog odavanja tajni o kontroverznom programu nadzora koji je kreirala Nacionalna bezbednosna agencija (NSA), iznenada našao na teritoriji Rusije. U tranzitnu zonu moskovskog aerodroma Šeremetjevo, Snouden je dospeo letom iz Hong Konga, koji je bio njegovo prethodno utočište nakon bekstva iz SAD i u kojem je i otkrio svoj identitet javnosti, usled čega se od početka juna nalazio u udarnim vestima svetskih medija.[32] Nakon što je shvatio da njegov prvobitni plan o putu ka nekoj od južnoameričkih država koje bi bile spremne da mu odbore azil neće biti jednostavan, usled ometajućeg delovanja vlasti SAD, Snouden je rešio da prihvati Putinov uslov da „prestane da nanosi štetu Americi" ne bi li Rusiju od svoje usputne stanice pretvorio u konačnu.[33] Saga o Snoudenu okončana je posle nešto više od mesec dana, 1. avgusta, odobravanjem privremenog (do godinu dana) azila u Rusiji i preseljenjem sa aerodroma na nepoznatu adresu. Ovakva odluka Rusije naišla je na momentalnu osudu SAD, što je naposletku simbolički izraženo Obaminim odustajanjem od susreta sa Putinom u Moskvi. Najnovije najave američke vojne intervencije u Siriji samo su još jedan u nizu opterećujućih činilaca u rusko-američkim odnosima, dok priče o tome kako bi SAD mogao čak da se odluči i za bojkot zimskih olimpijskih igara u Sočiju iduće godine u znak

privrženost rešenju do kojeg bi se došlo saglasnošću režima i opozicije, nego što je to do tada bio slučaj – dakle, Asadov režim se posmatra kao legitimni učesnik u pregovorima, iako je Keri naglasio da ne vidi mogućnost da Asad i vlada Sirijom u budućnosti. Obraćanje medijima Kerija i Lavrova videti: "Russia, US to push for global Syria conference to bring conflicting sides to the table", *RT*, May 7, 2013, Internet, http://rt.com/news/kerry-lavrov-putin-syria-958/, 16/05/2013. Međutim, kasniji sled događaja, američke optužbe sirijskog režima da koristi hemijsko oružje i najave vojne intervencije sasvim će poništiti rezultate majskog sastanka.

[31] Putin i Obama su se sastali prvi i (po svemu sudeći zadugo) jedini put od početka drugog Obaminog mandata na marginama samita G8 u Severnoj Irskoj, 17. juna. Tom prilikom, čak i njihovi izrazi lica su svedočili o dubini neslaganja o ključnim pitanjima međusobnih odnosa i međunarodnih odnosa u celini, pri čemu je sirijsko pitanje bilo dominantno. Zahvaljujući Putinovom vetu, kominike G8 usvojen na samitu nije postavio zahtev za neminovnim Asadovim odlaskom sa vlasti. "Russia's Putin torpedoes G8 efforts to oust Assad", *Reuters*, June 18, 2013, Internet, http://www.reuters.com/article/2013/06/18/us-g-id USBRE95F0JK20130618, 26/08/2013.

[32] Ruski mediji su ubrzo nakon otkrivanja Snoudenovog identiteta preneli izjavu Putinovog pres-sekretara, Dmitrija Pjeskova, da će Rusija razmotriti njegov zahtev za azil, ukoliko ga bude dobila. "Russia ready to consider asylum for NSA whistleblower Snowden", *RT*, June 11, 2013, Internet, http://rt.com/news/russia-consider-asylum-snowden-517/, 26/08/2013. U svetlu ove izjave, naknadna pojava Snoudena na moskovskom aerodromu i odobravanje privremenog azila u Rusiji možda i nisu tako iznenađujući.

[33] "Putin: Snowden can stay in Russia if he stops damaging USA", *RT*, July 1, 2013, Internet, http://rt.com/news/putin-snowden-asylum-extradite-489/, 26/08/2013.

protesta protiv ruskih „anti-gej zakona“,[34] svedoče o tome da je atmosfera ovih odnosa trenutno mnogo bliža hladnoratovskoj, nego onoj koja je potrebna za „resetovanje 2“.

Analiza: kuda idu rusko-američki odnosi u nastavku Obaminog mandata?

Šta možemo uopšteno reći o odnosima Sjedinjenih Država i Rusije u drugom Obaminom mandatu i mogućnostima da se opisani negativni trend u odnosima dveju sila u predstojećem periodu promeni? Još u toku izborne kampanje, a naročito posle nje, vidljivo je da Obamina administracija ne pridaje odnosima sa Rusijom onaj značaj koji im je pridavala na početku prvog mandata.[35] Do „resetovanja 2“ ne dolazi, i po svoj prilici u narednih nekoliko godina neće ni doći, iz jednostavnog razloga što trenutna elita na čelu SAD (čija volja je, kako smo videli, bila neophodan uslov da u 2009. započne „resetovanje 1“) nije u dovoljnoj meri zainteresovana da do njega dođe. Nudimo dva moguća objašnjenja zašto je to tako. Prvi je razlika u strateškom kontekstu u 2013. u odnosu na 2009. Na početku prvog mandata, Obamina administracija je osećala jaku potrebu da zaustavi dalje pogoršanje strateškog položaja SAD u međunarodnim odnosima, izazvano skupim i neuspešnim ratovima u Avganistanu i Iraku, te izbijanjem svetske ekonomske krize. Stoga joj je bila dobrodošla pauza u konfrontaciji sa Rusijom, koja je zahvaljujući svojoj narasloj moći (pre svega korišćenjem rasta cena energenata na svetskom tržištu), povela znatno asertivniju spoljnu politiku nego do tada, demonstrirajući to povlačenjem iz ACFE i uspešnim ratom sa Gruzijom. Do 2013, pak, SAD se u znatnoj meri oslobodio pomenutog pritiska, pre svega zahvaljujući povlačenju iz Iraka, dok je asertivnost Rusije dostigla svoje granice, pokazalo se nedovoljne da bi američka globalna pozicija bila ugrožena onako kako se u 2008. činilo da može da bude. Drugo objašnjenje je u činjenici da je „resetovanje“ iscrpelo svoje mogućnosti, u smislu da su se SAD i Rusija sporazumeli uglavnom o svemu o čemu su mogli. U onim oblastima gde nije došlo do sporazumevanja, jaz je toliko veliki da se sporazumevanje i ne smatra realnim – otuda ga Obamina administracija i ne postavlja kao cilj.[36] Tim pre

[34] Do ovako radikalnog poteza svakako neće doći, ali samo pominjanje te mogućnosti bilo je dovoljno da ocenimo o kakvom se podizanju napetosti u odnosima dveju sila trenutno radi.

[35] Videti: "Another Reset with Russia in Obama's Second Term", *New York Times,* February 1, 2013, Internet, http://www.nytimes.com/2013/02/02/world/europe/another-reset-of-relations-with-russia-in-obamas-second-term.html?pagewanted=all&_r=1&, 18/04/2013; Steven Pifer, "U.S. – Russia relations in Obama's second term", Valdai Club, 15/01/2013, Internet, http://valdaiclub.com/usa/53600.html, 18/04/2013; "U.S. – Russia ties stuck in the past", by Wiliam Pomeranz, *CNN,* December 14, 2012, Internet, http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2012/12/14/u-s-russia-ties-stuck-in-the-past/?iref=allsearch, 18/04/2013.

[36] Videti: Alexei Fenenko, "After the Reset", *Russia in Global Affairs,* January/March 2013, Internet, http://eng.globalaffairs.ru/number/After-the-Reset-15928, 18/04/2013; Dmitry Suslov, "Russia – U.S. 'reset' over, what next?", Valdai Club, 11/02/2013, Internet, http://

što se na mesto predsednika Rusije vratio Putin, čiju doktrinu SAD vidi kao prepreku za dalji napredak u odnosima, kad već nije mogao da ga ostvari sa Medvedevim, koga je percipirao kao znatno liberalnijeg.[37] Očigledno je da je duh „resetovanja" umnogome nosio i lični pečat toplih odnosa dvojice predsednika iz tog perioda – Obame i Medvedeva, dok je od povratka Putina na položaj sve vidljiviji problem u komunikaciji između njega i američkog predsednika.[38]

Zaista, koju god od oblasti koje su bile stubovi „resetovanja" da razmotrimo, videćemo da ona više ne može da bude osnova za dalje približavanje, bilo zato što su se mogućnosti saradnje u njoj iscrpele, bilo zato što je američka administracija više ne smatra bitnom. Saradnja oko Avganistana gubi značaj koji je imala, jer SAD planira povlačenje svojih vojnika do kraja 2014, pa time njihova zavisnost od koridora za snabdevanje preko ruske teritorije prestaje.[39] Konsenzus Rusije i SAD oko sankcija Iranu iz 2010. anuliran je kasnijim neslaganjem o pristupu toj zemlji i njenom nuklearnom programu, kao i složenošću situacije u Siriji, gde se približavanje stavova čini gotovo nemogućim. Novi START je zaključen, ali je njegovo sprovođenje zacrtano do 2020. i lako može biti dovedeno u pitanje u odsustvu dogovora o antibalističkom štitu. Da ne govorimo o daljem razoružanju, koje bi zahtevalo učešće ostalih nuklearnih sila i stavljanje na dnevni red taktičkog naoružanja, koje igra bitnu ulogu u koncepciji odbrane Rusije. Dogovor o antibalističkom štitu, i pored najavljene fleksibilnosti Obame, smatramo malo verovatnim, jer je jednostavno nerealno očekivati da kroz Kongres SAD može da prođe

valdaiclub.com/usa/54760.html, 18/04/2013. U Poruci o stanju Unije za ovu godinu, Obama je Rusiju pomenuo isključivo u kontekstu daljeg nuklearnog naoružanja i sigurnosti nuklearnog materijala. "The 2013 State of the Union", The White House, Internet, http://www.whitehouse.gov/state-of-the-union-2013, 18/04/2013.

[37] Pod „Putinovom doktrinom", Amerikanci podrazumevaju nastojanje da Rusija povrati ekonomski, politički i geostrateški značaj koji je izgubila raspadom Sovjetskog Saveza. Na unutrašnjem planu, ovo podrazumeva uspostavljanje kontrole nad ekonomijom, politikom, sudovima i medijima. Na spoljnom, podrazumeva tri geostrateška imperativa: Rusiju kao nuklearnu supersilu, kao globalnu veliku silu i kao regionalnu – političku, vojnu i ekonomsku – supersilu. Leon Aron, "Structure and Context in US – Russian Relations at the Outset of Barack Obama's Second Term", *Russian Outlook*, Winter 2013, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Internet, http://www.aei.org/outlook/foreign-and-defense-policy/regional/europe/structure-and-context-in-us-russian-relations-at-the-outset-of-barack-obamas-second-term/, 18/04/2013, pp. 2–3.

[38] Ovo je kulminiralo u avgustu, nakon razrešenja afere Snouden. U konferenciji Bele kuće za medije, Obama je priznao da je prisutan pad u rusko-američkim odnosima, direktno kriveći Putina i njegov „hladnoratovski" način razmišljanja za to. Iako se ogradio da u pređašnjoj konstataciji nema ničeg ličnog, Obama je ipak donekle izašao iz okvira uobičajene diplomatske komunikacije rekavši da Putin „poseduje neku vrstu tromog držanja, poput učenika koji se dosađuje u zadnjoj klupi". "Obama acknowledges decline in U.S.-Russia relations under Putin", *The Washington Post,* August 9, 2013, Internet, http://articles.washingtonpost.com/2013-08-09/world/41218816_1_president-obama-putin-s-vladimir-putin, 27/08/2013.

[39] Videti: Dmitry Suslov, "Russia – U.S. 'reset' over, what next?", op. cit.

pravna obaveza koju Rusi traže, da štit neće biti usmeren protiv Rusije.[40] Čak ni ulazak Rusije u STO i ukidanje Džekson-Venik amandmana ne može mnogo da doprinese približavanju, jer je malo verovatno da će ekonomska saradnja automatski procvetati – politički odnosi su prepreka za nju, oni se moraju popraviti da bi ekonomska saradnja procvetala, a ne obrnuto. Retorika i postupci SAD koje Rusi vide kao mešanje u njihove unutrašnje poslove i podrivanje njihove sfere uticaja na postsovjetskom prostoru, samo dodatno doprinose lošoj političkoj atmosferi.

Zato je umesto „resetovanja 2" u politici SAD prema Rusiji očigledno na delu, i biće u narednim godinama, „strateška pauza".[41] Ona bi podrazumevala da nema ozbiljnijih pokušaja daljeg približavanja dveju zemalja, ali ni bitnijeg pogoršanja njihovih odnosa koje bi podrazumevalo otvorenu konfrontaciju. Složili bismo se sa autorima koji smatraju da će naglasak u odnosima SAD sa Rusijom, pored održavanja strateške nuklearne ravnoteže (koja je u njihovim odnosima ionako tradicionalno prisutna), biti stavljen na postepenu „demokratizaciju" postsovjetskog prostora i same Rusije, ne bi li ova vremenom izmenila svoju spoljnu politiku tako da postane prihvatljiva za globalne planove SAD.[42] Međutim, malo je verovatno da će se do kraja Obaminog mandata SAD preterano angažovati oko toga, s obzirom na pomenuto odsustvo Rusije sa liste glavnih prioriteta. Da li određeni potezi Rusije mogu da vrate ovu zemlju na vrh američke liste prioriteta, bilo da SAD iznova poželi da „resetuje" odnose sa njom, ili pak da se upusti u otvorenu konfrontaciju? Mišljenja smo da su i za to mali izgledi, jer iako SAD za Rusiju ima mnogo veći značaj nego što važi obrnuto, taj značaj takođe u poslednje vreme opada. Putinova Rusija, suočena sa nemogućnošću da se sporazume sa SAD o globalnim pitanjima koja je zanimaju, a ujedno i uverena u svoj oporavak i uspeh da obezbedi svoju unutrašnju političku stabilnost i spoljnu sferu uticaja, uviđa sve manju

---

[40] Videti: Angela Stent, "Obama's reelection is a positive signal for the Russia – U.S. relations", Valdai Club, 19/11/2012, Internet, http://valdaiclub.com/usa/51560.html, 18/04/2013.

[41] Za ovo rešenje se otvoreno zalaže jedan od autora koje smo citirali: Leon Aron, "Structure and Context in US – Russian Relations at the Outset of Barack Obama's Second Term", op. cit., pp. 9–10. Videti i njegov najnoviji članak, u kojem krivi „Putinovu doktrinu" za neuspeh „resetovanja" i smatra pauzu jedinim mogućim odgovorom: Leon Aron, "The Russian Pause: How Putin Stalled the Reset", *Foreign Affairs,* August 14, 2013, Internet, http://www.foreignaffairs.com/articles/139820/leon-aron/the-russian-pause, 27/08/2013. Sa druge strane, Andranik Migranijan smatra da SAD nema ni vremena, ni sposobnosti da priušti sebi pauzu u odnosima sa Rusijom. Andranik Migranyan, "Pausing the U.S. – Russian Reset", *The National Interest,* March 28, 2013, Internet, http://nationalinterest.org/commentary/pausing-the-us-russian-reset-8282, 18/04/2013. Ruski autor Šestakov opisuje trenutne odnose SAD i Rusije frazom Trockog „ni rat, ni mir", što podrazumeva da u narednom periodu neće doći ni do novog Hladnog rata, ali ni do novog „resetovanja". Евгений Шестаков, „Барака Обаму втянули в конфликт с Россией", *Российская газета,* 18. januar 2013, Internet, http://www.rg.ru/2013/01/18/perezagruzka-site.html, 18/04/2013.

[42] Videti: Ibidem, p. 10; "U.S. – Russia ties stuck in the past", op. cit.

zavisnost od SAD[43] i ključne partnere traži među nekim drugim akterima (zemlje BRICS, pre svih Kina, pojedine evropske zemlje, u prvom redu Nemačka, neki bliskoistočni partneri sa kojima do sada saradnja nije bila na najvišem nivou). Rusija se takođe sve više usmerava na jačanje svoje „meke" moći,[44] umesto na neke „tvrde" postupke (kao što je bio rat sa Gruzijom) koji bi provocirali Ameriku. Čak ni uspeh Rusije da partnerstvom sa drugim akterima i projekcijom „meke" moći ugrozi globalnu poziciju SAD ne bi joj pridao veći značaj u očima američke administracije, budući da bi njen verovatniji odgovor bio stavljanje naglaska na Kinu kao jačeg partnera i veći izazov nego što je to Rusija.

Zaključak

Nakon svega rečenog, da li možemo da zaključimo da se SAD i Rusija nalaze u novom Hladnom ratu, ili da barem idu ka njemu? Ovo nije novo pitanje. U posthladnoratovskim rusko-američkim odnosima javlja se najmanje treći put. Prvi put je to bilo krajem devedesetih godina prošlog veka, kada je Jeljcinova Rusija definitivno izgubila iluziju sa početka devedesetih da je Amerika može prihvatiti kao ravnopravnog partnera. Drugi put je do toga došlo sredinom prve decenije ovog veka, sa Putinovim gubitkom iluzije da globalni rat protiv terorizma može da bude osnova za takvo partnerstvo. Oba puta se ovo pitanje postavilo nakon neuspelog pokušaja pribiližavanja dveju sila, pa je tako i treći put – sada je to bilo „resetovanje", najozbiljniji pokušaj do sada. S tim što su ovoga puta inicijatori poduhvata bili Amerikanci, pa je otuda kod njih nastupio gubitak iluzije – da mogu da „resetuju" odnose sa Rusijom u smislu da ih vrate na početak devedesetih, kada je izgledalo da se između SAD i Rusije uspostavlja neka vrsta hijerarhije, gde Rusija dobrovoljno pristaje da se potčini volji jedine preostale supersile. Rusi su, pak, shvatili „resetovanje" kao priliku da postignu isto što su želeli i prilikom dva prethodna pokušaja približavanja – da uspostave ravnopravno partnerstvo sa SAD, što ove očigledno ne žele. Različite vizije međusobnih odnosa i upravljanja međunarodnim odnosima u celini dovele su do neuspeha „resetovanja".

Da li to znači da smo svedoci novog hladnog rata? Ako hladni rat shvatimo kao ono što je on bio kada je nosio veliko „H", u značenju borbe dveju supersila za prevlast u međunarodnom poretku, začinjene ideološkom isključivošću, onda definitivno ne. Niti je Rusija više supersila, niti se ideološki razlikuje od SAD u meri u kojoj je to bio slučaj do pre četvrt veka, tako da ne možemo govoriti o obnavljanju odnosa koji bi podsećao na

[43] Aleksej Puškov, šef Spoljnopolitičkog komiteta ruske Dume, nedavno je dao izjavu u tom smislu. Videti: "'Russia is ending its dependency on the global superpower' – Pushkov", *RT,* 30 January 2013, Internet, http://rt.com/politics/russia-us-moscow-medvedev-clinton-071/, 18/04/2013.

[44] Što je naglašeno i u novom Spoljnopolitičkom konceptu Ruske Federacije. Videti: *Концепция внешней политики Российской Федерации*, Президент России, Документы, Internet, http://kremlin.ru/acts/785, II(20), 18/04/2013.

hladni rat. Međutim, ako hladni rat shvatimo kao postojanje ozbiljnih nesuglasica dveju država u bezbednosnoj sferi, usled čega one jedna drugu ne mogu da posmatraju kao saveznike i partnere, već kao strateške protivnike između kojih je stalno prisutna mogućnost makar i indirektnog oružanog sukoba (kroz podršku različitim stranama u lokalnim sukobima, poput sirijskog), onda su Rusija i SAD sve vreme u hladnom ratu, i takvo stanje će se produžiti dogod budu imale suprotstavljene vizije međusobnih odnosa i međunarodnog poretka. Tri pokušaja približavanja, zaključno sa „resetovanjem" iz Obaminog prvog mandata, možemo posmatrati kao tri „detanta". Teško je reći kada bi se mogli stvoriti uslovi za četvrti, odnosno za eventualno stvarno približavanje dveju sila, ali je na osnovu izloženog u ovom radu moguće sa visokim stepenom sigurnosti zaključiti da se do kraja Obaminog drugog mandata tako nešto neće dogoditi.

Bibliografija

1. "Another Reset with Russia in Obama's Second Term", *New York Times,* February 1, 2013, Internet, http://www.nytimes.com/2013/02/02/world/europe/another-reset-of-relations-with-russia-in-obamas-second-term.html?pagewanted=all&_r=1& 18/4/2013.
2. Aron, Leon, "Structure and Context in US – Russian Relations at the Outset of Barack Obama's Second Term", Russian Outlook, Winter 2013, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Internet, http://www.aei.org/outlook/foreign-and-defense-policy/regional/europe/structure-and-context-in-us-russian-relations-at-the-outset-of-barack-obamas-second-term/ 18/4/2013.
3. Aron, Leon, "The Russian Pause: How Putin Stalled the Reset", *Foreign Affairs,* August 14, 2013, Internet, http://www.foreignaffairs.com/articles/139820/leon-aron/the-russian-pause 27/8/2013.
4. "'Broken phone' fixed, Lavrov and Kerry to meet next week", *RT,* 21 February 2013, Internet, http://rt.com/politics/russia-us-kerry-lavrov-adoptions-202/ 17/4/2013.
5. "Clinton and Lavrov hit the 'peregruzka' button", *RT,* 9 March 2009, Internet, http://rt.com/usa/news/clinton-and-lavrov-hit-the-peregruzka-button/ 18/9/2012.
6. "Clinton fears oppressive efforts to 'reSovietize'", *The Boston Globe,* December 7, 2012, Internet, http://www.bostonglobe.com/news/world/2012/12/07/clinton-fears-efforts-sovietizeeurope/QkGZZBYaXYgBlDkTd8nhGP/story.html 17/4/2013.
7. Cohen, Stephen, "Obama's Russia 'Reset': Another Lost Opportunity?", *The Nation,* June 1, 2011, Internet, http://www.thenation.com/article/161063/obamas-russia-reset-another-lost-opportunity 11/12/2012.
8. Đurđević-Lukić, Svetlana, *Globalna politika Sjedinjenih Američkih Država 2001-2012.,* Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013.
9. "Experts reserved as US sends 'reset architect' to Moscow", *RT,* 13 January 2012, Internet, http://rt.com/politics/russian-experts-cautious-appointment-705/ 27/12/2012.

10. Fenenko, Alexei, "After the Reset", *Russia in Global Affairs,* January/March 2013, Internet, http://eng.globalaffairs.ru/number/After-the-Reset-15928 18/4/2013.
11. "Hillari Clinton declares international information war", *RT,* 3 March 2011, Internet, http://rt.com/news/information-war-media-us/ 28/12/2012.
12. *Концепция внешней политики Российской Федерации*, Президент России, Документы, Internet, http://kremlin.ru/acts/785 18/4/2013.
13. Коршунов, Дмитрий, „Современная внешняя политика США в отношении России", *Власть,* 2011'06, str. 184-187.
14. Kuchins, Andrew, "The Demise of the US-Russia Reset: What's Next?", REP Meeting Summary, Chatham House, 18 October 2012, Internet,http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/181012summary.pdf 28/11/2012.
15. Lavrov, Sergei, "The Euro-Atlantic Region: Equal Security for All", *Russia in Global Affairs*, No 2, April-June 2010, Internet, http://eng.globalaffairs.ru/number/The_Euro-Atlantic_Region:_Equal_Security_for_All-14888 10/1/2013.
16. Лебедев, Максим Александрович, „Трансформация системы глобальной стабильности после распада биполярной системы", *Власть,* 2012'05, str. 158-160.
17. Makarychev, Andrey, "Farewell to the liberal technocrat? Reassessing Medvedev's foreign policy legacy", CEPS Commentary, March 1, 2012, Internet, http://www.ceps.eu/book/farewell-liberal-technocrat-reassessingmedvedev%E2%80%99s-foreign-policy-legacy 14/11/2012.
18. "Medvedev warns of arms race by 2020 without agreement on missile defense", *RT,* 27 May 2011, Internet, http://rt.com/politics/medvedev-france-obama-g8-summit/ 28/12/2012.
19. "Microphone Catches a Candid Obama", *The New York Times,* March 26, 2012, Internet, http://www.nytimes.com/2012/03/27/us/politics/obama-caught-on-microphone-telling-medvedev-of-flexibility.html?_r=0 17/4/2013
20. Migranyan, Andranik, "Pausing the U.S. – Russian Reset", *The National Interest,* March 28, 2013, Internet, http://nationalinterest.org/commentary/pausing-the-us-russian-reset-8282 18/4/2013.
21. Nation, R. Craig, "Reset or rerun? Sources of discord in Russian-American relations", *Communist and Post-Communist Studies,* 2012, Internet, http://ac.els-cdn.com/S0967067X12000578/1-s2.0-S0967067X12000578-main.pdf?_tid=8b9bb37e-2f25-11e2-9511 00000aab0f02&acdnat=1352985087_b8f6e9c6107b8df2147bab407fd4ab7b 15/11/2012.
22. "Obama acknowledges decline in U.S.-Russia relations under Putin", *The Washington Post,* August 9, 2013, Internet, http://articles.washingtonpost.com/2013-08-09/world/41218816_1_president-obama-putin-s-vladimir-putin 27/8/2013.
23. "Obama wants 'to reset U.S. – Russian relations'", *RT,* 8 December, 2008, Internet, http://rt.com/news/obama-wants-to-reset-us-russian-relations/ 16/4/2013.
24. Petrović, Dragan i Bogdan Stojanović, *Ravnoteža nuklearne moći SAD i Rusije (SSSR),* Pešić i sinovi, Centar za razvoj međunarodne saradnje, Beograd, 2012.
25. Pifer, Steven, "U.S. – Russia relations in Obama's second term", Valdai Club, 15/1/2013, Internet, http://valdaiclub.com/usa/53600.html 18/4/2013.
26. "President of Russia Dmitry Medvedev's Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders, Berlin, June 5, 2008", President of

Russia – Speeches, Internet, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/06/05/2203_type82912type82914type84779_202153.shtml 16/4/2013.

27. Приходько, Олег Владимирович, „Россия – Запад: 'перезагрузка' и несбывшиеся ожидания", *Обозреватель*, 5/2012, str. 56-71.
28. "Putin: Snowden can stay in Russia if he stops damaging USA", *RT,* July 1, 2013, Internet, http://rt.com/news/putin-snowden-asylum-extradite-489/ 26/8/2013.
29. "Remarks by Vice-President Biden at 45th Munich Conference on Security Policy", The White House – Speeches and Remarks, Internet, http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-vice-president-biden-45th-munich-conference-security-policy 27/12/2012.
30. "Russia and the changing world", *RT,* 27 February 2012, Internet, http://rt.com/politics/official-word/putin-russia-changing-world-263/ 28/12/2012.
31. "'Russia is ending its dependency on the global superpower' – Pushkov", *RT,* 30 January 2013, Internet, http://rt.com/politics/russia-us-moscow-medvedev-clinton-071/ 18/4/2013.
32. "'Russia is Public Enemy No. 1 – Mitt Romney", *RT,* 27 March 2012, Internet, http://rt.com/news/romney-russia-enemy-obama-532/ 17/4/2013.
33. "Russia ready to consider asylum for NSA whistleblower Snowden", *RT,* June 11, 2013, Internet, http://rt.com/news/russia-consider-asylum-snowden-517/ 26/8/2013.
34. "Russia's Putin torpedoes G8 efforts to oust Assad", *Reuters*, June 18, 2013, Internet, http://www.reuters.com/article/2013/06/18/us-g-idUSBRE95F0JK20130618 26/8/2013.
35. "Russia – U.S. relations after 2012 elections", Interview with Andrew C. Kuchins, *RIA Novosti,* 2 November 2011, Internet, http://en.rian.ru/analysis/20111102/168361206.html 17/4/2013.
36. "Russia, US to push for global Syria conference to bring conflicting sides to the table", *RT*, May 7, 2013, Internet, http://rt.com/news/kerry-lavrov-putin-syria-958/ 16/5/2013.
37. Security Council, SC/9948, Internet, http://www.un.org/News/Press/docs/2010/sc9948.doc.htm 27/12/2012.
38. Simeone, Mark, "U.S. – Russia Relations and the 2012 U.S. Presidential Elections: 'Reset' or 'Overcharge'?", CSIS – Rep's Blog, 26 October 2012, Internet, http://csis.org/blog/us-russia-relations-and-2012-us-presidential-elections-reset-or-overcharge 17/4/2013.
39. "Smear and Loathing: Assange show FSB-filmed Putin propaganda", *RT,* 18 April 2012, Internet, http://rt.com/news/assange-world-tomorrow-reaction-360/ 11/9/2012.
40. Stent, Angela, "Obama's reelection is a positive signal for the Russia – U.S. relations", Valdai Club, 19/11/2012, Internet, http://valdaiclub.com/usa/51560.html 18/4/2013
41. Suslov, Dmitry, "Russia – U.S. 'reset' over, what next?", Valdai Club, 11/2/2013, Internet, http://valdaiclub.com/usa/54760.html 18/4/2013
42. Шестаков, Евгений, „Барака Обаму втянули в конфликт с Россией", *Российская газета,* 18.1.2013, Internet, http://www.rg.ru/2013/01/18/perezagruzka-site.html 18/4/2013

43. "The 2013 State of the Union", The White House, Internet, http://www.whitehouse.gov/state-of-the-union-2013 18/4/2013
44. Trapara, Vladimir, Miloš Jončić, „Put za rešavanje sukoba – uporedna analiza zamrznutih sukoba na prostoru OEBS", *Međunarodni problemi,* vol. 64, br. 3, jul-septembar 2012, str. 275-302.
45. Trapara, Vladimir, „Perspektive nuklearnog razoružanja u svetlu protivrečnih strategija nuklearnih sila", *Međunarodna politika,* god. 63, br. 1145, januar-mart 2012, str. 110-126.
46. "U.S. 'Disgusted' by Russia, China Double Veto on Syria Resolution", *RIA Novosti,* February 4, 2012, Internet, http://en.rian.ru/russia/20120204/171148969.html 28/12/2012
47. "U.S. – Russia ties stuck in the past", by Wiliam Pomeranz, *CNN,* December 14, 2012, Internet, http://globalpublicsquare.blogs.cnn.com/2012/12/14/u-s-russia-ties-stuck-in-the-past/?iref=allsearch 18/4/2013
48. "Vladimir Putin says of Mitt Romney: At least he's direct", *The Washington Post,* September 18, 2012, Internet, http://articles.washingtonpost.com/2012-09-18/world/35496158_1_putin-views-georgy-mirsky-president-vladimir-putin 17/4/2013

Vladimir Trapara, M.A.

UNITED STATES–RUSSIA RELATIONS IN OBAMA'S SECOND TERM

ABSTRACT

Obama's first presidential term was marked by both the beginning of the U.S.-Russian "reset", and its failure. Since spring 2011, most of the positive outcomes of the "reset"have been annulled including the achieved spirit of cooperation. In Obama's second term, we are witnessing further worsening in relations between the two powers, which is also accompanied by cold personal relations between the two presidents, Obama and Putin. Prospects for the future are pessimistic, at least until the end of Obama's term. Nevertheless, we cannot talk of a new Cold War in the sense of the previous confrontation between the two superpowers, but rather of the clash of visions of mutual relations and international order, and yet another failed attempt of the U.S.-Russian rapprochement.

Key words: United States, Russia, Obama, Putin, reset, cold war, rapprochement.

UDK: 327(4-672EU)(642)
Biblid 0543-3657, 64 (2013)
God. LXIV, br. 1151, str. 67–85.
Pregledni članak
Primljen: 17. avgust 2013.

Mr Mohedin Ahmad ALMADANI[1]

Spoljna politika Evropske unije prema Sudanu

SAŽETAK

Posle sticanja nezavisnosti od britansko-egipatske kolonijalne uprave 1956. godine, u Sudanu je bilo velikih previranja kao što su vojni režimi, civilni ratovi praćeni etničkim, verskim i ekonomskim sukobima između Severnog i Južnog Sudana, državni udar 1989. godine, napadi SAD na Sudan i novi ustav tokom 1989, ustanak u Darfuru, i proglašenje nezavisnosti Južnog Sudana 2011. godine. Drugi civilni rat koji je u Sudanu trajao duže od dve decenije imao je za posledicu više od četiri miliona raseljenih i više od dva miliona poginulih. Osim toga, u sukobu u Darfuru raseljeno je oko dva miliona ljudi, a stradalo je više od 300.000. Stalni sukobi i previranja u Sudanu koji traju od sredine XX veka uticali su na sve susedne zemlje, a mnoge su pružile sklonište za više od pola miliona sudanskih izbeglica. Tome treba takođe dodati i da je Sudan izvor i tranzitna zemlja za trgovinu ljudima, koji su prinuđeni na prinudni rad, prosjačenje ili prostituciju u Evropi, zemljama Bliskog istoka i drugim zemljama.

Sa druge strane, posle osnivanja Evropske unije, uz stalne institucionalne reforme, EU danas ima razvijenu Zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku. Od 2011. godine zvanično je pokrenuta Služba za spoljne poslove EU koja predstavlja diplomatiju Evropske unije. Bitna pitanja spoljne politike Evropske unije prema Sudanu su pružanje pomoći posle sukoba za obnovu ratom zahvaćenih područja, održavanje dijaloga između Republike Sudan i Republike Južni Sudan, kao i pružanje humanitarne pomoći.

Ključne reči: Građanski ratovi, sukobi, izbeglice, trgovina ljudima, Zajednička spoljna i bezbednosna politika EU, Služba za spoljne poslove EU, humanitarna pomoć.

[1] Mr Mohedin Ahmad Almadani *(Mohyedein Ahmad Almadaney)*, predavač i doktorant na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. E-mail: mohyedein@yahoo.com.

Sudsn – istorijat, geopolitički, demografski i ekonomski uslovi

Moderna istorija Sudana bila je veoma burna. Sudan je država u istočnoj Africi, nastala 1956. godine nakon sticanja nezavisnosti od britansko-egipatske kolonijalne uprave. U XIX veku, Sudan je bio unitarna država još od prvog formalnog sistema uprave razvijenog pod tursko-egipatskom vlašću. 1820. godine Egipat i Turska osvajaju Sudan, i vladaju sve do 1881, kada je došlo do ustanka protiv ove egipatsko-turske zajedničke uprave. Već sledeće 1882. godine Velika Britanija osvaja Sudan, a od 1899. Sudan je pod zajedničkom upravom Velike Britanije i Egipta. U narednom delu rada obradićemo najznačajnije sukobe u Sudanu: sukob Severa i Juga, sukob u Darfuru, kao i druga pitanja međunarodnih odnosa i bezbednosti kao što su trgovina ljudima, „prelivanje sukoba" na susedne zemlje, itd.

Sukobi Severa i Juga Sudana

Sukobi Severa i Juga u Sudanu nastali su još u pretkolonijalnom periodu iz više razloga. Prvo, to je *geografski činilac,* jer je močvara Sud odvajala arapsko-islamski Sever od plemena Animista koje je živelo na jugu Sudana uz poštovanje tradicionalnih religija. Prednosti ove geografske odvojenosti bile su u zaštiti stanovništva koje živi na jugu. Međutim, brojni nedostaci bili su velika kulturna različitost između Severa i Juga, zbog niskog stepena komunikacije i trgovine, kao i izolovanost južnih plemena od spoljnog sveta. Za razliku od njih, kod arapskog stanovništva koje je živelo u deltama Belog i Plavog Nila postojao je veći stepen jedinstva, i povezanosti sa Arapima sa Bliskog istoka. Dakle, odnos između Severa i Juga bio je asimetričan što je povećavalo političku mogućnost Severa da vrši pritisak na Jug. Sledeći uzrok stalnih sukoba su *eksploatacija prirodnih bogatstava* i *ekonomski činilac*. Još od XVIII veka Sever Sudana vršio je napade na Jug. Iako su na Severu postojala određena prirodna bogatstva (zlato, srebro, slonovača i dr.), postojao je ekonomski interes i potražnja severnog i blikoistočnog regiona za robovima sa juga Sudana. Osim eksploatacije resursa i trgovine robljem, Sever Sudana vršio je i islamizaciju i arabizaciju Juga, što predstavlja *etnički i kulturološki činilac*. U takvim uslovima, stanovništvo sa juga Sudana je tokom XIX veka podržalo rastući uticaj Velike Britanije, tj. Ujedinjenog Kraljevstva (UK) u regionu.

Godine 1899. Ujedinjeno Kraljevstvo i Egipat uspostavili su zajedničku upravu (kondominijum) u kojem su Britanci bili „prvi među jednakima". Međutim, tenzije između Severa i Juga oko kontrole nad resursima i oko etničkih i religioznih razlika, otežavale su kolonijalnu upravu. Britansko-egipatska uprava nije bila u stanju da zaustavi rastuću težnju za nezavisnošću kako južnih oblasti tako i celokupnog Sudana. Posle ustanka 1955. godine u južnoj provinciji Ekvatorija i (prvog) građanskog rata iste godine, sudanska elita ponudila je garancije Jugu da će se izvršiti federalizacija zemlje, što je Jug i prihvatio.

Na osnovu takvog sporazuma severna i južna elita zajednički su proglasile nezavisnost Sudana 1956. godine.[2] Međutim, dve godine kasnije vojska pod komandom generala Ibrahima Abuda izvršila je vojni puč i otpočela politiku gušenja opozicije i islamizacije juga. U tom periodu nastala je pobunjenička grupa Anajanaja (*Anya Nya* ili „zmijski otrov"), koja predstavlja novi značajni vojni i politički akter južnih oblasti, sukobljavajući se sa vlastima u Kartumu u prvom savremenom sukobu Sever – Jug. Već 1962. godine izbija građanski rat u južnim oblastima Sudana, u kojima većinom žive hrišćani i crnačko stanovništvo. Dve godine kasnije, pojavila se vojna hunta „Pobunjenici naroda Sudana", koja je ugušena u komunističkom generalnom štrajku, a iste godine formirana je nova vlada Sudana.

Između Severa i Juga Sudana postoje značajne razlike. Sever je veoma centralizovan dok je Jug decentralizovan. Zajednički arapski jezik i islamska religija su obeležje Severa sudanske države dok je Jug uglavnom razjedinjen na brojne hrišćanske i animističke narode, sem ako izuzmemo novo jedinstvo južnjaka zasnovano pre svega na osećaju represije i marginalizacije od strane Severa. Severni Sudan je istorijski imao dugotrajnu povezanost sa spoljnim svetom dok je Jug uglavnom bio u geografskoj i istorijskoj izolaciji. Konačno, Jug je ekonomski i ekološki bogatiji u odnosu na Sever.

Međutim, zbog sve većih tenzija Sever – Jug, novi vojni puč u maju 1969. godine doveo je na vlast režim Džafara Nimeirija koji je predstavljao pro-arapske i komunističke snage. Međutim, 1971. vođe komunističke partije su pogubljene zbog pokušaja puča protiv Nimeirija. Sledeće godine okončan je građanski rat, a Nimeiri je sklopio sporazum sa Anajanajom u Adis Abebi kojim je Jugu obećana autonomija, čime je završen prvi talas sukoba između Severa i Juga i nastupila je decenija mira. Ugovorom je uspostavljena regionalna samouprava za južne sudanske oblasti. Međutim, ugovor ipak nije uspeo da obezbedi željenu široku autonomiju za Jug. Predsednik države je zadržao pravo veta na svaki pravni akt za koji bi procenio da je u suprotnosti sa Ustavom. Osim toga, predsednik Sudana imenovao je izvršnu vlast regionalnog veća, uključujući i predsednika, ministre i komesare. Dakle, vlast Sudana je, uprkos sporazumu o autonomiji, ostala centralizovana a politička moć koncentrisana na Severu, u glavnom gradu Kartumu, sa većinskim arapsko-islamskim stanovništvom. Takvim okolnostima je doprineo i novi ekonomski faktor u vezi sa eksploatacijom nafte.

Unutrašnji sukobi oko naftnih resursa

Tokom 1978. godine otkrivena su velika nalazišta nafte na jugu Sudana u mestu Bentiju, tako da naftni resursi postaju nov uzrok sukoba između Severa i Juga. Naftna kompanija *Ševron* je još od sedamdesetih godina pružala podršku Nimeirijevoj vladi, u zamenu za Nimeirijevu podršku *Ševronovim* poslovima u Sudanu u vezi sa naftom, što je uticalo na Nimeirija

[2] Videti: "The World Factbook", *CIA,* Internet, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/su.html, 01/03/2013.

Slika 1: Mapa Sudana i Južnog Sudana

Izvor: "The World Factbook", *CIA,* Internet, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/su.html, 03/03/2013.

da se autoritarno ponaša prema Jugu i da prekrši sporazum koji je očuvao mir u Sudanu oko deset godina. Prema sporazumu iz Adis Abebe iz 1972. godine, Vlada Sudana je kontrolisala naftno istraživanje i proizvodnju, ali je južna regionalna vlada imala pravo na dobit od izvoza iz regije i pravo na poreze od poslovanja u toj oblasti.

Nimeiri je preradio granice između Severa i Juga tokom 1980. godine, formirajući novu federalnu državu oko grada Bentiju koju je nazvao *Jedinstvo.* Ideja stvaranja ove nove države bila je da se omogući zajednička korist od eksploatacije naftnih resursa i za Sever i za Jug. Međutim, u praksi ova država je bila u potpunoj kontroli centralne Vlade Sudana, na štetu južne oblasti. Godinu dana kasnije, kompanija *Ševron* objavila je rezultate istraživanja na naftnom polju *Jedinstvo,* i susednog, naknadno otkrivenog naftnog polja *Heglig* u Bentiju. Prema rezultatima istraživanja sa ovih naftnih polja, potvrđene su ogromne rezerve nafte. Međutim, zbog nepoverenja prema južnim oblastima i želje da prisvoji ekonomsku dobit, Nimeiri 1982. godine menja odluku o izgradnji rafinerije na Jugu. Umesto toga, odlučio je da se izgradi rafinerija i izvozni terminal u blizini luke Sudan koji bi bili povezani sa naftnim poljima pomoću naftovoda dugačkog 1.400 km. Nimeiri je ovom svojom odlukom izvršio direktan politički i ekonomski pritisak na južne oblasti, kojima je uskraćeno pravo na prihod od nafte na osnovu sporazuma iz Adis Abebe iz 1972. godine. Nezadovoljstvo zbog uskraćivanja južnih oblasti na raspodelu dobiti za eksploataciju naftnih resursa dodatno je povećalo tenzije između Severa i Juga.

Pored toga, godine 1983. Nimeiri uvodi šerijatsko pravo u Sudan, i na Jugu sa pretežno hrišćanskim i crnačkim stanovništvom izbija *novi građanski rat.* Regularne i neregularne jedinice Vlade u Kartumu sukobile su se sa novoformiranim snagama *Sudanske narodnooslobodilačke armije* (*Sudanese People's Liberation Army* – SPLA) i *Sudanskog narodnooslobodilačkog pokreta* (*Sudanese People's Liberation Movement* – SPLM), na čelu sa Džonom Garangom de Mabiorom. SPLA je predstavljala vojno, a SPLM civilno krilo celokupne pobune južnih oblasti. SPLA je već iste godine počela da izvodi napade na *Ševronove* naftne instalacije, koji je prvo obustavio rad svojih postrojenja tokom 1984. i na kraju decenije se potpuno povukao.[3] Međutim, druge multinacionalne i državne naftne kompanije počele su da se pojavljuju i ostale su aktivne u Sudanu bez obzira na napade SPLA.[4] Tako na primer, više multinacionalnih kompanija učestvuje u naftnom konzorcijumu *Naftna operativna kompanija velikog Nila* (*Greater Nile Petroleum Operating Company* – GNPOK) koji se od 1999. godine bavi istraživanjima i eksploatacijom nafte u Sudanu. Posle početnih istraživanja nalazišta nafte, unapredili su transport nafte do izvoznih luka i pored već postojećeg naftnog polja *Heglig*,[5] otvorili su novih osam naftnih polja – *Munga, Garad, El Nar, El Tur, Difra* i druga, na severoistoku Sudana na kojem ova kompanija proizvodi „...oko 300.000 barela dnevno. Nafta se transportuje pomoću naftovoda dugačkog više od 1.500 km, i to oko 60.000 barela nafte dnevno do rafinerije u Kartumu, što je dovoljno za lokalnu potrošnju. Preostali deo se izvozi pomoću tri izvozna terminala u luci Sudan".[6] Ista kompanija u Južnom Sudanu u oblasti Maglad nastavila je sa eksploatacijom nafte: „Ova naftna polja na Jugu Sudana povezana su sa naftovodom dugačkim oko 15.000 km do novog izvoznog terminala u luci Bašar u Crvenom moru. Proizvodnja se procenjuje na oko 150.000–300.000 barela dnevno."[7]

---

[3] Videti: M. Suliman, "Ecology, Politics and Violent Conflict, Respect", *Sudanese Journal for Human Rights' Culture and Issues on Cultural Diversity*, Issue No. 1, November 2005.

[4] Videti: Čarls Kegli Jr, Judžin R. Vitkof, *Svetska politika – trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija, Beograd, str. 267–274.

[5] Videti: Greater Nile Petroleum Operating Company – GNPOC, "Pipline Route", Internet, http://gnpoc.com/pipeline.asp?glink=GL002&plink=PL013,http://gnpoc.com/marineTerminal.asp?glink=GL002&plink=PL014, 10/05/2013. „Kompanija GNPOC izgradila je više od 1.500 km naftovoda od Hegliga do luke Sudan. Osim toga, izgrađeno je šest pumpnih stanica duž naftovoda od Hegliga do luke Sudan. (...) Izvozni terminal u luci Bašar je nova sudanska luka preko koje se nafta izvozi širom sveta. Ova luka nalazi se 25 km južno od luke Sudan."

[6] Videti: Greater Nile Petroleum Operating Company – GNPOC, "Exploaration & Develpoment Activities", Internet, http://gnpoc.com/exploration.asp?glink=GL002&plink=PL011, http://gnpoc.com/oilField.asp? glink=GL002&plink=PL012, http://gnpoc.com/ProjectOverview.asp?glink=GL002&plink=PL010, 10/05/2013. „Eksploatacija nafte sa naftnog polja Munga počela je 2002. godine i iznosi oko 27.000 barela dnevno, a procenjuje se da proizvodni kapaciteti iznose oko 40.000 barela dnevno. (...) Trenutno, sa šest naftnih polja moguće je proizvesti oko 300.000 barela nafte dnevno."

[7] Videti: Greater Nile Petroleum Operating Company – GNPOC, Internet, http://gnpoc.com/history.asp?glink=GL001&plink=PL005, 10/05/2013.

Predsednik Numeiri svrgnut je sa vlasti kada je 1985. izbio vojni puč, a godinu dana kasnije sprovedeni su opšti izbori i izabrana je nova vlada koja je nastojala da omogući mir u zemlji razorenoj građanskim ratom i stalnim sukobima Sever – Jug. Međutim, zbog stalnih političkih i vojnih sukoba, u Sudanu je 1989. godine došlo do novog vojnog puča koji je vodio pukovnik Omar al-Bašir koji se kasnije proglasio predsednikom Sudana. Omar al-Bašir je imao podršku *Islamskog fronta* (*Islamic Front* – NIC).

U Sudanu je uveden federalizam 1992. godine, sa ciljem da se moć raspodeli na lokalni i regionalni nivo. Tada je formirano 26 država koje obuhvataju 150 provincija. Međutim, dok je struktura po karakteru federalna, decentralizacija moći se nije zaista dogodila. Iako se Ustav Sudana menjao nekoliko puta (1956, 1957, 1973 i 1998), a 1972. je donet Akt o samoupravi južnih oblasti kako bi se izvršila racionalizacija i u potpunosti uvažila politička, ekonomska i kulturna raznolikost Sudana, takav politički napor bio je bez naročitog uspeha. Ustav iz 1998. godine bio je kritikovan zbog značajnog naginjanja islamizmu i prevelike centralizacije moći u rukama izvršne vlasti.

Međunarodni sukobi i sankcije Ujedinjenih nacija

Nova faza sukoba počinje 1995. godine kada Vladu Sudana optužuju za pokušaj napada na egipatskog premijera Hosni Mubaraka, a Ujedinjene nacije uvode sankcije protiv njega.

Slika 2: Naftna polja i rafinerije u Sudanu i Južnom Sudanu

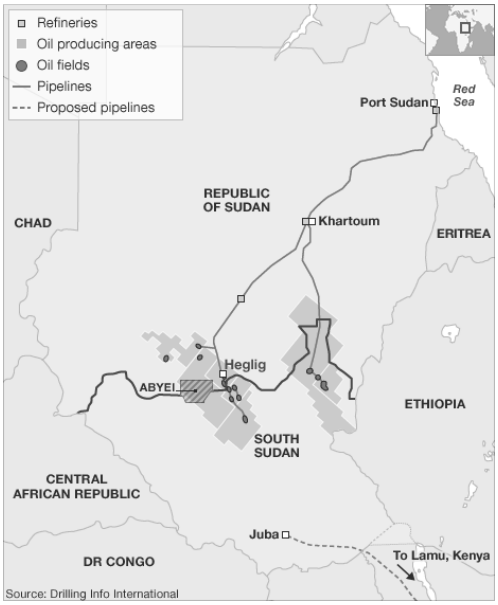

Izvor: "Sudan: A country divided – Oil Fields", *BBC,* Internet, http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14092375, 04/07/2011.

Sjedinjene Američke Države izvele su napad 1998. godine na hemijsko postrojenje u Kartumu, glavnom gradu Sudana, pod pretpostavkom da se tu razvija hemijsko naoružanje kao i da se to obavlja u saradnji sa terorističkom organizacijom Al Kaida. Vlada Sudana negirala je bilo kakvu povezanost sa teroristima i hemijskim oružjem.

Iste godine, u Sudanu je usvojen nov Ustav, a 1999. predsednik Sudana raspustio je Narodnu skupštinu i proglasio vanredno stanje. Od 1999. Vladi Sudana oko izvoza nafte pomažu Kina, Švedska, Kanada i druge zemlje. Međutim, ti pokušaji međunarodne saradnje ostaju u senci stalnih unutrašnjih sukoba u sudanskoj Vladi koji kulminiraju hapšenjem tokom 2001. godine jednog od ideoloških vođa koji je pokušavao da započne mirovne pregovore sa *Sudanskom narodnooslobodilačkom armijom* (*Sudanese People's Liberation Army* – SPLA).

Posle terorističkih napada 2001. u Sjedinjenim Američkim Državama, SAD uvodi sankcije Sudanu zbog optužbe da je vlada Sudana povezana sa međunarodnim terorizmom.

Pokušaj mira u Sudanu?

Mirovni pregovori počinju u junu 2001. godine u Najrobiju, u Keniji, a u septembru Ujedinjene nacije ukidaju sankcije protiv Sudana i podržavaju nastavak pregovora.

Mirovni pregovori i pritisak organizacija za ljudska prava omogućili su da se oslobodi više od 14.500 ljudi koji su bili robovi tokom građanskog rata. Sudan je bio izvor i tranzitna zemlja za trgovinu ljudima. Deca i žene prisilno su odvođeni iz Sudana i bili prinuđeni na prosjačenje i prostituciju u evropskim zemljama, ili na prinudni rad u kućama u zemljama Bliskog istoka, a najviše u Saudijskoj Arabiji, Kataru, Bahreinu i drugim. Osim toga, i muškarci su odvođeni na prinudni rad u bliskoistočne zemlje.

Međutim, iste godine Sudan su pogodile dve velike nepogode – u martu je od suše i gladi stradalo oko tri miliona ljudi, a u avgustu velike poplave u delti reke Nil ostavile su hiljade ljudi bez domova.

Početkom 2002. godine potpisani su sporazum o prekidu vatre i protokol o prekidu civilnog rata između vladinih snaga i SPLM. Tada je prvi put došlo do susreta sudanskog predsednika Al Bašira i Džona Garanga, vođe SPLA, a sastanak je organizovao predsednik Ugande Musevini jer je i njegova zemlja trpela posledice od građanskog rata koji je trajao više od dve decenije. U tom građanskom ratu oko 21.000.000 ljudi direktno je bio pogođen sukobom, a najžešći sukobi vođeni su u oblasti Darfur. Više od dva miliona ljudi je poginulo, i raseljeno više od četiri miliona.[8]

Međutim, neposredno posle potpisivanja ovih dokumenata, Vladine snage ponovo su izvele napad na SPLA i do kraja godine bilo je više sporadičnih sukoba i pokušaja da se nastave mirovni pregovori.

[8] Videti više o Sudanu: "The World Factbook", *CIA*, Internet, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/su.html, 01/03/2013.

Sukobi u Darfuru

Dve grupe pobunjenika koje predstavljaju crnačko stanovništvo pobunile su se početkom 2003. godine protiv Vladinih snaga zbog stalnog političkog i ekonomskog pritiska i nepoštovanja potpisanih sporazuma o raspodeli dobiti za eksploataciju naftnih polja. Mirovni pregovori počeli su krajem te godine.

Nova faza sukoba počinje u januaru 2004. godine u Darfuru, na zapadu Sudana, kada su Vladine snage pokušale da uguše ustanak u Darfuru, a kao posledica toga više od 100.000 ljudi izbeglo je u susednu državu Čad. Tokom dve godine žestokih sukoba u Darfuru poginulo oko 200.000–500.000, a ostalo bez domova više od dva milona ljudi.

Ujedinjene nacije su u decembru 2007. poslale mirovnu misiju u Darfur, i imale su velikih problema da zaustave sukobe koji su počeli da destabiliziju i susednu državu Čad i prerastali u regionalni sukob. Osim toga, Sudan se suočavao sa velikim prilivom izbeglica, uglavnom iz Čada i Etiopije.

Mir u Sudanu

Mirovni pregovori između Severa i Juga trajali su 2002–2004, sa brojnim prekidima. Međutim, u januaru 2005. vladine snage i pobunjenici potpisali su poslednji deo mirovnog sporazuma u Najrobiju u Keniji, kojim se garantuje da pobunjenici imaju autonomiju u južnim oblastima na period od šest godina, i da se nakon toga raspiše referendum o nezavisnosti Južnog Sudana.

Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija odlučio je da u proleće 2005. godine pošalje 10.000 pripadnika mirovnih misija u Južni Sudan.

U januaru 2011. godine održan je referendum na kojem se stanovništvo u južnim oblastima izjasnilo za nezavisnost, i nezavisnost Južnog Sudana proglašena je 9. jula 2011. godine. Mnogi eksperti smatraju da će se „novonastala Republika Južni Sudan suočavati sa mnogim izazovima – a Sudan će biti u jednako teškoj situaciji. Kartum će se suočavati sa naftnim rezervama koje su na Jugu, kao i sa nastavljenim sukobima u Darfuru, ali i sa najnovijim sukobima u Južnom Kordofanu (po drugom izgovoru Kurdufan) i možda i na drugim mestima. Južni Kordofan je velika oblast ove zemlje u kojoj su započeta nova nasilja. Sukobi se vode između Nubijaca, koji imaju veliku podršku od SPLM–Sever i vojnih snaga Sudana, i traju već mesecima. Neke verske grupe pominjale su „etničko čišćenje“ Nubijaca, nakon čega je američki predsednik Barak Obama izrazio zabrinutost zbog izveštaja o napadima i etničkom čišćenju. Vođa SPLM–Sever Malik Agar upozorio je da se borbe koje se vode u Južnom Kordofanu mogu proširiti na državu Plavi Nil, i druge oblasti.“[9] Više od 70.000 ljudi, većinom Nubijaca, izbeglo je kada su Vladine

[9] Videti: James Copnall, “How will southern independece affect Sudan?”, *BBC,* Internet, http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14019051, 04/07/2011; “South Sudan’s flag raised at independece ceremony”, *BBC,* Internet, http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14092375, 04/07/2011.

snage počele da bombarduju državu u Sudanu Južni Kordofan tokom 2011. godine. Mnogi upozoravaju na izbijanje nove humanitarne krize, jer to ovoga puta nije sukob između Severa i Juga Sudana, već između naroda koji žive u Sudanu.[10]

Slika 3: Sudan, Južni Kordofan, Darfur, Južni Sudan i Plavi Nil

Izvor: "Blue Nile: Sudan's new war zone", *BBC,* Internet, http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14092375, 04/07/2011.

Nakon istorijata, prikazaćemo geopolitičke, ekonomske, etničke, ali i ekološke probleme sa kojima se Sudan suočava. Država Sudan je islamska republika koja se nalazi na severoistoku Afrike, i pre odvajanja Južnog Sudana u 2011. godini, bila je prva po površini na afričkom kontinentu. Sudan je islamska republika, sa glavnim gradom Kartumom, koju na površini od 2.505.813 km^2 čine 17 država – Aš Šimalaja (*Ash Shimaliyya* – na severu zemlje), Al Bar al Ahmar (*Al Bahr al Ahmar* – duž Crvenog mora), Kartum (*Al Khartoum* – oko grada Kartum), Al Džazira (*Al Jazira* – Džezira), Al Kadarif (*Al Qadarif* – Gedaref), Zapadni Darfur (*Gharb Darfur*), Severni Kordofan (*Shimal Kurdufan*), Južni Kordofan (*Janub Kurdufan*), Kasala (*Kassala*), Nar an Nil (*Nahr an Nil* – duž reke Nil), An Nil al Abijad (*An Nil al Abyad* – oko Belog Nila), An Nil al Azrak (*An Nil al Azraq* – oko Plavog Nila), Sinar (*Sinnar*), Severni Darfur (*Shimal Darfur*), Istočni Darfur (*Sharq Darfur*), Centralni Darfur (*Wasat Darfur*) i Južni Darfur (*Janub Darfur*).

Sudan se na severu graniči sa Libijom i Egiptom, na istoku izlazi dugom obalom od 853 km na Crveno more, i graniči se sa Eritrejom i Etiopijom, na jugu sa Južnim Sudanom, na jugozapadu sa Centralnoafričkom Republikom, a na zapadu, susedna zemlja je Čad. Beli i Plavi Nil ulivaju se kod glavnog grada Kartuma u Nil, jednu od najdužih reka na svetu, te se dolina reke Nil prostire sve do egipatske granice na severu zemlje. Rečni sistem Nila sadrži više od 70% vodnih resursa, uključujući pritoke Plavi i Beli Nil. Značajno je da se odrede i osnovna svojstva sudanske geografije i prirode uopšte. Udeo specifičnih tipova reljefa u teritoriji Sudana su sledeći:

pustinja 19%, 27% savane sa niskim nivoom kišnih padavina, 14% savane sa visokim nivoom kišnih padavina, 10% močvarne oblasti, i planine koje zauzimaju manje od 1% površine. Na severu zemlje većinom su pustinje, dok je duž reke Nil plodno zemljište. Veći deo teritorije Sudana zauzimaju široke ravnice koje se nalaze na 300 do 600 metara nadmorske visine, uglavnom koncentrisane u centralnim i južnijim oblastima. Klima je topla i suva, sa kišnim periodima (od aprila do novembra) koji variraju u različitim regionima, i sa srednjom temperaturom koja varira između 26–36°C. Na krajnjem jugozapadu je gotovo ekvatorska zona: suva sezona je veoma kratka, između dve izrazite kišne sezone sa nivoom padavina koji prevazilazi 1.600 mm. Na severu zemlje, kišne padavine su niske ili nepostojeće, krećući se od nule do 200 mm oko Kartuma. Južno od Kartuma godišnji nivo kišnih padavina se povećava dostižući 700 mm. Dakle, dominantno svojstvo sudanske klime je varijabilnost u kišnim padavinama što predstavlja značajan rizik za tradicionalne poljoprivrednike, čija delatnost zavisi od kišnih padavina ili sušnih perioda.[11]

Sa stanovništvom od oko 34.850.000 ljudi, Sudan ima relativno mali broj stanovnika u poređenju sa veličinom teritorije. Pustinjski predeli na severu i severozapadu gotovo su nenaseljeni, ali prognoze daljeg demografskog trenda ukazuju na veliku stopu rasta u budućnosti. Procenjuje se da će 2025. godine Sudan imati oko 58.000.000 stanovnika, kao i da će godišnja stopa rasta iznositi 1.8% (2013). U glavnom gradu Kartumu živi oko šest do sedam miliona ljudi. Iako najveći deo stanovništva u Sudanu živi u dolini reke Nil, stanovništvo je podeljeno u dve velike grupe civilizacija – arapske na severu i afričke na jugu, dok unutar njih postoje stotine etničkih, plemenskih, kulturnih i jezičkih grupa. Arapi na severu zemlje čine većinu stanovništva (oko 50%), dok crnci čine 30–40%, i to Nubijci žive u dolini Nila (oko 8%), na istoku Bedžaji (oko 6%), dok Furi naseljavaju zapadne delove Sudana (oko 2%). Islam je došao u VII veku iz Egipta i ubrzo postao dominantna religija, tako da od ukupnog stanovništva zemlje, oko 70% su sunitski muslimani koji naseljavaju severne i centralne oblasti Sudana.[12] Na jugu Sudana žive različite grupe naroda – Dinke, Azande, Neur, Bari i Siluh. Stanovništvo na jugu su animisti, tj. tradicionalne religije (oko 20%) i preostalih 10% čine hrišćani – anglikanci, rimokatolici, protestanti i kopti, jer se na područje Sudana u III ili IV veku proširilo hrišćanstvo. Iako su arapski i engleski zvanični jezici, govore se nubijski, furski i jezici brojnih plemena unutar navedenih grupa naroda. Oko 70% muškaraca, i oko 50% žena je pismeno.

Republika Sudan je veoma siromašna zemlja i ekonomski oslabljena višedecenijskim sukobima, civilnim ratovima, secesijom Južnog Sudana, sa oko 200$ bruto domaćim prihodom (BDP) po stanovniku. Osim toga, Sudan

---

10 Videti: James Copnall, "Sudan's South Kordofan: 'Bombings, blood and terror'", *BBC,* Internet, http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13882924, 23/06/2011.

11 Videti: *Africa Environment Outlook – Past, present and future perspectives*, UNEP, 2002, pp. 26–31.

12 Videti više o Sudanu: "The World Factbook", op. cit.

Slika 4: Etničke grupe u Sudanu i Južnom Sudanu

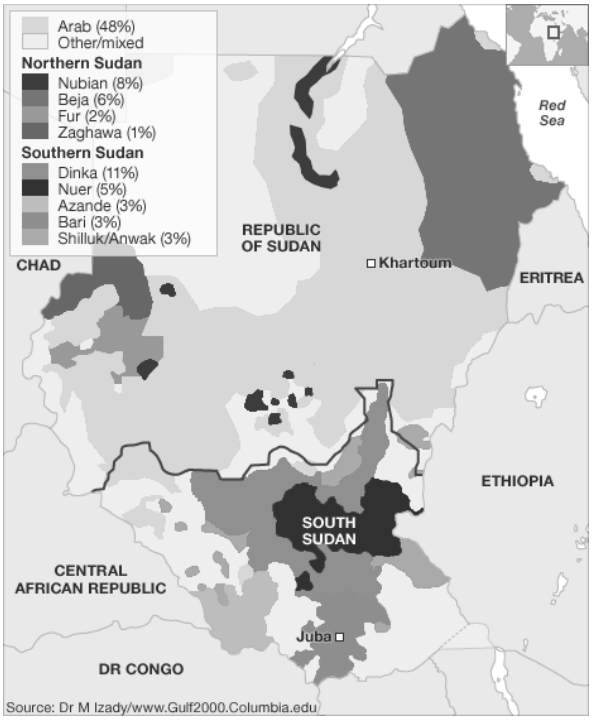

Izvor: "Sudan: A country divided – Ethnic Groups", *BBC,* Internet, http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14092375, 04/07/2011.

se suočava sa visokom stopom inflacije i stopom nezaposlenosti od oko 20%. Iako obradivo zemljište obuhvata samo 7% teritorije, poljoprivrednom proizvodnjom bavi se oko 80% radne snage, a manji deo industrijom (oko 7%) i pružanjem usluga.

U Sudanu ima značajnih nalazišta prirodnih resursa, i to nafte, srebra, zlata, uranijuma hroma, gvožđa, boksita, bakra, cinka, kalaja, granita, mermera, mangana, kaolina i gipsa. Procenjuje se da je Republika Sudan na 25. mestu u svetu po rezervama nafte.[13] Međutim, usled kolonijalnog nasleđa kada je britanska kolonijalna politika naglo podsticala slobodnu trgovinu to je doveo do izražene ekploatacije primarnih resursa usled nedostatka razvijene industrijske osnove. Takva tendencija se nastavila i nakon sticanja nezavisnosti, kada je sudanska vlast podsticala izvozno orijentisanu eksploataciju primarnih resursa. Sudanska proizvodnja se uglavnom zasniva na eksploataciji primarnih resursa koja se vrši putem (a) tradicionalne poljoprivrede starosedelačkih naroda zasnovane na kišnim padavinama, (b) krupne mehanizovane

[13] Ibidem.

poljoprivrede zasnovane na kišnim padavinama/navodnjavanju, kao i (c) kompanijama za ekstrakciju minerala i nafte. Velikim poljoprivrednim sistemima i naftno-rudarskim poslovima uglavnom upravlja trgovačka klasa *jelaba* koja je povezana sa državnim strukturama. Pritom, Jug obiluje većom količinom plodne zemlje, vegetacije, minerala i nafte u odnosu na Sever, što je povećavalo pritisak političkih struktura oko Kartuma prema južnim oblastima. Razvoj mineralnog bogatstva može da proširi i diverzifikuje ekonomsku bazu. Međutim, eksploatacija ovih resursa može da dovede i do novih podela među različitim grupama u zemlji kao što se dogodilo oko pitanja eksploatacije nafte.

Sudan se suočava sa mnogobrojnim ekološkim problemima kao što su oskudica pitke vode, oskudica plodnog zemljišta i erozija zemljišta, širenje pustinja, peščane oluje, periodi stalnih suša i nekontrolisana seča šuma. Klimatske promene i širenje pustinja ugrožavaju opstanak nekoliko miliona Sudanaca koji žive u oblastima ka pustinji Sahel, kao što su nomadi Bedžaji.[14]

Osim toga, Sudan se suočava i sa neodrživom eksploatacijom primarnih resursa. Ograničeni razvoj sekundarnog (rudarstvo, industrija, građevinarstvo) i tercijarnog sektora (trgovina, zanatstvo, ugostiteljstvo, turizam i saobraćaj) i korišćenje nerazvijenih tehnologija i nedovoljno stručne radne snage u eksploataciji primarnih resursa doveli su do slabih ekonomskih rezultata. Pritom, došlo je do oskudice inače obilnih i dostupnih prirodnih resursa kako usled njihovog realnog smanjenja tako i zbog isključenja velikog broja društvenih grupa iz njihovog korišćenja na osnovu jednostranih političkih odluka. Finansijski resursi koji bi mogli da podstaknu razvoj ne-tradicionalnih resursa i diverzifikuju ekonomiju nisu došli do izražaja. Umesto toga, usled sukoba Severa i Juga, u velikoj meri prouzrokovanog nejednakim pristupom resursima, naglasak dalje upotrebe resursa stavljen je pre svega na pitanje bezbednosti a ne razvoja. Ekološki program Ujedinjenih nacija vodi brojne programe u Sudanu i u Južnom Sudanu, u kojem je nedavno završeno istraživanje o odlaganju čvrstog otpada.[15] Značajan za suzbijanje i otklanjanje brojnih ekoloških problema, posebno problema širenja pustinja, je Izveštaj UNEP „Procena životne sredine posle sukoba u Sudanu".[16]

---

[14] Ekološki program Ujedinjenih nacija (UNEP) u svom izveštaju o Africi, dao je moguće scenarije za različite regione ovog kontinenta za period 2002–2032. godine. U Izveštaju se ukazuje na ekološke posledice koje mogu nastati po Sudan i druge zemlje Istočne Afrika, jer je afrički kontinent ekstremno podložan klimatskoj varijabilnosti i klimatskim promenama. Promene koje će nastupiti do 2032. godine su: desertifikacija tj. širenje pustinja, porast nivoa mora, oskudice pitke vode i plodnog zemljišta. *Africa Environment Outlook – Past, present and future perspectives*, UNEP, 2002, pp. 318–348.

[15] Videti: "Municipal Solid Waste Open Dump Site Juba, South Sudan – April 2013", *UNEP,* Internet, http://postconflict.unep.ch/publications/UNEP_South_Sudan_Juba_Waste_preliminary_2013.pdf, 10/05/2013.

[16] Videti: "Sudan Post-Conflict Environmental Assessment", *UNEP,* Internet, http://www.unep.org/sudan/post-conflict, 10/05/2013.

Institucionalni razvoj Evropske unije – spoljna politika EU

Posle formiranja pedesetih godina XX veka Evropske zajednice za ugalj i čelik, Evropske ekonomske zajednice i Euroatoma, i nekoliko decenija kasnije Evropske unije, može se opravdano smatrati da je EU danas jedna od globalnih sila u međunarodnim odnosima.

Evropska zajednica za ugalj i čelik – EZUČ stvorena je 1951. godine Pariskim ugovorom, a Evropska ekonomska zajednica – EEZ i Evropska zajednica za atomsku energiju – EURATOM, formirane su potpisivanjem Rimskih ugovora (države potpisnice: Francuska, Nemačka (Zapadna), Belgija, Italija, Luksemburg i Holandija). Do početka devedesetih godina XX veka ove zajednice su se kontinuirano razvijale – nastao je Evropski monetarni sistem, uspostavljeno je veliko unutrašnje tržište, i pristupile su mu mnoge evropske države, kao što su Španija, Portugalija, Danska, Grčka, i druge.

Osnivanjem Evropske unije 1992. godine Ugovorom u Mastrihtu nastala je politička, ekonomska i monetarna unija, kada su predviđena njena „tri stuba" – jedan komunitarni stub čini integracija prethodne tri zajednice (EZUČ, EEZ i EURATOM) u kojem se vode zajedničke politike – regionalne politike, životna sredina, transport, socijalna pitanja, unutrašnje tržište, i drugo. Druga dva stuba posvećena su međuvladinoj saradnji, i to kod drugog stuba po pitanjima *Zajedničke spoljne i bezbednosne politike* (*Common Foreign and Security Policy* – CFSP), i trećeg stuba o međuvladinoj saradnji po pitanjima unutrašnjih poslova, pravosuđa, i imigracije.[17] O institucionalnom razvoju Evropske unije, a posebno po pitanju spoljne politike, postoji nekoliko naučnih radova, među kojima izdvajamo *Reforme Evropske unije – Institucionalni aspekti*, Gordane Ilić-Gasmi, posebno ciljeve institucionalne reforme EU iz Amsterdama i Nice.[18] „Na planu spoljne politike EU, glavni izazov sa kojim će se suočiti novi institucionalni sistem EU odnosi se na „kohabitaciju" između ministara inostranih poslova EU i predsednika Evropskog saveta. Uvođenjem institucionalne figure ministra težilo se očuvanju institucionalne ravnoteže između Saveta, Komisije i država članica…", opravdano smatra D. Vukčević.[19]

Velike promene u oblasti CFSP predstavlja formiranje *Službe za spoljne poslove EU* (*European External Action Service* – EEAS) Ugovorom iz Lisabona iz 2009. godine, koja predstavlja diplomatiju Evropske unije. Od novembra 2009. na čelu ove Službe je visoka predstavnica Evropske unije Ketrin Ešton. Ova služba funkcioniše u saradnji sa dipomatskim službama država članica EU i drugih zvaničnika Evropske komisije i drugih tela EU. „EU

---

[17] Videti: Jean-Marc Favre, *Osnovi Evropske unije i komunitarnog prava*, Institut G17, Beograd, 2004, str. 12–21.

[18] Videti: Gordana Ilić-Gasmi, *Reforme Evropske unije – Institucionalni aspekti*, Prometej, Beograd, 2004, str. 232–241; 269–270, Duško Lopandić, „Ugovor iz Amsterdama o reformi Evropske unije", *Međunarodna politika*, br. 1060, 1997; Radoslav Stojanović, *Spoljna politika Evropske unije*, Beograd, 1998.

[19] Dejana Vukčević-Femić, „Izmene u institucionalnom sistemu EU predviđene evropskim ustavom", u: Živojin Đurić (ur.), *Srpska politička misao*, No. 1–2/2005, str. 127–138.

predstavljaju 139 delegacija EU i kancelarija širom sveta."[20] Spoljne politike EU, strategije, instrumenti i misije imaju četiri glavna cilja, a to su: „Oni podržavaju stabilnost, promovišu ljudska prava i demokratiju, nastoje da prošire prosperitet, i podržavaju jačanje vladavine prava i dobrog upravljanja." U okviru ove Službe spoljna i bezbednosna politika obuhvata raznovrsna pitanja u svim regionima u svetu, kao što su: globalni izazovi, sprečavanje sukoba, izgradnja mira i medijacija (Egipat i Madagaskar u julu i avgustu 2013), kao i politike prema susednim zemljama, širenje EU, ljudska prava i demokratizacija, životna sredina – zelena diplomatija, zdravlje, obrazovanje, humanitarna pomoć, nuklearna bezbednost, terorizam, i drugo.[21] Osim toga, EU ima nekoliko posmatračkih misija u Maliju, Pakistanu i Paragvaju, sa ciljem da se unapredi demokratija, ljudska prava i vladavina prava širom sveta.[22]

Takođe, u okviru bezbednosne politike EU vodi nekoliko civilnih misija širom sveta, u Avganistanu, na palestinskim teritorijama, u Libiji, Nigeru, Iraku, Kongu i Južnom Sudanu, kao i vojnih misija – EUFOR u Bosni i Hercegovini, EU NAVFOR – u Atalanti, i EUTM – Maliju i Somaliji.

Slika 5: Aktuelne misije EU u Africi, Evropi i Aziji

Izvor: "Ongoing missions and operations", *EEAS – CSDP*, Internet, http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/index_en.htm, 05/06/2013.

[20] Videti: "EU External Action Service (EEAS) – Common Foreign and Security Policy – CFSP", Internet, http://eeas.europa.eu/background/organisation/index_en.htm, http://eeas.europa.eu/delegations/index_en.htm, http://eeas.europa.eu/cfsp/index_en.htm, 05/06/2013.

[21] Videti: "EU External Action Service (EEAS) – Policies", Internet, http://eeas.europa.eu/policies/index_en.htm, 05/06/2013.

[22] U julu 2013. godine pokrenuta je posmatračka misija EU uoči predsedničkih izbora 28. jula u Maliju. Videti više: EU, "European Union launches Election Observation Mission to Mali, Brisel, 5 July 2013, A 370/13", Internet, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/137770.pdf, 30/07/2013.

Spoljna politika EU prema Sudanu

Posle odvajanja Južnog Sudana 2011. godine, Sudan ima populaciju od oko 35 miliona ljudi, koji čine više od 600 različtih etničkih grupa i govore više od 400 različitih jezika i dijalekata. Zbog stalnih sukoba koji traju od sredine XX veka, građanskog rata koji je trajao više od dve decenije između Severa i Juga Sudana, kao i sukoba u Darfuru i novonastalih sukoba u Južnom Kordofanu, spoljna i bezbednosna politika Evropske unije obuhvata nekoliko bitnih pitanja koja se odnose na Sudan.

Savet EU sastao se u julu 2013. godine i usvojio zaključke o spoljnoj politici EU prema Sudanu i Južnom Sudanu, koji su sada, dve godine nakon sticanja nezavisnosti Južnog Sudana, susedne države koje bi sva sporna pitanja trebalo da rešavaju mirnim putem. U dokumentu se ističe da dve godine nakon nezavisnosti Južnog Sudana, „EU izražava zabrinutost zbog posledica dugotrajnih sukoba u Darfuru i stalnih sukoba u Južnom Kordofanu. Vojne aktivnosti nisu rešenje za te sukobe koji i dalje ugrožavaju mnoge ljudske živote i dovode do novih raseljenih lica. EU apeluje na sve strane da garantuju pristup humanitarnoj pomoći svim ugroženim grupama, da počnu sa pregovorima i odmah zaustave neprijateljstva i nastoje da pronađu dugotrajno političko rešenje".[23]

Glavni prioriteti spoljne politike EU u Sudanu su:

- pružanje novčane pomoći za obnovu i oporavak širom ratom zahvaćenih područja, uključujući i Južni Sudan. Ukupna pomoć (za Sever i Jug) iznosi za pomoć za razvoj: 650 miliona evra od 2005, i humanitarnu pomoć: 776 miliona evra, od 2003. godine; u julu 2010. godine Evropski savet odobrio je da se 150 miliona evra usmeri za „stanovništvo u ratom zahvaćena područja u Sudanu", uključujući i Darfur;
- primenu reforme vlade, koja je predviđena *Obuhvatnim mirovnim sporazumom* (*Comprehensive Peace Agreement* – CPA) iz 2005. godine, sa ciljem da se zaustavi nastavak daljih sukoba i unaprede demokratske reforme;
- pružanje podrške međunarodnoj zajednici da se nastavi sa pregovorima između sukobljenih strana u Darfuru, kao i između Severa i Juga;
- održavanje dijaloga između vlada Republike Sudan i Republike Južni Sudan i drugih zainteresovanih strana, kao što su nevladine organizacije u, ali i van Sudana po pitanjima od obostranog značaja;

nastavak pružanja humanitarne pomoći ako bude potrebna.[24]

---

[23] Videti: "Council conclusions on Sudan and South Sudan", *EU Council of the European Union,* Foreign Affairs Councel meeting, Brussels, 22 July 2013, Internet, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/138254.pdf, 30/07/2013.

[24] Videti: "EU Relations with Sudan", *EEAS,* Internet, http://eeas.europa.eu/sudan/index_en.htm, 30/07/2013.

EU vodi misiju u Južnom Sudanu (*The European Union Aviation Security Mission* – EUAVSEC), što predstavalja prvu misiju EU u Južnom Sudanu u okviru Zajedničke spoljne i bezbednosne politike EU. Pripadnici misije EU angažovani su da jačaju bezbednost na međunarodnom aerodromu u Džubi, jer se Južni Sudan suočava sa problemom organizovanja putničkog i robnog transporta, što doprinosi borbi protiv međunarodnog terorizma i organizovanog kriminala, kao i sprečavanju nekontrolisanog protoka ljudi i roba.

Aktivnosti misije EUAVSEC obuhvataju pružanje pomoći i savetovanja Južnog Sudana da formira organizaciju koja bi se bavila pitanjima bezbednosti na aerodromu u okviru Ministarstva saobraćaja, kao i da unapredi bezbednost na međunarodnom aerodromu u Džubi.

Ova misija EU u Južnom Sudanu počela je sa radom početkom 2013. godine, a čine je 44 pripadnika međunarodnog osoblja i oko 20 pripadnika lokalnog osoblja. Misija će trajati do januara 2014. godine.[25]

Zaključak

Veoma burna istorija Sudana, od njegovog nastanka kao moderne države 1956. godine, nakon sticanja nezavisnosti od britansko-egipatske kolonijalne uprave, pratili su mnogi unutrašnji sukobi na relaciji Sever – Jug. Osim možda decenije mira, u Sudanu su se smenjivali vojni puč, državni udari, ponovo sukobi Sever – Jug oko naftnih resursa, ili etničke, verske i kulturne raznolikosti, sukobi u Darfuru, dvadesetogodišnji građanski rat, itd. Posle odvajanja Južnog Sudana 2011. godine, stanovništvo Sudana broji oko 35 miliona, a čine ga više od 600 različitih etničkih grupa koje govore više od 400 različitih jezika i dijalekata. Da li će se novonastali sukobi u Južnom Kordofanu preneti na druge oblasti Sudana, i drugo, takođe važno pitanje, da li će uskoro tražiti nezavisnost Darfur ili Južni Kordofan ili neka druga država unutar Sudana? Ovo su aktuelna pitanja međunarodnih odnosa i međunarodne zajednice, a posebno za Evropsku uniju kao jednu od globalnih sila.

EU danas ima razvijenu Zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku, a od 2011. godine zvanično je pokrenuta Služba za spoljne poslove EU koja predstavlja diplomatiju Evropske unije. Bitna pitanja spoljne politike Evropske unije prema Sudanu su pružanje pomoći posle sukoba za obnovu ratom zahvaćenih područja, održavanje dijaloga između Republike Sudan i Republike Južni Sudan, kao i pružanje humanitarne pomoći. Ukupna pomoć Evropske unije (za Sever i Jug) za pomoć za razvoj iznosi 650 miliona evra od 2005, a za humanitarnu pomoć, EU je izdvojila 776 miliona evra od

[25] Videti: "European Union Aviation Security Mission in South Sudan", *EEAS,* Internet, http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/euavsec-south-sudan/mission-description/index_en.htm, 30/07/2013; "The European Union Aviation Security Mission (EUAVSEC)", *EEAS,* Internet, http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/euavsec-south-sudan/news/20130412_en.htm, 30/07/2013.

2003. godine. Osim toga, u julu 2010. Evropski savet odobrio je da se 150 miliona evra usmeri za „stanovništvo u ratom zahvaćena područja u Sudanu“, uključujući i Darfur. Savet EU sastao se u julu 2013. godine i usvojio zaključke o spoljnoj politici EU prema Sudanu i Južnom Sudanu, koji bi trebalo da nastave dijalog kao dve susedne države. Početkom ove godine EU je pokrenula civilnu misiju u Južnom Sudanu (EUAVSEC) kao prvu misiju EU u Južnom Sudanu u okviru Zajedničke spoljne i bezbednosne politike EU. Pripadnici misije EU angažovani su da jačaju bezbednost na međunarodnom aerodromu u Džubi, što doprinosi borbi protiv međunarodnog terorizma i organizovanog kriminala.

Bibliografija

1. BBC, "South Sudan's flag raised at independece ceremony", Internet, http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14092375.
2. CIA, "The World Factbook", Internet, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/su.html.
3. Copnall, James, "How will southern independece affect Sudan?", *BBC,* Internet, http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14019051.
4. Copnall, James, "Sudan's South Kordofan: 'Bombings, blood and terror'", *BBC,* Internet, http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13882924.
5. EEAS, "EU Relations with Sudan", Internet, http://eeas.europa.eu/sudan/index_en.htm.
6. EEAS, "European Union Aviation Security Mission in South Sudan", Internet, http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/euavsec-south-sudan/mission-description/index_en.htm.
7. EEAS, "The European Union Aviation Security Mission (EUAVSEC)", Internet, http://eeas.europa.eu/csdp/missions-and-operations/euavsec-south-sudan/news/20130412_en.htm.
8. EU, "European Union launches Election Observation Mission to Mali", Brisel, 5 July 2013, A 370/13", Internet, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/137770.pdf.
9. EU Council of the European Union, Foreign Affairs Councel meeting, "Council conclusions on Sudan and South Sudan", Brussels, 22 July 2013, Internet, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/138254.pdf.
10. EU External Action Service (EEAS) – Common Foreign and Security Policy – CFSP, Internet, http://eeas.europa.eu/background/organisation/index_en.htm,http://eeas.europa.eu/delegations/index_en.htm,http://eeas.europa.eu/cfsp/index_en.htm.
11. EU External Action Service (EEAS) – Policies, Internet, http://eeas.europa.eu/policies/index_en.htm.
12. Favre, Jean-Marc, *Osnovi Evropske unije i komunitarnog prava*, Institut G17, Beograd, 2004.
13. Greater Nile Petroleum Operating Company – GNPOC, "Pipline Route", Internet, http://gnpoc.com/pipeline.asp?glink=GL002&plink=PL013,http://gnpoc.com/marineTerminal.asp?glink=GL002&plink=PL014.

14. Greater Nile Petroleum Operating Company – GNPOC, "Exploaration & Develpoment Activities", Internet, http://gnpoc.com/exploration.asp?glink=GL002&plink=PL011, http://gnpoc.com/ProjectOverview.asp?glink=GL002&plink=PL010, http://gnpoc.com/history.asp?glink=GL001&plink=PL005.
15. Ilić-Gasmi, Gordana, *Reforme Evropske unije – Institucionalni aspekti*, Prometej, Beograd, 2004.
16. Kegli, Čarls Jr, Vitkof, Judžin R., *Svetska politika – trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija, Beograd, 2004.
17. Lopandić, D., „Ugovor iz Amsterdama o reformi Evropske unije", *Međunarodna politika*, br. 1060, 1997.
18. Stojanović, Radoslav, *Spoljna politika Evropske unije*, Beograd, 1998.
19. Suliman, M., "Ecology, Politics and Violent Conflict, Respect", *Sudanese Journal for Human Rights' Culture and Issues on Cultural Diversity*, Issue No. 1, November 2005.
20. UNEP, *Africa Environment Outlook – Past, present and future perspectives*, 2002.
21. UNEP, "Municipal Solid Waste Open Dump Site Juba, South Sudan – April 2013", Internet, http://postconflict.unep.ch/publications/UNEP_South_Sudan_Juba_Waste_preliminary_2013.pdf.
22. UNEP, "Sudan Post-Conflict Environmental Assessment", Internet, http://www.unep.org/sudan/post-conflict.
23. Vukčević-Femić, Dejana, „Izmene u institucionalnom sistemu EU predviđene evropskim ustavom", u: Đurić, Živojin (ur.), *Srpska politička misao*, 11 vol. 14, No. 1–2/2005.

Mohyedein Ahmad Almadaney, M.A.

THE EUROPEAN UNION POLICY TOWARDS SUDAN

ABSTRACT

After gaining independence from Egypt and the United Kingdom in 1956, many turmoils have occurred in Sudan such as military regimes, civil wars followed by ethnic, religious and economic conflicts between the Northern and Southern Sudan, coup d'état in 1989, USA attacks on Sudan and a new Constitution in 1989, uprising in Darfur, and the independence for Southern Sudan in 2011. The second civil war, which lasted over two decades, resulted in more than four million displaced persons and more than two million deaths in Sudan. Besides, during the conflict in the Darfur region, nearly two million people were displaced and more than 300,000 deaths were caused. Constant conflicts and turmoils in Sudan since the mid-20th century have affected all neighboring states, and many of them have provided shelter for over a half million of Sudanese refugees.

Additionally, Sudan is a source and transit country for men, women, and children who are subjected to forced labor, forced begging or sex trafficking in Europe, Middle East countries, and others.

On the other hand, after establishing the European Union, with constant institutional reforms, the EU has nowadays developed the Common Foreign and Security Policy. Since 2011, it has officially launched the European External Action Service – EEAS, which represents the European Union's diplomatic corps. The key issues for the EU External Action Service towards Sudan are providing aid for recovery across the war-affected areas, maintaining the dialogue with the governments of the Republic of Sudan and the Republic of South Sudan, and providing humanitarian aid.

Key words: civil wars, conflicts, refugees, trafficking, Common Foreign and Security Policy (CFSP), European External Action Service (EEAS), humanitarian aid.

UDK: 005.73
Biblid 0543-3657, 64 (2013)
God. LXIV, br. 1151, str. 86–106.
Izvorni naučni članak
Primljen: 21. avgust 2013.

Prof. dr Pero PETROVIĆ[1]
Dr Dobrica VESIĆ[2]

Primena politike organizacione kulture i klime u savremenoj organizaciji

SAŽETAK

Cilj ovog rada je da istraži kako kompanije mogu efikasno da upravljaju organizacionom kulturom primenom adekvatne poslovne politike. Organizaciona kultura se smatra jednim od ključnih segmenata organizacione uspešnosti. Njen uticaj na ponašanje ljudskog faktora u procesu rada veoma je značajan. Organizaciona kultura usmerava i određuje svakodnevno ponašanje i aktivnost ljudi u organizaciji. U radu su prikazani pojam, elementi i klasifikacija organizacione kulture. Pored toga, analizirani su i načini stvaranja i održavanja organizacione kulture.

Ključne reči: Organizaciona kultura, uticaj, elementi, organizaciona struktura.

Uvod

Pojam kulture objedinjuje niz elemenata od kojih se posebno izdvajaju: tradicija, običaji, vrednosni sistem, navike, verovanja, stavovi, shvatanja, norme ponašanja i drugi. Imajući u vidu sve ove elemente u pitanju su različiti narodi, etničke zajednice, društva, civilizacije i slično. I organizacije, kao manje skupine ljudi, imaju svoju kulturu, po kojoj se prepoznaju i međusobno razlikuju. Organizaciona kultura nastaje u procesu socijalne

[1] Prof. dr Pero Petrović, naučni savetnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Makedonska 25; tel. (011) 3373633. E-mail: pera@diplomacy.bg.ac.rs.

[2] Dr Dobrica Vesić, viši naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: dobrica@diplomacy.bg.ac.rs.

interakcije članova organizacije. Rezultat međusobnih interakcija i komunikacija zaposlenih u organizaciji su zajedničke vrednosti, verovanja i norme ponašanja njenih članova. Organizaciona klima nastaje zajedničkim iskustvom članova organizacije, koje oni stiču rešavanjem svakodnevnih problema. Ona je relativno trajan i specifičan sastav temeljnih vrednosti, uverenja, zajedničkih spoznaja, normi i običaja, koji određuje organizaciono ponašanje i mišljenje, i usmerava sve aktivnosti pojedinaca i grupa koje ih sačinjavaju. Zaposleni shvataju organizacionu kulturu na osnovu onoga što vide, čuju i dožive unutar organizacije. Postoji sedam dimenzija koje zadiru u suštinu organizacione kulture, i to: usmerenost na detalje, krajnja orijentacija, ljudska orijentacija, timska orijentacija, agresivnost, stabilnost i inovativnost, i preuzimanje rizika.

Sa međunarodnog aspekta trebalo bi imati u vidu da sve uspešne organizacije imaju snažnu kulturu, koju čine određene vrednosti i verovanja. Politika organizacione kulture na mnogo načina utiče na uspešnost organizacije, od kojih su najznačajniji:

- uticaj na donošenje strateških odluka;
- uticaj na promene prilagođavanja okruženju;
- uticaj na koordinaciju u organizaciji;
- uticaj na mehanizam kontrole ponašanja zaposlenih;
- uticaj na smanjenje konflikata u organizaciji[3]; i
- uticaj na motivaciju.

Kultura je dinamična i nikada nije statična. S obzirom na to da se organizacione kulture razvijaju i manifestuju na različite načine u različitim organizacijama, nemoguće je konstatovati da je jedna kultura bolja od druge, već samo da je različita na određeni način. Dakle, ne postoji „idealna organizaciona kultura“, već samo odgovarajuća.

Uticaj organizacione kulture

Pod organizacionom kulturom podrazumeva se sistem pretpostavki, verovanja, vrednosti i normi ponašanja koje su članovi jedne organizacije razvili i usvojili kroz zajedničko iskustvo, koji su manifestovali kroz simbole i koji usmeravaju njihovo mišljenje i ponašanje.[4] Organizaciona kultura je značajna, jer utiče na strateške odluke, determiniše sposobnosti preduzeća da se promenama prilagođava okruženju, predstavlja mehanizam koordinacije i kontrole ponašanja zaposlenih smanjujući konflikte i motivišući radnike. Organizaciona kultura značajno utiče na individualno ponašanje članova, ali i na njihovu radnu uspešnost i zadovoljstvo poslom i organizacijom. Kulturne

[3] P. Petrović, *Marketing strategija i međunarodno poslovanje preduzeća*, Institut za spoljnu trgovinu Beograd, 1997, str. 112.

[4] N. Janićijević, *Organizaciono ponašanje*, Datastatus, Beograd, 2008, str. 12.

vrednosti mogu aktivirati i motivisati zaposlene i usmeravati njihovo ponašanje i aktivnosti prema zajedničkim ciljevima i strategijskim prioritetima.

S druge strane, treba imati u vidu da se savremena organizaciona kultura ne može precizno definisati, jer ona predstavlja, u suštini, nešto što se opaža, oseća i naslućuje. U stručnoj i naučnoj literaturi prisutna su brojna shvatanja ovih fenomena, od kojih su samo nekoliko shvatanja organizacione (neki koriste termin: korporativne) kulture najčešće u upotrebi:

– organizaciona kultura je dominantan obrazac i zajednička verovanja i vrednosti zaposlenih;
– organizaciona kultura je program (*software*) ljudskog uma;
– organizaciona kultura – kolektivni um preduzeća;
– organizaciona kultura su zajedničke ideje i osećanja zaposlenih;
– koherentna organizaciona kultura znači da zaposleni imaju zajednički način gledanja na stvari, principe koji određuju njihovo ponašanje i definiše prihvatljive i neprihvatljive socijalne norme;
– organizaciona kultura je socijalni lepak organizacije.[5]

Međutim, kao što je slučaj i sa većinom drugih „novih" pojmova u ovoj oblasti, ni organizaciona kultura nije bila potpuna nepoznanica dok nije dospela u žižu interesovanja. Radi se o tome da pojam organizacione kulture nije bio jasno izdiferenciran i zasebno izučavan, a to se posebno odnosi na poljoprivrednu delatnost i šire na čitav agrokompleks. Prirodno mesto organizacione kulture nalazi se u oblasti menadžmenta / organizacije koja proučava socijalni i psihološki aspekt organizacije, znači uz organizaciono ponašanje, motivacione teorije, teorije grupa, neformalne aspekte organizacije.[6] Međutim, „događaj" koji je skrenuo pažnju na fenomen organizacione kulture je uspeh japanskih preduzeća, tačnije njihov bum na svetskom tržištu. U nastojanju teoretičara i praktičara da otkriju i

[5] N. Đurić, G. Župac, R. lojić, 2013, *Stvaranje i održavanje organizacione kulture u organizaciji 16 DQM*, Međunarodna konferencija: „Upravljanje kvalitetom i pouzdanošću ICDQM", zbornik radova, Beograd, 27-28 jun, 2013.

[6] Početak sistematskog izučavanja fenomena organizacione kulture vezuje se za ime evropskog autora A. Pettigrew. On je 1979. godine u akademskom časopisu *Administrative Science Quarterly* objavio članak pod naslovom "On Studying Organizational Cultures". U njemu je ovaj autor uveo pojam kulture iz antropologije i pokazao kako se može iskoristiti za potrebe analize organizacije. Pre Pettigrewa pojedini autori su sporadično i indirektno pominjali kulturu u kontekstu organizacije. Još 1952. godine je francuski autor Jaques napisao knjigu pod naslovom *The Changing Culture of a Factory*, u kojoj je čak i definisao kulturu fabrike, odnosno preduzeća. Pre njega se može pratiti linija pominjanja kulture u tekstovima istraživača organizacije – preko Bernarda, pa sve do Fayola kao jednog od osnivača moderne nauke o organizaciji. Među svojih četrnaest principa upravljanja preduzećem Fayol je uvrstio i princip duha firme (*l'esprit de corps*). Kada se prevede na jezik savremene teorije organizacije, zahtev za postojanjem jedinstvenog duha firme u suštini se svodi na zahtev za postojanjem jake organizacione kulture. Koncept organizacione kulture tada još nije bio dovoljno „zreo" za uvođenje u rečnik privrednih rukovodilaca, te je morao da sačeka osamdesete godine, kada su stvoreni svi neophodni uslovi za njegov brzi prodor.

prouče ključne faktore koji su doveli do tog uspeha (da bi se oni mogli primeniti i u drugim organizacijama sa sličnim efektima) izdvojila su se dva zajednička imenitelja mnogih uspešnih japanskih kompanija, a to su novo shvatanje kvaliteta i specifičan odnos rukovodilaca i zaposlenih prema svom poslu i kompaniji, iz kojeg je proisticalo njihovo veliko zalaganje.

Proučavanja poslovne prakse „odličnih preduzeća" u SAD i Evropi koja su usledila takođe su pokazala da u njima vlada set poželjnih vrednosti koje podstiču spremnost na akciju, samostalnost, otvorenu komunikaciju, manji broj formalnih barijera i sl. Iako nema eksplicitnih dokaza da je organizaciona kultura faktor koji povoljno utiče na poslovni uspeh, dovoljan je bio i nagoveštaj takve mogućnosti da se stručna javnost zainteresuje za njeno proučavanje. Sve brojnija iskustva multinacionalnih kompanija, akvizicije i merdžeri učestali usled savremenog trenda globalizacije kao i iskustva kompanija iz Zapadne Evrope koje zapošljavaju veći broj imigranata – takođe su doprinela afirmaciji proučavanja organizacione kulture. Naime, razlike u nacionalnim kulturama koje se snažno odražavaju i na organizacionu kulturu često dovode do problema čak i negativnih rezultata u implementaciji principa i metoda, pre svega u oblasti menadžmenta, koje imaju odlične rezultate u jednoj sredini, u drugu. Ilustraciju toga daje Hofstede navodeći primer nemačkog biznismena čija je firma dobila građevinski projekat u Indoneziji i koji je odmah pristupio izradi pravila i procedura radi uspešne realizacije posla, ali posao nije mogao ni da otpočne dok odgovorni menadžeri nisu počeli lično da prisustvuju i nadgledaju radove.

S obzirom na činjenicu da organizaciona kultura utiče na razmišljanje i ponašanje zaposlenih, očigledno je da se njen uticaj oseća u svim aspektima poslovanja. Za uspešno poslovanje organizacije važno je da postoji sklad između principa menadžmenta date organizacije i njene organizacione kulture. Ukoliko taj sklad postoji, organizaciona kultura može da bude moćna socijalna podrška ostvarivanju poslovnih ciljeva, „vetar u leđa" poslovnom uspehu. Međutim, ukoliko su principi menadžmenta organizacije u direktnoj suprotnosti organizacionoj kulturi, ona će predstavljati dodatni otpor organizacionim naporima. Tada je potrebno ili izmeniti upravljačku praksu, ili pristupiti složenom poslu promene organizacione kulture, a u zavisnosti od toga šta je moguće i ispravno uraditi u datom okruženju.

Najintrigantnije i najinteresantnije pitanje o organizacionoj kulturi koje ima i etičku konotaciju jeste *da li menadžment može da upravlja organizacionom kulturom, može li je menjati?* U literaturi se, doduše ređe, sreće i pojam organizacione klime koji ima donekle slično značenje sa pojmom organizacione kulture.[7] Smatra se da je organizaciona klima uži pojam od

[7] Tako Stefanović, Petković, Kostić i Kolarić organizacionu klimu definišu kao „relativno trajni karakter interne radne sredine organizacije koju: a) doživljavaju njeni članovi i koja, b) utiče na njihovo ponašanje, i c) koje se može opisati kao vrednost određenog niza karakteristika ili osobina organizacije". M. Stefanović, M petrović i Ž. Kostić, *Ekonomika preduzeća,* Ekonomski fakultet, Beograd, 2001, str. 98.

organizacione kulture i da ukazuje na to kako zaposleni zapažaju (shvataju i doživljavaju) organizacionu kulturu; organizaciona klima ima, dakle, psihološki i više subjektivni karakter za razliku od sociološkog karaktera organizacione kulture. Očigledno je da je razlika između ova dva pojma pre svega u izmenjenoj perspektivi gledanja na istu pojavu, pa je pitanje koliko ima smisla insistirati na njihovom razdvajanju.

Faze razvoja organizacione kulture

Prva faza jeste faza uvođenja i elaboracije, kada se nov koncept otkriva, odnosno originalno razvija u određenoj oblasti, ili pozamljuje, odnosno prenosi iz neke druge oblasti. U prvoj fazi razvoja koncepta, osnovni zadatak istraživača jeste njegova legitimizacija. Potrebno je pokazati zainteresovanoj naučnoj zajednici, pa i praksi, da koncept ima neku vrednost i da nova ideja, tek otkrivena ili pozamljena, može zaista nešto da objasni i da pomeri granice naših saznanja u određenoj oblasti. Kultura se legitimisala svojim povezivanjem sa već poznatim pojmovima teorije organizacije i menadžmenta: strategijom, koordinacijom, kontrolom, organizacionom strukturom, motivacijom, klimom, stilom rukovođenja itd. Takođe, u prvoj fazi razvoja koncepta autori nastoje da pokažu korisnost novog koncepta u objašnjavanju pojava koje se ranije nisu mogle razumeti. Tako su pomoću koncepta organizacione kulture objašnjeni rituali, simboli, razne vrste konflikata u organizaciji, dok su istovremeno proširena i dotadašnja saznanja o grupnim procesima i donošenju odluka.

Drugu fazu razvoja koncepta predstavlja kritička analiza i ocena koncepta. U ovoj fazi se pojavljuju i prva empirijska istraživanja u oblasti, koja su u prvoj fazi skoro sasvim izostala. Ono što je karakteristično za koncept organizacione kulture jeste vrlo mali broj empirijskih istraživanja. Razlog tome jeste i priroda samog koncepta, jer je vrlo „nepogodan" za praćenje u praksi. U ovoj fazi razvoja koncept se povezuje sa drugim konceptima i primenjuje na različite probleme u konkretnoj oblasti. Tako je u ovoj fazi razvoja kultura korišćena za objašnjenje organizacionih promena, koordinacije ili kontrole ponašanja zaposlenih. Na našim prostorima je bespredmetno govoriti o kritičkoj analizi koncepta koji je još sasvim nov i nepoznat.

Treća faza razvoja koncepta označava njegovu konsolidaciju i prilagođavanje. U ovoj fazi se pojavljuju i načini na koje se koncept može operacionalizovati i koristiti u praksi. Koncept organizacione kulture još nije došao u ovu fazu.[8] Međutim, aktivnim učenjem i primenom savremnih menadžment saznanja organizaciona kultura dobija sve više na značaju i u agrobiznisu, odnosno u poljoprivrednoj i prehrambenoj industriji, tretirajući integralno i međuzavisno sve tri faze.

[8] N. Janićijević, *Organizaciona kultura*, Ulixes, Novi Sad, Ekonomski fakultet, Beograd, 1997, str. 26.

3. Sadržaj i snaga organizacione kulture

Brojnost i raznovrsnost sadržaja organizacione kulture je velika pa stoga postoji i veliki broj načina na koji se oni mogu klasifikovati. Najčešća i najlogičnija podela sadržaja organizacione kulture je na kognitivne i simboličke komponente. Nezavisno od naziva koji različiti autori primenjuju (kognitivne komponente, filozofija preduzeća, ideologija), nesporno je da postoji jedan dubok bazični sloj elemenata organizacione kulture koji utiče na to da članovi organizacije:

- razumeju tj. tumače situacije i pojave u organizaciji na sličan (ne i identičan!) način, i
- ponašaju se tj. reaguju u takvim situacijama na sličan način, prema neformalnom kodeksu njihovog ponašanja.

Dakle, kognitivni elementi organizacione kulture su zapravo one zajedničke kategorije u glavama zaposlenih koje kreiraju *zajedničko mišljenje i ponašanje* zaposlenih u organizaciji. Kognitivne elemente organizacionae kulture nije uvek lako otkriti, a pogotovo menjati jer su ih zaposleni u velikoj meri prihvatili kao sastavni deo svoje ličnosti i često ih nisu uopšte ni svesni. O načinu nastanka kognitivnih elemenata biće više reči u delu posvećenom nastanku organizacione kulture, jer oni i čine njenu srž. U kognitivne elemente organizacione kulture autori ubrajaju stavove zaposlenih po bitnim pitanjima, važeće pretpostavke, vrednosti, verovanja, norme ponašanja i sl. Simbolički sadržaj organizacione kulture predstavlja ispoljavanje, manifestaciju kognitivnih elemenata kroz, pre svega, njima uslovljeno ponašanje zaposlenih. Oni su vidljivi deo organizacione kulture i tu spadaju ustaljeni oblici ponašanja i ophođenja, specifičnost jezika tj. žargon organizacije, logotip organizacije, izgled zvanične dokumentacije, enterijer i eksterijer poslovnog prostora, način oblačenja zaposlenih, anegdote i priče koje kruže organizacijom, proslave i ceremonije, i sl.[9]

Jednom rečju, simbolički sadržaj organizacione kulture čini sve „od ulazne kapije nekog preduzeća, preko ponašanja portira, izgleda dokumenata, prostorija, načina ophođenja među kolegama i prema trećim licima pa do formalno deklarisanih i isticanih politika, ciljeva i strategija preduzeća". Simbolički sadržaj organizacione kulture ne samo da manifestuje kognitivne elemente organizacione kulture već ih i potvrduje, a može čak da utiče i na njihovo kreiranje. S obzirom na to da se neki simbolički sadržaji relativno lako menjaju, njihova promena može da bude indikacija zaposlenima da menadžment želi da unese određene promene i u organizacionoj kulturi. Važno je naglasiti da jedan deo simboličkih elemenata ne odražava zapravo organizacionu kulturu organizacije (čak ni onu kakvu bi menadžment želeo da razvije), već je u službi stvaranja određenog imidža preduzeća u javnosti.[10] Procesom privatizacije srpskih

[9] Henderson, R.I. 2006, *Condensation Management in Knowledge – Basel World 10th*, ed; Pearson Hall, p. 32.

[10] Doista, pri ulasku u kancelarije nekih domaćih privatnih firmi, enterijer uređen po poslednjoj modi, izgled, oblačenje i ophođenje portira i sekretarice, vrhunski kancelarijski nameštaj i

poljoprivrednih preduzeća i kombinata može se konstatovati da sam termin „gazda" predstavlja žargon organizacije koji se sastoji od specifičnih reči, izraza, metafora i skraćenica, a koji često kazuje dosta o načinu na koji se određene stvari i situacije razumeju u organizaciji. Nova terminologija koju usvaja menadžer može biti pogodna za „pripremu terena" za uvođenje promena u organizacionoj kulturi jer je brzina prodora kroz organizaciju velika usled efekta podražavanja i praćenja „mode".Tako Garscombke navodi primer menadžera koji u cilju stvaranja agresivne organizacione kulture koriste vojnu terminologiju poput „gerila marketinga", „kontraofanzive" i „odbrambenih strategija". Na žargon preduzeća veliki uticaj ima tehnologija posla, tj. stručna terminologija koja je u primeni i čiji se izrazi često koriste kao metafore u organizaciji. Interesantan je primer iz jedne naše organizacije u kojoj je pod uticajem vojne terminologije koja obiluje skraćenicama nastala i šaljiva skraćenica za besposlene radnike da su oni na LPP zadatku – lutaju po preduzeću. Pošto žargon ima svoj smisao samo unutar organizacije u kojoj je nastao, on predstavlja i kohezivni element koji kod zaposlenih podstiče poželjan efekat zajedništva.

Anegdote i priče koje se mogu čuti u organizaciji često u sebi nose poruku u vidu neke važne vrednosti, pretpostavke koje postoje u organizacionoj kulturi preduzeća (slično kao što Srbi uvek „ispadnu" najpametniji ili makar najsimpatičniji u našim vicevima). One obavljaju funkciju utvrđivanja vrednosti i njihovog prenošenja na prijemčiv način članovima organizacije koji ih još nisu upoznali ili posetiocima. U pričama i anegdotama ilustrovani su formalni i neformalni kodeksi ponašanja, važeće vrednosti kao i posledice koje slede kada se oni eventualno ne poštuju (priče i jesu zanimljive jer su koncentrisane oko nekog važnog događaja za organizaciju ili neke njene članove, koji „iskače" iz svakodnevice, rutine). Naravno, nisu sve priče istinite, ima i onih koje su bitno izmenjene bezbrojnim prepričavanjem, a ima i onih koje su tendenciozno menjane od strane menadžera ili zaposlenih da bi podržale njihove stavove i interese.

Idealna prilika za manifestaciju, čak paradu, potvrdu ili pak promociju zvaničnih kulturnih vrednosti i normi jesu proslave i ceremonije poput ispraćaja članova organizacije u penziju, proslave godišnjica postojanja organizacije, proslave dobrih poslovnih rezultata ili nagrada. Međutim, o istinskom, „živom" kulturnom konceptu mnogo vernije svedoči svakodnevno ponašenje zaposlenih, pre svega menadžmenta, pri vrednovanju i nagrađivanju zaposlenih za poslovne rezultate, kažnjavanju grešaka, rešavanju konfliktnih situacija, ali i reakcije zaposlenih. Poseban značaj, naravno, ima ponašanje menadžera o kojem će kasnije, u okviru promena organizacione kulture, biti više reči.

Postoji nedokazana, ali opšteprihvaćena pretpostavka da snažna kultura vodi uspehu preduzeća. S druge strane, snaga organizacione kulture se

najsavremenija kancelarijska oprema mogu kod posetioca da stvore utisak da se radi o naprednoj „svetskoj firmi" adekvatnog naziva, i navedu ga na zaključak da su sigurno i tehnologija, organizacija i sve ostalo u skladu sa najsavremenijim trendovima, koji će nestati kad se upozna njen direktor, interno „gazda".

ponekad poistovećuje sa njenim postojanjem. Međutim organizaciona kultura ne mora imati samo pozitivan uticaj na poslovanje preduzeća, a njene snaga utiče zapravo na intenzitet tog uticaja. Brojna su naša poljoprivredna preduzeća u kojima jaka organizaciona kultura, nastala u doba samoupravljanja, u kojoj su ključne vrednosti maksimalna zaštićenost radnika, zagarantovanost radnog mesta i njihovo pravo da odlučuju o upravljanju preduzećem, sada predstavlja otpor neophodnim promenama potrebnim da bi se ta preduzeća prilagodila novonastalom okruženju.

Snaga organizacione kulture može se definisati kroz tri kriterijuma, a to su širina, dubina i obuhvat. Obično se pod snagom organizacione kulture podrazumeva njena dubina tj. jačina uticaja organizacione kulture na pojedine članove organizacije. Međutim, važna je i njena razvijenost, tj. broj aspekata koje pokriva, brojnost stavova, vrednosti i pretpostavki koje određuju njegovu širinu. S obzirom na to da nikada svi zaposleni u organizaciji ne prihvataju njenu organizacionu kulturu, za snagu organizacione kulture važan je i njen opseg, tj. broj članova koji ju je prihvatio. Ova dimenzija organizacione kulture ima veze sa homogenošću organizacione kulture tj. postojanjem i snagom subkultura. Istina je da organizaciona kultura često nije homogena, monolitna, što pogotovo važi za velike organizacije i multinacionalne kompanije. Čak postoje tri različite, međusobno isključive perspektive iz kojih autori proučavaju organizacionu kulturu, a to su:

- perspektiva integracije u kojoj važi princip jedna organizacija – jedna organizaciona kultura;
- perspektiva diferencijacije, po kojoj organizacija ima jednu dominantnu organizacionu kulturu čije postavke dele svi zaposleni, i subkulture;
- perspektiva fragmentacije, prema kojoj se ne može govoriti o zajedničkom konceptu organizacione kulture jer oko njega ne postoji konsenzus, već samo o skupovima međusobno povezanih ili nepovezanih elemenata koji je čine.

Kristalizacija subkultura može se odvijati u tri pravca:

- horizontalnom, po poslovnim funkcijama, sektorima,
- vertikalnom, menadžeri i radnici, i
- dijagonalnom, odnosno prema svim ostalim osnovama (prema profesiji, obrazovanju, socijalnom i nacionalnom poreklu, interesovanjima, polu, starosnoj dobi, na osnovu pripadanja proizvodnim ili „kancelarijskim" radnicima i sl.).[11]

Mogući su svi odnosi organizacione kulture sa dominantnom kulturom: podržavajući, nezavisni (kad je subkultura nadgradnja dominantne kulture u područjima koje ona ne pokriva, a specifični su za posmatranu grupu, što je čest slučaj kod dijagonalnih subkultura) i direktno suprotstavljene (što se dešava u malim specifičnim sektorima kao što je R&D). U potonjem slučaju jasno je da postojanje subkultura može da predstavlja izvor konflikta.

[11] Milkovich, G.T. Newman, J.M; 2002, *Compensation*, 7th edition, Mc. Graw Hill Irwin, p. 32.

Subkulture i njihov odnos sa dominantnom kulturom i međusobno utiču na snagu i uticaj organizacione kulture na organizaciju. Subkulture mogu predstavljati izvor alternativnih ideja u procesu promene organizacione kulture i njihova vrednost je upravo u njihovoj različitosti od dominantne, koje mogu biti važne kada se ona dovede u pitanje.

Nastanak, razvoj i promene organizacione kulture

Sa aspekta nastanka, razvoja i promene organizacione kulture, na početku je potrebno istaći dve važne činjenice, i to:

- organizaciona kultura je socijalni fenomen koji nastaje i menja se kroz interakciju zaposlenih, međusobno i sa okruženjem;
- nastanak i razvoj organizacione kulture su procesi koji zahtevaju vreme.

To znači da tek osnovana preduzeća nemaju izgrađenu specifilnu organizacionu kulturu već ona nastaje i menja se tokom njihovog postojanja, prateći njegov životni ciklus. Kao što je i ranije rečeno, nastanak i razvoj organizacione kulture odnose se pre svega na njen kognitivni sadržaj kao bazu na kojoj se formira simbolistički sadržaj.

Faktore okruženja u kojem nastaje organizaciona kultura i koje, shodno kontigentnoj teoriji, ima aktivnu ulogu u njenom stvaranju, različiti autori različito definišu. Ako usvojimo kriterijum širine uticaja, tj. broja preduzeća na koje određeni faktor ima istorodan uticaj, moguće je izdvojiti sledeće glavne grupe uticajnih faktora:

- nacionalnu kulturu,
- karakteristike biznisa, i
- uticaj menadžmenta.[12]

4.1. Nacionalna kultura

Nacionalna kultura ima snažan uticaj na organizacionu kulturu svih organizacija koje posluju unutar jednog nacionalnog prostora, kao i na organizacionu kulturu organizacija koje zapošljavaju veći broj pripadnika neke nacionalne kulture. Uticaj nacionalne kulture na organizacionu kulturu ostvaruje se preko njenih zaposlenih. Jasno je da zaposleni ne stupaju u organizaciju kao „tabula raza" – oni u nju unose stavove, pretpostavke, sistem vrednosti i moralna načela iz sopstvene nacionalne kulture koji su u njih usađivani od najranijeg detinjstva kroz porodicu, školu i društvo. Ove vrednosti čine bazični sloj, kičmu organizacione kulture koji se automatski stvara u novim organizacijama. Obimna i dugotrajna empirijska istraživanja doprinela su definisanju četiri osnovne dimenzije koje karakterišu nacionalne kulture, a to su:[13]

---

12 Vesić D., *Specifični oblici upravljanja ljudskim resursima*, IMPP, 2009, str. 11-21.

13 Najznačajnije istraživanje nacionalnih kultura sa aspekta menadžmenta izvršio je Geert Hofstede u periodu 1967–1973. Ovo obimno i dugotrajno empirijsko istraživanje uključilo je i SFRJ.

- *distanca moći* – ova karakteristika definisana je kao stepen naravnomerne raspodele moći (u društvu pa i u organizaciji) koju pripadnici neke nacionalne kulture shvataju i prihvataju kao normalnu, i to kako oni koji tom moći raspolažu tako i ostali; jasno je da distanca moći ima uticaj na stavove zaposlenih (uključujući i menadžere) u odnosu na centralizaciju odlučivanja i participaciju;
- *izbegavanje neizvesnosti* – je definisano preko sklonosti za prihvatanje rizika; s obzirom na urođenu averziju ljudi prema riziku, jasno je da se ovde pre svega radi o stepenu izbegavanja rizika i da ova kategorija nacionalne kulture utiče na spremnost zaposlenih na inicijativu, ali i na stepen formalizacije jer je upravo formalizacija organizacije način na koji ona nastoji da se zaštiti od rizika;
- *individualizam/kolektivizam* – odnosi se na čvrstinu društvene strukture, razvijenost osećanja pripadnosti zajednici, ali i lociranje odgovornosti za sopstvenu sudbinu; u individualističkim kulturama (čiji je tipičan primer SAD) smatra se da svako treba čvrsto da preuzme sudbinu u svoje ruke i „gleda svoja posla", dok su kolektivističke kulture više sklone fatalizmu, prihvatanju zajedničke sudbine i oslanjanja na druge, pri čemu ova karakteristia utiče na odnos prema preduzetništvu, spremnost za timski rad i prihvatanje odgovornosti; i
- *muške/ženske vrednosti* – gde se u kulturama sa dominantnim muškim vrednostima cene pre svega rezultati, novac i agresivnost (borbenost), za razliku od onih sa dominantnim ženskim vrednostima u kojima se više cene socijalni položaj i veze.

Hofstede je još 1990. godine dodao još jednu karakteristiku, a to je odnos nastojanja za dugoročno i kratkoročno zadovoljavanje potreba. Iako nacionalne kulture karakterišu najrazličitije kombinacije navedenih dimenzija, Hofstede je uočio da je ipak moguće klasifikovati većinu zemalja u određene, u manjem ili većem stepenu homogene grupe kao što su anglosaksonske zemlje, skandinavske zemlje, latinoevropske zemlje (Italija, Francuska, Belgija i Španija), latinoameričke zemlje, dalekoistočne zemlje, bliskoistočne, germanske i arapske zemlje.[14]

Na primer, za bivšu SFRJ bilo je utvrđeno da njenu nacionalnu kulturu karakteriše velika distantna moć, visok stepen kolektivizma, dominantne ženske vrednosti i visok stepen izbegavanja rizika. Interesantno je Hofstedovo otkriće da različite nacionalne kulture u sebi nose i karakteristične paradigme, „implicitne modele" organizacije, odnosno koncepte koje zaposleni imaju o organizaciji. Na njih pre svega utiču dva obeležja nacionalne kulture, a to su distanca moći i izbegavanje rizika. Prikaz ovih paradigmi organizacija prikazan je na Slici 1.

[14] J. Cvijanović, *Organizaciona kultura*, Ulixes, Novi Sad, str. 12.

Slika 1. Paradigme organizacije u različitim nacionalnim kulturama

distanca moći

izbegavanje rizika		niska	visoka
	nisko	**PIJACA** nizak stepen centralizacije nizak stepen formalizacije	**PORODICA** visok stepen centralizacije nizak stepen formalizacije
		Anglosaksonske zemlje Skandinavske zemlje	Indija *Zemlje dalekog Istoka*
	visoko	**MAŠINA** nizak stepen centralizacije visok stepen formalizacije	**PIRAMIDA** **(birokratija,hijerarhija)** visok stepen centralizacije visok stepen formalizacije
		Zemlje centralne Evrope *Izrael*	Mediteranske zemlje Grčka, SFRJ

distanca moći

Izvor: Sono T. et. all, Organizational Renewall and Change Management in P.S. Nel P.S. van Dyk, G.D., Handbook, H.B.Shultz, T. Sono, A. Werner (eds.) Human Resurse Management , 6th ed; Oxford University Press.

4.2. Karakteristike biznisa

Kao što nacionalna kultura utiče na to da zaposleni u organizaciju dolaze sa određenim, već izgrađenim sistemom vrednosti koji čini osnovu buduće organizacione kulture, karakteristika biznisa kojim se organizacija bavi utiče, pre svega, na to da se zaposleni u takvim organizacijama sreću sa sličnim situacijama i problemima pa stoga imaju mogućnost da razviju slične pretpostavke, vrednosti i stavove. U najširem kontekstu karakteristike biznisa predstavlja i političko institucionalno okruženje u kojem se on obavlja i privredni sistem zemlje. U ovu grupu uticajnih faktora ubrajaju se:

1. *tehnologija* – način na koji zaposleni, shodno tehnološkim zahtevima, obavljaju svoj posao utiče i na njihovo shvatanje o principima kojima se treba rukovoditi i pri drugim aktivnostima unutar i van organizacije; tako se, na primer u proizvodnim organizacijama čija tehnologija posla nameće kao ključne vrednosti pouzdanost i standardizaciju, ove vrednosti često promovišu i u vrednosti organizacione kulture;
2. *tržište* – pre svega njegova struktura, rast, dinamičnost i stepen rizika koje nosi takođe utiču na razvoj određenih vrednosti u organizacionoj kulturi; pritisak konkurencije i velika rizičnost tržišta traži od organizacija da razvijaju dinamičnost, otvorenost prema okruženju, kreativnost, fleksibilnost, pa je realno očekivati da će se i u organizacionoj kulturi razviti vrednosti koje su u skladu sa njima;
3. *obrazovna i profesionalna struktura zaposlenih* – donekle je uslovljena prethodnim dvema kategorijama faktora, a i sama ima važan uticaj na organizacionu kulturu; slično nacionalnoj kulturi, i obrazovna tj. profesionalna struktura izvršila je svoj uticaj na način razmišljanja i ponašanja zaposlenih pre njihovog stupanja u organizaciju, a njega zaposleni nastoje da ugrade i u kulturu organizacije.[15]

[15] Na primer, na Poljoprivrednom fakultetu u Beogradu studenti imaju više prilika da od različitih predavača čuju kako je najvažnije da u toku studija nauče da „razmišljaju kao

4.3. Menadžment

Menadžeri, a pogotovo osnivači organizacije, imaju aktivnu ulogu u oblikovanju organizacione kulture, kako svojom ličnošću tako i sistemom menadžmenta koji primenjuju. Njihov uticaj na organizacionu kulturu je dvojake prirode, i to:

- *indirektan* – ponašajući se u skladu sa svojim principima i principima menadžmenta za koje su se opredelili u cilju postizanja dobrih poslovnih rezultata, oni daju primer zaposlenima i stvaraju interno okruženje koje favorizuje razvoj specifične organizacione kulture; treba imati na umu da menadžment vrši i prijem novih kadrova i to takođe u skladu sa usvojenim principima;[16] i
- *direktan* – svesno smišljen s namerom da se utiče na razvoj organizacione kulture za koju oni smatraju da podržava poslovne ciljeve i strategiju; o uticaju menadžmenta na organizacionu kulturu biće više reči u vezi sa promenama organizacione kulture.[17]

4.4. Mehanizmi stvaranja i razvoja organizacione strukture

Istraživanje mehanizama stvaranja i razvoja organizacione kulture sprovodi se u oblasti antropologije, psihologije, sociologije, filozofije (simboličkog interakcionizma). U literaturi se proces stvaranja organizacione kulture često objašnjava ***kognitivnim pristupom*** koji je razvio E. Schein.[18]

Prema kognitivnom pristupu, organizaciona kultura nastaje kroz *zajedničko iskustvo* zaposlenih u procesu kolektivnog rešavanja problema sa kojim se susreću u svom poslovanju. Iz zajedničkog iskustva zaposlenih proizilazi, zapravo, proces *učenja* na principu pozitivnog i negativnog uslovljavanja jer se problemi i rešavaju po principu pokušaja i grešaka. Problemi čijim se zajedničkim rešavanjem stvara organizaciona kultura obuhvataju probleme eksterne adaptacije (pozicioniranja na tržištu i u odnosu na konkurenciju, stvaranje strategija budućeg razvoja i sl.) i interne integracije (organizacione i tehničke prirode, problem adaptacije u kolektiv i usklađivanje sopstvenih sa interesima organizacije). Trebalo bi naglasiti da proces učenja nije samo racionalan već izaziva i emotivne reakcije kod zaposlenih. Usled toga, u nastanku organizacione kulture posebnu važnost imaju „kritični incidenti", tj. situacije od čijeg je razrešenja zavisilo mnogo toga, čak i sudbina same organizacije i u koje su, posredno, a pogotovo neposredno, bili uključeni gotovo svi zaposleni Kao rezultat procesa učenja, zaposleni prihvataju uspešne metode i rešenja kao pretpostavke i šeme po kojima će se rukovoditi u sličnim situacijama. Dugotrajnim ponavljanjem i potvrđivanjem uspešnosti određenog

---

inženjeri". Za uticaj obrazovanja i profesije ljudi na način njihovog razmišljanja i ponašanja postoji i reč u žargonu – „profesionalna deformacija".

16 P. Petrović, *Preduzetnički menadžment*, PMF, Novi Sad, 2009, str. 23-33.

17 N. Janićijević, *Organizaciono ponašanje*, Datastatus, Beograd, 2008, str. 16.

18 Prema N. Janićijević, *Organizaciono ponašanje*, Datastatus, Beograd, 2008, str. 16.

rešenja, principi na kojima su ona građena se učvršćuju kao vrednosti i neformalni kodeksi ponašanja. Paralelno se odvijaju i procesi njihovog uopštavanja i integracija u novu sliku stvarnosti organizacije. Daljim potvrđivanjem u vremenu dolazi do njihovog prihvatanja kao sastavnih delova sopstvene ličnosti i potiskivanja u podsvest.

Kao dopuna izloženog kognitivnog pristupa (koji pre svega ima sociološki karakter) i to iz psihološke perspektive, mogu da posluže postavke ***simboličkog interakcionizma***. Osnovni postulat ovog filozofskog pravca je da ljudi ne reaguju na socijalne situacije na osnovu toga kakve one objektivno jesu, već na osnovu značenja koja im oni pridaju, propuštajući ih kroz neku vrstu kognitivnog filtera. Taj kognitivni filter (u vezi sa pojavama u organizaciji) čine manje-više isti oni elementi koji su sadržani u organizacionoj kulturi kojoj zaposleni pripada i koji utiču i na ponašanje u određenim situacijama i na određivanje prema rezultatima. Princip izgradnje sistema na osnovu kojeg tumačimo situacije i reakcija na njih je sličan. Na bazi sistematizovanog i generalizovanog iskustva pravimo „interpretativne šeme" karakterističnih situacija i pojava među kojima se nalaze i šeme ličnosti, šeme uloga u određenim situacijama, kao i koncept sopstvene ličnosti. Posebna vrsta interpretativnih šema su skripte koje predstavljaju šemu o redosledu događaja u tipičnim situacijama. Interpretativne šeme omogućavaju nam da reagujemo brže i sa više sigurnosti na određene situacije, ali „uprošćavanje" stvarnosti na kojem je ovaj efekat zasnovan predstavlja ujedno i njegovu najveću potencijalnu manu usled mogućnosti donošenja pogrešnih zaključaka na osnovu selektivne percepcije (uočavamo samo one osobine ličnosti / situacije koje se uklapaju u kognitivnu šemu koju o njima imamo), halo efekta (prebrzog zaključivanja o nekoj osobi/pojavi na osnovu samo nekoliko informacija koje mogu da se uklope u neku od naših interperetativnih šema), stereotipa (dodavanje stvarnim ličnostima/pojavama osobina koje one zapravo ne poseduju ali se nalaze u našim interpretativnim šemama u koje smo ih svrstali) i sličnih pojava. Kao zajednički zaključak ova dva pristupa, sadržaj organizacione kulture (pre svega njenog bazičnog, kognitivnog dela) može se shvatiti kao set zajedničkih elemenata u interpretativnim šemama članova organizacije koji se oblikuju u procesu zajedničkog rešavanja problema interne integracije i eksterne adaptacije.

Proces razvoja organizacione kulture je nastavak procesa njenog nastanka u kojem se neki njeni sadržaji potvrđuju, a neki modifikuju i menjaju i predstavljaju njen normalan, usporeni evolutivni tok koji prati životni ciklus preduzeća. S obzirom na usporeni tok ovih procesa opravdano je smatrati da je organizaciona kultura stabilna i inertna socijalna pojava. Međutim, kao što se i u životnom veku preduzeća dešavaju i nagle promene, tako se dešava i da se u određenim trenucima dešavaju i nagle promene organizacione kulture, „revolucije", u kojima se bitno menja njen osnovni koncept.

4.5. Promene organizacione kulture i upravljanje promenama

Organizaciona kultura je, pre svega, sociološka kategorija tako da je razumljivo da, i pored kontinuiranog toka njene „evolucije" ona predstavlja

stabilan i inertan sistem koji se teško menja. Razlog za to, pored urođenog ljudskog otpora promenama, je i njen, u velikom stepenu, podsvestan karakter s jedne strane i, sa druge, činjenica da je organizaciona kultura ujedno i deo kognitivnog filtera tako da sama sebe brani od promena ignorišući ili deformišući u znatnoj meri informacije iz spoljnog sveta koje mogu biti indikatori potrebe za njenom promenom. Promene organizacione kulture razlikuju se po dubini i opsegu. Postoje parcijalne promene kognitivnih elemenata organizacione kulture koji ne čine njen bazični sloj i to u smislu njihove modifikacije ili čak i eliminacije, i zamene drugim u procesu razvoje organizacione kulture. Promene simboličkih elemenata organizacione kulture i ponašanja zaposlenih koje ne prate bitne promene kognitivnih kategorija takođe ne ostavljaju dublje i dugoročne tragove na organizacionu kulturu. S obzirom na to da se ovim izmenama ne menja sam koncept organizacione kulture, njih je opravdano posmatrati u smislu evolucije, razvoja organizacione kulture. Međutim, događaju se i duboke promene osnovnih vrednosti organizacione kulture koje su najčešće i sveobuhvatne jer se njihovom promenom urušava i sam koncept organizacione kulture čiju potku one čine. Ovakve tektonske promene organizacione kulture mogu se s pravom okarakterisati kao revolucije. Mehanizam nastanka i strategije izazivanja i upravljanja i jednom i drugom vrstom promena organizacione kulture u principu su isti, ali je razlika u tome na koje kulturne vrednosti (i na koliko njih) su one usmerene, od čega ujedno zavisi i potreban napor i mogućnost da se one ostvare.

Impulsi za promenom organizacione kulture objektivno nastaju onda kada dođe do značajnih promena u okruženju. U skladu sa ranije definisanim glavnim faktorima okruženja, promene u okruženju čine:

- *promene u nacionalnoj kulturi* – usled promene načina života uslovljenog tehnološkim i pratećim civilizacijskim progresom, promene u sociodemografskoj strukturi stanovništva (obrazovnoj, starosnoj, polnoj strukturi stanovništva, migracijama kao što su selo–grad, emigracijama i imigracijama) dolazi i do promena u nacionalnim kulturama; ove promene su najčešće spore i dugotrajne (inkrementalne), ali se konstantno odvijaju;
- *promene karakteristika biznisa i to u smislu promena u političko-institucionalnom okruženju,* pod kojima se podrazumevaju promene u pravnom, političkom i privrednom sistemu zemlje, ali i globalnom okruženju *i tehnološke promene* u kojima se, usled promene tehnologije (mehanizacija, automatizacija, informacione tehnologije), menja radno mesto, radni zadaci i uloge zaposlenih;
- *promene menadžmenta* (promene lidera i/ili načina upravljanja) koje se po pravilu dešavaju kada se smatra da je preduzeće zapalo u kruzu. Naime, kad preduzeće zapadne u krizu, što se uvek dešava usled njegove neprilagođenosti aktuelnom stanju u okruženju, često se dešava da se u sklopu analiza pokaže da postojeća organizaciona kultura takođe (više) nije adekvatna, u smislu da ona koči, tj. ne podstiče ostvarivanje poslovnih ciljeva preduzeća. Tako se može očekivati da se u paketu mera za

oporavak organizacije nađu i one koje se odnose na promene organizacione kulture i to korenite i radikalne, kojima odgovara naziv „revolucije". Međutim, do promene menadžmenta može doći i kad se preduzeće ne nalazi u krizi (usled odlaska starog menadžmenta u penziju, žele se bolji rezultati), ali tada je potrebno dobro razmotriti razloge „za" i „protiv" promena organizacione kulture.[19]

Najintrigantnije i najinteresantnije pitanje o organizacionoj kulturi koje ima i etičku konotaciju jeste *da li menadžment može da upravlja organizacionom kulturom, može li je svesno menjati.* Ukoliko se radi o parcijalnim promenama, promenama malog obima i dubine, nameće se potvrdan odgovor. Međutim, u slučaju dubokih promena samog koncepta organizacione kulture, odgovor zavisi i od željenog opsega promena, vremena za koje se to želi postići, troškova. Pri tome uvek postoji rizik da se na kraju neće postići baš ono što se želelo jer je proces promena organizacione kulture složen i na njega utiče veliki broj faktora koje je nemoguće sve držati pod kontrolom. Treba imati na umu i to da je organizacionu kulturu, kao socijalni sistem, opasno često destabilizovati jer se time postižu kontraefekti.

5. Faze promene organizacione strukture

Objašnjenje principa odvijanja procesa promena organizacione kulture, pre svega njenog baznog sloja, nudi Lewinov model koji je primenjiv na promene u socijalnim sistemima uopšte i prema kome se promene odvijaju u tri faze. Primenjeno na organizacionu kulturu, te faze bi se mogle objasniti na sledeći način:

I faza *odmrzavanje* – Tokom prve faze, koja može relativno dugo da traje dok se ne postigne „kritična masa" za promene, odvijajau se dva simultana procesa. Ova faza počinje pojavom prvih ozbiljnijih sumnji u osnovne vrednosti koncepta koji nudi stara organizaciona kultura, a koje narastaju dovodeći sam koncept organizacione kulture u pitanje. U isto vreme, dolazi do prodora alternativnih postavki, stavova, vrednosti, mišljenja. Da bi uopšte moglo da dođe do preispitivanja stare organizacione kulture potrebno je da postoji jak razlog, jasan signal da nešto nije u redu, dakle evidentna kriza u organizaciji. U tom smislu, važno je da zaposleni konstantno budu izloženi, „bombardovani" informacijama koje pokazuju da nešto nije u redu, kako bi se „probio" kognitivni filter stare organizacione kulture koji ima zaštitnu i usmeravajuću ulogu. Sa druge strane, potrebno je da postoje i dođu do izražaja i neke nove vrednosti, principi koji obećavaju da mogu uspešno da zamena stari koncept. U oba ova procesa menadžment organizacije može (i treba, ako želi aktivno da učestvuje u promenama organizacione kulture) da ima značajnu ulogu. Proces dovođenja u sumnju starog kulturnog koncepta koji su zaposleni, u većoj ili manjoj meri, ugradili i u sopstvene ličnosti, težak je i praćen osećanjima razočaranosti, ozlojeđenosti, straha. Usled toga je čest slučaj da se rešenje traži u

[19] J. Cvijanović, *Organizaciona kultura*, Ekonomski institut, Beograd, 2005, str. 28–34.

„popravljanju“ starog koncepta po principima vraćanja izvornim vrednostima i principima ili traženja načina da se stari koncept opravda, a okrive oni koji ga se doslovno ne pridržavaju. Do sledeće faze ne mora ni doći ako se u prvoj ne stvori kritična masa, kako vrednosti tako i pristalica novog koncepta nad starim.

II faza *pokret* – U ovoj fazi novi koncept se naglo širi i postaje aktuelna organizaciona kultura. Međutim, ona je samo uslovno prihvaćena i potrebno je da se što pre dokaže u praksi. Ukoliko novi koncept organizacione kulture doživi neuspeh u ovoj fazi, vrlo je verovatno da do stvarnih promena neće doći.

III faza *stabilizacija* – Novonastalo stanje potrebno je stabilizovati. Već je ranije rečeno da organizaciona kultura koja nije stabilna i jaka ne može imati prave stabilne promene organizacione kulture. Promene koje imaju konstantan uticaj na ponašanje zaposlenih su one koje se dešavaju u kognitivnom sloju, dakle u promeni svesti zaposlenih. Postoje dva osnovna principa prema kojima menadžment može postupiti s namerom da indukuje ovakve promene. To su:

I *Indoktrinacija* – Polazište ovog principa je da se vrše direktne promene interpretativnih šema zaposlenih iz kojih bi trebalo da uslede i promene njihovog ponašanja. U tom smislu, menadžment može da vrši direktan uticaj na zaposlene kroz lične kontakte, sastanke i druge oblike komunikacije u kojima nastoji da izloži i obrazloži, ubedi zaposlene u neophodnost promena i značaj novog koncepta. Međutim, to obično nije dovoljno. Sem direktnih, verbalnih poruka, potrebno je da postoji i vidljiva i naglašena promena ustaljenog ponašanja menadžera. Menadžeri bi trebalo da budu svesni da ih zaposleni budno prate i pridaju značaj svakom njihovom (čak i nenamernom) potezu. „Sasvim je jedna poruka kada direktor javno pohvali nekoga za poštovanje radnog vremena, a druga ako pohvali nekoga za inovacije u radnom procesu koje je predložio.“ Ovu promenu ponašanja menadžera može da podrži i promena u simboličkom sadržaju, žargonu, kreiranje pa i lansiranje novih priča, anegdota. Važno je da bi svaku željenu promenu menadžment trebalo da započne od vrha.

II *Kognitivna disonanca* – Polazište ovog principa je obrnuto. Naime, u psihologiji je utvrđeno da ponašanje ljudi koje je uslovljeno, a nekonzistentno sa njihovim stavovima, izaziva nelagodan osećaj koji nastojimo da otklonimo jer imamo urođenu potrebu da se ponašamo u skladu sa svojim mentalnim šemama (makar na duži vremenski rok). Usled toga, ukoliko se zaposleni na neki način navedu da promene svoje ponašanje na način da se ono kosi sa njihovim načinom razmišljanja, oni će nastojati da izmene ili svoje ponašanje ili način razmišljanja.

Zaposleni će *uvek* kad je to moguće izabrati da promene svoje ponašanje i zato bi trebalo isključiti tu mogućnost kad se ovaj princip upotrebljava za promenu organizacione kulture. Operacionalizacija ovog principa može se izvesti:

- promenom (mikro)organizacione strukture koja nameće nove uloge zaposlenima;

- promenom tehnologije poslovanja (uvođenjem novih informacionih tehnologija, sistema planiranja, kontrole);
- uticanjem na ponašanje zaposlenih na osnovu sistema nagrađivanja (i pohvala) i kažnjavanja, uključujući i unapređenja i degradacije; i
- kroz trening i obuku zaposlenih koji uvek treba da prate program svih promena pa i promene organizacione kulture, ne samo da bi se zaposleni osposobili za svoja mesta u novom sistemu već i da bi se kod njih stvorio utisak da se, u vrtlogu promena, menadžment i dalje „brine" o njima, da oni u promenama neće izgubiti svoje mesto i značaj; na taj način zaposleni bolje razumeju promene, čime se smanjuje i njihov strah i otpor promenama.[20]

Treći alternativni pristup bio bi izmena strukture samih zaposlenih, pre svega dovođenjem novih ljudi. U praksi je teško strogo razvrstati strategije koje se primenjuju po ova dva principa jer je efekat koje one imaju obično dvojnog karaktera. Ovi principi ne samo da nisu isključivi već ih i treba kombinovati na način adekvatan u konkretnoj situaciji, da bi se postigao njihov sinergetski efekat. Menadžment treba da ima u vidu da njegov uticaj predstavlja samo jedan od faktora koji utiču na promenu organizacione kulture, pa je stoga potrebno mnogo znanja i istrajnosti da bi izvršile značajne ireverzibilne promene u organizacionoj kulturi. Pri tome bi trebalo voditi računa da je koncept organizacione kulture koji se nastoji uspostaviti u skladu, tj. da nije direktno suprotstavljen ostalim faktorima okruženja, jer bi u tom slučaju bio osuđen na sigurnu propast.

6. Klasifikacija organizacione kulture

Organizaciona kultura, između ostalog, predstavlja složen socijalni fenomen. Da bi se saznanja do kojih se dolazi njenim proučavanjem u konkretnim organizacijama učinila primenljivim, potrebno je izvršiti njihovu generalizaciju i napraviti neku vrstu kategorizacije organizacionih kultura, napraviti njihove glavne „interpretativne šeme". U literaturi se najčešće navodi klasifikacija organizacione kulture koju je dao Harison (1972), a potom modifikovao i usavršio Handy (1985). Prema njoj, postoje četiri glavna tipa organizacionih kultura koje je moguće predstaviti metaforama i grčkim božanstvima koja im odgovaraju. Poznata je i tipologija koju su dali Deal i Kenedy (1982)[21] koja se zasniva na stepenu rizika i brzine dobijanja povratnih informacija. Tipovi organizacione kulture prema ovoj podeli predstavljeni njihovom metaforom i idealni modeli ponašanja koji im odgovaraju su:

- mačo kultura,
- procesna kultura,

[20] Hatem M.J., *Organization Theory – Modern Symbolic and Postmodern Perspectives*, Oxford University Press, 1999, p. 39.

[21] Prema N. Janićijević, *Organizaciono ponašanje*, Datastatus, Beograd, 2008, str. 67.

Slika 2. Klasifikacija organiyacionih kultura na osnovu Handy-eve podele

Metafora u pogledu strukture	KULTURA MOĆI paukova mreža	KULTURA ULOGA grčki hram	KULTURA ZADATAKA rešetka	KULTURA PODRŠKE grupa
moto	"Ugledaj se na gazdu/šefa"	"Držati se pravila"	"Svi treba da zapnu"	"Međuljudski odnosi su važni"
Grčko božanstvo	Zevs-vrhovni bog	Apolon-bog razuma	Atina boginja mudrosti	Dionis-bog uživanja
Sistem administrativne kontrole	direktan nadzor	standardizacija procesa	standardizacije izlaza/rezultata	standardizacije znanja/ulaza
Stil vođstva	I liderski	administrativni	preduzetnički	politički-orjentisan na ljude
Centralizacija i formalizacija	visoka centralizacija niski stepen formalizacije	visoka centralizacija visok stepen formalizacije	niska centralizacija visok stepen formalizacije	niska centralizacija niski stepen formalizacije
Glavne prednosti za poslovanje	brzina reagovanja	pouzdanost, efikasnost	fleksibilnost, inicijativa, kreativnost	lična sloboda
Glavne mane za poslovanje	Rizične – sve zavisi od jedne osobe	Rigidnost, nedostatak inicijative	Zavisnost od ljudi, površnost	Gotovo odsustvo koordinacije
Tip organizacije kojima pogoduje	• mlada preduzeća • mala preduzeća • Porodični biznis	• velika preduzeća • javne službe • vojska	• male, specijalizovane firme (advokatske kancelarije, consult. firme, i sl.	• univerziteti, profesionalna udruženja

Izvor: Henderson, R. I., 2006, Compenstion Management in Knowlwdge – Basel world, 10th ed. Person Prentice Hall.

- težak rad – dobra zabava,
- kladiti se na svoju firmu.

Zaključak

U stalnom nastojanju da se pronađu univerzalni alati kojima bi se poboljšao poslovni uspeh organizacije, u trenutku kad su prosperitetne kompanije i proučavanje prakse „odličnih preduzeća" dospeli u žižu interesovanja, organizaciona kultura je lansirana kao novi socijalni lepak organizacije (namesto organizacione strukture) kojim se mogu postići gotovo čuda.

Nesporno je da, ukoliko neko od nas u potpunosti usvoji neku ideju („zapali" se za nju, što ne znači samo da se sa njom racionalno slaže već i da se emotivno za nju veže) i ukoliko mu se pruži mogućnost da učestvuje u njenoj realizaciji, onda su granice njegovih dostignuća veoma bliske granicama njegovih realnih mogućnosti. Ukratko, „daće sve od sebe". Isto

važi i za zaposlene u preduzeću. Zamislimo slučaj da je ta ideja vodilja koja nadahnjuje zaposlene sretnim slučajem upravo ona sadržana u misiji, strategijama i ciljevima preduzeća. Jasno je da govorimo o ispunjenju sna svih menadžera, cilju kojem su u svojoj pozadini težile sve psihološke i sociološke škole u organizaciji (međuljudskih odnosa, teorije motivacije, organizacionog ponašanja itd.), a to je dovođenje efikasnosti ljudskog resursa, figurativno rečeno, u blizinu stotog procenta i to ne „terajući" zaposlene na veća zalaganja već na talasu njihove inicijative i želje da pruže svoj maksimum. Doista, to je, uz strateški menadžment, presudno za uspeh u današnjem okruženju koje iznad svega zahteva brzinu, inventivnost i fleksibilnost koje nema bez dobro povezane, kompaktne organizacije, bar u najperspektivnijim i najprofitabilnijim biznisima. Koncept organizacione kulture doista nosi nagoveštaje odgovora kako to postići jer nastoji da objasni kako i zašto baš tako zaposleni razmišljaju i ponašaju se, uključujući i faktore koji na to utiču. Od tih faktora na neke se, verovatno, može i uticati, pa se i organizacionom kulturom, sledi, može upravljati. S obzirom na to da organizaciona kultura utiče na razmišljanje i ponašanje zaposlenih, njen uticaj oseća se u svim aspektima organizacije. Da bi se postigli pozitivni (ili makar izbegli negativni) efekti organizacione kulture na ukupno poslovanje, važno je uskladiti strategije i principe upravljanja sa njom. Organizaciona kultura u sebi sadrži elemente socijalne, neformalne kontrole ponašanja i pruža podršku za primenu administrativnih sistema kontrole u skladu sa stepenom personalizacije/formalizacije koju podrazumevaju. Organizaciona kultura favorizuje i određene stilove vođstva i respektivne izvore moći, mada je ovaj uticaj obostran, pogotovo ako se na čelu organizacije nalazi harizmatičan lider koji ne samo da artikuliše zajedničku akciju, već i zajedničko shvatanje sveta svojih zaposlenih. Evidentan je uticaj organizacione kulture i na organizacionu strukturu, pre svega na njen stepen formalizacije i centralizacije. Važno je naglasiti da „upravljanje" organizacionom kulturom ima etičke aspekte jer je to ipak nastojanje da se utiče na psihološkom, najintimnijem nivou na zaposlene zarad poslovnog uspeha. S obzirom na to da se u organizacionu kulturu može „strpati" sve ono što poslovodstvo smatra korisnim za stvaranje povoljnog socijalnog ambijenta kao jednog od alata za postizanje poslovnog uspeha, onda se čini da koncept organizacione kulture (naziv poslovne ideologije bi u tom smislu više odgovarao) nije ništa manje nego „maska za zloban, tiranijski pokušaj da se uđe u umove i srca zaposlenih da bi se ona oblikovala".

Sreća je da je taj efekat veoma teško postići, iako se vladari i svi ostali menadžeri od kada je sveta i veka, trude po tom pitanju. Malo je uspešnih, među kojima je i jedan fenomen koji postiže konstantan, dugogodišnji uspeh, pa su ga neki autori uočili i preporučuju ga kao recepturu. To je religija, naravno. Sekte su još drastičniji primer. Naravno, u preduzećima nije potrebno postići toliki stepen posvećenosti i to u svim aspektima života. Umereniji autori navode jednostavnije *ready-to-use* principe kojih bi se trebalo pridržavati da bi se zaposleni „priklonili vama i vašoj ideji", i postali privrženi.

Tako kod definisanja vrednosti kao temelja organizacione kulture treba voditi računa da su one:

a) jasno formulisane i stalno nametane (možda zvuči kao ispiranje mozga); i
b) da su takve da se čovek može identifikovati s njima i usvojiti ih kao svoje, i da ih se top menadžeri pridržavaju.

Pri tome ih je, prema istom izvoru, veoma korisno definisati u misiji (politici) preduzeća koja sem poslovnih ciljeva treba da sadrži i elemente o svrsi, strategiji, standardima ponašanja. Međutim, sa apekta primenjivosti u praksi, već je rečeno da se ovo veoma teško postiže. Postavlja se čak i pitanje da li je uopšte moguće kreirati/oblikovati organizacionu kulturu. Kako je organizaciona kultura socijalni fenomen koji nastaje i razvija se pod uticajem okruženja, čini se logično da je, ukoliko je moguće uticati na okruženje, moguće uticati i na organizacionu kulturu, makar indirektno, u skladu sa mehanizmima njenog nastajanja. Na neke elemente organizacione kulture jasno je da je moguće i direktno uticati, npr. na simbole, žargon, donekle i ponašanje zaposlenih. Ali glavni je problem „naterati" zaposlene da razmišljaju onako kako menadžeri smatraju da treba, odakle bi, ako je proračun dobar, trebalo da proistekne i željeno ponašanje. Pri tome se vrednostima koje čine temelj organizacione kulture ne može svaki čas manipulisati u skladu sa ciljevima i poslovnim strategijama preduzeća, pogotovo ako se ima u vidu da je promena i prihvatanje vrednosti organizacione kulture dugotrajan proces.

Menadžeri, da bi upravljali organizacionom kulturom, potrebno je da najpre postanu svesni značaja organizacione kulture i dobro prouče postojeću organizacionu kulturu, njenu snagu i eventualne subkulture, i da je, u skladu sa njenim evolutivnim putem, eventualno koriguju koristeći se pri tome pre svega sopstvenim primerom, simboličkim sadržajem i sistemom nagrađivanja. Samo u ekstremnim situacijama, kada se preduzeće nađe suočeno sa dubokom krizom poslovanja, opravdano je pristupiti radikalnim promenama organizacione kulture koje i u toj situaciji moraju biti isplanirane i precizno vođene. Dakle, organizaciona kultura usmerava ili čak određuje svest i ponašanje ljudi u organizaciji. Zahvaljujući njoj, svi članovi organizacije na pribižno isti način interpretiraju i razumeju pojave oko sebe. Postoji snažno uverenje da je za uspešno funkcionisanje organizacije neophodna organizaciona kultura određenih karakteristika i sadržaja.

Bibliografija

1. Cvijanović, Janko M., *Organizaciona kultura*, Ekonomski institut, Beograd, 2005.
2. Đurić, N., Župac, G., Lojić, R., „Stvaranje i održavanje organizacione kulture u organizaciji", 16 DQM Međunarodna konferencija, *Upravljanje kvalitetom i pouzdanošću ICDQM*, Zbornik radova, Beograd, 27–28. jun 2013.
3. Hatch, M.J., *Organization Theory – Modern Symbolic and Postmodern Perspectives*, Oxford University Press, 1999.

4. Henderson, R.I., *Compensation Management in Knowledge – Basel World*, 10th ed., Pearson Prentice Hall, 2006.
5. Janićijević, N., *Organizaciona kultura*, Ulixes, Novi Sad, Ekonomski fakultet, Beograd, 1997.
6. Janićijević, N., *Organizaciono ponašanje*, Datastatus, Beograd, 2008.
7. Milkovich, G.T., Newman, J.M., *Compensantion*, 7th edition, McGraw Hill Irwin, 2002.
8. Petrović, Pero, *Preduzetnički menadžment*, PMF – Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo, Novi Sad, 2006.
9. Sono, T., Nel, P.S., "Organisational renewal and change management", in: Nel, P.S., Van Dyk, G.D., Shultz, H.B., Sono, T., Werner, A. (Eds.), *Human Resource Management*, Handbook, 6th ed., Oxford Universitet Press, 2004.
10. Stefanović Ž., Petković M., Kostić Ž., Kolarić V., *Organizacija preduzeća*, Ekonomski fakultet, Beograd, 1991.
11. Vesić D., *Specifični oblici upravljanja ljudskim resursima*, IMPP, 2009.

P. Petrović, Ph.D.
D. Vesić, Ph.D.

IMPLEMENTATION OF ORGANIZATIONAL CULTURE AND CLIMATE POLICY IN A CONTEMPORARY ORGANIZATION

ABSTRACT

The work aims to investigate how companies can effectively manage the organizational culture by implementing appropriate business policies. Organizational culture is considered one of the key segments of organizational success. Its influence on the behavior of the human factor in the work process is very important. Organizational culture directs and defines everyday behavior as well as activities of people in an organization. The paper considers the concept, elements and classification of organizational culture. Besides, ways of creating and keeping of organizational structure are also analyzed.

Key words: Organizational culture, influence, elements, organizational structure.

UDK: 339.9.012
Biblid 0543-3657, 64 (2013)
God. LXIV, br. 1151, str. 107–122.
Pregledni članak
Primljen: 24. januar 2013.

Mr Zoran GOLUBOVIĆ[1]

Upravljanje informacijama i komuniciranjem u ekonomskoj diplomatiji

SAŽETAK

Ciljevi ekonomske diplomatije kao veštine uspostavljanja i razvijanja odnosa zemlje sa drugim zemljama i ostalim međunarodnim institucijama, organizacijama ili pojedincima su zaštita nacionalnih ekonomskih interesa u međunarodnim ekonomskim odnosima i promovisanje mogućnosti privrede, proizvoda i usluga na međunarodnom tržištu. Bez informacija i komuniciranja nemoguće je obaviti iole važniju ekonomsko-diplomatsku aktivnost i ostvariti cilj. Na prikupljanje informacija i komuniciranje u ekonomskoj diplomatiji utiče veliki broj faktora, od kojih su specifičnost ekonomsko-diplomatske aktivnosti i međunarodnog okruženja u kojem se obavlja ekonomsko-diplomatska aktivnost primarni. Moderna sredstva komuniciranja i transfera informacija su lično komuniciranje savremenog ekonomskog diplomate i elektronsko komuniciranje.

Ključne reči: Informacija, komuniciranje, ekonomska diplomatija.

1. Uvod u ekonomsku diplomatiju

Ekonomska diplomatija podrazumeva korišćenje državnih diplomatskih instrumenata i metoda kao i ekonomskih mera i instrumenata (trgovinska politika, kreditno-monetarna politika, tehnološka politika) na bilateralnoj i multilateralnoj osnovi, radi obezbeđenja razvoja nacionalne privrede i zaštite ekonomskih interesa zemlje.[2] Ekonomska diplomatija (međunarodni biznis ili trgovinska diplomatija) podrazumeva aktivnost države na promociji i zaštiti interesa nacionalnih kompanija na međunarodnom planu, pregovore sa vladama u čijim zemljama američke kompanije posluju, sprečavanje i

[1] MUP Republike Srbije, E-mail: direkcijapolicije@mup.gov.rs

[2] Po francusko-ruskoj školi, koju predstavljaju Auzer, Koper, Ornatski (*Hauser, Coper, Ornatski*), definicija preuzeta iz: V. Prvulović, *Ekonomska diplomatija*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2006, str. 7.

izbegavanje ekonomskih konflikata na domaćem i međunarodnom planu, prikupljanje informacija i globalne promocije američke izvozne ekspanzije preko državnog diplomatskog aparata, a uz sadejstvo američkih kompanija u pregovorima.[3] Prema prof. Prvuloviću,[4] ekonomska diplomatija je upravo specifičan i istančan spoj diplomatije u klasičnom smislu, ekonomskih nauka i nauka menadžmenta, metoda i tehnika pregovaranja sa stranim partnerima, odnosa s javnošću i prikupljanja ekonomskih informacija od interesa za privredu svoje zemlje ili kompanije, u cilju prodora na svetsko tržište. Ekonomska diplomatija je, dakle, vrsta (oblik) diplomatije, koja ima svoje specifičnosti, ali i zajedničke korene sa drugim oblicima diplomatije, čije rezultate primenjuje u svom razvoju.

Primarna funkcija ekonomske diplomatije je zaštita nacionalnih ekonomskih interesa zemlje u međunarodnim ekonomskim odnosima i promovisanje mogućnosti njene privrede, kompanija, organizacija i institucija na međunarodnom tržištu. Da bi se ostvarile funkcije ekonomske diplomatije neophodno je: odrediti nadležne organe i službe kao institucije ekonomske diplomatije; utvrditi snage i sredstva; postaviti kompetentne kadrove kao kreatore i nosioce diplomatskih aktivnosti (aktere ekonomske diplomatije); definisati aktivnosti ekonomske diplomatije.

Kao institucije ekonomske diplomatije pojavljuju se državne diplomatske institucije i institucije i organizacije poslovne diplomatije. Državne diplomatske institucije su: država kao institucija, ministarstvo inostranih poslova sa diplomatskim i konzularnim predstavništvima, ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom ili druga ministarstva i državne službe koje imaju funkcije u oblasti ekonomske saradnje sa drugim državama ili institucijama (Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza – SIEPA, Kancelarija za pridruživanje EU i sl.).

Institucije i organizacije poslovne diplomatije su: privredne i druge komore sa predstavništvima; preduzetnička i profesionalna udruženja; naučni i stručni radnici; sektori banaka, kompanija i drugih nevladinih organizacija koji se bave povezivanjem domaćih kompanija sa stranim.

Institucije ekonomske diplomatije u multilateralnim odnosima dolaze u kontakt sa međunarodnim institucijama i organizacijama.

U zavisnosti od dužine perioda u kojem se diplomatski proces odvija, predmeta i broja subjekata, postoji više oblika diplomatije i ekonomske diplomatije, a najvažniji su: bilateralna, multilateralna, politička, ekonomska, samit, šatl, vojna, kulturna, informativna, sportska, religijska, para ili pseudo, stalna (klasična), povremena ili ad hok (*ad hoc*).[5]

Paradiplomatija obavlja se izvan nadležnih institucija za spoljne poslove u cilju unapređenja bilateralnih političkih i ekonomskih odnosa dveju zemalja.

---

[3] Po američkoj školi, definicija preuzeta iz: V. Prvulović, ibidem, str. 9.

[4] Ibidem, str. 14.

[5] Preuzeto i prilagođeno iz: D. Dašić, *Diplomatija, ekonomska multilaterala i bilaterala*, Univerzitet „Braća Karić“, Beograd, 2003, str. 18.

Paraekonomska diplomatija odnosi se na uspostavljanje poslovnih odnosa kompanija – partnera koje potiču iz najmanje dve različite zemlje. Nosioci paradiplomatije su međudržavne komisije, mešoviti komiteti, radna tela i nevladine organizacije. Nosioci paraekonomske diplomatije su privredne komore, udruženja kompanija, sektori velikih kompanija, institucija i organizacija, sektori nevladinih organizacija koji, sarađujući sa stranim kompanijama, tj. njihovim predstavnicima, pregovaraju, zaključuju ugovore, ugovaraju, dogovaraju, odnosno unapređuju poziciju kompanije i zemlje u međunarodnim ekonomskim odnosima i na međunarodnom tržištu.

Svaka zemlja ima prioritetne bilateralne ili multilateralne ciljeve, pa i naša.[6] Ciljevi bilateralne ekonomske diplomatije Republike Srbije su: produbljivanje svestrane ekonomske, trgovinske, tehnološke i finansijske saradnje sa susednim zemljama, naročito bivšim jugoslovenskim republikama, zatim zemljama EU, naročito onima sa kojima imamo razvijene spoljnotrgovinske odnose i značajan izvoz, te SAD, Rusijom, Kinom, Japanom, Brazilom, Indijom. Ciljevi multilateralne ekonomske diplomatije Republike Srbije su produbljivanje i institucionalizovanje procesa ekonomske saradnje između zemalja balkanskog regiona; što neposrednije uključivanje privrede i kompanija u evropske i evroatlantske integracije; aktivniji angažman u međunarodnim ekonomskim i finansijskim organizacijama i institucijama, kao i globalnim i regionalnim integracijama.

Pošto je ekonomska diplomatija specifična delatnost, uređena je posebnim međunarodnim zakonodavstvom. Osnovu savremenog diplomatskog i ekonomsko-diplomatskog prava čine međunarodne konvencije kojima se regulišu diplomatski odnosi, delatnost i aktivnost.[7]

2. *Nužnost prilagođavanja ekonomske diplomatije uslovima globalizacije*

Proces globalizacije uslovio je određena preusmeravanja spoljnopolitičkih i ekonomskih diplomatskih prioriteta. Međunarodni ekonomski odnosi danas predstavljaju sistem odnosa političke i ekonomske moći. Privrede postaju sve manje nacionalne, pretvarajući se tako u transnacionalni (globalni) sistem proizvodnje. Nasuprot tome, uloga države i diplomatije u službi promovisanja i zaštite interesa zemlje ostaje vrlo značajna, posebno u oblasti ekonomskih odnosa.

---

[6] Ibidem, str. 57–59.

[7] Bečka konvencija o diplomatskim odnosima (1961), Bečka konvencija o konzularnim odnosima (1963), Konvencija o specijalnim misijama (1969), Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju krivičnih dela protiv lica pod međunarodnom zaštitom, uključujući i diplomatske agente (1973), Bečka konvencija o predstavljanju država u njihovim odnosima sa međunarodnim organizacijama univerzalnog karaktera (1975), Konvencija o privilegijama i imunitetima specijalizovanih agencija (1947), Konvencija o privilegijama i imunitetima UN (1946).

Najrazvijenije zemlje su moćne zahvaljujući ekonomskoj i vojnoj superiornosti i nadmoći u oblasti proizvodnje. One svoje spoljnopolitičke prioritete prebacuju u ekonomsku sferu, u kojoj sopstvene interese ostvaruju snažnom ekonomskom diplomatijom. Uključivanje zemalja u razvoju i zemalja u tranziciji u tradicionalne međunarodne institucije i različite ekonomske integracije i trgovinske blokove zahteva novi model nastupa i diplomatskog delovanja, radi što bolje zaštite sopstvenih ekonomskih i političkih interesa u procesu globalizacije savremenih ekonomskih odnosa. Prema tome, sistem savremenih međunarodnih ekonomskih odnosa koji se odvijaju u uslovima globalizacije nameće intenziviranje ekonomske diplomatske aktivnosti, koja bi bila usmerena na realizaciju i zaštitu ekonomskih prioriteta i interesa. Razvoj dobrosusedskih odnosa i ubrzana politička i ekonomska stabilizacija tranzitornih privreda Balkana nameću opredeljenje za jaku ekonomsku diplomatiju. Jedan od spoljnopolitičkih prioriteta Republike Srbije je povratak u međunarodne organizacije koji uslovljava uključivanje zemlje u multilateralne monetarne i trgovinske tokove i sisteme.

Sve zemlje koje učestvuju u procesu globalizacije trebalo bi da shvate neophodnost prilagođavanja unutrašnje ekonomske i političke strukture i službe državne administracije zahtevima globalizacije. Istraživanja su pokazala da, pre prilagođavanja ekonomske diplomatije uslovima i zahtevima globalizacije, zemlja treba da identifikuje sopstvene slabosti i nedostatke, a potom napravi zaokret u skladu sa zahtevima procesa globalizacije.[8] Neke od slabosti francuske dipomatske službe, čije iskustvo može poslužiti kao dobar primer za druge, su: neadekvatnost diplomatske mreže u odnosu na promene koje su se u svetu dogodile (razgranata mreža i dalje glavninu efektiva i kvalitetnih kadrova drži u Evropi i Africi dok je slabije zastupljena po Aziji, Latinskoj Americi i zemljama Centralne i Istočne Evrope); nedostatak jedinstvenog nastupa razgranatog spoljnopolitičkog i spoljnoekonomskog aparata različitih ministarstava, kako na centralnom nivou tako i na terenu; nedovoljno uočavanje značaja i sve veće aktivnosti međunarodnih (posebno nevladinih) organizacija u diplomatskom životu; adekvatnije upravljanje ljudskim resursima u smislu: bolje inicijalne i jezičke pripreme diplomate pre preuzimanja dužnosti u jednoj zemlji, donošenja i objavljivanja odluke o imenovanju diplomate u jednoj stranoj zemlji četiri do šest meseci pre stupanja na dužnost, obezbeđenja bolje i veće geografske specijalizacije kadrova, posebno diplomata za pojedina područja, obavljanja ekonomske ili finansijske funkcije, ili službe ekonomskog diplomate kao preduslov za imenovanje.[9]

Procesom prilagođavanja zahtevima globalizacije zemlja postiže maksimalne prednosti i koristi za svoju ekonomiju i državu u celini. Bez prilagođenih aktivnosti ekonomske diplomatije nijednoj zemlji neće biti

[8] Istraživanje Međuministarskog komiteta za državne interese u inostranstvu francuskog MIP obavljeno 1993. godine vezano za slabosti francuskog nastupa u svetu.

[9] V. Prvulović, V., *Ekonomska diplomatija*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2002, str. 65–67.

lako da postigne maksimalnu prednost, jer svaka zemlja kao prioritet sebi postavlja postizanje maksimalne prednosti u uslovima globalne konkurentnosti. Ekonomska diplomatija odgovara na izazove globalizacije posedovanjem blagovremenih, potrebnih i tačnih informacija i sprovođenjem efikasnog međunarodnog ekonomskog komuniciranja.

3. Posedovanje informacija – odgovor ekonomske diplomatije na izazove globalizacije

Nedostatak blagovremenih, pravih i tačnih informacija iz okruženja često limitira potencijale ekonomske diplomatije, pa njena aktivnost ne rezultira uvek u povoljnijem pozicioniranju zemlje i njenih kompanija na međunarodnom tržištu i međunarodnim ekonomskim odnosima. Informacije iz okruženja odnose se na faktore i aktere na koje akteri i institucije ekonomske diplomatije ne mogu značajno da utiču.

Informacije o delovanju ekonomskih, fizičkih, tehnoloških, geografskih i demografskih faktora u zemlji prijema su značajne za kompanije i organizacije kako bi adekvatno kreirale strategiju nastupa i optimizirale ponudu. One pomažu kompanijama i organizacijama da ocene mogućnosti tržišta zemlje prijema. U prikupljanju takvih informacija ključnu ulogu imaju akteri i institucije ekonomske diplomatije.

Političko-pravni faktori definišu okvir obavljanja ekonomsko-diplomatske aktivnosti u svakoj zemlji prijema i zakonski uređuju oblast komuniciranja u sredstvima javnog informisanja i drugim sredstvima masovnog komuniciranja. Informacije o delovanju političko-pravnih faktora postaju veoma značajne u uslovima uključivanja većeg broja različitih zemalja u međunarodno tržište.

Informacije o tipu društvene zajednice, njenim sociološkim dimenzijama, kulturnim i subkulturnim vrednostima su od ključne važnosti za proces kreiranja ponude od strane kompanija i organizacija zemlje domaćina ka tržištu zemlje prijema. Zajedno sa navedenim informacijama, psihološki profil prosečnog pojedinca zemlje prijema kao izraz tradicije i nacionalne kulture može da uspori proces komuniciranja u ekonomskoj diplomatiji, i oteža proces prikupljanja informacija. U vezi s tim, informacije o sociološkim, kulturološkim i psihološkim faktorima koji deluju iz okruženja zemlje prijema su veoma značajne za pripremu procesa komuniciranja u ekonomskoj diplomatiji.

Informacije o akterima iz okruženja zemlje prijema su informacije o pojedincima, grupama, kompanijama, organizacijama ili institucijama kojima kompanije i organizacije iz zemlje domaćina mogu ponuditi svoje proizvode i usluge, a koji čine ciljni auditorijum međunarodnog ekonomskog komuniciranja. Akteri iz okruženja zemlje prijema mogu biti predstavnici kompanija iz zemlje prijema, diplomatski kor u zemlji prijema, predstavnici međunarodnih kompanija iz drugih zemalja koje posluju u zemlji prijema, predstavnici medija, zaposleni u nadležnim resorima i

službama zemlje prijema, te institucije kao što su profesionalna udruženja, komore, specijalizovane nevladine organizacije itd.

Informacije iz okruženja pomažu ekonomskom diplomati da blagovremeno spozna sopstvene mogućnosti u procesu komuniciranja i aktivira sopstvene potencijale za njihovo iskorišćavanje. Imajući blagovremenu i tačnu informaciju o okruženju, faktorima koji iz njega deluju i akterima sa kojima će se ekonomski diplomata sresti u procesu komuniciranja, on obezbeđuje sebi povoljniju poziciju u tom procesu, jer ga može, prema dobijenim informacijama, unapred kreirati. Priprema ekonomskog diplomate za proces komuniciranja (na primer pregovarački proces) potrebna je usled specifičnosti okruženja zemlje prijema bez obzira na njegovo obrazovanje, veštine i sposobnosti pregovaranja.

Izvori informacija o faktorima i akterima iz globalnog okruženja mogu biti interni i eksterni. U savremenim uslovima poslovanja na značaju dobijaju eksterni izvori informacija.

Primarne informacije iz eksternih izvora prikupljaju se tehnikama terenskog istraživanja u zemlji prijema. Tehnike terenskog istraživanja odnose se na direktno dobijanje informacija od kompetentnih osoba putem upita, razgovora, poslovnih susreta, poslovnih ručkova, diplomatskih prijema, poseta kompanijama, organizacijama i institucijama u zemlji prijema. Prikupljanje primarnih informacija je skuplje u odnosu na prikupljanje sekundarnih, pogotovu ako je reč o zemlji prijema u kojoj je nedovoljan nivo razvijenosti istraživačke infrastrukture, u kojoj zemlja nema iskustva u ekonomsko-diplomatskoj aktivnosti, koja je nova za ekonomskog diplomatu i kada je novo tržište za njegovu zemlju.

Sekundarne informacije iz eksternih izvora prikupljaju se u formi statističkih podataka, izveštaja koji su publikovani od strane vlada i drugih specijalizovanih organizacija i institucija zemlje prijema, međunarodnih organizacija i institucija u njihovim specijalizovanim izdanjima ili na Internetu, kao i od drugih osoba – kolega ekonomskih diplomata, bivših kolega ili otpuštenih zaposlenih od strane značajnih kompanija i institucija i dr.

Interni izvori informacija su značajni u zemljama prijema u kojima postoji tradicionalno jaka ekonomsko-diplomatska služba zemlje i dobro razvijena mreža ekonomsko-diplomatskih aktivnosti pomoću kojih se kontinualno prikupljaju informacije o svim faktorima, akterima, pojavama i događajima iz svake zemlje prijema i ostalih zemalja sveta.

Informacije koje je neophodno prikupiti i analizirati za potrebe razvoja strategije komuniciranja u ekonomskoj diplomatiji i kreiranja nastupa aktera i institucija ekonomske diplomatije imaju različit obim, strukturu i nivo troškova, što je pod uticajem nivoa na kojem se odvija ekonomsko-diplomatska aktivnost u zemlji prijema i iskustva sa tom zemljom.

Informacije za potrebe inicijalnog obavljanja ekonomsko-diplomatskih aktivnosti u zemlji prijema koja je različita od sopstvene dobijaju se terenskim i kabinetskim istraživanjem. Njihov obim je veliki, a troškovi prikupljanja visoki, što je opravdano, posebno ako je zemlja prijema

potencijalno ciljno tržište međunarodne strategije zemlje imenovanja. Nivo informacija i troškovi njihovog prikupljanja za potrebe kreiranja strategije komuniciranja i nastupa ekonomskog diplomate u zemlji prijema sa kojom su tradicionalno dobri i stabilni ekonomsko-diplomatski odnosi su niski. Ovakav tip informacija nalazi se u bazi podataka ekonomsko-diplomatske službe. Baza podataka se kontinualno osvežava novim informacijama ili proverenim postojećim informacijama. Provera informacija obavlja se iz izvora koji su poznati i dostupni akterima ekonomske diplomatije.

Problemi sa kojima se susreću ekonomske diplomate u prikupljanju informacija nalaze se u području poređenja informacija iz različitih nacionalnih ili regionalnih okruženja. Informacije iz globalnog okruženja odnose se na informacije o političkoj, pravnoj, ekonomskoj i sociokulturnoj klimi.[10] One su veoma transparentne i dostupne preko medija masovnih komunikacija, sredstava informisanja globalnog karaktera, publikacija međunarodnih institucija i organizacija itd.

Informacije iz biznis okruženja pojedinih zemalja rezultat su detaljnijeg istraživanja njihovog političkog, pravnog, ekonomskog i sociokulturnog okruženja. Nivo i značaj informacija sa pojedinog tržišta, dakle, prevazilazi prikupljanje informacija „čitanjem, posmatranjem, susretanjem, razgovaranjem".

Danas se organizuju službe za obavljanje ekonomsko-obaveštajne aktivnosti u okviru institucija ekonomske diplomatije, koje kroz obavljanje osnovne aktivnosti pomažu ekonomskim diplomatama da kreiraju proces komuniciranja i nastup u zemlji prijema, nudeći mu blagovremene i tačne informacije o faktorima i akterima koji deluju u zemlji prijema.

4. Ekonomske informacije u fokusu komuniciranja ekonomskog diplomate

Informacije koje prikuplja ekonomski diplomata imaju obeležje ekonomskih informacija i mogu se grupisati na: informacije o proizvodnim kapacitetima i rezultatima jedne kompanije ili zemlje; informacije o poslovnom planu; informacije o proizvodnim programima i proizvodnim listama; informacije o kvalitetu, ceni i količinama određenih proizvoda; informacije o planovima za uvođenje novog proizvoda ili serije proizvoda; informacije o rezultatima istraživanja vršenih na novim proizvodima; informacije o planovima nastupa na stranim tržištima; informacije o konkurenciji; informacije o planovima suzbijanja konkurencije; informacije o izgradnji novih proizvodnih kapaciteta; informacije o namerama određenih kompanija da investiraju u inostranstvo; informacije o tajnim finansijskim transakcijama i manipulacijama u inostranstvu; informacije o stanju berzanskih akcija; informacije o nastupu određene kompanije ili

[10] Više u: V. Milanović-Golubović, *Međunarodni marketing i globalni biznis*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2009.

zemlje na međunarodnom tržištu kapitala; informacije o kadrovima i predviđenim kadrovskim promenama; informacije o korišćenju korupcije u poslovnim projektima; informacije o međuljudskim odnosima; informacije o primanjima zaposlenih i rukovodećih kadrova; informacije o određenim poslovnim tajnama zemlje ili njenih kompanija.[11]

Naročito je važno da ekonomski diplomata ima informacije o veličini i stepenu razvijenosti pojedinih zemalja, stopi i intenzitetu rasta pojedinih tržišta i njihovoj poziciji na svetskom tržištu i trgovinskim i investicionim tokovima. Neke informacije služe za rešavanje strategijskih problema i strategijsko planiranje i upravljanje, dok su druge manje „dugovečne"; one rešavaju tekuće probleme, ili služe za taktičko upravljanje i kratkoročno planiranje u ekonomskoj diplomatiji.

Prikupljanje ekonomskih informacija je najsloženiji i najdelikatniji posao ekonomskog diplomate. U tome bi on trebalo da bude veoma oprezan, jer može izazvati otpor kod pojedinih zvaničnika i predstavnika važnih institucija koje mogu ograničiti diplomatsku aktivnost.[12] Imajući blagovremenu i poverljivu informaciju o jednoj zemlji i njenom okruženju ekonomski diplomata biva uspešniji od ekonomskog diplomate iz druge zemlje. Prema tome, zadatak informacija u ekonomskoj diplomatiji je da uvećaju znanje i moć ekonomskog diplomate.

5. Upravljanje informacijama u ekonomskoj diplomatiji

„Dobro voditi posao znači upravljati njegovom budućnošću, a upravljati budućnošću znači upravljati informacijama."[13]

Veliki je broj faktora koji nalažu globalni pristup upravljanju informacijama u ekonomskoj diplomatiji, među kojima se ističu: međunarodna – globalna ekspanzija u politici, diplomatiji, poslovanju; pojava novih međunarodno orijentisanih zemalja u ulozi ciljnih tržišta globalno orijentisanih kompanija; pojava globalnog građanina i potrošača; intenziviranje inovacija u oblasti tehnoloških istraživanja; razvoj informacione tehnologije i kompjuterske tehnike.

---

[11] V. Prvulović, *Ekonomska diplomatija*, op. cit., str. 159.

[12] „Preterana informativna aktivnost pojedinih diplomatskih misija dala je povod delegaciji Švedske da se na Bečkoj konferenciji o diplomatskim odnosima najneposrednije ogradi od svakog oblika takve delatnosti, tražeći da se oni spreče kao nešto što ne pripada redovnom vršenju diplomatskih funkcija. Ideja nije dobila podršku većine, ali je Švedska uspela da u član 11. Bečke konvencije o diplomatskim odnosima unese stav 2. koji daje mogućnost državi prijema da – uz ista ograničenja i bez diskriminacije, odbiju prijem službenika određene kategorije. Iako odredba ima i šire značenje, jer se može odnositi na službenike različitih kategorija, cilj švedskog amadmana je bio da joj omogući (kao i drugim državama koje imaju identičan stav) da u diplomatsku misiju na svojoj teritoriji ne primi osoblje koje se bavi informativnim aktivnostima", M. Mitić, *Diplomatija –delatnost, organizacija, veština, profesija,* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999, str. 288.

[13] Merion Harper, preuzeto iz: Ph. Kotler, *Upravljanje marketingom* I, Informator, Zagreb, 1988, str. 25.

Međunarodna – globalna ekspanzija nalaže istraživanje globalnog okruženja, postojećih i novih konkurenata na globalnom tržištu, među kojima se ističu novoindustrijalizovane zemlje, manje razvijene i zemlje u razvoju kao novi konkurenti. One postaju interesantna područja za ekonomsku diplomatiju, jer pripadaju grupi više ili manje atraktivnih zemalja za međunarodnu aktivnost. Inovacije u oblasti tehnoloških istraživanja i razvoj informacione tehnologije i kompjuterske tehnike omogućavaju akterima ekonomske diplomatije dostupnost globalnim izvorima i tržištima u celom svetu, uz povećan stepen efikasnosti u kreiranju strategije komuniciranja.

Imati informaciju u pravo vreme je prvi princip u procesu komuniciranja i obavljanja ekonomsko-diplomatske aktivnosti, jer su promene u globalnom okruženju brze i razarajuće. Međutim, imati informaciju ne znači i upravljati njome. Za proces upravljanja informacijama u ekonomskoj diplomatiji neophodno je imati razvijen sistem istraživanja, prikupljanja, sortiranja, obrade i analize, procene, skladištenja i čuvanja, distribucije, korišćenja i primene informacija. U vezi s tim, informacioni sistem u ekonomskoj diplomatiji pruža potrebne, blagovremene i tačne informacije neophodne za kreiranje i operacionalizaciju procesa komuniciranja i drugih aktivnosti u službi ekonomske diplomatije. Takav sistem stvara visoke troškove. Zato se kaže da cena i efekat informacija zavise od njihove blagovremenosti, dostupnosti, kvantiteta, kvaliteta i istinitosti.[14]

Nesređeni podaci koji se odnose na bilo koju pojavu ili problem ne pružaju mogućnost donošenja odluke kojom se rešava problem za koji su dati podaci sakupljeni. Tek sređeni, analizirani i obrađeni podaci daju informaciju. Takva informacija je kombinovani set podataka koji pruža određena saznanja kao osnovu za donošenje odluke kojom se rešava postojeći ili ublažava očekivani problem, tj. koja pomažu adekvatnom upravljanju. To znači da je i u ekonomskoj diplomatiji nužno „raditi" sa prikupljenim podacima, tj. obrađivati ih i sređivati da bi se došlo do informacija, kao ulaznih komponenti u procesu komuniciranja radi obavljanja ekonomsko-diplomatske aktivnosti.

Svaki informacioni sistem (IS), pa i ekonomsko-diplomatski čine oprema, programi, ljudi, postupci, podaci i informacije.[15] Organizaciono ustrojstvo ekonomsko-diplomatskog informacionog sistema ne remeti postojeću organizacionu strukturu institucije ekonomske diplomatije. „Kada

[14] Važi staro pravilo da za rešavanje određenog poslovnog problema 90 posto informacija plaćamo sa 10 posto cene, a ostalih 10 posto neophodnih informacija sa 90 posto cene. Njihova korisnost zavisi od učinka koji rezultiraju njihovim korišćenjem. M. Bazić, *Veština komuniciranja*, Fakultet za trgovinu i bankarstvo „Janićije i Danica Karić", Beograd, 2005, str. 129.

[15] Po rečima eksperata iz oblasti informacionih tehnologija, osnovne komponente svakog informacionog sistema su hardver (*hardware*), softver (*software)*, orgver (*orgware*), lajfver (*lifeware*), dejta (*data*), netver (*netware*); E. Turban, E. Mclean, J. Wetherbe, *Informaciona tehnologija za menadžment, transformisanje poslovanja u digitalnu ekonomiju,* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003, str. 453.

se razvija informacioni sistem bilo kakvog organizacionog dela, on se vezuje za funkciju, a ne za organizaciju, jer su funkcije postojanije, a organizacija je podložna češćim promenama. Ovako se postiže to da se realizovani informacioni sistem što manje menja."[16]

Ekonomsko-diplomatski informacioni sistem (EDIS) predstavlja skup IS pojedinih funkcija u okviru organizacije ekonomsko-diplomatske institucije. Povezani IS pojedinih funkcija grade integrisani ekonomsko-diplomatski informacioni sistem (IEDIS). Povezivanje IS pojedinih funkcija u IEDIS omogućava model podataka na osnovu kojeg je projektovan (jedinstven model). Samo takav omogućava formiranje jedinstvene baze podataka koju mogu da koriste svi programi, odnosno koja služi svim drugim funkcijama i njihovim sistemima za operativni rad.

Polazeći od sistemskog pristupa, IEDIS se može definisati kao skup metoda, procesa i operacija za prikupljanje, čuvanje, obradu, prenošenje i distribuciju podataka u okviru ekonomsko-diplomatske institucije, uključujući i opremu koja se u te svrhe koristi i ljude koji te aktivnosti obavljaju. IEDIS je rezultat informacionih i funkcionalnih integracija unutar institucije ekonomske diplomatije, misleći na njen organizacioni deo u sedištu i sve ispostave, predstavništva ili organe van sedišta u zemlji i van nje. Podršku komunikaciji i pristupu informacijama IEDIS pomaže *Intranet*[17] i *Ekstranet*[18] mreža. U vaze sa tim, IEDIS je kompjuterski podržan sistem, ciljno orijentisan na obezbeđenje podrške upravljanju integrisanim ekonomsko-diplomatskim aktivnostima i rukovođenju u okviru sistema. Kvalitetne i blagovremene informacije, neophodne za donošenje odluka u obavljanju ekonomsko-dipomatske aktivnosti, pa i procesa komuniciranja, primarni su zadatak IEDIS.

Koncept integrisanog ekonomsko-diplomatskog lanca (IEDL) rezultat je potrebe za poboljšanim vezama i odnosima institucije ekonomske diplomatije i svih njenih predstavništava i drugih izmeštenih organa van sedišta (u zemlji ili van) sa eksternim saradnicima – partnerima. Funkcionisanju IEDL doprinose informacije iz internog i eksternog okruženja institucije, koje se nalaze u IEDIS. To znači da IEDL čine informacije koje potiču iz institucije ekonomske diplomatije i njenih predstavništava (interne), ali i informacije kojima raspolažu njeni saradnici – partneri (eksterne). Pristup eksternim informacijama omogućavaju nove informacione tehnologije elektronske razmene podataka (uključujući

[16] D. Milanović, D. Galović, M. Misita, *Informacioni sistemi menadžmenta,* Megatrend univerzitet, Beograd, 2003, *str. 140.*

[17] Intranet je interna mreža institucije koja služi potrebama institucije, korišćenjem veb (WEB) pojmova, alata kao što je veb-pretraživač i sl. Intranet povezuje organizacione delove institucije u sedištu, na jednom mestu.

[18] Ekstranet je mreža koja omogućava povezivanje institucije sa njenim predstavništvima i ispostavama koje su van njenog sedišta u zemlji ili van nje, bez obzira na fizičku dislokaciju. Omogućava poslovnu komunikaciju institucije sa njenim predstavništvima, što znači da se preko Ekstraneta povezuju Intraneti institucije i njenih predstavništava.

opremu koja se u te svrhe koristi i ljude koji te aktivnosti obavljaju). To je prvi korak ka projektovanju IEDL.

IEDL je složeniji od IEDIS, jer povezuje IEDIS institucije ekonomske diplomatije sa IEDIS insitucijom koja je saradnik ili partner instituciji ekonomske diplomatije. Podršku povezivanju IEDIS svih učesnika ekonomske diplomatije u diplomatskom lancu daje Internet.[19] Pomoću njega odvija se efikasan proces komuniciranja između aktera ili institucija ekonomske diplomatije i njihovih saradnika ili partnera u ekonomsko-diplomatskom lancu. Omogućava brzu razmenu informacija i dokumentacije. Informacije služe menadžmentu ekonomske diplomatije za donošenje adekvatnih odluka, kojim poboljšavaju proces upravljanja – proces planiranja, primene, organizovanja, kontrole i revizije ekonomsko-diplomatske aktivnosti. Tokom komunikacije u obavljanju ekonomsko-diplomatske aktivnosti jedne informacije stvaraju prostor za pojavu drugih informacija. Na taj način proces komuniciranja postaje izvor informacija.

6. Elektronska sredstva komuniciranja u ekonomskoj diplomatiji

Razvojem Interneta i drugih vidova globalnih komunikacija stvoreni su uslovi za elektronsko komuniciranje i poslovanje između različitih privrednih i vanprivrednih subjekata i njihovih partnera širom sveta. Elektronsko komuniciranje je elektronski prenos i razmena poslovnih poruka ili informacija, kao i dokumenata između kompjuterskih sistema učesnika procesa komuniciranja. Elektronski prenos i razmenu poslovnih poruka ili informacija omogućavaju sredstva standardizovanih elektronskih poruka nošena specijalnim komunikacionim mrežama sa visokim nivoom zaštite. Njihov značaj u razvoju komuniciranja između institucija ekonomske diplomatije je izuzetno veliki, naročito u sadašnjem trenutku, kada je veliki broj zemalja i privreda uključen na međunarodno (globalno) tržište.

Elektronsko komuniciranje poboljšava veze i odnose unutar organizacije svake institucije ekonomske diplomatije, ali što je posebno važno između institucija ekonomske diplomatije iz više zemalja. U vezi s tim, elektronsko komuniciranje sa akterima eksternog okruženja može se odvijati: između institucija zvanične i paraekonomske diplomatije u zemlji; između institucija ekonomske diplomatije različitih zemalja; između institucija ekonomske diplomatije i svih nediplomatskih institucija eksternog okruženja unutar zemlje i u zemlji prijema. Elektronsko komuniciranje između institucija ekonomske diplomatije bez obzira da li se odvija u zemlji ili između zemalja može se definisati komuniciranjem B2B (*Business to Business*). Efikasnim komuniciranjem B2B, institucije ekonomske diplomatije otvaraju mogućnost efikasnog komuniciranja B2C (*Business to Customer*). Elektronsko komuniciranje između

[19] Internet je svetska mreža koja omogućava komuniciranje svim učesnicima veba. Projektovan je 1965. godine kao komunikaciona mreža za potrebe američke vojske, u vreme tzv. „hladnog rata". C. Gonyea, W. Conyea, *Selling on the Internet*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1996, p. 3.

institucija ekonomske diplomatije i svih nediplomatskih institucija eksternog okruženja unutar zemlje, a što je važnije u zemlji prijema može se definisati komuniciranjem B2C. U ovom kontekstu potrošači su svi oni kojima institucije ekonomske diplomatije upućuju poruku ili informaciju, tj. svi oni sa kojima komuniciraju radi unapređenja i zaštite ekonomskih interesa zemlje, razvijanja ekonomskih oblika saradnje, internacionalizacije privredne i vanprivredne aktivnosti zemlje i njenih kompanija. To mogu biti svi predstavnici privrede, društva, biznisa u jednoj ili više zemalja prijema. Takođe, komuniciranje B2C u ekonomskoj diplomatiji ne ograničava se na pojedinca kao ciljnu grupu, već obuhvata kako pojedince tako i kompanije, organizacije i institucije.

Elektronsko komuniciranje ubrzava i jača saradnju zemlje sa susednim zemljama, zemljama u regionu, naročito zemljama sa kojima postoje razvijeni spoljnotrgovinski odnosi i značajan izvoz. Glavni razlozi zbog kojih se danas većina međunarodnih aktivnosti odvija posredstvom Interneta su efikasnost, brzina, pouzdanost, isplativost. Internet pruža brze i jeftine komunikacione kanale, prenos i obradu informacija, što omogućava dobru komunikaciju i saradnju. Ne zanemarujući ulogu Interneta u obrazovanju i zabavi, može se reći da je Internet revolucionarni oglašivački i biznis medij. Njegovi oglašivački potencijali još uvek nisu dovoljno iskorišćeni. Najveće uspehe beleži u oblasti trgovinskog poslovanja (elektronske trgovine) i ličnog komuniciranja. Potencijal Interneta kao sredstva elektronske trgovine raste iz godine u godinu. Pod uticajem je rastuće upotrebe u domaćinstvima i spremnosti potrošača da koristi kreditne kartice u Internet kupovinama. Rast značaja Interneta kao sredstva elektronske trgovine od velikog je uticaja na progresivan razvoj Interneta kao sredstva komunciranja, koje ne mora da se završi trgovinom tj. kupovinom ili prodajom. Multidimenzionalna prilagodljivost Interneta je velika, što mu omogućava brži razvoj od tradicionalnih sredstava komuniciranja. Takođe, Internet i kompjuterska tehnologija menjaju se brže od tehnika i tehnologija na kojima počivaju tradicionalna sredstva komuniciranja, i to čine konstantno. Glavna aplikacija koja se koristi na Internetu je svetska mreža (*World Wide Web)*, a druge aplikacije su elektronska pošta (*e-mail*), logistička podrška na daljinu (*telnet)* i program za prenos datoteke (*ftp*). Elektronska pošta i veb su od velikog značaja u procesu komuniciranja ekonomskog diplomate i u obavljanju ekonomsko-diplomatske aktivnosti. Internet pruža značajne pogodnosti u procesu ličnog komuniciranja, naročito u međunarodnim razmerama. Ekonomski diplomata je udaljen od svoje zemlje, daleko je od drugih aktera ekonomske diplomatije, i svojih saradnika. Upotrebom Interneta, ekonomski diplomata dolazi do informacija, koje su mu neophodne za uspešno obavljanje poverenih mu poslova i zadataka; on održava stalnu vezu sa bankom ili bazom podataka koje se nalaze u zemlji, tj. koje su uskladištene u sedištu institucije ekonomske diplomatije.

Ekonomski diplomata koristi elektronsku poštu kao medij lične komunikacije. Primanjem i slanjem poruka putem elektronske pošte u prilici je da šalje upite i odgovara na upite privrednih partnera, da zakazuje poslovne susrete i sastanke. Putem elektronske pošte, ekonomski diplomata prima ili šalje promocijska sredstva kao što su katalozi, prospekti, brošure;

prima ili šalje informativna glasila, i sl. Elektronska pošta omogućava ekonomskom diplomati: istovremeno i super brzo slanje pošte na više adresa; proveru autentičnosti poruke; automatsko kreiranje nove poruke ili dopune poruke; automatsko odgovaranje na primljenu poruku; lakšu organizaciju pošte, izdvajanje poruka putem mehanizma fascikli; neautomatsku proveru da li je poruka pročitana.[20]

Oblici komuniciranja putem elektronske pošte koje ekonomski diplomata može da koristi su neformalna i formalna pisma. Sadržaj neformalnih pisama čine: dopisivanje, razmena podataka i informacija, „prijateljsko časkanje". Sadržaj formalnih pisama čine: zvanične informacije, propratno obraćanje uz slanje strogo poslovnih, zvaničnih dokumenata, izveštaji, zahtevi, molbe, zahvalnice, čestitke, odbijanja, pozivi, potvrde prijema i sl. U ekonomskoj diplomatiji potrebno je čuvati zapise vezane za pisanu komunikaciju obavljenu elektronskim putem. Ona omogućava potvrdu sadržine, pošiljaoca i vremena komuniciranja. Ekonomski diplomata mora da vodi računa o preciznosti informacije u poruci, naročito onoj koja čini sadržinu formalnih elektronskih pisama. Čitalac poruke ne sme da bude u dilemi kada je preciznost informacije u pitanju. Poruka treba da je organizovana, uredna, estetski oblikovana. Pored toga potrebno je da je napisana administrativnim jezikom baziranim na književnom jeziku, koji se upotrebljava u činu pisanog komuniciranja, imajući u vidu kulturne i jezičke barijere u procesu međunarodnog ekonomskog komuniciranja.

Jedna od najmlađih ali najintenzivnije korišćenih Internet aplikacija je veb-aplikacija (*Web*) kao multimedijalna i interaktivna forma komuniciranja. Multimedijalnost vebu daje njegova sposobnost da koristi tekst, sliku, zvuk u dinamičnoj situaciji pri kreiranju informacije. Na taj način informacija postaje vizuelno i auditivno kvalitetnija, uočljivija i prijatnija. Interaktivnost veba omogućava korisniku intervenciju u poruci na način pokazivanja interesa za sadržaj poruke. Ekonomski diplomata ili bilo koji zaposleni u ekonomsko-diplomatskoj službi kao korisnik veba dobija ono što želi. U vezi s tim, klikom na ključnu reč ili link može se uključiti u novi dokument i dobiti dodatne informacije za onaj deo poruke koji ga više interesuje. Na taj način dolazi u posed informacija koje govore šta se nalazi u fokusu interesovanja primaoca poruke tj. ciljnog auditorujuma komuniciranja. To je od velikog značaja za proces usmeravanja sopstvenih aktivnosti, imajući na umu postavljene zadatke koje procesom komuniciranja ekonomski diplomata treba efikasno da ostvari.

Pošto je Internet interaktivni medij, informacije koje će se naći na sajtu moraju odgovarati interesu korisnika sajta. Posetom i zadržavanjem na sajtu korisnik troši svoje vreme i želi da od toga nešto profitira. Ukoliko korisnik ne zadovolji svoje interese neće ponovo posetiti sajt. Dobar sajt čine dobra prezentacija i prateća reklama. Dobra prezentacija je uredna i vizuelno jasno uočljiva, bez mnogo teksta i velikog broja različitih boja. Ona pruža mogućnost brzog snalaženja, uz dobro raspoređene linkove i ostale elemente. Za aktuelni

[20] Prilagođeno na osnovu: R. Stankić, *Poslovna informatika*, Ekonomski fakultet, Beograd, 1997, str. 215.

sajt Ministarstva trgovine, turizma i usluga se ne može reći da pruža mogućnost brzog snalaženja, jer količina informacija i boja odaje nered i zbrku u prostoru. Sajt sa reklamnom kampanjom ima mnogo veći broj posetilaca nego sajt bez reklamne kampanje. Primera radi dobar je sajt sa reklamnom kampanjom koji ima 50–300 poseta dnevno, a sajt bez reklamne kampanje ima 5–6 posetilaca dnevno. Sajt sa reklamnom kampanjom podrazumeva reklamiranje putem banera na više tuđih sajtova. Posećenost sajta direktno utiče na repozicioniranje imidža vlasnika sajta i imidža svih koji se reklamiraju putem banera na tom sajtu. U slučaju kada su institucije ekonomske diplomatije vlasnici sajta sa reklamnom kampanjom, posete njihovom sajtu doprineće izgradnji imidža institucije ekonomske diplomatije, svih koji se reklamiraju putem banera na njenom sajtu, i pozicioniranju ili repozicioniranju imidža zemlje.

Institucija ekonomske diplomatije putem sajta kontinualno izveštava međunarodnu javnost o rezultatima rada, planiranim, predstojećim i proteklim konferencijama za štampu, poslovnim skupovima, seminarima, sastancima, druženjima i drugim aktivnostima svih privrednih i vanprivrednih subjekata iz zemlje. Dobru Internet prezentaciju na engleskom jeziku, trebalo bi da prate elektronski katalozi, prospekti i drugi prateći promocijski materijali.

Glavne razloge za korišćenje veb-aplikacije u ekonomskoj diplomatiji treba tražiti u: efikasnosti ažuriranja poruka, odnosno sajta, u bilo koje vreme po minimalnim troškovima, što pomaže njegovoj aktuelnosti; dostupnosti poruka i informacija svima onima koji imaju pristup Internetu, a imajući na umu da raste broj korisnika Interneta, i dostupnost će se povećavati; isplativosti, u poređenju sa televizijom, radijom, novinama, ili bilbordovima; multidimenzijalnosti, koja omogućava istovremenu upotreba teksta, audija, grafike i animacije; lakoći i brzini upotrebe od strane korisnika, koji sve manje vremena imaju za duge pretrage.[21]

Mogućnosti koje Internet već sada pokazuje mogu biti od velike koristi. S vremenom te mogućnosti će se širiti i biti fleksibilnije i dostupnije. Zbog toga, Internet ne bi smeo da se tretira kao alternativni medij u ekonomskoj diplomatiji. Međutim, postoje i faktori koji ograničavaju globalizaciju onlajn komunikacija, kao što su: neujednačen razvoj zemalja u kojima se obavlja diplomatska aktivnost ili poslovna aktivnost kompanija iz domaće zemlje; nedovoljno razvijena komunikaciona infrastruktura; nedovoljno razvijen nivo tehnološkog razvoja i kompjuterizacije u pojedinim zemljama, u kojima se obavlja diplomatska aktivnost ili poslovna aktivnost kompanija iz domaće zemlje; nezadovoljavajući nivo kulture u pojedinim zemljama (sociokulturne barijere na manje razvijenim tržištima), koji uz delovanje tradicionalnih navika, onemogućava onlajn komuniciranje. Zbog postojanja geografski i kulturno različitih zemalja prijema i dalje će onlajn komunikacije biti manje globalizovan oblik komuniciranja u odnosu na klasične oblike komunikacije u ekonomskoj diplomatiji.

[21] Prilagođeno na osnovu: E. Turban, E. McLean, J. Wetherbe, op. cit., str. 178.

Zaključak

Globalno okruženje čini diplomatske odnose i međunarodne ekonomske odnose specifičnim, jer su pod uticajem globalnih trendova u oblasti politike, ekonomije, biznisa i društva sa jedne strane, i nacionalnih ideologija i nacionalnog identiteta pojedinih zemalja, s druge. U vezi s tim, proces komuniciranja u ekonomskoj diplomatiji postaje složen i često otežan, što otežava proces prikupljanja informacija kao primarni zadatak aktera ekonomske diplomatije. A informacije iz okruženja su od posebne važnosti za ekonomske diplomate, jer im pomažu da blagovremeno spoznaju mogućnosti svoje zemlje, ali i sopstvene mogućnosti u procesu komuniciranja. Na taj način ekonomski diplomata je sposobniji da aktivira sopstvene potencijale za iskorišćavanje šansi u zemlji prijema. Imajući blagovremenu i tačnu informaciju o okruženju, faktorima koji iz njega deluju i akterima sa kojima će se ekonomski diplomata sresti u procesu komuniciranja, on obezbeđuje sebi povoljniju poziciju u tom procesu, jer ga može, prema dobijenim informacijama, unapred kreirati.

Priprema ekonomskog diplomate za proces komuniciranja (na primer pregovarački proces) potrebna je usled specifičnosti okruženja zemlje prijema bez obzira na njegovo obrazovanje, veštine i sposobnosti pregovaranja. Smatra se da se uspeh aktera i institucija ekonomske diplomatije meri, između ostalog, i uspešnošću komuniciranja. Globalizacija svetskog tržišta i ekonomskih odnosa ponudila je nove načine i oblike komuniciranja u ekonomskoj diplomatiji. Oni su rezultat razvoja teorije komunikacija, komunikacionih tehnika, tehnologija i sredstava komuniciranja s jedne strane, i diplomatskih odnosa u koje su danas uključene mnoge zemlje sa različitim kulturama, s druge. To znači da se bez odgovarajućih informacija iz okruženja ne može „obraditi" ciljna zemlja i kreirati efikasna strategija komuniciranja za tu zemlju.

Inovacije u oblasti tehnoloških istraživanja i razvoj informacione tehnologije i kompjuterske tehnike omogućavaju akterima ekonomske diplomatije dostupnost globalnim izvorima informacija i tržištima u celom svetu, što povećava stepen efikasnosti u poslovima prikupljanja informacija. Od količine pravih informacija i sposobnosti koje ekonomski diplomata poseduje u procesu komuniciranja zavisi stepen u kojem će on ostvariti svoje zadatke. Zbog toga se kaže da su danas informacije najveći kapital, pa se ekonomsko ratovanje u savremenim uslovima globalizacije svetskog tržišta i pojave globalne konkurencije i vodi pomoću informacija. Stoga je nužno upravljati informacijama.

Moderni ekonomski diplomata upravlja informacijama iz okruženja zemlje prijema uz pomoć integrisanog informacionog ekonomsko-diplomatskog sistema koji je deo integrisanog ekonomsko-diplomatskog lanca.

Elektronsko komuniciranje u ekonomskoj diplomatiji takođe je odgovor ekonomske diplomatije na izazove globalizacije poslovanja i međunarodnih ekonomskih odnosa.

Bibliografija

1. Bazić, M., *Veština komuniciranja*, Fakultet za trgovinu i bankarstvo „Janićije i Danica Karić“, Beograd, 2005.
2. Dašić, D., *Diplomatija, ekonomska multilaterala i bilaterala*, Univerzitet „Braća Karić“, Beograd, 2003.
3. Golubović, Z., *Strategije komuniciranja u ekonomskoj diplomatiji*, magistarski rad, Megatrend univerzitet, Beograd, 2007.
4. Gonyea, C., Conyea, W., *Selling on the Internet*, McGraw-Hill Book Company, New York, 1996.
5. Kotler, Ph., *Upravljanje marketingom* I, Informator, Zagreb, 1988.
6. McAuley, A., *International Marketing – Consuming Globally, Thinking Loacally,* John Wiley&Sons, LTD, England, 2001.
7. Mitić, M., *Diplomatija–delatnost, organizacija, veština, profesija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
8. Milanović D., Galović D., Misita, M., *Informacioni sistemi menadžmenta*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2003.
9. Milanović-Golubović, V., *Međunarodni marketing i globalni biznis*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2009.
10. Prvulović, V., *Ekonomska diplomatija*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2006.
11. Prvulović, V., *Ekonomska diplomatija*, Megatrend univerzitet, Beograd, 2002. 12. Stankić, R., *Poslovna informatika*, Ekonomski fakultet, Beograd, 1997.
13. Turban, E., Mclean, E., Wetherbe, J., *Informaciona tehnologija za menadžment, transformisanje poslovanja u digitalnu ekonomiju,* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.

Mr Zoran Golubović

INFORMATION AND COMMUNICATION MANAGEMENT IN ECONOMIC DIPLOMACY

ABSTRACT

The primary goals of economic diplomacy as a tool of establishing and developing relationships between countries and other international institutions, organizations, or individuals, are the protection of national economic interests and the promotion of industry capabilities, services and brands on the international market. Without communication and information, it is virtually impossible to conduct any economic or diplomatic activity. Information and communications in economic diplomacy are affected by numerous factors of which specific features of economic diplomacy activities and the international environment are the crucial ones. Modern tools of communication and transfer of information are the personal communication of a contemporary economic diplomat and electronic communication.

Key words: Information, communication, economic diplomacy.

UDK: 316.75(4)
Biblid 0543-3657, 64 (2013)
God. LXIV, br. 1151, str. 123–134.
Izvorni naučni članak
Primljen: 19. avgust 2013.

Ana JOVAŠEVIĆ[1]

Savremene tendencije evropske kulturne politike

SAŽETAK

Nastao na tlu Evrope u različitim i isprepletenim međusobim odnosima evropskih država, kao metanacionalna kategorija, evropski kulturni identitet se javlja kao integrišući faktor prevazilaženja pojedinih nacionalnih identiteta. Njegovo se utemeljenje nalazi u istorijskom identitetu Evrope koja se transformiše i projektuje u zajedničku ideju evropske budućnosti. No, Evropa nije jedinstveni i homogeni prostor, već upravo specifičnu karakteristiku evropskog kulturnog identiteta predstavljaju regionalni kulturni identiteti. U tom sagledavanju uloge i značaja regiona za evropski kulturni identitet poseban značaj ima region Jugoistočne Evrope (gde spada i naša zemlja). Pri tome se region može odrediti na dva načina, i to: a) subjektivistički, i b) objektivistički. A među regionima se najčešće razlikuju: etnički (kulturni), industrijski (urbani), topografski (klimatski), ekonomski (specijalizovani), administrativni, supranacionalni političko-ekonomski region, i drugi regioni. Upravo o međusobnim odnosima i uticajima regiona i evropskog kulturnog identiteta kao središnjeg pojma savremene kulturne politike Evrope govori ovaj rad.

Ključne reči: Evropa, kultura, kulturni identitet, integracije, diplomatija, regioni.

Tendencije kulturne politike Evrope između tradicije i globalizacije

U poslednje vreme sa sve izraženijim uticajima evropskih integracija, a posebno krajem 2009. godine kada je u decembru stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora temeljno izvršena organizaciona i funkcionalna reforma Evropske unije, sve češće se govori o „evropskom kulturnom identitetu“.[2] To je ne samo kulturološka i politikološka pojava, već i pojava

[1] Student poslediplomskih studija, Institut fur Kultur und Medien management, Freie Universitat, Berlin. E-mail: ana.jovasevic@gmail.com.

[2] B. Stojković, *Evropski kulturni identitet*, Beograd, 2008, str. 17–18.

koja duboko prožima život i delovanje pojedinih evropskih država, ali i svakog pojedinca – Evropljanina. Naime, problem kulturnog identiteta se nalazi u funkciji realizacije ideje „ujedinjene Evrope". Tako, svest o neophodnosti utemeljenja evropskog kulturnog identiteta podrazumeva istovremeno svest i osećanje pripadnosti istom – evropskom društvu, „Evropi bez granica" – kao prostoru slobode, bezbednosti, pravde i saradnje, koja je danas dobila svoje oživotvorenje kao nikada ranije.

Nastao na tlu Evrope gde su, zapravo, i nastale prve moderne nacije u različitim i isprepletenim međusobim odnosima evropskih država, kao metanacionalna (a ne nadnacionalna) kategorija, evropski kulturni identitet se javlja kao integrišući faktor za prevazilaženje pojedinih nacionalnih identiteta.[3] Njegovo se utemeljenje nalazi u istorijskom identitetu Evrope koja se transformiše i projektuje u zajedničku ideju evropske budućnosti. Tako je ideja Viktora Igoa (bivšeg predsedavajućeg Evropskog mirovnog kongresa u Parizu koji je održan daleke 1849. godine) „da će sve zemlje kontinenta (misleći na Evropu) bez gubljenja svojih različitih osobenosti i slavne individualnosti postati bliske i združiti se u evropsko bratstvo" postala realnost, posebno posle stupanja na snagu Lisabonskog sporazuma decembra 2009. godine, koji je doveo do radikalne i kvalitetno nove uloge i transformacije Evropske unije kao najznačajnije regionalne političke, ekonomske i bezbednosne organizacije na svetu.

No, saznavanje savremene dimenzije evropskog kulturnog identiteta nije moguće u potpunosti bez identifikacije prošlih, ranije prisutnih različitih istorijskih oblika evropske kulturne svesti. Naime, ovde se radi o kulturnom pluralizmu u evropskom prostoru koji određuje Evropu kao mozaik kulturnih mikroprostora koji čini mnoštvo nacionalnih, regionalnih, klasnih, generacijskih i polnih kultura i subkultura i koje sve zajedno čine osnove stvaranja kompleksa evropskog kulturnog identiteta. U tom procesu stvaranja i uobličavanja evropskog kulturnog identiteta posebno je važna uloga umetničkog stvaralaštva (kao što su književnost, likovna, dramska, filmska i muzička umetnost, i drugi oblici umetnosti), mediji njihovog vrednovanja i institucionalni sistem difuzije.

Evropski kulturni identitet

Evropski kulturni identitet je pojam koji je, inače, svojstven politikološkoj, sociološkoj, psihološkoj ili antropološkoj nauci.[4] On se se, zapravo, sastoji iz dva elementa. To su: a) identitet u smislu označavanja kolektivne svesti, pripadanja (personalni, socijalni, politički ili kulturni), i b) kultura u smislu čovekovog proizvoda koji je nastao tokom istorijskog razvoja radom više generacija i koje novi naraštaji usvajaju i prerađuju. No,

[3] S. Majstorović, *U traganju za identitetom*, Beograd, 1979, str. 210.

[4] Pojam i karakteristike evropskog kulturnog identiteta prvi put su određeni u završnom aktu koji je usvojen 1974. godine na sastanku ministara Evropske ekonomske zajednice pod nazivom „O evropskom identitetu".

pojam kulture se danas shvata u širem smislu shodno pojmovnom određenju koje je opšteprihvaćeno u okviru država članica Saveta Evrope.[5] Prema tom shvatanju „kultura je sve ono što omogućuje pojedincu da se odredi u odnosu na svet, društvo i u odnosu na svoju rodnu baštinu. U nju spada sve ono što omogućuje čoveku da bolje shvati svoj trenutni položaj u cilju njegove moguće izmene".

Današnji pojam identiteta ima istorijski dugu tradiciju.[6] On seže do perioda Staroga sveta počev od antičkih mislilaca Aristotela i Platona preko razmišljanja Hjuma, Eriksona, Gofmana, Kulija, Bergera, Lukmana i dr. Pri tome ovaj pojam ima različite kontekste svoje upotrebe od filozofije, psihologije, sociologije, kulturologije i politike. Zapravo, pojam identiteta određuju njegovi identifikatori. Posredstvom ovih identifikatora se i operacionalizuje kulturni identitet. Ti identifikatori predstavljaju obeležja iz kojih društvene grupe konstituišu vlastiti identitet, ali i razaznaju i pripisuju identitet drugim društvenim grupama budući da im pridaju određeno kulturno uslovljeno značenje.

Od procesa stvaranja identiteta treba razlikovati proces enkulturacije (ili socijalizacije). To je, zapravo, proces razvoja kulturnog identiteta (i njemu primereni enkulturacijski mehanizmi) tokom kojeg se na individualnom nivou usvaja kulturni identitet, a čovek kao jedinka postaje ličnost koja je oblikovana kulturom koju usvaja. Dakle, to je proces tokom kojeg biološka jedinka usvaja kulturu društva u kojem je rođena i unutar koga tokom odrastanja postaje ličnost. Ili drugim rečima, ovde se radi o procesu kulturne transmisije između svih ranijih generacija i one koja se nalazi u procesu enkulturacije. Tako dolazimo do prihvatljivog pojamnog određenja identiteta kao skupa koji čine sledeći sastavni elementi:[7] 1) identitet koji je istovremeno i individualni i kolektivni fenomen, 2) identitet koji je određen pripadanjem, ali i posedovanjem određenih odlika, 3) odlike koje čine identitet mogu biti teritorijalne i sociokulturne, 4) identitet je istovremeno i sistem i proces, i 5) identitet je nastao predstavljanjem sebe koje je stalno prilagođeno i drugima.[8]

Pored individualnog, poseban značaj ima i grupni identitet koji predstavlja istovremeno afirmaciju, ali i negaciju odlika koje pripadaju pojedincu. I na kraju se kao najviši nivo javlja kultura (kao civilizacijska tekovina). Ona se dovodi u vezu sa identitetom stvarajući kovanicu – kulturni identitet. Pod ovim pojmom podrazumeva se samosvest pripadnika grupe koja istorijski nastaje i razvija se u zavisnosti od kriterijuma koje ta grupa uspostavlja u odnosima sa drugim grupama. Dakle, kultura se javlja kao proizvod čoveka u dugom istorijskom razvoju ljudskog društva, koji je nastao radom niza prethodnih generacija i koji

[5] Savet Evrope, 1949–1996, Beograd, 1996, str. 7–8.

[6] J.M. Mitchell, *International Cultural Relations*, London, 1986, pp. 7–8.

[7] B. Stojković, *Evropski kulturni identitet*, op. cit., str. 24–25.

[8] Ibidem, str. 30–46.

svaki novi naraštaj usvaja, prerađuje i unapređuje prilagođavajući ga svojim potrebama i ciljevima, odnosno duhu svoga vremena.

Tako shvaćena kultura ima više funkcija. To su:[9]

1) korišćenje tekovina i iskustva za stvaranje sredstava za život članova društva,
2) definisanje simbola i značenja u vidu prihvaćenog jezika date kulture kako bi se omogućila komunikacija između članova društva,
3) podsticanje novih otkrića na osnovu akumuliranog iskustva i stečenog znanja u cilju uspešnijeg savladavanja životnih problema,
4) određivanje dominantnog sistema vrednosti na osnovu kojih se vrši izbor dominantnih ciljeva i usmerava društvena akcija,
5) definisanje poželjnog tipa ponašanja za pojedince, slojeve, grupe i određivanje tipa ponašanja koje se smatra devijantnim, i
6) određivanje načina na koji će se prenositi društveni zahtevi i kulturni standardi na pojedince i definisanje mere tolerantnosti u slučaju odstupanja od tih zahteva.

Na ovaj način definisani evropski kulturni identitet na individualnom i grupnom nivou nastaje složenim i protivurečnim procesima. Ovde se radi o tzv. anticipativnoj enkulturaciji putem koje se vrši kulturna adaptacija na situaciju koja još nije aktuelna, ali se njeno nastajanje očekuje (ono realno predstoji). Pored enkulturacije, savremene društvene procese karakterišu još i sledeće pojave:

1) *akulturacija* – proces u kojem države u nastajanju (bivše kolonije) prihvataju kulturne modele koji potiču iz njihovih bivših metropola i posredstvom kojih ostvaruju dominaciju nad celokupnim stanovništvom,
2) *nativizam* – društveni pokret koji je usmeren na reafirmaciju izvornih kultura i predstavlja oblik reakcije na stres koji je izazvan kulturacijom, i
3) *anakulturacija* – proces obrnute akulturacije posredstvom kojeg se pojedinci ili čitava grupa vraćaju izvornoj kulturi svojih predaka.

U politikološkoj i kulturološkoj teoriji Evropa se određuje kao „tokom istorijskog procesa nastala mešavina civilizacija i kultura." I pored različitih pristupa shvatanju i interpretaciji pojmova civilizacije i kulture, oni ipak ne isključuju mogućnost postojanja univerzalne civilizacije, odnosno povezanosti kulture za duh naroda i njegovu neupotrebivost i nesvodivost na druge kulture. Kao osnovni kriterijum koji razdvaja ova dva pojma (civilizaciju i kulturu) najčešće se uzima „duh naroda" (*Volksgeist*).

Tako se pod civilizacijom podrazumeva skup vrednosti koje čovečanstvo u svom razvoju ostvaruje na beskonačnom putu svoga progresa.[10] Praktično civilizacija sazreva i napreduje u prostoru koji je

[9] Z. Golubović, *Čovek i njegov svet*, Beograd, 1973, str. 86–87.

[10] A. Vajs, *Razvitak civilizacije*, Beograd, 1965, str. 12–16.

prožet kulturom jednog naroda u dugom istorijskom razvoju. Ali bi to bilo njeno jednostrano određenje da ne uvažava uticaje sa strane, dakle, uticaje drugih civilizacija. Naime, nema autohtone civilizacije u smislu „monokulture", već ona predstavlja tekovinu više naroda u istorijskim razvoju. Tako se i dolazi do zajedničke evropske civilizacije (ili zajedničke evropske kulture) koja je utemeljena na skupu zajedničkih vrednosti evropskih naroda nastalih u njihovom istorijskom razvoju i sazrevanju.

U tom smislu naročito su značajna saznanja kulturne antropologije koja govore o postojanju jedinstvenog evropskog kulturnog prostora (i to od najstarijih vremena iz perioda istorijskih seoba naroda i difuzije osnovnih kulturnih tekovina), kao i na osnovu analize i uvida u odlike savremenog života i savremene kulturne produkcije i načina života građana Evrope. Tu je posebno vidan uticaj Zapadne Evrope u procesima nastajanja i razvoja evropskog kulturnog prostora bez obzira na individualne razlike koje postoje između pojedinih nacionalnih kultura (kultura pojedinih naroda), odnosno razlike koje postoje između Zapadne, Istočne i Srednje Evrope.[11]

To je vremenom dovelo do nastanka evropskog kulturnog identiteta u okviru i pod okriljem Evropske ekonomske zajednice i njenog nastojanja na formiranju jedinstvenog evropskog ekonomskog, socijalnog i kulturnog prostora.[12] Stoga se često prostor Evrope identifikuje sa prostorom država članica Evropske ekonomske zajednice (danas Evropske unije). To je, zapravo, projekcija evropske civilizacije, a ne trenutnog stanja dvadeset sedam država članica Evropske unije. Okviri Evropske ekonomske zajednice se u najvećoj meri i otvaraju prema svojoj evropskoj okolini (posebno prema državama Istočne i Jugoistočne Evrope).

Tako dolazi do izražaja delovanje druge evropske regionalne organizacije – a to je Savet Evrope koji se često u literaturi naziva „laboratorijom evropskih ideja".[13] Naime, Savet Evrope okuplja kulturne stvaraoce, mislioce i naučnike čije aktivnosti dobijaju oživotvorenje kroz Komisiju za kulturnu saradnju Saveta Evrope gde se ostvaruju kulturni, naučni i obrazovni sadržaji ove regionalne evropske organizacije. Na taj način kultura onako kako je određuje Savet Evrope kao „mogućnost pojedinca da se odredi u odnosu na svet – društvo i u odnosu na rodnu baštinu kako bi shvatio svoj trenutni položaj u cilju njegove moguće izmene i napretka" dobija posebno na značaju. U tom smislu posebno su veliki doprinos dala dva međunarodna akta. To su:

1) Evropska kulturna konvencija doneta u Parizu 1954. godine,[14] i

---

[11] F. Braudel, *Civilizacije kroz povijest*, Zagreb, 1990, str. 37.

[12] D. Lopandić, M. Janjević, *Sporazum iz Šengena – za Evropu bez granica*, Beograd, 1996, str. 5–6.

[13] Savet Evrope je osnovan potpisivanjem Statuta Saveta Evrope 5. maja 1949. godine od strane deset država sa ciljem stvaranja organizacije koja će udružiti evropske države koje se zalažu za atribute i vrednosti zapadnoevropskog društva i zapadnog bloka, odnosno kako to stoji u članu 1. ovog Statuta – sa ciljem stvaranja većeg jedinstva između država članica radi očuvanja i ostvarenja ideala i načela koji su njihova zajednička baština i podsticanja njihovog ekonomskog i društvenog napretka.

2) Evropska deklaracija o ciljevima kulture doneta u Berlinu 1984. godine.[15]

Tako određena kultura i evropski kulturni prostor, odnosno njegove determinante, predstavlja osnovu za nastanak „evropskog društva" koje uključuje: evropske običaje, evropsko navike, javno mnjenje, evropsko pravo, evropsku javnu vlast itd. No, pored ovog, postoje i drugačija shvatanja, koja tvrde da nema evropskog društva u smislu „njegovih posebnih karakteristika" jer Evropa nije ni društvo, ni država, niti zajednica, pa se o njoj može govoriti samo kao o globalnom društvu, socijalnom entitetu koji poseduje zajedničku kulturu. Naime, zaključuju pobornici ovog shvatanja, Evropa nema ni sociološku, ni konstitutivnu, ni nacionalnu dimenziju.

Osnova Evropskog kulturnog korpusa ili korpusa evropske kulturne politike nalazi se u projektima i aktivnostima Saveta Evrope u cilju stvaranja evropskog društva čiji vrednosni sistem predstavlja nasleđe zajedničke evropske kulture. Zapravo, ukorenjenost evropskih država u nacionalnom identitetu (država – nacija) predstavljaju kultura, jezik, nacionalna svest i istorija, pa se tek potom okreće ekonomiji.

Počev od Rimskih ugovora kojima je utemeljena Evropska ekonomska zajednica (gde kultura uopšte nije ni pomenuta), „evropska ideja" postepeno je dobijala na značaju i tako dovela do integracije privrede i zajedničkog tržišta (slobodne razmene novca, robe i ljudi). Sve je to vremenom dovelo i do kulturnih posledica jer je postepeno došlo do stvaranja evropskog tržišta kulturnih dobara. A kulturna politika Evrope se, polazeći od regionalnih specifičnosti i regionalnog identiteta (regionalizma nasuprot nacionalizmu) oblikuje prema spoljnim izazovima (u prvom redu izazovima SAD i Japana). Pri tome se često ističe transnacionalo utemeljenje regiona zasnovano na zajedničkoj kulturnoj baštini o čemu govori i primer Srednje Evrope. Tako s vremenom i nastaje multikulturalno društvo u kojem ravnopravno koegzistiraju različite kulture evropskih naroda i regiona.[16]

Regionalni kulturni identitet

Za ulogu Evrope u stvaranju, promovisanju i širenju „evropskog kulturnog identiteta", od posebnog je značaja i delovanje pojedinih regiona.[17] Smatra se da regionalna svest može da postane značajan činilac života stanovništva koji može narastati pod uticajem sukoba i takmičenja sa

---

[14] Savet Evrope, 1949–1996, Beograd, 1996, str. 95–98.

[15] B. Stojković, *Kulturna politika evropske integracije*, Beograd, 1995, str. 67–69.

[16] Ibidem, str. 59–60.

[17] U razdoblju postmoderne, region ima izrazito kulturnu funkciju. Ona se ogleda u povezivanju sadržaja moderne tehničke civilizacije i tradicionalnih obrazaca. No, region se može shvatiti i subnacionalno tako što se situira u okviru nacije (npr. Lombardija u Italiji ili Bavarska u Nemačkoj), ili supranacionalno (npr. Beneluks).

drugim regionima, sve dok ne poprimi odlike društvenog pokreta. Tada prerasta u regionalizam.[18]

Tri su, naime, regiona koji se po svojim bitnim karakteristikama razlikuju na evropskom kontinentu. To su: Zapadna Evropa, Istočna Evropa i Srednja (Centralna) Evropa. U određivanju ovih regiona, u teoriji se koriste dva pristupa:

1) subjektivistički – prema kojem je region mentalna konstrukcija koja ima konvencionalnu vrednost, i
2) objektivistički – koji ukazuje na objektivnu datost odlika na osnovu kojih se razaznaju regioni.

U savremenoj politikološkoj teoriji najčešće se razlikuju sledeći regioni:[19]

1) etnički (kulturni) region – koji ima zajedničko rasno, kulturno ili jezičko nasleđe (npr. Provansa u Francuskoj),
2) industrijski (urbani) region – koji predstavlja velike industrijske centre sa koncentracijom velikog broja radničkog stanovništva (Rurska oblast u Nemačkoj),
3) topografski (klimatski) region – gde je prirodna sredina odlučujući činilac u funkcionisanju i razvoju čitavog područja (dolina reke Rajne u Nemačkoj),
4) ekonomski (specijalizovani) region – koji je zavisan od primarne proizvodnje (poljoprivrede ili rudarstva, npr. Donjecki rudarski basen),
5) administrativni region – koji je obrazovan isključivo u cilju efikasnijeg upravljanja određenim područjem (nrp. arondismani u Francuskoj), i
6) supranacionalni političko-ekonomski region – koji obuhvata područje više država koje imaju slične, zajedničke političke institucije i centre zajedničke politike (npr. Zapadna Evropa).[20]

Pojam regiona nužno prate još dva njegova elementa, i to: 1) regionalna svest, i 2) regionalizam, ali upravo bogatstvo i različitost regiona i međuregionalna saradnja daju poseban kvalitet evropskom tlu. Oni predstavljaju osnovu za regionalna povezivanja (počev od 1960. godine kada je stvorena prva međuregionalna zajednica – *Regio Bazilens* koju su činila alpska područja Švajcarske, Francuske i Nemačke) koja su danas toliko mnogobrojna i raznolika da upravo to predstavlja posebnu specifičnost evropskog kontinenta. Tu se posebno ističe primer regiona Alzasa koji je spona povezivanja nemačke i francuske kulture i regiona Srednje Evrope. U okviru regionalnih povezivanja danas naročito značajnu ulogu ima Alpe-Adria međuregionalna zajednica formirana 1978. godine.

Dakle, šezdesetih godina prošlog veka iz čisto praktičnih razloga dolazi do povezivanja regiona kao entiteta koji se nalaze na sredini između

[18] B. Stojković, *Evropski kulturni identitet*, op.cit., str. 584–585.

[19] J. Gould, W. Kolb, *A Dictionary of the Social Sciences*, McMillan, 1964, pp. 584–585.

[20] B. Stojković, *Evropski kulturni identitet*, op.cit., str. 145.

lokalnih zajednica (lokalne samouprave) i nacionalnih država (centralne vlasti). Tri su razloga dovela do ovih povezivanja:[21]

1) dalja demokratizacija regiona koji teže da dobiju širi obim prava u okviru nacionalnih država, te da na taj način samostalno utiču na vlastiti razvoj, kao i razvoj cele države,

2) decentralizacija vlasti u okviru države putem prenošenja niza ovlašćenja (ali i odgovornosti) na regionalne nivoe upravljanja, i

3) potreba da se integracijski procesi u Evropi odvijaju ne samo na nivou država, već i na nivou regiona, u prvom redu onih regiona koji imaju niz sličnosti i koji su geografski i prirodno upućeni jedni na druge.

Evropski regionalizam, posebno onaj koji karakteriše Srednju Evropu, karakteriše niz procesa među kojima se posebno stiču: 1) oficijelna saradnja regiona u Evropi, 2) podsticanje regionalnog razvoja, 3) razvoj istraživačkih delatnosti i primena novih tehnologija, 4) razmena informacija, komunikacija i saradnja regiona, 5) razvoj regionalnih kulturnih identiteta, i 6) razvijanje solidarnosti evropskih regiona sa spoljnim svetom.

Uloga kulturne diplomatije u širenju evropskog kulturnog identiteta

Kada se govori o kulturnom identitetu Evrope u sklopu njene kulturne politike poslednjih decenija dvadesetog veka, moramo da ukažemo i na njeno specifično polje delovanja u vidu kulturne diplomatije.[22] Značaj ovakve diplomatije je još veći za našu državu koja se nalazi na putu evroatlantskih integracija. Radi se, naime, o jednom, doduše sve značajnijem aspektu „javne“ ili „zvanične“ diplomatije kojem države savremenog doba pribegavaju.[23]

Javna diplomatija je u najopštijem smislu određena kao „unapređenje komunikacija među narodima kojoj je cilj da gradi sporazume zasnovane na zajedničkim vrednostima“. Ovako shvaćena javna diplomatija, zapravo, predstavlja dvosmerni proces komunikacije. To je, prvo, nastojanje jedne države da se predstava o njoj samoj i njenim vrednostima prenese drugim državama, odnosno drugim narodima i, drugo, to je prijem informacija i težnji da se razumeju kultura, vrednosti i predstave o drugim državama i njihovim narodima. Kada se govori o javnoj diplomatiji, obično se izdvajaju njene dve glavne komponente:[24]

1) politika informisanja, i

---

21 B. Bučar, *Organiziranost evropskih regij*, Ljubljana, 1989, str. 163–183.

22 M. Vizomirski, S. Šnajder, *Kulturna diplomatija*, 2003, str. 19–43.

23 Javna diplomatija se sve češće u literaturi označava kao oblik „blage moći“ – faktora koji je paralelan tradicionalnim vojnim, ekonomskim i političkim osnovama diplomatske moći. Ona je važna komponenta međunarodnih odnosa mnogih država sveta.

24 G.D. Malone, *Political Advocacy and cultural communication: Organizing the nation's public diplomacy*, Lanham, 1988, str. 12–14.

2) kulturni, odnosno obrazovani programi (u savremenim uslovima velike pokretljivosti ljudi, posebno u „Evropi bez granica“, ovi programi stavljaju akcenat na razmenu pojedinaca i ideja i zalažu se za koncept dugoročnog međusobnog razumevanja među narodima).

U okviru druge komponente javne diplomatije, nalazi se osnov za delovanje i kulturne diplomatije. Pri tome treba istaći, da pojam kulturne diplomatije nije danas opšteprihvaćen ni u teoriji međunarodnih odnosa. Pored ovog koriste se i brojni drugi pojmovi kao što su: međunarodna kulturna saradnja, međunarodna kulturna razmena, obrazovna i kulturna razmena, međunarodna kulturna politika, međunarodni kulturni odnosi i sl. Bez obzira kojem se od upotrebljenih termina daje prednost, ipak je potrebno reći da se ovde radi o stvarima koje održavaju identičnu sadržinu i cilj, a to su:[25]

1) umetnost predstavlja univerzalni jezik koji prevazilazi jezičke i kulturne barijere,
2) umetnost se uvek obraća javnosti,
3) uveravanje i komunikacija nisu samo stvar informisanja i razumnog dijaloga, već uključuju i emotivnu (afektivnu) dimenziju, i
4) zalaganje za međusobno poštovanje i razumevanje naroda i njihovih kultura smatra se efikasnim mehanizmom protiv sila globalizacije i kulturnog imperijalizma.

No, iako se radi o izrazito humanističkoj ulozi kulturne diplomatije, često se za nju, posebno u teoriji međunarodnih odnosa, kaže da ona ipak predstavlja samo oblik „meke sile“ u vođenju spoljnih poslova određenih, posebno velikih i uticajnih država (kao što su Velika Britanija, SAD, Francuska, Nemačka). Pri tome, savremene države, posebno one na evropskom kontinentu, posmatraju kulturnu diplomatiju kao integralni ili značajni deo spoljne politike (zajedno sa politikom i ekonomijom). Tako shvaćena kulturna diplomatija se u velikoj meri svodi na podršku za sprovođenje i unapređivanje spoljne politike, odnosno kao deo nacionalnog diplomatskog repertoara.[26]

U tom smislu je logično da postoje i određene veće ili manje razlike u shvatanjima sadržine, cilja i uloge kulturne diplomatije između pojedinih država. To zavisi od njihovog političkog, ekonomskog i kulturnog nivoa, stanja i potreba u određenom vremenu, odnosa prema drugim državama, tradicije i sl. Tako npr. Japan govori o politici koja bi trebalo da predstavi japansku kulturu celom svetu i svim narodima, dok Francuska kombinuje tradicionalnu promociju francuske kulture i jezika sa naglaskom na sopstveni kulturni pluralizam i različitost. Nasuprot njima, Australija, Austrija, Kanada i Velika Britanija teže da isprave ono što se smatra tradicionalnim i zastarelim imidžom države. Za to vreme Holandija pokušava da razvije međunarodni imidž slobodne „luke kulture“ ili međunarodno mesto susreta, Singapur pak teži da

[25] I. Janev, *Kulturna diplomatija*, Beograd, 2004, str. 43–47.

[26] I. Janev, *Međunarodni odnosi i spoljna politika*, Beograd, 2002, str. 253–260.

uspostavi sliku globalnog grada za informacije, komunikacije i umetnost, dok Švedska naglašava svoju tradicionalnu ulogu u trajnom ekonomskom, socijalnom, demokratskom, kulturnom i humanom radu i saradnji.[27]

Takođe se kod pojedinih država, pri analizi stanja njihove kulturne politike, uočava da one u većoj ili manjoj meri, u određenom vremenskom periodu, daju prednost ekonomskim, diplomatskim i (ili) kulturnim prioritetima, dok se u svakom slučaju naglašava „regionalni geografski prioritet" u svim oblastima kulturne diplomatije, što može biti korisno i za našu državu u pravcu unapređivanja međusobnih veza i dobrosusedske saradnje sa državama u regionu Jugoistočne Evrope.

Iako se nazivi specifičnih kulturnih programa razlikuju između pojedinih država, ipak se može identifikovati zaokruženi sistem kulturne diplomatije koji uključuje sledeće aktivnosti (repertoar):[28] 1) razmena pojedinaca u obrazovne i kulturne svrhe, 2) izložbe i nastupi umetnika u inostranstvu, 3) sponzorisanje seminara i konferencija u zemlji i inostranstvu koji uključuju i međunarodno učešće, 4) podrška programima i institucijama za učenje jezika, 5) podrška infrastrukturi u formi kulturnih instituta ili centara (kao što je nemački „Gete" institut, Britanski savet, španski Centar „Servantes", francuski Kulturni centar i sl.), 6) sredstva za osoblje i zaposlene u državi i inostranstvu, 7) podrška za programe državnih studija, 8) međunarodna saradnja u kulturnim programima i projektima, posebno onima koji uključuju učesnike iz više država, i 9) aktivnosti koje su vezane za razmenu kulturnih proizvoda i usluga.

Tako se kulturna diplomatija koja označava razmenu ideja, informacija, umetnosti i drugih aspekata kulture između država i njihovih naroda u cilju negovanja međusobnog razumevanja još od najstarijih vremena, a posebno danas, javlja kao neumitni pratilac svih državnih aktivnosti u sferi spoljnopolitičkog opštenja sa svetom. Ona predstavlja ključno oruđe koje preko nematerijalnih vrednosti može da pokaže sve vrednosti i prednosti koje Evropa, odnosno evropske integracije nude – a to su lične slobode, pravda, mogućnost za svakoga, raznolikost i tolerancija.[29] Tim pre kulturna diplomatija svoju snažnu podršku nalazi upravo u povezivanju regiona različitih država, i to prvenstveno regiona koji imaju niz dodirnih tačaka, odnosno sličnosti. A dobra regionalna saradnja i razumevanje u velikoj meri doprinose i boljem razumevanju država kojima oni pripadaju.

I na kraju, ipak se može dati pozitivan odgovor na pitanje: da li postoji Evropljanin? To je „lice koje pored nacionalnog i regionalnog identiteta poseduje i takve odlike koje mu omogućavaju da svugde u Evropi bude kao kod svoje kuće, odnosno da Evropljanin ne može da bude u izgnanstvu nigde u Evropi".

---

[27] M. Vizomirski, S. Šnajder, *Kulturna diplomatija*, op. cit., str. 20–24.

[28] M.C. Cummings, *Cultural diplomacy and the United States government*, op. cit., pp. 78–91.

[29] I. Janev, *Kulturna diplomatija*, op. cit., str. 66–69.

Zaključak

Poslednjih godina došlo je do intenziviranja procesa evropskih integracija koji je konačno krunisan decembra 2009. godine organizacionom i funkcionalnom reformom Evropske unije, stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora. Paralelno sa ovim procesom, sve više se govori i o „evropskom kulturnom identitetu". To je ne samo kulturološka i politikološka pojava, već i pojava koja duboko prožima život i delovanje pojedinih evropskih država, ali i svakog pojedinca – Evropljanina. Naime, problem kulturnog identiteta se nalazi u funkciji realizacije ideje „ujedinjene Evrope". Tako, svest o neophodnosti utemeljenja evropskog kulturnog identiteta podrazumeva istovremeno svest i osećanje pripadnosti istom – evropskom društvu, „Evropi bez granica" – kao prostoru slobode, bezbednosti, pravde i saradnje.

Ali uloga Evrope u stvaranju, promovisanju i širenju „evropskog kulturnog identiteta" ne može se zamisliti bez delovanja pojedinih regiona. Smatra se, naime, da regionalna svest predstavlja značajan faktor u životu građana evropskih država – dakle Evropljana, koja može narastati pod uticajem sukoba i takmičenja sa drugim regionima, sve dok ne poprimi odlike društvenog pokreta, kada prerasta u regionalizam. Tri su regiona koji se po svojim bitnim karakteristikama razlikuju na evropskom kontinentu: Zapadna Evropa, Istočna Evropa i Srednja (Centralna) Evropa. U određivanju ovih regiona, u teoriji se koriste dva pristupa: 1) subjektivistički – prema kojem je region mentalna konstrukcija koja ima konvencionalnu vrednost, i 2) objektivistički – koji ukazuje na objektivnu datost odlika na osnovu kojih se razaznaju regioni.

Kada se govori o kulturnom identitetu Evrope u sklopu njene kulturne politike poslednjih decenija dvadesetog veka, moramo da ukažemo i na njeno specifično polje delovanja u vidu kulturne diplomatije. Značaj ovakve diplomatije je još veći za našu državu koja se nalazi na putu evroatlantskih integracija. Radi se, naime, o jednom, doduše sve značajnijem, aspektu „javne" diplomatije kojem države savremenog doba pribegavaju. Javna diplomatija je u najopštijem smislu određena kao „unapređenje komunikacije među narodima kojoj je cilj da gradi sporazume zasnovane na zajedničkim vrednostima". Ovako shvaćena javna diplomatija, zapravo, predstavlja dvosmerni proces komunikacije. To je, prvo, nastojanje jedne države da se predstava o njoj samoj i njenim vrednostima prenese drugim državama, odnosno drugim narodima i, drugo, to je prijem informacija i težnji da se razumeju kultura, vrednosti i predstave o drugim državama i njihovim narodima.

Tako se kulturna diplomatija koja označava razmenu ideja, informacija, umetnosti i drugih aspekata kulture između država i njihovih naroda u cilju negovanja međusobnog razumevanja još od najstarijih vremena, a posebno danas, javlja kao neumitni pratilac svih državnih aktivnosti u sferi spoljnopolitičkog opštenja sa svetom. Ona predstavlja ključno oruđe koje može da preko nematerijalnih vrednosti pokaže sve vrednosti i prednosti koje Evropa, odnosno evropske integracije nude – a to su lične slobode, pravda, mogućnost za svakoga, raznolikost i tolerancija.

Bibliografija

1. Braudel, F., *Civilizacije kroz povijest*, Zagreb, 1990.
2. Bučar, B., *Organiziranost evropskih regij*, Ljubljana, 1989.
3. Cummings, M.C., *Cultural diplomacy and the United States government*, Washington, 2003.
4. Golubović, Z., *Čovek i njegov svet*, Beograd, 1973.
5. Gould, J., Kolb, W., *A Dictionary of the Social Sciences*, McMillan, 1964.
6. Janev, I., *Kulturna diplomatija*, Beograd, 2004.
7. Janev, I., *Međunarodni odnosi i spoljna politika*, Beograd, 2002.
8. Lopandić, D., Janjević, M., *Sporazum iz Šengena – za Evropu bez granica*, Beograd, 1996.
9. Majstorović, S., *U traganju za identitetom*, Beograd, 1979.
10. Malone, G.D., *Political Advocacy and cultural communication: Organizing the nation's public diplomacy*, Lanham, 1988.
11. Mitchell J.M., *International Cultural Relations*, London, 1986.
12. Savet Evrope, 1949–1996, Beograd, 1996.
13. Stojković, B., *Evropski kulturni identitet*, Beograd, 2008.
14. Stojković, B., *Kulturna politika evropske integracije*, Beograd, 1995.
15. Vajs, A., *Razvitak civilizacije*, Beograd, 1965.
16. Vizomirski, M., Šnajder, S., *Kulturna diplomatija*, 2003.

Ana Jovašević, M.A.

MODERN TRENDS IN EUROPEAN CULTURAL POLICY

ABSTRACT

Created on the European soil in different and intertwined relationships between European countries as a metanational category, the European cultural identity appears as the integrating factor in overcoming of individual national identities. It is founded in the historical identity of Europe, which is transformed projecting the common idea of the European future. But, Europe is not a unified and homogeneous space, but the specific characteristic of the European cultural identity is regional cultural identities. In perceiving the role and importance of the region for the European cultural identity of particular significance is the region of South-Eastern Europe (including the Republic of Serbia). By all this, the region can be defined in two ways: a) subjectivistically and b) objectivistically. Among regions, most often are ethnic (cultural), industrial (urban), topographic (climate), economic (specialized), administrative and supranational political-economic region and other regions. This paper deals with the relations and influences of the region and the European cultural identity as the central concept of the modern cultural policy of Europe today.

Key words: Europe, culture, cultural identity, integration, diplomacy, regions.

UDK: 316.485.26
Biblid 0543-3657, 64 (2013)
God. LXIV, br. 1151, str. 135–150.
Izvorni naučni članak
Primljen: 11. april 2013.

MA Mladen STOJADINOVIĆ[1]

Pojam, značaj i funkcije infrastrukture za mir – zašto je neophodan (ne)institucionalni oslonac transformacije sukoba?

SAŽETAK

Cilj je da se u radu definiše koncept infrastrukture za mir kao i da se napravi kratko poređenje postojeće infrastrukture za mir u vezi sa takozvanom ratnom strukturom. Ovde je dat mali doprinos razjašnjanjenju zašto je infrastura za mir značajna i kao teoretski koncept koji nastaje i kao prilaz konfliktima na njemu zasnovan. Štaviše, u radu će biti reči o funkcijama, komponentama i ograničenjima infrastrukture za mir, ali takođe i o posebim institucionalnim elementima, to jest, mirovnim savetima i ministarstvima za mir. Autor je mišljenja je da će biti značajno više nade za buduće transformacije dubokih konflikata ukoliko se ojačaju elementi infrastukture za mir uprkos nekim nejasnoćama koje ovaj koncept sa sobom nosi.

Ključne reči: infrastruktura za mir, sukob, „ratna infrastruktura“, vojno-industrijski kompleks, mirovni saveti, ministarstva za mir.

Šta je infrastruktura za mir?

Pojam infrastrukture za mir (*Infrastructure for Peace – I4P*) počeo je da se upotrebljava u analizama akademske zajednice tek nedavno. I pored toga, smatramo da bi on mogao da ima prilično svetlu budućnost, posebno u oblasti studija mira. Pod infrastrukturom za mir podrazumeva se skup svih instrumenata za saradnju između strana u sukobu koji mogu potpomoći izgradnju mira. Infrastruktura za mir, dakle, predstavlja „*mehanizme za saradnju svih relevantnih učesnika u izgradnji mira putem promovisanja zajedničkog rešavanja problema u sukobima i institucionalizovanja mehanizama odgovora na sukob u cilju njihove transformacije*“.[2] Zapravo, radi se o svim ustanovama, procedurama i

[1] Mladen Stojadinović, Centar za studije mira, Fakultet političkih nauka, Beograd. E-mail: mladja_stojadinović@yahoo.com.

[2] Paul Van Tongeren, "Infrastructures for Peace", Chapter 25 in: Andrea Bartoli, Susan Allen Nan (eds), *Peacemaking: a comprehensive theory and practice reference*, Praeger Security International, Santa Barbara, CA, 2011, p. 400.

procesima koji doprinose uspostavljanju i održavanju razmene i dijaloga među sukobljenim stranama. No, one moraju biti napravljene sa namerom da se prvenstveno bave mirom, odnosno nenasilnom transformacijom sukoba. To znači da se neka institucija ili inicijativa koja doprinese izgradnji mira, ali nije osmišljena ni kreirana na način da bude primarno zainteresovana za smanjenje neprijateljstava među sukobljenim stranama, ne može smatrati komponentom infrastrukture za mir, bar ne u užem smislu reči. Odnosno, infrastrukturu za mir čine oni mehanizmi koji su nastali i oblikovani da deluju u prilog održivog mira, i zasnovani su na pretpostavci nenasilja.

Osnovna namera postojanja infrastrukture za mir jeste najpre da omogući nesmetano povezivanje, tj. priliku da se kanali komunikacije drže otvoreni, s obzirom na to da se jedino kroz dijalog može doći do održivog rešenja sukoba. Osim toga, ideja jeste da se povećaju kapaciteti društava da odgovaraju na krize i sprečavaju nasilje, i da to čine sistematski, stalno i organizovano.[3] Idejne i institucionalne komponente infrastrukture za mir moraju biti povezane i osmišljene da deluju sinergijski, a ne da budu samo rezultat prirodne evolucije procesa u građanskom društvu, niti je postojanje pojedinačnih elemenata automatski dokaz postojanja infrastrukture za mir.[4] To ipak ne znači da je infrastruktura za mir rigidna, strogo hijerarhizovana ili kontrolisana, već da pre liči na funkcionalnu mrežu aktera koji rade u korist mira.[5] Suštinska promena ove nastajuće paradigme u odnosu na postojeću jeste u tome što sada naglasak nije stavljen na nenasilje i na saradnju svih aktera u sveobuhvatnom mirovnom procesu.

Kao što je infrastruktura neophodna u saobraćaju (npr. potrebni su putevi, luke, aerodromi, signalizacija), industriji (fabrike, skladišta, mašine, sistemi za dobijanje sirovina) itd., tako se ne može ni očekivati nenasilna transformacija sukoba ukoliko ne postoje mehanizmi, instrumenti, mere koje će pomoći da se nasilje prevaziđe. Danas je nezamislivo voditi računa o zdravstvu ili obrazovanju, a da nemate škole ili bolnice (koje, međutim, na mnogim mestima do pre nekoliko vekova nisu postojale). Na sličan način, neozbiljno je očekivati oslobođenje čovečanstva od ratova, ukoliko za to ne postoje elementarne pretpostavke. Svaki sukob je rešiv, ali je potreban stalni i organizovani angažman i saradnja i po *vertikalnoj* (od globalnog, preko nacionalnog, do okružnog i lokalnog nivoa) i *horizontalnoj* osi (umrežavanje aktera na istim nivoima i među različitim sektorima i nadležnostima).

Funkcije i komponente infrastrukture za mir

Pojmovi koji su slični pojmu infrastrukture za mir i ponekad se koriste u istom značenju jesu pojmovi arhitekture za mir, mirovne mreže, strukture za

[3] Ibidem, p. 402.

[4] Ulrike Hopp-Nishanka, "Giving Peace an Address? Reflections on the Potential and Challenges of Creating Peace Infrastructure", in: Barbara Unger, Stina Lindström, Katrin Planta, Beatrix Austin (eds), *Peace Infrastructures – Assessing Concept and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, No. 10, Berghof Foundation, Berlin, 2012, p. 6.

[5] Andreas Odendaal, "An Architecture for Building Peace at the Local Level: A Comparative Study of Local Peace Committees", *Discussion Paper*, UNDP, New York, 2010, p. 4.

podršku miru i drugi. Po našem mišljenju, međutim, sintagma „infrastruktura za mir" bolje odgovara suštini onoga što se želi reći, pa zbog toga podržavamo korišćenje ovog, pre nego upotrebu navedenih sličnih termina. Infrastruktura je kao pojam šira od arhitekture, a i manje tehnicistička, dok termin „mirovna mreža" može ukazivati na manje institucionalizovane veze među mirovnim akterima. Ovaj termin („infrastruktura za mir", tj. „mirovna infrastruktura") implicira društvenu dubinu i ukorenjenost u kulturu, istoriju. Sam termin „infrastruktura za mir" pripisuje se Tobi Dres (*Tobi P. Dress*), koja je nezavisna mirovna aktivistkinja.[6] Kritičan doprinos promovisanju ovog koncepta dali su uglavnom mirovni aktivisti, kao i osoblje UNDP i drugih komponenti sistema UN.

Ono što je važno u konceptu infrastrukture za mir jeste da bi ona trebalo da obuhvati *sve* subjekte (individualne, kolektivne, vladine, nevladine) koji rade u prilog izgradnji mira. Takođe, retko samo strani akteri mogu izvršiti transformaciju sukoba; štaviše, oni obično samo iniciraju određene akcije koje sprovode lokalne (domaće) organizacije i grupe. Usled priznavanja složenosti procesa rešavanja sukoba, polazi se od stanovišta da je neophodno uključiti što više nacionalnih i međunarodnih subjekata u mirovni rad. Zato se govori o infrastrukturi za mir kao delu „hibridne" izgradnje mira.[7] Bez podrške naroda i društva u celini, mirovni proces neće uspeti da prevaziđe korene nasilja, a pitanje legitimnosti se ne rešava bez učešća što većeg broja aktera. Ideja je da se akcenat stavi na prevenciju, a ne samo na odgovore i reakcije onda kad se sukob već manifestovao.[8] Dalje, infrastruktura za mir je hibridna i zato što kombinuje tradicionalne i formalne mehanizme rešavanja sukoba, koje određeni učesnici u procesu predlažu ili predstavljaju. IZM može imati više svrha: 1) da se neposredno bavi sprečavanjem nasilja, zatim, 2) da obezbedi dijalog i da upravlja procesom rešavanja sukoba, ali i 3) da se bavi sistemskom transformacijom uzroka sukoba.[9] Drukčije rečeno, funkcije infrastrukure za mir su:

1) da upravlja, da obuzdava postojeće nasilne sukobe;
2) da proširi društvenu bazu mira (da upotpuni zvanične kanale posredovanja i pregovaranja); i
3) da postigne i sprovede nove mirovne aranžmane kroz dogovore i inkluzivnost.[10]

---

[6] Chetan Kumar, "Building National 'Infrastructures for Peace': UN Assistance for Internally Negotiated Solutions to Violent Conflicts", Chapter 24 in: Andrea Bartoli, Susan Allen Nan (eds), *Peacemaking: a comprehensive theory and practice reference*, Praeger Security International, Santa Barbara, CA, 2011, p. 398.

[7] Chetan Kumar, Jos de la Haye, "Hybrid Peacemaking: Building National 'Infrastructures for Peace'", *Global Governance*, Vol. 18, Issue 1, Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO, 2011, p. 18.

[8] Tobi Dress, *Designing a Peacebuilding Architecture: Taking a Systems Approach to the Prevention of Deadly Conflict*, NGLS Development Dossier, United Nations, Geneva and New York, 2005, p. 5.

[9] Videti: Ulrike Hopp-Nishanka, "Giving Peace an Address? Reflections on the Potential and Challenges of Creating Peace Infrastructure", op. cit., p. 10.

[10] Chetan Kumar, Jos de la Haye, "Hybrid Peacemaking: Building National 'Infrastructures for Peace'", op. cit., p. 14.

Pojam infastrukture za mir je još retko pominjan i malo poznat čak i akademskoj javnosti, pa su njegovo teorijsko određenje kao i eventualna praktična primena njegovih postulata još skloni promenama, pokušajima i pogreškama. Infrastruktura za mir ide dalje od liberalnog ili neoliberalnog modela izgradnje mira, time što nije bazirana samo na pravima i institucijama, niti pretežno oslonjena na elite, spoljnu intervenciju i raporte štabovima unutar Prvog sveta.[11] Ona ne bi trebalo da bude samo kostur za implementaciju mirovnog sporazuma, niti neokolonijalni instrument, već upravo kontekstualizovani legitimni, idejni i ustanovljeni okvir za podršku miru. IZM jeste most između lokalnih zajednica, države i međunarodne zajednice.[12] Ona ponekad može biti i izazov za postojeće odnose moći, što je već dokazala u pojedinim državama, iako kritičari misle da je upravo nedostatak realne moći ono što infrastrukturu za mir onemogućava da zaista promeni način na koji se pristupa nasilnim sukobima.

Implicitna hipoteza infrastrukture za mir jeste da nije dovoljno da se radi na stavovima i ponašanju strana, već da mora postojati i *struktura*, da se ideja za podršku akcijama mirovnih radnika i organizacija mora institucionalizovati.[13] Organizacioni, materijalni i ljudski kapaciteti nenasilnog rešavanja sukoba moraju se višestruko uvećati kako bi se moglo parirati čitavim mašinerijama koje su države i grupe vekovima razvijale, a koje su uvežbane i plaćene da se bave direktnim nasiljem (pretnjom i upotrebom sile). Važno je i to što tradicionalni načini rešavanja sukoba u fokus stavljaju zvaničnu medijaciju, suverenitet i institucije, a sa konceptom infrastrukture za mir žiža se pomera na demokratski legitimitet (ne)formalnih organizacija, pokreta i aktera izvornog društva.[14] Elementi infrastrukture za mir mogu direktno, dakle sami, delovati kao agenti nenasilne promene, a mogu i stvarati i poboljšavati mogućnost drugim akterima da deluju u korist mira.[15] Pritom je ključna organizaciona determinanta nenasilnog rešavanja sukoba, koja može dobiti svoje utemeljenje na različitim nivoima vlasti ili društvenog organizovanja, kao i u različitim fazama ciklusa sukoba (od njegovog rađanja, perioda njegovog održanja ili zamrzavanja, pa do rešavanja sukoba i postkonfliktne rekonstrukcije). Međutim, mirovna infrastruktura mora da ide dalje od svoje organizacione i institucionalne dimenzije.[16]

---

[11] Oliver Richmond, "Missing Links: Peace Infrastructure and Peace Formation", in: Barbara Unger, Stina Lindström, Katrin Planta, Beatrix Austin (eds), *Peace Infrastructures – Assessing Concept and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, No. 10, Berghof Foundation, Berlin, 2012, p. 23.

[12] Ibidem, p. 28.

[13] Ulrike Hopp-Nishanka, "Giving Peace an Address? Reflections on the Potential and Challenges of Creating Peace Infrastructure", op. cit., p. 3.

[14] Oliver Richmond, "Missing Links: Peace Infrastructure and Peace Formation", op. cit., p. 23.

[15] Ulrike Hopp-Nishanka, "Giving Peace an Address? Reflections on the Potential and Challenges of Creating Peace Infrastructure", op. cit., p. 3.

[16] Borja Paladini Adell, "From Peacebuilding and Human Development Coalitions to Peace Infrastructures in Colombia", in: Barbara Unger, Stina Lindström, Katrin Planta, Beatrix Austin (eds), *Peace Infrastructures – Assessing Concept and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, No. 10, Berghof Foundation, Berlin, 2012, p. 47.

Infrastruktura za mir sadrži i norme, procese i ishode. Prema tome, nisu samo ustanove njene komponente, već to mogu i moraju biti i određene vrednosti, pravila, obuka, materijal i oprema, novac, obrazovanje, veze i usklađivanje itd. Pored toga, zakonodavni okvir i javno zagovaranje i podizanje svesti o metodama nenasilnog rešavanja sukoba moraju se podrazumevati pod komponentama IZM. Komponente infrastrukture za mir moraju obuhvatiti prava, potrebe, identitet, i čine jednu specifičnu „diskurzivnu formaciju".[17] Nacionalna tela koje se bave mirom moraju imati zadatak da stvore i svojevrsni etički kod zasnovan na vrednostima nenasilja, prema kojem će se upravljati ponašanje svih aktera.[18] Sve se ovo može nazvati *neinstitucionalnim* elementima infrastrukture za mir. Ovo znači da su dva glavna tipa komponenti mirovne infrastrukture *institucije i neinstitucionalni elementi*. Van Tongeren navodi neke od mogućih komponenti (oba pomenuta tipa) infrastrukture: mirovni saveti, nacionalni mirovni forum, vladin resor ili kancelarija zadužena za mir, kultura mira, mirovno obrazovanje, budžet itd.[19]

Moguće je izvršiti podelu komponenti mirovne infrastrukture na različite načine. Najjednostavniji način za klasifikaciju (institucionalnih) komponenti infrastrukture za mir jeste da ih podelite na vladine i nevladine, ali i tu se javljaju problemi u određenju karaktera pojedinih institucija. Drugi način klasifikacije jeste taj da se one podele na: regionalne, poluformalne i organizacije iz lokalnih zajednica.[20]

Mirovni saveti i ministarstva za mir kao institucionalni elementi infrastrukture za mir

Konkretne institucije koje se najčešće povezuju sa pojmom infrastrukture za mir, tj. koji je nedvosmisleno čine jesu najpre mirovni saveti (*peace councils*), koji mogu biti lokalni, regionalni, nacionalni i globalni. Lokalni mirovni saveti su strukture (u vidu komiteta, uprava i slično) koje se osnivaju na nivou grada, sela, opštine ili okruga da bi koordinirali i/ili na drugi način doprineli procesima izgradnje mira. Djub i Makverere daju dvočlanu tipologiju lokalnih mirovnih saveta: a) lokalni mirovni saveti sa nacionalnim mandatom; b) lokalni mirovni saveti kao inicijative civilnog društva.[21] Zadatak mirovnih saveta je da

---

[17] Oliver Richmond, "Missing Links: Peace Infrastructure and Peace Formation", op. cit., p. 25.

[18] "Standard Guidelines and Terms of Reference for Peace Structures in Kenya", *National Steering Committee on Peacebuilding and Conflict Management*, The Government Printer, Nairobi, Republic of Kenya, 2009, p. 4.

[19] Paul Van Tongeren, „Infrastructures for Peace", op. cit., p. 414. Ovo su samo neke od komponenti koje on navodi, a i sam Van Tongeren kaže da to što je on naveo ne iscrpljuje moguće instrumente i ustanove infrastrukture za mir.

[20] International Peace Academy, *The Infrastructure for Peace in Africa. Assessing the Peacebuilding Capacity of African Institutions,* A Report Submitted by the Africa Program of the International Peace Academy to the Ford Foundation, coordinated by Monica Juma, International Peace Academy, New York, 2002, pp. 2–3.

[21] Donwel Dube, David Makwerere, "Zimbabwe: Towards a Comprehensive Peace Infrastructure", *International Journal of Humanities and Social Sciences*, Vol. 2, No 18, Centre for Promoting Ideas (CPI), New York, 2012, pp. 300–301.

promovišu održivi mir. Oni bi teoretskim i, najpre, praktičnim radom, trebalo da doprinesu nenasilnom prevazilaženju uzroka sukoba putem zadovoljenja ljudskih potreba. Obično se u mirovne savete imenuju ljudi visokih moralnih kvaliteta, kako iz šireg društvenog okruženja, tako i iz organizacija građanskog društva koje se bave srodnim pitanjima, i iz struke, institucija vlasti, religijskih zajednica itd. Ipak, ponekad je korisno i važno uključiti i predstavnike sukobljenih strana, kao i ljude koji su na drugi način neposredno uključeni u sukob ili zavise od njega.

Pored mirovnih saveta, mogu se osmisliti i mnogi drugi elementi IZM. To mogu biti komisije, forumi, sekretarijati za koordinaciju i kancelarije različitih vrsta. Tako Odendal govori o „lokalnim mirovnim odborima" (*local peace committees*), koji mogu biti formalni (uvršteni u nacionalno zakonodavstvo) i neformalni, a služe da izgrade poverenje među sukobljenim stranama i da promovišu nenasilje.[22] Ovi mirovni odbori su koordinisani od strane nekog tela sa nacionalnim mandatom, bilo državnog bilo nedržavnog, i moraju da imaju tehničku i administrativnu podršku neke organizacije ili ustanove koja okuplja profesionalce kako bi ispunili svoje zadatke. U Keniji osnovu infrastrukture za mir čine mirovni komiteti (sa stalnom delatnošću i zaposlenima), osnovani su i mirovni forumi (kao platforme za dijalog o pitanjima od značaja), dok je na vrhu hijerarhije Nacionalni komitet za izgradnju mira i upravljanje sukobima.[23] U mirovne komitete ulaze predstavnici vlasti, omladinskih, ženskih, religijskih organizacija, zatim predstavnici privatnog sektora, osoba sa invaliditetom, lokalnih lidera, novinara itd.[24] U nekim drugim slučajevima, kao u Južnoj Africi, svaki pokret ili organizacija koji to želi mogao je da prijavi svoje predstavnike da postanu članovi mirovnih saveta.[25] Mogli bismo da priložimo još koju ideju za komponente mirovne infrastrukture – mirovne akademije, muzeji mira, komisije za istinu i pomirenje itd.

Zanimljivo je primetiti da određene države počinju sa osnivanjem ministarstava (ili drugih, nižih organizacionih jedinica izvršno-upravne grane vlasti) koja se bave isključivo mirom ili pomirenjem. Tako imamo situaciju da su Solomonska ostrva osnovala Ministarstvo za nacionalno jedinstvo, pomirenje i mir, Nepal je kreirao Ministarstvo za mir i rekonstrukciju (2007. godine), a Kostarika Ministarstvo za mir i pravdu.[26] Čak i u Sjedinjenim Američkim Državama aktivan je (doduše, ne baš brojni) pokret za uvođenje Ministarstva za mir, koji predvodi kongresmen Denis

---

22 Andreas Odendaal, *An Architecture for Building Peace at the Local Level: A Comparative Study of Local Peace Committees*, op. cit., pp. 7–8.

23 "Standard Guidelines and Terms of Reference for Peace Structures in Kenya", National Steering Committee on Peacebuilding and Conflict Management, op. cit., pp. 3–20.

24 Ibidem, p. 14.

25 Andreas Odendaal, *An Architecture for Building Peace at the Local Level: A Comparative Study of Local Peace Committees*, op. cit., p. 19.

26 Između ostalih izvora, podatak pronaći u: Paul Van Tongeren, "Infrastructures for Peace", op. cit., p. 411.

Kučinić.[27] Ovo je važno priznanje država kojim one postepeno prihvataju važnost infrastrukture za mir. Iako je, u suštini, koncept mirovne infrastrukture osmišljen kako bi se dalo prostora i nevladinim i lokalnim akterima u transformaciji sukoba, odnosno, da se državocentričnost ublaži, neophodno je privoleti države da učestvuju u čitavom procesu, pored ostalog i na ovaj način, osnivanjem posebnih organa unutar vlade ili na različitim nivoima upravljanja.

Uostalom, velika većina sukoba tiče se delegitimizacije ili neuspeha država, pa je nužno raditi na tome da one ponovo postanu efikasne i da pružaju kompetentnu i nepristrasnu zaštitu svim svojim stanovnicima, što i jeste primarna obaveza države.[28] Zadaci ministarstava za mir bili bi, između ostalih, da predlažu i formulišu strategije nenasilnog rešavanja sukoba, da podržavaju različite mirovne inicijative, vrše obuke, sprovode radionice, licenciranje organizacija i pojedinaca koji se bave transformacijom sukoba, da promovišu pravičnost i inkluzivnost mirovnog procesa, da koordiniraju društvene napore u oblastima mira i pomirenja, pomažu u smanjenju posledica nasilja, rekonstrukciji i rehabilitaciji itd. Ministarstva za mir bi unela perspektivu mira u samo jezgro državne politike, i nenasilno rešavanje sukoba ne bi bilo fragmentisano na različite organe i resore.[29] Ono mora da bude stvoreno, jer samo od sebe neće nastati; sličan slučaj smo imali sa zaštitom životne sredine – najpre nijedna država nije imala takvo ministarstvo, a danas se na prste mogu nabrojati zemlje koje ga nemaju. Stvaranjem ministarstava za mir bi se među državnim službenicima razvijala i posebna orijentacija na mir, kao što vojne strukture razvijaju svoju posebnu perspektivu, pravila, običaje, navike i pogled na svet.

Ovakva ministarstva (ili agencije, saveti) bila bi percipirana malo drugačije nego drugi, „obični" organi, ali svakako moraju raditi i sa svim drugim učesnicima u mirovnom procesu sa svih nivoa vlasti i iz građanskog društva.[30] Takođe, mora se voditi računa o nezavisnosti ovih organa (koliko je ona moguća unutar nacionalnih vlada?), o budžetu, ali i o čestoj nemogućnosti da oni budu osnovani ili nesmetano deluju, zbog nepoverenja ili nedostatka političke volje. Sve ovo će se tek u budućnosti moći razjasniti, s obzirom na činjenicu da su ministarstva za mir veoma nov „izum", i da skoro da nema podataka ni analiza njihove uspešnosti ili

---

[27] Craig Zelizer, *Peace Commissioners and Secretariats for Peace: The Role of Government Sponsored "Peace Institutions" in Reducing Violent Conflict*, Paper presented at the 49th Annual meeting of the International Studies Association, Annual Convention – "Bridging Multiple Divides", San Francisco, 2008, Internet, http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/1/2/7/pages251278/p251278-1.php, p. 6, 02/03/2013.

[28] Tobi Dress, *Designing a Peacebuilding Architecture: Taking a Systems Approach to the Prevention of Deadly Conflict*, op. cit., p. 19.

[29] Keith Suter, "National Ministries for Peace", in: Geoff Haris (ed.), *Achieving Security in Sub-Saharan Africa: Cost Effective Alternatives to the Military*, Institute for Security Studies, Pretoria, 2004, pp. 173–175. Internet, http://mfpa.org.au/?page_id=708, 24/02/2013.

[30] Craig Zelizer, *Peace Commissioners and Secretariats for Peace: The Role of Government Sponsored "Peace Institutions" in Reducing Violent Conflict*, op. cit., p. 6.

sličnosti/razlika u njihovim mandatima, praksi i dostignućima u nekolicini država koje su osnovale ove organe. No, evidentna je potreba da se mnogo više nego do sada poradi na bolje skrojenoj ulozi državnih vlasti u mirovnom procesu. Koliko je važno uticati na zvanične državne kanale, pokazuje i Biro za prevenciju kriza i obnovu UNDP, koji danas radi u više od 30 država na različitim programima koji imaju veze sa izgradnjom infrastrukture za mir.[31] Krajnji cilj svih napora, međutim, jeste *da konačno sama država postane deo mirovne infrastrukture*.[32]

Pored državnih, različite nedržavne organizacije za mirno rešavanje sporova, posredovanje, vansudska poravnanja i slično, mogu se smatrati institucionalnim komponentama infrastrukture za mir. Internacionalni i globalni nivo bitan je gotovo koliko i lokalni, jer odgovornost za nenasilnu transformaciju sukoba ne leži samo na onima koji su najizloženiji nasilju.[33] Takođe, ako se svaki sukob posmatra kao lokalni, gubi se iz vida međunarodna dinamika koja na njega utiče. Sve ovo pokazuje da debata oko suštine i orijentacije koncepta infrastrukture za mir još traje i da različiti autori žele da koncept usmere u različitim pravcima.

Afrika kao avangarda mirovne infrastrukture

Ideja infrastrukture za mir aktuelna je tek desetak godina, iako se neke njene najave pojavljuju malo ranije u radovima Džona Pola Lederaha, a u naznakama se mogu pronaći kod Edvarda Azara u knjizi iz 1990. godine.[34] Međunarodne organizacije poput UN, UNESCO, kao i programi (recimo, UNDP) odlučujuće su doprinele da se koncept infrastrukture za mir promoviše i postane globalno prepoznatljiv, doduše, samo u veoma uskim krugovima naučnika koji se bave rešavanjem sukoba i/ili srodnim oblastima. Lider u ustanovljenju i širenju ovog koncepta jeste afrički kontinent. Države poput Gane, Južne Afrike, Kenije, Togoa i Sijera Leonea postale su pioniri primene pristupa koji se temelji na izgradnji i učvršćenju infrastrukture za mir u cilju prevazilaženja dugotrajnih sukoba sa kojima se suočavaju.[35] To ne znači da infastruktura za mir ili pojedine njene komponente ne postoje i u drugim državama (u stvari, ona ponegde postoji odavno), ali je osnivanje i etabliranje čitavog pristupa zasnovanog na imenovanju, osmišljavanju i radu institucija i neinstitucionalnih elemenata u koherentnu infrastrukturu za mir koja je kao takva prepoznata, počelo tek pre nekoliko godina i najpre u Africi. Pored pomenutih zemalja, i Zimbabve pokušava da učvrsti svoju infrastrukturu za

[31] Paul Van Tongeren, "Increasing Interest in Infrastructures for Peace" [online article], *Journal of Conflictology*, Vol. 2, Issue 2, Campus for Peace, UOC – Universitat Oberta de Catalunya, 2011, p. 49.

[32] Oliver Richmond, "Missing Links: Peace Infrastructure and Peace Formation", op. cit., p. 28.

[33] Ibidem, p. 26.

[34] Ibidem, p. 22.

[35] Paul Van Tongeren, "Infrastructures for Peace", op. cit., pp. 402–409.

mir, i da time pokuša da zajedničkim rešavanjem problema prevaziđe decenijske ose sukoba.[36] Štaviše, afričke države (njih 14) su i postigle prvu verziju definicije nacionalne infrastrukture za mir na konferenciji u Keniji.[37]

Afrika nije samo spolja izabrana da bude eksperimentalno tlo za ove akcije, nego je i sama delovala proaktivno i oblikovala agendu mnogih konferencija i organizacija u tom pravcu. Za afirmaciju ovog pristupa u Africi zasluge pripadaju i bivšem generalnom sekretaru UN Kofiju Ananu, koji je i sam „dete Afrike". U svakom slučaju, Ujedinjene nacije su, preko svojih programa i agencija, već napravile izvesne pomake u učvršćenju infrastrukture za mir, pomažući, na primer, mirno sprovođenje izbora u Keniji i Gani telima koje su ove države osnovale na predlog UN.[38] Države poput Nepala, Filipina, Kostarike, Nikaragve, Kirgistana, prihvatile su od afričkih država ovaj pristup, i sada se broj država koje su krenule tim putem uvećao. Možda prva snažnija država koja je usvojila terminologiju i neke od predloga koncepta infrastrukture za mir je Kolumbija, no, tu se i jasno pokazalo koliko problemi u komunikaciji i saradnji između nacionalnog i lokalnog nivoa napora u mirovnom procesu mogu predstavljati teškoću i smanjiti efikasnost njegovih rezultata.[39] Čak su i u Severnoj Irskoj stvoreni svojevrsni lokalni mirovni saveti, koji se, doduše, nisu tako zvali.[40]

Dominacija „ratne infrastrukture" i interesi vojno-industrijskog kompleksa

Ratnom infrastrukturom mogu se uslovno nazvati one institucije i procesi koji su (pretežno) temeljeni na nasilju, odnosno, oni instrumenti koji sukob (eskplicitno ili implicitno) vide kao nerešiv (ili neisplativo rešiv) na nenasilan način. Državni organi, i potencijalno neki drugi organi sa javnim ovlašćenjima, mogu spadati u ono što mi ovde nazivamo „ratnom infrastrukturom" u meri u kojoj izdvajaju novac, energiju i druge resurse zarad nastajanja ili održanja borbene gotovosti, i/ili svih drugih preduslova za pretnju ili upotrebu sile. Pored struktura ministarstava sile, po našem mišljenju, u komponente „ratne infrastrukture" mogu se ubrojiti i institucije kao što su ratnohuškački mediji, pojedine ustanove iz oblasti krivičnog prava, gerila, neformalne mreže za trgovinu oružjem, vojni savezi, različite snage za brzo dejstvo, strategijske škole, visoki budžeti za odbranu itd. Ni u kom slučaju se ovde ne želi reći da su svi mehanizmi „ratne infrastrukture" (kako smo je mi ovde nazvali krajnje

---

36 Donwel Dube, David Makwerere, "Zimbabwe: Towards a Comprehensive Peace Infrastructure", op. cit., pp. 303–306.

37 Chetan Kumar, "Building National 'Infrastructures for Peace': UN Assistance for Internally Negotiated Solutions to Violent Conflicts", op. cit., p. 385.

38 Chetan Kumar, Jos de la Haye, "Hybrid Peacemaking: Building National 'Infrastructures for Peace'", op. cit., pp. 15–16.

39 Borja Paladini Adell, "From Peacebuilding and Human Development Coalitions to Peace Infrastructures in Colombia", op. cit., p. 45.

40 Andreas Odendaal, *An Architecture for Building Peace at the Local Level: A Comparative Study of Local Peace Committees*, op. cit., p. 43.

uslovno) nepotrebni ili nepoželjni; naprotiv, određene institucije su neophodne kako bi se održala nacionalna (bolje reći javna) bezbednost, a nijedan politički poredak se ne može održavati bez monopola nad silom u krajnjoj instanci. U tom smislu, mi ovde nećemo da prvenstveno kritikujemo institucije ili službe koje označavamo kao činioce oslonjene na nasilje (npr. vojsku, policiju, službe bezbednosti), već da kroz poređenje pokažemo koliko je infrastruktura za mir slabija od one koja (posredno ili neposredno) služi sili. Dakle, cilj poređenja elemenata infrastrukture za mir sa elementima ratne infrastrukture (koja se tako ni ne mora nazivati) jeste da se uoči kontrast između duboko utemeljenih procedura i obrazaca društveno organizovanog ponašanja koje vodi ili služi upotrebi sile, i onih koji mogu doprineti (ili su kreirani da doprinesu) uspostavljanju i izgradnji mira.

Ono što jeste neopravdano i čemu smisao infrastrukture za mir teži da se suprotstavi jesu, dakle, samo pojedini delovi ili elementi mašinerije koja bi se mogla nazvati ratnom, odnosno one mašinerije koja podržava nasilje. To su one komponente (ustanove, organizacije, grupe i pojedinci) ratne infrastrukture koje pozivaju na rat / upotrebu sile, ili su mir i nenasilje jednostavno protivni njihovom interesu. Kao primer možemo uzeti ono što se obično naziva „vojno-industrijskim kompleksom", tj. grupu kompanija, pojedinaca iz vojnih struktura, poslovnih i uticajnih ljudi kojima odgovara upotreba i prodaja oružja, neuspeh država, eksploatacija njihovih sirovina i slično, jer od svega ovoga imaju benefite u vidu profita, iskustva, popularnosti, napredovanja u službi, političkih poena itd.[41]

Jan Oberg je kasnije proširio pojam vojno-industrijskog kompleksa, pa on, po Obergu, danas obuhvata i ustanove kao i ljude iz oblasti medija, zatim stručnjake (akademiju) i neke druge pojedince i organizacije. Otuda on govori o MIMAC, vojno-industrijsko-medijsko-akademskom kompleksu (engl. *Military-Industrial-Media-Academic Complex*).[42] Ovi „kompleksi" imaju koristi od sprečavanja nenasilne transformacije sukoba, a pritom su vrlo moćni (u ljudstvu, novcu, materijalu, opremi, kontaktima, znanju, tehnologiji) pa su upravo zato neophodni stubovi infrastrukture za mir, da ne bi iznova i iznova imali krvoprolića i preraspodelu resursa ka onima kojima održiv mir nije na ceni jer im ne omogućava da zadovolje svoje sebične interese. Vojne intervencije koje su učestale posle kraja Hladnog rata, nisu bile dovoljno efikasne u dostizanju održivog mira kao cilja, ako su ga ikada zaista i doživljavale kao cilj.[43] A većina tih intervencija potekla je od malog broja država i njihovih elita, koje su neretko povezane sa korporacijama ili organizacijama koje imaju koristi od nasilja koje se predstavlja kao nezaobilazno.

---

[41] Jedan od prvih koji je upotrebio ovu sintagmu (vojno-industrijski kompleks) bio je američki predsednik Dvajt Ajzenhauer, u svom čuvenom oproštajnom govoru održanom 1961. godine.

[42] Pogledati posebno treći paragraf teksta: Jan Oberg, *The imagined better world will one day be the real world...*, Transnational Foundation for Peace and Future Researh, Lund, 2011, Internet, http://www.transnational.our-news.net/nyheter/UVFnb2_1.php, 11/03/2013.

[43] Paul Van Tongeren, "Increasing Interest in Infrastructures for Peace", op. cit., p. 50.

Budžet samo SAD za odbranu je oko 700 milijardi dolara, a osnivanje svih ustanova infrastrukture za mir u svim državama do sada se meri svega desetinama miliona dolara, što pokazuje kolika je nesrazmera u materijalnim resursima koji su na raspolaganju infrastrukturi za mir i infrastrukturi oslonjenoj na silu. Sa vrlo malim ulaganjima moguće je povećati šanse da se uspostavi održivi mir, što nedvosmisleno pokazuje da, ako su države odlučne da ograniče rat i stradanje, sigurno mogu da izdvoje više novca za institucionalnu i svaku drugu podršku nenasilju. Vojna tehnika, baze, savezi, vojni univerziteti i strategijski instituti, razne vrste specijalnih i policijskih jedinica, bezbednosne i obaveštajne službe – sve ovo su elementi ratne infrastrukture koji se uvećavaju i poboljšavaju svakodnevno.[44] Ričmond govori i o „predatorskim elitama" unutar krugova međunarodnih zvaničnika, neretko onih koji rade u oblastima koje se manje ili više tiču mira i bezbednosti.[45] Planiranje rata i planiranje za rat okuplja ogromne količine informacija, stručnjaka, procedura. Zato je teško objašnjivo zbog čega se toliko malo truda ulaže u izgradnju infrastrukture za mir. Tobi Dres se pita isto to, i predlaže osnivanje Instituta za analizu i prevenciju sukoba unutar UN, koji bi se pozabavio naukom o sukobima i davao preporuke akterima.[46] Uopšteno rečeno, interesi vojno-industrijskog kompleksa (ali i nekih drugih, moralno manje upitnih činilaca unutar infrastrukture oslonjene na silu) veoma su dobro predstavljeni i uspešno se štite, zato je potrebno makar ih izbalansirati sa interesima mira.[47]

Ograničenja mirovne infrastrukture

Infrastruktura za mir, naravno, ima i svoja ograničenja. Ona ne može da reši strukturne uzroke sukoba, ili to bar ne može sama. U isto vreme, ona ne može da iznudi niti nametne mir niti da okonča masovno nasilje u trenutku kada se ono već dešava.[48] Složen odnos međuzavisnosti između mira i razvoja često nije dovoljno (ako je uopšte) objašnjen niti su omogućene pretpostavke za zadovoljenje osnovnih potreba, iako postoji institucionalni okvir za izgradnju mira. Takođe, može se prigovoriti da je ovaj pristup moguć jedino u slabim državama (otuda naglasak na Africi), kao i u onim koje nemaju efikasne institucije pravosuđa i sile, pa je izbijanje nasilja moguće i verovatno čak i u redovnim, ustavom predviđenim situacijama kao što su izbori. Međutim, više od 90 zemalja sveta se suočava sa međugrupnim nasiljem, pa je svakako korisno učiniti sve da se taj broj umanji, uključujući i sprovođenje metode

---

[44] Tobi Dress, *Designing a Peacebuilding Architecture: Taking a Systems Approach to the Prevention of Deadly Conflict*, op. cit., p. 2.

[45] Oliver Richmond, "Missing Links: Peace Infrastructure and Peace Formation", op. cit., p. 28.

[46] Tobi Dress, *Designing a Peacebuilding Architecture: Taking a Systems Approach to the Prevention of Deadly Conflict*, op. cit., p. 145.

[47] Keith Suter, "National Ministries for Peace", op. cit., pp. 179–180.

[48] Andreas Odendaal, *An Architecture for Building Peace at the Local Level: A Comparative Study of Local Peace Committees*, op. cit., p. 10.

uspostavljanja i promovisanja infrastrukture za mir. Osim toga, čak i da se IZM prvenstveno odnosi na neefikasne države, ona već jeste dala određene rezultate, i zato treba da bude vrlo pažljivo analizirana i prihvaćena, ukoliko se to učini mogućim i preporučljivim. [49]

No, ostaje da se vidi na koji način je moguće ojačati mirovnu infrastrukturu u državama koje su autoritarne ili totalitarne, koje svakako neće dozvoliti da se institucije poput mirovnih saveta uopšte osnivaju. Jedan od mogućih odgovora jeste da se to radi na neformalan način, kroz građansko organizovanje i (možda) različite oblike politike otpora. U tom slučaju, pak, mora se povesti računa da inicijativa zaista bude socijalno ukorenjena i da predstavlja težnju građanskog društva same zemlje, da se ne bi upalo u zamku zloupotrebe situacije od strane spoljnih aktera. Opravdana nedoumica jeste i ta da će države i vlade kooptirati institucije mirovne infrastrukture i time oslabiti njihovu oštricu i instrumentalizovati ih.[50]

Uvek su prisutni i problemi inkluzivnosti, tj. pitanje koga iz sukobljenih strana pozvati da učestvuje u izgradnji i svakodnevnom funkcionisanju infrastrukture – ako se pozovu najekstremniji pojedinci i grupe, ugrožava se čitav proces. Ako se, pak, oni izostave, postoji mogućnost da miniraju infrastrukturu izvana i da se bore protiv postignutih rešenja. Nedostatak političke volje ili autoritarna, na elite orijentisana, politička kultura takođe otežavaju ili čak onemogućavaju akcije infrastrukture za mir. Ona mora da bude oprezno osmišljena, da odabere kredibilne lidere, i da zaista bude delotvorna, a ne da predstavlja samo praznu administrativnu ljušturu. Da bi se to postiglo, nosioci moći moraju da je podrže, ili makar da joj se ne suprotstavljaju. Nabrojana ograničenja svedoče o još uvek dugom putu koji je ispred zagovornika infrastrukture za mir i onih koji je praktično ustanovljavaju i sprovode, međutim, to ne znači da su ograničenja takve prirode da mogu da nadjačaju ili izbrišu poverenje u njene dobre strane i zdrave ideje.

Zaključak o značaju infrastrukture za mir

U odgovoru na pitanje značaja infrastrukture za mir kao pojma i kao pristupa transformaciji sukoba, najpre treba uzeti u obzir činjenicu da u svetu još postoji mnogo sukoba u kojima se i dalje koristi nasilje, a pojedini stručnjaci prognoziraju da će se u budućnosti broj oružanih sukoba čak povećati.[51] Takođe, sa razvojem i protokom vremena javiće se i neki novi sukobi (bilo

[49] Paul Van Tongeren, "Increasing Interest in Infrastructures for Peace", op. cit., p. 52.

[50] Ulrike Hopp-Nishanka, "Giving Peace an Address? Reflections on the Potential and Challenges of Creating Peace Infrastructure", op. cit., p. 12.

[51] Ovakvo mišljenje se može naći u: Kai Brand-Jacobsen, "Towards an Effective Architecture-Infrastructure for Peace: Learning from Medical Health", *Annex 1 of GPPAC Working Paper on Infrastructures for Peace*, Global Partnership for the Prevention of Armed Conflict (GPPAC), Hague, The Netherlands, 2010, p. 1, ili u: Paul Van Tongeren, "A Multi-Stakeholder Dialogue on Infrastructures for Peace", *Paper for the International Steering Group to enhance Infrastructures for Peace Internationally*, Global Peace Building Strategy/World Peace Partnership, Cologne, 2011, p. 3.

povezani ili ne sa onim već postojećim), a preventivno delovanje uvek donosi najbolje rezultate. Upravo zbog toga je važno učvrstiti elemente infrastrukture za mir, koja će svojim proaktivnim, inkluzivnim, i pristupom „odozdo-nagore" a ne samo direktivama sa vrha vlasti, obezbediti mogućnost da se glasovi onih kojih se sukob najviše tiče čuju, kao i da se pronađu optimalna konstruktivna rešenja za suprotnosti koje su u osnovi sukoba.[52] Ideja jeste da se društvo samo izbori sa destruktivnim težnjama koje se unutar njega javljaju (a ne da uvek izgradnja mira počinje i završava usled spoljnog pritiska), i da opredeli određena znanja, resurse, energiju kako bi ojačalo svoj „imunitet" prema nasilju.

Napredak koji je donela praksa infrastrukture za mir u odnosu na tradicionalne pristupe bavljenja sukobima izgleda višestruk, kako u fazama prevencije, tako i u fazama rešavanja sukoba i postkonfliktne rekonstrukcije. Tako, na primer, Kumar imenuje pet poboljšanja kad je u pitanju prevencija sukoba koje je sa sobom donela infrastruktura za mir: 1) prevazilaženje dihotomije između operacionalne i strukturalne prevencije; 2) prevazilaženje podele između razvoja i diplomatije kao odgovora na sukob; 3) naglasak se seli sa stranih na domaće aktere; 4) profil osoblja je značajno drugačiji i više odgovarajući nego kod tradicionalnih pristupa; 5) diskurs transformacije sukoba pomeren je na globalni Jug.[53] Ranije je obično strani faktor delovao u korist uspostavljanja i izgradnje mira, a lokalni akteri su se bavili socio-ekonomskim razvojem, međutim, postalo je jasno da i domaći akteri treba i mogu da se bave pitanjima mira i bezbednosti.

Kompletan mirovni proces, bar jednim svojim delom, mora biti ukorenjen u svakodnevnu, domaću praksu sukobljenih strana.[54] Mirovni odbori, kao jedna od najvažnijih institucionalnih komponenti infrastrukture za mir, skoro svuda su pokazali pozitivne rezultate.[55] Još jedna važna inovacija koju je sa sobom doneo koncept infrastrukture za mir jeste pojam i praksa „insajderskog posredovanja" (engl. *insider mediation*).[56] Radi se o posebnoj vrsti posredovanja (medijacije) koju vrše pojedinci ili organizacije koji su endogeni element određenog sukoba, tj. oni koji nisu pozvani spolja kao treća, nepristrasna strana već predstavljaju odgovarajuće autonomne domaće snage sa specifičnim kapacitetima i veštinama neophodnim za pregovaranje. Ovakvo, insajdersko, posredovanje, omogućava bolje razumevanje sukoba i razvoj autentičnih sposobnosti društva za izgradnju mira. Sve ovo govori o prednostima ovog novog pristupa. U situaciji u kojoj

[52] Paul Van Tongeren, "Increasing Interest in Infrastructures for Peace", op. cit., p. 46.

[53] Chetan Kumar, "Building National 'Infrastructures for Peace': UN Assistance for Internally Negotiated Solutions to Violent Conflicts", op. cit., p. 388.

[54] Borja Paladini Adell, "From Peacebuilding and Human Development Coalitions to Peace Infrastructures in Colombia", op. cit., p. 49.

[55] Andreas Odendaal, *An Architecture for Building Peace at the Local Level: A Comparative Study of Local Peace Committees*, op. cit., pp. 10–11.

[56] Chetan Kumar, "Building National 'Infrastructures for Peace': UN Assistance for Internally Negotiated Solutions to Violent Conflicts", op. cit., p. 386.

milijarde dolara i milioni života bivaju potrošeni u oružanim sukobima, izgleda savim opravdano i obećavajuće posvetiti malo više pažnje istraživanju i izgradnji mira, a koncept infrastrukture za mir može biti vrlo koristan u tom poduhvatu, premda će se njegovi stvarni dometi moći utvrditi tek posle određenog vremenskog perioda i niza uspešnih ili manje uspešnih pokušaja primene.

Bibliografija

1. Borja, Paladini Adell, "From Peacebuilding and Human Development Coalitions to Peace Infrastructures in Colombia", in: Barbara Unger, Stina Lindström, Katrin Planta and Beatrix Austin (eds), *Peace Infrastructures – Assessing Concept and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, No. 10, Berghof Foundation, Berlin, 2012.
2. Brand-Jacobsen, Kai, "Towards an Effective Architecture-Infrastructure for Peace: Learning from Medical Health", *Annex 1 of GPPAC Working Paper on Infrastructures for Peace*, Global Partnership for the Prevention of Armed Conflict (GPPAC), Hague, The Netherlands, 2010.
3. Chetan, Kumar, "Building National 'Infrastructures for Peace': UN Assistance for Internally Negotiated Solutions to Violent Conflicts", Chapter 24 in: Andrea Bartoli and Susan Allen Nan (eds): *Peacemaking: a comprehensive theory and practice reference*, Praeger Security International, Santa Barbara, CA, 2011.
4. Chetan, Kumar, Haye, Jos de la, "Hybrid Peacemaking: Building National 'Infrastructures for Peace'" , *Global Governance*, Vol. 18, Issue 1, Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO, 2011.
5. Dress, Tobi, *Designing a Peacebuilding Architecture: Taking a Systems Approach to the Prevention of Deadly Conflict*, NGLS Development Dossier, United Nations, Geneva and New York, 2005.
6. Dube, Donwel, Makwerere, David, "Zimbabwe: Towards a Comprehensive Peace Infrastructure", *International Journal of Humanities and Social Sciences*, Vol. 2, No 18, Centre for Promoting Ideas (CPI), New York, 2012.
7. Hopp-Nishanka, Ulrike, "Giving Peace an Address? Reflections on the Potential and Challenges of Creating Peace Infrastructure", in: Barbara Unger, Stina Lindström, Katrin Planta and Beatrix Austin (eds), *Peace Infrastructures – Assessing Concept and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, No. 10, Berghof Foundation, Berlin, 2012.
8. International Peace Academy, *The Infrastructure for Peace in Africa. Assessing the Peacebuilding Capacity of African Institutions,* A Report Submitted by the Africa Program of the International Peace Academy to the Ford Foundation, coordinated by Monica Juma, International Peace Academy, New York, 2002.
9. Oberg, Jan, *The imagined better world will one day be the real world...*, Transnational Foundation for Peace and Future Researh, Lund, 2011, Internet, http://www.transnational.our-news.net/nyheter/UVFnb2_1.php.
10. Odendaal, Andreas, *An Architecture for Building Peace at the Local Level: A Comparative Study of Local Peace Committees*, Discussion Paper, UNDP, New York, 2010.

11. Richmond, Oliver, "Missing Links: Peace Infrastructure and Peace Formation", in: Barbara Unger, Stina Lindström, Katrin Planta, Beatrix Austin (eds), *Peace Infrastructures – Assessing Concept and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, No. 10, Berghof Foundation, Berlin, 2012.
12. "Standard Guidelines and Terms of Reference for Peace Structures in Kenya", National Steering Committee on Peacebuilding and Conflict Management, The Government Printer, Nairobi, Republic of Kenya, 2009.
13. Suter, Keith, "National Ministries for Peace", in: Geoff Haris (ed.), *Achieving Security in Sub-Saharan Africa: Cost Effective Alternatives to the Military*, Institute for Security Studies, Pretoria, 2004, pp. 173–184. Internet, http://mfpa.org.au/?page_id=708.
14. Van Tongeren, Paul, "Increasing Interest in Infrastructures for Peace" [online article], *Journal of Conflictology*, Vol. 2, Issue 2, Campus for Peace, UOC – Universitat Oberta de Catalunya, 2011.
15. Van Tongeren, Paul, "Infrastructures for Peace", Chapter 25 in: Andrea Bartoli and Susan Allen Nan (eds): *Peacemaking: a comprehensive theory and practice reference*, Praeger Security International, Santa Barbara, CA, 2011.
16. Van Tongeren, Paul, *A Multi-Stakeholder Dialogue on Infrastructures for Peace*, Paper for the International Steering Group to enhance Infrastructures for Peace Internationally, Global Peace Building Strategy/World Peace Partnership, Cologne, 2011;
17. Zelizer, Craig, *Peace Commissioners and Secretariats for Peace: The Role of Government Sponsored "Peace Institutions" in Reducing Violent Conflict*, Paper presented at the 49th Annual meeting of the International Studies Association, Annual Convention – "Bridging Multiple Divides", San Francisco, California, 2008, Internet: http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/1/2/7/pages251278/p251278-1.php.

Mladen Stojadinović, M.A.

THE NOTION, SIGNIFICANCE AND FUNCTION OF INFRASTRUCTURE FOR PEACE – WHY IS IT NECESSARY TO HAVE A (NON)INSITUTIONAL SUPPORT FOR TRANSFORMATION OF CONFLICTS

ABSTRACT

The aim of the paper is to define the concept of Infrastructure for Peace, as well as to make a short comparison of the existing Infrastructure for Peace in regard to the so-called War Infrastructure. Here is offered a small contribution to the explanation of importance of Infrastructure for Peace both as an emerging theoretical concept and the approach to conflicts based on it. Furthermore, it will deal with functions, components and limits of Peace Infrastructure, but also with its specific institutional elements, i.e. peace councils and

ministries for peace. The author argues that the future transformation of deep-rooted conflicts will be significantly brighter if elements of Infrastructure for Peace are strengthened, even despite some ambiguities this concept brings with it.

Key words: Infrastructure for Peace, conflict, „War Infrastructure“, military-industrial complex, peace councils, ministries for peace.

GLOBALNA POLITIKA SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA 2001–2012.

Svetlana Đurđević-Lukić, *Globalna politika Sjedinjenih Američkih Država 2001–2012*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, 178 str.

Knjiga *Globalna politika Sjedinjenih Američkih Država* prestavlja zanimljiv pregled američke spoljnopolitičke misli i prakse na početku 21. veka, uz poseban osvrt na Zapadni Balkan pri kraju knjige. Autorka je nastojala da razmatranje ovog relativno kratkog perioda (2001–2012) učini podesnim za izvođenje širih zaključaka, tako što ga je dovela u vezu sa od ranije prisutnim teorijama, tradicijama i poimanjima velike strategije.

Da bi postigla ovaj cilj, ona u prvom delu knjige daje dobar pregled glavnih američkih (a time i svetskih) teorijskih škola mišljenja (realizam, liberalizam i idealizam), kao i pojedinih konkretnih teorija u okviru njih. Naglasak je na onim teorijama koje su imale najveći uticaj na američku spoljnopolitičku praksu, bilo da se ona rukovodila njima, bilo da su je one kritikovale. Pored teorija, knjiga se bavi i tradicijama sagledavanja nacionalnog interesa SAD, koje su dobile imena po nekadašnjim američkim predsednicima (Hamiltonovci, Džefersonijanci, Vilsonijanci i Džeksonijanci), a utiču na današnja poimanja američkog nacionalnog interesa. Konačno, tu je i pregled velikih strategija SAD, koji polazi od čuvene Pozen-Rosove klasifikacije (primat, neo-izolacionizam, kooperativna bezbednost i selektivno angažovanje). Nekim od značajnih knjiga koje se bave američkom spoljnom politikom, autorka je dala poseban prostor (autori su Mandelbaum, Fukujama, Snajder i Mensfild), a u kontekstu značajnih tema u ovom periodu: viđenja SAD kao moderne imperije, uspona neokonzervativizma, ograničenja teorije demokratskog mira. Što se konkretnih spoljnopolitičkih strategija tiče, naglasak je stavljen na Strategiju nacionalne bezbednosti, kao najznačajniji dokument strateškog tipa u SAD, i to na: Bušovu iz 2002. (u manjoj meri onu iz 2006) i Obaminu iz 2010. Upravo u analizi ovih dokumenata vidi se nit koja ih spaja sa pomenutim teorijama, tradicijama i velikim strategijama.

Praktični deo knjige bavi se periodom od 11. septembra 2001, pa do izbijanja „Arapskog proleća“, što su po autorki događaji koji se „po svojoj neočekivanosti čak i za najprilježnije analitičare međunarodnih odnosa mogu porediti jedino sa padom Berlinskog zida i realsocijalizma“. Novi globalni rat protiv terorizma, proizišao iz Bušovog odgovora na 11. septembar, ostavio je značajne posledice na demokratiju i upravljanje, čemu

je u knjizi posvećeno dosta prostora, kao i razvojnoj pomoći kao elementu spoljne i bezbednosne politike SAD. Naglašavaju se problemi u korišćenju militarističkog pristupa uspostavljanju demokratije, na uštrb ili u direktnoj koliziji sa diplomatskim i razvojnim podsticajima, iako se deklarativno američka politika zasniva na sinergiji ove tri dimenzije spoljnopolitičkog delovanja, tzv. „3D politici" (*defence, diplomacy, development*). I u ovom odeljku dat je omaž značajnim naslovima iz ovog perioda (autori Fukujama, Marten), a u vezi sa mogućnošću izgradnje država (*state-building*), spoljnom intervencijom i korišćenjem iskustava iz ranijih kolonijalnih faza delovanja i mirovnih operacija. Obamin period je nešto manje obrađen, pa tako u knjizi ne vidimo detaljniji osvrt na pomenuto „Arapsko proleće". Naglasak je na povratku diplomatiji, unutrašnjim ograničenjima za spoljnopolitički zaokret, kao i pitanjima ratova, raketnih sistema i multilateralizma.

Odeljak o Zapadnom Balkanu je, pak, veoma detaljan i verovatno najzanimljiviji za naše čitaoce. Autorka analizira mesto i značaj Zapadnog Balkana u savremenoj američkoj spoljnoj politici, te konkretne poteze koje administracija SAD poslednjih godina povlači prema regionu. Naglasak je na američkim prioritetima koji se ne menjaju sa promenom administracije u Beloj kući, a to su jačanje nezavisnosti Kosova, održavanje kompromisa u BiH zarad učvršćivanja Bosne kao države, kao i generalna podrška zemljama regiona na putu u EU.

Opšti zaključak knjige je da se na početku 21. veka svet promenio u smislu da je postao „manje američki", što se pojavilo ujedno i kao podsticaj promene koju je Obama pokušao da unese u spoljnu politiku SAD, i kao ograničenje za tu promenu. Uzimajući knjigu u celini u obzir, možemo da zaključimo da ona predstavlja dobru polaznu osnovu za istraživanje savremene spoljne politike SAD, pogotovo na našim prostorima, gde se naučne monografije i radovi koji se ovim pitanjem sveobuhvatno bave ipak ne viđaju često. To je razlog što je preporučujemo čitaocima časopisa *Međunarodna politika.*

Vladimir TRAPARA

ETIKA KRIMINALISTIČKO-OBAVEŠTAJNOG RADA

Aleksandar Fatić, Srđan Korać, Aleksandra Bulatović, *Etika kriminalističko-obaveštajnog rada*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2013, 319 str.

U izdanju Instituta za međunarodnu politiku i privredu, nedavno je objavljena monografija koja nosi naziv *Etika kriminalističko-obaveštajnog rada*, autora Aleksandra Fatića, Srđana Koraća i Aleksandre Bulatović. Imamo priliku da se upoznamo sa delom u kojem autori prikazuju napetost između, sa jedne strane, potrebe za kriminalističko-obaveštajnom službom, i pretnje koje neke od njenih metoda rada mogu predstavljati za ljudska prava, sa druge strane. Ova vrsta napetosti neminovna je u svakoj državi koja je uređena u skladu sa demokratskim načelima. Ali, upravo bi etika kriminalističko-obaveštajnog rada, odnosno etičko prosuđivanje i integritet kriminalističko-obaveštajnog službenika, trebalo da predstavljaju prevagu vrednosti zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda nad potencijalnom korišću od „efikasnog i brzog rešenja" do kojeg bi se moguće došlo prekomernom upotrebom intruzivnih istražnih metoda (presretanje komunikacija, praćenje i prisluškivanje građana i dr.). Navedeno posebno dobija na značaju imajući u vidu činjenicu da ovu profesiju, iako u demokratski uređenoj državi to predstavlja nužnost, nije nimalo lako nadzirati spolja. Autori akcenat stavljaju na analizu moralnih dilema koje neminovno prate kriminalističko-obaveštajnu struku i ukazuju na potrebu poštovanja etičkih standarda kriminalističko-obaveštajne profesije koji bi bili izvedeni iz širih kategorija – etike javne službe i opštedruštvenog morala.

Sadržinski, knjiga je podeljena na devet poglavlja čiji naslovi precizno ukazuju na analizirana pitanja i probleme. Poglavlja su dodatno strukturisana i obrađena kroz odgovarajuće podnaslove. U zavisnosti od interesovanja čitaoca (bila to etička učenja uopšte ili modeli etike javne uprave, ljudska i građanska prava ili pak organizacija kriminalističko-obaveštajne službe i tipične metode koje se primenjuju u kriminalističko-obaveštajnom radu), on može odabrati odgovarajuće poglavlje i proučiti određeni aspekt problema. Takvoj mogućnosti doprinosi, čini se, upravo želja autora da na celovit i temeljan način pristupe obradi ove kompleksne teme.

Da bi formulisali osnovne pretpostavke na kojima počiva etika kriminalističko-obaveštajnog rada, autori otvaraju širok spektar pitanja. Razmatranja započinju definisanjem kriminalističko-obaveštajnog rada (u daljem tekstu: KOR) i isticanjem njegove nezamenljive uloge u radu policije, u prvom redu u domenu borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije. Takođe, istaknute su posebnosti KOR u odnosu na druge vrste obaveštajnog rada. Za razliku od klasičnog bezbednosnog obaveštajnog rada, KOR se sprovodi strogo u skladu sa zakonom i uglavnom se primenjuje prema državljanima domaće zemlje ili subjektima koji deluju prekogranično, a dovode se u vezu sa organizovanim kriminalnim ili terorističkim aktivnostima. Dalje, zanimljivo je čitati o istorijatu uvođenja obaveštajnog rada u represivni sistem na američkom tlu kroz rad Saveznog biroa za

istrage (FBI), ali i o „tamnoj“ strani KOR. Autori upozoravaju na mogućnost politizacije KOR u vidu pristrasne upotrebe obaveštajnog proizvoda ili pak na mogućnost „upodobljavanja zaključaka obaveštajne analize unapred određenim političkim ciljevima“. Manipulacija obaveštajnim podacima o posedovanju oružja za masovno uništenje od strane iračkih vlasti, a koja je prethodila vojnoj intervenciji na teritoriji ove zemlje, predstavlja jasan primer navedenog. Nedvosmisleno je istaknuta potreba za etikom javne službe u obaveštajnom radu sa represivnom funkcijom, kao dopuna institucionalnoj, odnosno spoljašnjoj kontroli.

U daljim razmatranjima autori dužnu pažnju posvećuju filozofskim osnovama moralno ispravnog postupanja, ističući činjenicu da su „diskusije u kojima se na konkretne slučajeve primenjuju etički modeli i razvijaju različiti scenariji jedini način uspostavljanja etosa KOR službe“. Izložene su najvažnije postavke, prvo deontološkog modela etike (etika dužnosti) i posebno istaknuto Kantovo učenje, ali i savremena stanovišta, zatim je izložen konsekvencijalistički model etike, gde je utilitarizam posebno prikazan, i na kraju, etički model zajednice, odnosno komunitarna etika. Navedeni etički modeli analizirani su u kontekstu moguće primene u KOR. Iako je na prvi pogled utilitarističkim načelima najlakše legitimisati preduzete mere u okviru KOR, jer – „dobar ili plemenit cilj opravdava čak i upotrebu ekstremnih sredstava za njegovo postizanje“, autori iznose utemeljenu analizu slabosti utilitarističkog modela etike javne službe. I pored činjenice da je utilitarizam izuzetno uvažavan etički model na univerzitetima u SAD, čini se da on jednostavno „ne doprinosi jačanju osećaja profesionalne odgovornosti kod službenika angažovanih u KOR“. Videćemo da je i komunitarna etika u suštini konsekvencijalistička, jer se vodi računicom „kako obezbediti optimalno efikasno rešenje krivičnih dela, uz optimalnu podršku zajednice“. Određeni principi sva tri izložena etička modela nalaze svoju primenu u KOR. U delu knjige posvećenom etičkim modelima, prikazane su i osnovne karakteristike „Ridove tehnike isleđivanja“, koja se koristi kao dominantan metod isleđivanja u SAD. Analizirana je njena etička dimenzija.

Autori nas dalje u knjizi vode kroz organizaciju kriminalističko-obaveštajne službe i bave se njenim statusom u okviru državne organizacije. Prisutne su određene nacionalne specifičnosti kada je u pitanju status KOR službe, a sledstveno i nadzor nad njenim radom. Kada su u pitanju ovlašćenja kojima KOR služba raspolaže najveći izazov za demokratsko društvo predstavlja primena tajnih, intruzivnih metoda, odnosno korišćenje od strane KOR službenika „ovlašćenja koje zakon zabranjuje običnom građaninu“. Da bi se predupredila moguća zloupotreba, nacionalna zakonodavstva uređuju uslove za primenu intruzivnih mera. Ipak, profesionalna etika KOR službenika u ovom domenu je od najvećeg značaja. Dragoceni dodatak ovde predstavlja analiza presuda Evropskog suda za ljudska prava u kontekstu primene navedenih metoda.

Posebno poglavlje posvećeno je metodama i tehnikama koje se koriste u kriminalističko-obaveštajnoj analizi. U pitanju je, naročito za čitaoca koji ranije možda nije imao priliku da podrobnije izučava ova pitanja, izuzetno zanimljiv

opis posla analitičara KOR službe. Detaljno su obrađene faze obaveštajnog ciklusa počev od formulisanja, odnosno izdavanja zadatka pa do formiranja gotovog obaveštajnog proizvoda i njegovog prosleđivanja krajnjim korisnicima. U tom smislu istaknuto je da „KOR analiza predstavlja kreativan postupak, ali ipak postupak koji je zasnovan na jasnim fazama i tehničkim principima". Takođe, i ovog puta, naglašen je imperativ razvijanja profesionalne etike KOR analitičara. Njihov integritet i „intelektualno poštenje" ničim ne smeju biti dovedeni u pitanje.

Praksu poštovanja ljudskih i građanskih prava autori sagledavaju kroz koncept humane bezbednosti i preispituju načela na kojima bi trebalo da se zasniva održiva profesionalna etika u oblasti obaveštajnog rada primenjenog na suzbijanje kriminala i terorizma. Moralno ispravno postupanje službenika kao vrednost kojoj svako uređeno društvo teži, podstaći će upravo etičko obrazovanje za ovu specifičnu javnu službu koja sa sobom nosi značajna ovlašćenja.

Ono što su autori ovim delom ponudili jeste sveobuhvatna, teorijski utemeljena analiza činilaca koji oblikuju etiku kriminalističko-obaveštajne profesije. Navođenje primera iz prakse delovanja poznatih inostranih obaveštajnih službi predstavlja zanimljiv i dobrodošao dodatak. Iznet je veliki broj preporuka u cilju jačanja integriteta KOR službe. Nakon čitanja stiče se utisak produbljenijeg razumevanja razmatrane tematike, lišeno kolokvijalnog i uprošćenog shvatanja. Na kraju, može se zaključiti da je predmetna monografija odlično štivo za sve one koji se interesuju, kako za savremene bezbednosne izazove, tako i za etička načela i njihovu konkretnu primenu u kriminalističko-obaveštajnoj profesiji. Ipak, čini se da će posebno korisna biti svima onima koji posluju u njoj ili se obrazuju za ovu javnu službu.

Dragana DABIĆ

Međunarodna politika br. 1151, jul–septembar 2013. godine

OBRAĆANJE PREDSEDNIKA REPUBLIKE SRBIJE TOMISLAVA NIKOLIĆA NA 68. ZASEDANJU GENERALNE SKUPŠTINE UJEDINJENIH NACIJA

Njujork, 25. septembar 2013.

Poštovani gospodine predsedniče,
Poštovani gospodine generalni sekretare,
Vaše ekselencije,
Dame i gospodo,

Velika mi je čast da Vam se, u ime Republike Srbije, ponovo obratim i prenesem vam stavove svoje zemlje o nekim važnim globalnim pitanjima, o dešavanjima u Srbijii njenom okruženju, kao i o naporima koje Beograd ulaže u pravcu postizanja pravednog rešenja za probleme u državi i njenom susedstvu.

Poštovani gospodine predsedniče, Vaša ekselencijo, gospodine Džone Vilijame Aše, zahvaljujem Vam, pre svega, na izvanrednom vođenju i organizaciji ove sednice i liderstvu koje pokazujete na visokom mestu na kome se nalazite.

Želim Vam mnogo uspeha u radu i uveravam Vas da ćete u obavljanju svog zadatka tokom mandata uživati podršku Republike Srbije. Računajte na našu pomoć u ostvarivanju svojih ideja.

Želeo bih da čestitam i Njegovoj ekselenciji gospodinu Vuku Jeremiću, dosadašnjem predsedniku Generalne skupštine, na pokazanoj hrabrosti i besprekornom predsedavanju ovom visokom domu u prethodnih godinu dana, kao i na iskazanom razumevanju za probleme u svim delovima sveta. Dostojno je predstavljao Republiku Srbiju, uz zadržavanje nepristrasnosti i uz vrhunsku profesionalnost.

Republika Srbija pridaje veliki značaj Ujedinjenim nacijama, njihovim aktivnostima i saradnji u okviru organizacije. Ostajemo privrženi Povelji Ujedinjenih nacija i zacrtanim ciljevima. U skladu sa našim mogućnostima, trudićemo se da doprinesemo njihovom ostvarenju.

Odlučni smo da učestvujemo i u novim inicijativama koje se sprovode u Ujedinjenim nacijama.

Pozdravljam dobro izabranu temu ovogodišnjeg zasedanja. Razvojna agenda posle 2015. i pripreme koje bi trebalo da obavimo kako bi se definisao budući globalni razvojni okvir važna su pitanja, a Generalna skupština pravo je mesto za razgovor i – još važnije – dogovor o njima.

Uveren sam da će ovo zasedanje biti uspešno u razmatranju tema koje je najavio predsednik Generalne skupštine: doprinos žena, mladih i civilnog društva Razvojnoj agendi posle 2015. godine, kao i ljudska prava i vladavina prava u razvojnoj agendi posle 2015. godine.

Dame i gospodo,

Ujedinjene nacije i savremeni svet, pred istek roka za ispunjenje Milenijumskih razvojnih ciljeva – čijem je ostvarenju Republika Srbija u potpunosti posvećena – nalazese na prekretnici. Proces koji je pokrenut ambiciozan je i kompleksan.

I završni dokument „Budućnost koju želimo" Konferencije Ujedinjenih nacija o održivom razvoju iz 2012. obavezuje nas na delovanje.

Nadam se da će rad Otvorene radne grupe biti uspešan. Republika Srbija ceni mogućnost koja joj je data da, kao njena članica, pomogne u pripremi predloga za uspostavljanje Održivih razvojnih ciljeva.

Nastojaćemo da doprinesemo njihovom jasnom definisanju. Oni bi, po našem mišljenju, trebalo da budu globalni po svojoj prirodi, ali primenjivi u svim zemljama, tako različitimu kapacitetima i nivou razvoja, u prioritetima i politikama.

Svakako, u postupku označavanja Održivih razvojnih ciljeva, prioritetne teme su energetska efikasnost, obnovljivi izvori i klimatske promene.

Ključni razvojni ciljevi trebalo bi da se odnose na održivi ekonomski razvoj jer je bez njega nemoguće ostvariti socijalni razvoj, smanjiti glad i siromaštvo, nezaposlenost, smanjiti nejednakosti, sprečiti dalje širenje razlika u raspodeli zarada i zaštititiživotnu sredinu.

Očekujem da će pažnja biti posvećena i kreiranju globalnog ekonomskog mehanizma koji će sprečiti prelivanje ekonomskih šokova s razvijenih zemalja na zemlje u razvoju i predupreditи destabilizaciju međunarodnog finansijskog tržišta.

U ovom procesu, glasovi bogatih i siromašnih trebalo bi da budu jednako vrednovani. Manje razvijeni neka ukažu na probleme, a razvijenije zemlje neka njihovom rešavanju prilazekao partneri.

Kao član Ekonomskog i socijalnog saveta Ujedinjenih nacija 2014-16, Republika Srbija će se uključiti u sve aktivnosti u vezi s ostvarenjem Milenijumskih razvojnih ciljevai definisanjem Razvojne agende posle 2015. godine.

Nikakvog razvoja, ni održivog ni neodrživog, ni ekonomskog ni socijalnog, međutim, ne može biti u područjima zahvaćenim sukobima. Nažalost, i danas, na početku XXI veka, u svetu postoje brojni krajevi zahvaćeni ratovima.

Moja zemlja je već decenijama uključena u mirovne operacije Ujedinjenih nacija. Sećanje na doprinos koji smo dali živo je na mnogim kontinentima. Naučene lekcije iskoristićemo za pronalaženje rešenja za konkretne probleme na terenu, unapređenje sposobnosti mirovnih snaga da odgovore na izazove u realizaciji svojih mandata i postizanje maksimalne efikasnosti.

Srpski vojnici i policajci angažovani u multinacionalnim operacijama u Obali Slonovače, Liberiji, Demokratskoj Republici Kongo, Haitiju i Libanu, na Kipru i u regionu Bliskog istoka, u Ugandi i u somalskim vodama, a uskoro i u Maliju – na pravi način predstavljaju svoju zemlju i, u isto vreme, njenu opredeljenost da bude faktor mira.

Spremni smo da, u narednom periodu, povećamo obim našeg učešća uz angažovanje jedinica i opreme koja je standard nacionalnih kontigenata, ali i uz korišćenje mogućnosti koje pruža sistem stend-baj aranžmana Ujedinjenih nacija.

U skladu s našom politikom zasnovanom na rezolucijama Saveta bezbednosti, promovisaćemo i učešće žena u mirovnim operacijama.

Naše angažovanje u misijama Ujedinjenih nacija i drugim multinacionalnim operacijama, konkretan je doprinos očuvanju mira i bezbednosti u svetu.

Republika Srbija, osim želje da pruži pomoć, nema drugih, skrivenih motiva da svoje snage šalje u druge zemlje. Zato želimo da pripadnici Vojske Srbije i Ministarstva unutrašnjih poslova budu dobrodošli, da ih jednako prihvate i vlade prijateljskih zemalja u kojima su angažovani i lokalno stanovništvo, da u njima vide saradnike i oslonac, a ne strane trupe i okupatore.

Kada šalje svoje ljude u multinacionalne operacije, Srbija nema drugog interesa – ni vojnog, ni političkog, ni ekonomskog – osim da se nađe prijateljima u nevolji i da partnerima s kojima u misiji učestvuje pokaže da se na Srbiju može računati.

Osim ratova, još jedna opasnost za suštinske vrednosti Ujedinjenih nacija sveprisutna je u svetu. Terorizam ugrožava osnovna ljudska prava, predstavlja prepreku poslovanju i na taj način podriva razvoj.

Republika Srbija, potpisnica većine međunarodnih konvencija iz oblasti borbe protiv terorizma, pridaje veliki značaj međunarodnim aktivnostima na njegovom suzbijanju.

Prilagođavamo domaće zakonodavstvo kako bi se zlu terorizma stalo na put. Nedvosmisleno podržavamo Globalnu strategiju Ujedinjenih nacija za borbu protiv terorizma i sve rezolucije Generalne skupštine i Saveta bezbednosti u vezi sa ovim problemom.

Srbija, kao žrtva terorizma od koga su u nekim od napada u mojoj zemlji stradali i najneviniji – deca – veoma dobro razume potrebu regionalne i šire saradnje u oblasti antiterorističkog delovanja.

Budući da terorizam ne spremne na saradnju beskompromisno, bez predrasuda i ograničenja, bez izuzetaka i posebnih slučajeva u kojima bi

terorističko delovanje nad sopstvenim narodom bilo odobravano i prikrivano navodnom borbom za slobodu.

U tom smislu, od prvorazrednog značaja je postizanje napretka u usvajanju sveobuhvatneKonvencije omeđunarodnom terorizmu. Srbija snažno osuđuje terorizam u svim formama i terorističke akte ko god da ih je počinio, gde god da su učinjenii kakvu god svrhu imali.

S druge strane, niko, pa ni Republika Srbija, nema pravo da se zadrži na osudama i saopštenjima. Žrtve terorizma, povređeni i njihove porodice širom sveta, imaju pravo da od svih nas traže da kaznimo krivce, sprečimo dalje regrutovanje za terorističko delovanje i osujetimo finansiranje terorističkih organizacija.

Dame i gospodo,

Republika Srbija pridaje veliki značaj unapređenju i zaštiti ljudskih prava i nastoji da u potpunosti primenjuje međunarodno prihvaćene standarde. Srbija je otišla i korak dalje u ostvarivanju ljudskih prava pripadnika manjinskih grupa, pre svih nacionalnih manjina, ali i dece, žena i osoba s posebnim potrebama.

Srpski Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina prevazilazi, u mnogim aspektima, međunarodne konvencije.

Ustav Republike Srbije jasno zabranjuje asimilaciju pripadnika nacionalnih manjina i preduzimanje mera koje bi prouzrokovale veštačko menjanje nacionalnog sastava stanovništva na područjima gde pripadnici nacionalnih manjina žive tradicionalno i u značajnom broju.

Pripadnici desetina etničih grupa i više verskih zajednica žive u miru, a tradicija suživota, tolerancije i poštovanja u Srbiji je duga, iskrena i plodna.

Imajući u vidu sopstveno iskustvo, iskreno smo prišli inicijativi Alijansa civilizacija.

Aktivno promovišemo među kulturni i među verski dijalog u svim sferama i na svim nivoima, budući da se putem njih najbolje prevazilaze podele izazvane kulturnim, jezičkim, verskim idrugim razlikama.

Uopšte, u proteklom periodu, u Srbiji je ostvaren značajan napredak u oblasti zaštite ljudskih prava, što je konstatovano prilikom predstavljanja drugog Univerzalnog periodičnog izveštaja, januara 2013. u Ženevi, kao i tokom posete Beogradu Njene Ekselencije gospođe Navi Pilaj, visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava.

Spremni smo da svoja znanja i iskustva u oblasti ljudskih prava podelimo sa prijateljima širom sveta.

Republika Srbija tu saradnju vidi kao prijateljsku razmenu, a ne kao mešanje u unutrašnje poslove drugih država, jednostrano i nedogovoreno držanje predavanja i tutorisanje praćeno uslovljavanjem ili ucenjivanjem.

Dame i gospodo,

Republika Srbija članica je skoro svih međunarodnih ugovora i inicijativa u oblastima razoružanja, neproliferacije i kontrole naoružanja. U potpunosti sprovodimo preuzete obaveze.

Privrženost Srbije Ugovoru o trgovini naoružanjem, koji smo nedavno potpisali, zasnovana je na uverenju da uspostavljanje pravno obavezujućih međunarodnih standarda predstavlja značajan doprinos iskorenjivanju nelegalne trgovine oružjem, borbi protiv međunarodnog terorizma i organizovanog kriminala, unapređenju mira, bezbednosti i stabilnosti – jednom rečju – smanjenju ljudskih stradanja.

Moja zemlja, u skladu sa sporazumima koje je zaključila, prebrojala je i popisala svo oružje kojim raspolaže i te podatke učinila dostupnim. Dozvoljava i inspekciju sopstvenog arsenala. Naši partneri znaju gde se nalazi svaki komad srpskog oružja. Ništa nije skriveno.

To smo učinili ne samo zato što smo bili obavezni, već da bismo pokazali i dokazali da je Srbija iskreno posvećena miru i saradnji sa susedima. A doprinos miru sva kako jeste i razoružanje.

Srbija nikad u svojoj istoriji nije vodila agresivni rat, a oružje koje ima služi joj samo za sopstvenu odbranu. Uz to, Srbija nikad nikome nije predstavljala pretnju, nije raspolagala oružjem za masovno uništenje i ne planira da takva sredstva uvršćuje u svoj arsenal, koji je vidljivi proverljiv.

Svesni smo da napredak u domenu razoružanja i kontrole naoružanja ne zavisi samo od nas. U tom smislu, uspeh je povezan s razvojem u širem političkom i strateškom okruženju.

Za nešto više od godinu dana mandata posetio sam skoro sve zemlje skojima se Srbija graniči. Razgovarao sam s liderima svih susednih država i na međunarodnim skupovima. Time sam želeo da pošaljem poruku da smo se odlučili za regionalnu saradnju i zajednički rad s komšijama na rešavanju problema koje delimo.

Učinio sam, u ime Republike Srbije, gestove koji su i simbolično i suštinski pokazali da želimo da se izmirimo s narodima koji žive kraj nas. Ti akti, uveren sam, značajno će doprineti pomirenju i ispravljanju nepravdi iz prošlosti.

Sada se okrećemo budućnosti.

Sa svim susedima želimo da gradimo dobre odnose, da se povezujemo novim putevima, prugama i mostovima, zajedno nastupamo na svetskom tržištu, umrežavamo energetske potencijale, štitimo životnu sredinu, sarađujemo u odbrani od elementarnih nepogoda, razvijamo prekogranične projekte, trgujemo, širimo kulturnu, naučnu, prosvetnu, tehnološku i sportsku saradnju. Cilj nam je zajednički: da unapređujemo životni standard građana u svim zemljama regiona.

Sa svojim susedima možemo se takmičiti samo u tome ko je dostigao viši nivo u zaštiti ljudskih prava, a u svemu ostalom treba da sarađujemo, pomažemo se i podstičemo nabolje rezultate.

Evropskim partnerima Srbija poručuje da je vreme sukoba, nepoverenja i sporova prošlo. Naša zemlja gleda u pravcu vremena koje dolazi i prema članstvu u Evropskoj uniji.

Očekujem da Srbija, kako je i odlučeno, najkasnije januara 2014. godine, započne pregovore o članstvu u Evropskoj uniji. Nadam se da ću vas na narednom zasedanju Generalne skupštine izvestiti o toku tih pregovora za koje verujem da neće trajati predugo ili beskonačno, kao i o napretku koji će Srbija kontinuirano ostvarivati na svom putu ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji. Istovremeno, Srbija obnavlja stara i uspostavlja nova prijateljstva u svetu. Ostvarujemo strateška partnerstva na istoku, zapadu, severu i jugu.

Srbija je aktivna u svim regionalnim inicijativama i organizacijama, au prethodnom periodu predsedavala je nekima od njih. Naše vođstvo visoko je ocenjeno od drugih članova, te je i Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) Srbiji poverila predsedavanje tokom 2015. godine.

Dogovoreno i zajednički dobijeno konsekutivno predsedavanje OEBS-u – prvo Švajcarske Konfederacije (2014), a potom i Republike Srbije (2015) – dobar je primer i drugimčlanicama kako treba sarađivati u međunarodnim organizacijama.

Srbija će biti u prilici da pruži konkretan i konstruktivan doprinos jačanju OEBS-a, imajući u vidu da se upravo u vreme predsedavanja moje zemlje 2015. godine, obeležava 40-godišnjica usvajanja Helsinškog završnog akta, jednog od najvažnijih dokumenata OEBS-a.

Siguran sam da će naše delovanje u regionalnim inicijativama i predstojeće predsedavanje OEBS-u biti preporuka i za preuzimanje veće odgovornosti u sistemu Ujedinjenih nacija i da će Srbiji, kad dođe vreme, biti povereni i drugi odgovorni zadaci.

Dragi prijatelji,

Pitanje jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova od 2008. godine predstavlja problem koji je narušio sistem koji su Ujedinjene nacije gradile od svog osnivanja. Nelegalnu secesiju, koju su pokušale kosovske privremene institucije samouprave, Ujedinjene nacije nikada nisu priznale, ali jedan broj zemalja, zanemarivši međunarodni pravni poredak, priznao je Kosovo kao nezavisnu državu.

Pod stalnim pritiscima i ucenama velikih i moćnih država, i neke druge, među kojima je bilo i tradicionalnih prijatelja moje zemlje, priznale su, nažalost, kosovsku državnost.

Srbija na te akte reaguje odmereno, diplomatski i politički, isključuje svaku upotrebu sile radi zaštite svoga suvereniteta i teritorijalne celovitosti.

Retko koja zemlja bi pokazala toliki stepen razboritosti u situaciji u kojoj su joj ugroženi vitalni nacionalni interesi.

Mi smo uvereni da bi probleme, pa i pitanje statusa Kosova i Metohije, trebalo rešavati mirnim putem. Zato smo prihvatili poziv Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2010. (A/RES/64/298) i pristupili pregovorima sa predstavnicima vlasti iz Prištine.

Uz važno posredovanje gospođe Ketrin Ešton, visoke prestavnice Evropske unije za spoljnu i bezbednosnu politiku, sklopljeni su sporazumi s kosovskometohijskim Albancima.

Srbija je time pokazala da, koliko je u njenoj moći, želi da zaštiti srpsku zajednicu na Kosovu i Metohiji, ali i da svim žiteljima Pokrajine obezbedi normalan svakodnevni život.

Naglašavam da je dogovor Beograda i Prištine postignut samo oko jasno naznačenih pitanja kao što su, na primer, održavanje lokalnih izbora i formiranje Zajednice srpskih opština na Kosovu i Metohiji – i da Republika Srbija nije ni *de iure* ni *de facto* priznala nezavisnost Kosova.

Postignuti sporazum koji ćemo, kako smo i obećali, primeniti u potpunosti – nikako ne znači da Republika Srbija namerava da prihvati prijem Kosova u Ujedinjene nacije i druge međunarodne organizacije, inicijative i forume u koje mogu da se učlane samo suverene države.

Ujedinjene nacije prisutne su na Kosovu i Metohiji više od 14 godina.

Mi verujemo Ujedinjenim nacijama kojima je 1999. poverena uprava u tom delu Srbije. Zato i tražimo da mandat Misije Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK) ostane nepromenjen, da se broj pripadnika Misije ne smanjuje i da se njene aktivnosti ojačaju.

UNMIK ima nezamenjivu ulogu. Trebalo bi da nastavi da koordinira rad svih međunarodnih činilaca na Kosovu i Metohiji u statusno neutralnom okviru, kako je to i predvidela Rezolucija Saveta bezbednosti 1244. Rezolucijom su utvrđeni zadaci Ujedinjenih nacija i potvrđeno je da je Kosovo i Metohija pokrajina u sastavu Republike Srbije.

Podržavamo i delovanje Misije Evropske unije za vladavinu prava na Kosovu (EULEKS). Tražimo od Evropske unije, prema kojoj se Srbija nepovratno uputila, da poštuje sopstvena načela i kada je u pitanju Kosovo i Metohija.

Zadržavajući statusno neutralni pristup, očekujemo da EULEKS nastavi da pomaže da se u Pokrajini grade demokratske institucije, da se poštuju ljudska prava Srba i drugih nealbanskih žitelja, jer su osnovna ljudska prava jedino njima i ugrožena.

Dame i gospodo,

Kada je Srbija u pitanju, Ujedinjene nacije imaju pred sobom još jedan zadatak, a njene članice pred svojom savešću još jedno pitanje koje ne sme ostati nerešeno, da ne bih u buduće ni ja, a ni predsednici Srbije koji će doći posle mene, uporno morali da tražimo pravdu i podsećamo međunarodnu zajednicu da nijedan zločin još uvek nije rešen.

Naime, podsećam vas da je specijalni izvestilac Saveta Evrope gospodin Dik Marti, senator iz Švajcarske dokazao, a Parlamentarna skupština Saveta Evrope potvrdila da su neki od sadašnjih albanskih prvaka sa Kosova i Metohije organizovali kidnapovanja i ubijanja Srba kojima su organi vađeni i prodavani.

Mi nismo bili u mogućnosti da sprovedemo sudski postupak za te zločine koji su se desili krajem dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka, a koji do sada nisu viđeni nigde na svetu. Uvereni smo i dalje da je u istragu zasnovanu na izveštaju Saveta Evrope o nezakonitoj trgovini ljudskim organima, neophodno uključiti i Ujedinjene nacije.

Apelujem na vas, dragi prijatelji, da podržite Srbiju u naporima da se o tom i drugim zločinima sazna istina, a da krivcima bude izrečena kazna.

Dame i gospodo,

Aprila ove godine, na tematskoj debati „Uloga međunarodnog krivičnog pravosuđa u pomirenju" govorio sam pred ovim domom o delovanju Međunarodnog tribunala za krivično gonjenje lica odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije nakon 1991. godine.

Ukazao sam na to da je Haški tribunal zloupotrebio mandat koji mu je dao Savet bezbednosti, da je odmogao u procesu pomirenja na području bivše Jugoslavije, da je iskompromitovao ideju međunarodnog krivičnog pravosuđa, da je delovao pod političkim pritiskom, da nije bio nezavistan, da je u istim slučajevima različito postupao, da je neke zločince oslobodio, a neke za nedela nije ni optužio, da je srpske žrtve iz ratova na prostoru bivše Jugoslavije ponizio, da je pokušao da revidira istoriju...

To što sam rekao tada, mislim i sada. To je, zapravo, mišljenje Srbije o radu Haškog tribunala.

Prihvatajući integritet tribunala, sarađujući sa njegovim institucijama, stekli smo pravo da se kritički odnosimo prema njegovom radu, ali i pravo da predlažemo rešenja.

Ipak, ne želeći da se zadržimo samo na kritici, preložili smo neke mere kojima je, makar donekle, moguće ispraviti deo grešaka koje je taj sud napravio.

Tražimo od Ujedinjenih nacija i Haškog tribunala da nađu pravni put koji bi omogućio da osuđenici srpske nacionalnosti, u cilju efikasnijeg postizanja svrhe kažnjavanja, a pre svega zbog njihove lakše resocijalizacije, budu poslati na izdržavanje kazne u Srbiju.

Time ne želimo da ulazimo u suštinu presuda i ne pokušavamo da relativizujemo zločine koje su ti pojedinci počinili, već pokušavamo da doprinesemo da se po odsluženju kazne vrate u normalan život zajednice.

Dame i gospodo, prijatelji,

Srbija poštuje svaku državu članicu Ujedinjenih nacija, i svakoj od njih pruža ruku poverenja i prijateljstva očekujući da joj istom merom bude uzvraćeno.

U sadašnju i buduću Srbiju možete imati poverenja.

Hvala vam.

UPUTSTVA ZA SARADNIKE

Međunarodna politika je tromesečnik koji izlazi u januaru, aprilu, julu i oktobru svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge i prikaze skupova i knjiga iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, međunarodnog javnog prava i međunarodne ekonomije.

Uslov za uzimanje u razmatranje priloga je da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima.

I – Uputstvo za pisanje članaka

1. Autorski prilozi (članci) ne treba da sadrže više od 4.500 reči, odnosno do 32.000 znakova sa razmacima.
2. Članke pisati korišćenjem fonta *Times New Roman*, veličine 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
3. Ispod naslova teksta stoji ime i prezime autora članka (i eventualna titula), naziv institucije u kojoj je zaposlen i njeno sedište, kao i lična adresa autora za korespondenciju (poštanska/institucionalna ili elektronska). Ovi podaci se navode u *Italic*-u.
4. Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom * u kojoj će to posebno napomenuti.
5. Apstrakt se prilaže i na srpskom i na engleskom jeziku i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Apstrakt treba da sadrži do 120 reči, a ispod njega autor navodi do 12 ključnih reči.
6. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo, a priori, de facto*, *acquis communautaire*, itd.).
7. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora navesti kako glase u originalu, i to u zagradi posle srpske transkripcije.
8. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

Podatke o navedenoj bibliografskoj jedinici u fusnotama treba navesti u skladu sa sledećim sugestijama:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *Italic*-u), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica. Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, stavlja se (ur.) ili (prir.) sa tačkom u oba slučaja. Sa druge strane, kada se radi o više urednika monografije na srpskom jeziku stavlja se (urs), bez tačke.

Kada se navodi priređeni zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredilo više priređivača, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (eds), bez tačke. Ako se radi o jednom priređivaču, stavlja se (ed.), sa tačkom.

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, pp. 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribićević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneve, 2002, pp. 234–7.

b) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic*-u), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od-do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (–), bez razmaka. Ukoliko su neki podaci nepotpuni neophodno je to i naglasiti.

Primeri:

Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 878–84. (pp. 878–9 ili p. 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–76.

c) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka — pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *Italic*-u) datum — napisan arapskim brojevima, broj strane/stranica.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

d) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic*-u, broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja.

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

„Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine", *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 1–14.

e) Navođenje izvora sa Interneta

Ime autora, naziv dela ili članka, puna Internet adresa koja omogućava da se do navedenog izvora dođe ukucavanjem navedene adrese, datum pristupanja stranici na Internetu, broj strane (ukoliko postoji i ako je prilog objavljen u PDF-u).

Primer:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, Internet, http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+is+Paying+text.pdf, 14/09/2004, p. 3.

f) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih fusnota, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. I na kraju broj strane (npr. Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", op. cit., p. 879). Ibid. ili ibidem koristiti isključivo pri navođenju izvora navedenog u prethodnoj fusnoti, uz naznaku broja strane/stranica, ukoliko je novi navod iz tog izvora (npr. Ibid., str. 11).

9. Na kraju članka prilaže se bibliografija koja treba da sadrži sve izvore i literaturu navođene u tekstu, a u formi kakva je navedena u uputstvu za fusnote. Jedina razlika je što se u bibliografiji obavezno navodi prvo prezime pa ime autora citiranog rada, i celokupna bibliografija se organizuje prema abecednom redosledu početnog imena navođenih autora (ili naziva korišćenih dokumenata).

II – Uputstvo za pisanje prikaza knjiga i skupova

1. Prikazi skupova i knjiga ne smeju biti duži od dve i po stranice *Word* formata (prored *single*), odnosno ne smeju sadržati više od 1.200 reči (8.800 znakova sa razmacima).
2. Na početku prikaza navode se bibliografske odrednice knjige u skladu sa pravilima koja su navedena za navođenje monografija u fusnotama, s tim što na kraju treba navesti ukupan broj stranica (npr. 345 str. p. 345).
3. Prikazi knjiga i skupova ne smeju sadržati fusnote, dok se sve eventualne napomene mogu navesti u zagradi.
4. Autor može navesti i nadnaslov prikaza knjige ili skupa velikim slovima — veličina slova 14, što je podložno izmenama od strane redakcije časopisa.
5. Veličina slova, font i poravnanje teksta treba da budu u skladu sa ranije navedenim sugestijama za pisanje članaka.
6. Na kraju prikaza navodi se puno ime i prezime autora u *Italic*-u, s tim što se prezime u celini piše velikim slovima (npr. *Žaklina NOVIČIĆ*).

* * *

Svi prilozi dostavljaju se dr Draganu Đukanoviću, glavnom i odgovornom uredniku *Međunarodne politike* na adresu: Institut za međunarodnu politiku i privredu, Makedonska 25, 11000 Beograd, ili na e-mail: dragandjuk@yahoo.com.

Rukopisi se ne vraćaju.

Uredništvo

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

UDK 327

MEĐUNARODNA POLITIKA – glavni i odgovorni urednik Dragan Đukanović. – God. 1, br. 1 (1950) –. – Beograd : Institut za međunarodnu politiku i privredu, 1950–. – 24 cm

Tromesečno

ISSN 0543-3657 = Međunarodna politika

COBISS.SR–ID 3092482

Primaoci časopisa

MEĐUNARODNA POLITIKA

U zemlji

- diplomatska predstavništva stranih zemalja u Srbiji,
- strana dopisništva novinskih i televizijskih kuća i agencija,
- organi vlasti, vojne institucije, političke partije,
- privredne ogranizacije i ustanove, banke, komore i instituti i preduzeća,
- univerziteti, instituti i biblioteke,
- izdavačke organizacije, javni mediji,
- istaknute ličnosti iz oblasti politike, naučne, privredne i kulturne delatnosti.

U inostranstvu

- diplomatska, privredna i kulturna predstavništva Srbije u svetu,
- parlamenti i vlade zemalja na svim kontinentima,
- direkcije značajnih političkih parlamentarnih partija u svetu,
- sve veće globalne i regionalne međunarodne organizacije (UN, EU, OEBS, UNESCO, Savet Evrope i dr.),
- privredne komore, veće privredne kompanije u svetu,
- univerziteti, instituti i biblioteke,
- pojedinci iz raznih oblasti i delatnosti.

Časopis *Međunarodna politika* ima Internet prezentaciju na adresi:
http://www.diplomacy.bg.ac.rs/mp.htm
Cena oglašavanja u *Međunarodnoj politici*:

- puna strana 30 000 dinara
- 1/2 strane 18 000 dinara
- k3 (unutrašnja korica) 40 000 dinara
- k4 (zadnja korica) 50 000 dinara

Za sve dodatne informacije obratiti se na telefon (011) 3340 019 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

INSTITUT ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU osnovan je 1947. godine. Njegova misija je sistematsko istraživanje osnovnih procesa u međunarodnoj zajednici i elemenata političkog, ekonomskog, vojnog, tehnološkog i kulturno-socijalnog karaktera u savremenom svetu. Pružajući naučnu osnovu za utvrđivanje i predlaganje strategijskih osnova spoljne politike zemlje, Institut je u radnom smislu najtešnje povezan sa organima koji sprovode spoljnu politiku (Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije). Poseban zadatak Instituta je doprinos edukaciji šire javnosti o osnovnim tokovima međunarodnih odnosa, što se ostvaruje bogatom izdavačkom delatnošću, organizacijom skupova i učestvovanjem istaknutih političkih ličnosti, stručnjaka i diplomata na tribinama Instituta. Od svog osnivanja Institut je bio i značajan izvor kadrova za diplomatsku službu ili druge političke funkcije na unutrašnjem i međunarodnom planu. Osim naučnoistraživačkog sektora, u kome radi 30 naučnih radnika, Institut raspolaže jednom od najbolje opremljenih specijalizovanih biblioteka u Jugoistočnoj Evropi koja je, takođe, ekskluzivna depozitarna biblioteka edicija i dokumenata UN, Evropske unije i NATO. Pored *Međunarodne politike* (na srpskom) Institut objavljuje periodične publikacije: *Međunarodni problemi* (na srpskom i engleskom jeziku), *Evropsko zakonodavstvo* i *The Review of International Affairs*.

IZBOR IZDANJA

INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ČASOPISI:

Međunarodna politika
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
Izlazi tromesečno

Review of International Affairs
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
(na engleskom jeziku)
Izlazi tromesečno

Međunarodni problemi
Naučni časopis na srpskom
i engleskom jeziku
Izlazi tromesečno

Evropsko zakonodavstvo
Naučno-stručni časopis
za pravo Evropske unije
Izlazi tromesečno

KNJIGE:

Challenges of the 21st Century and the region, zbornik radova, Duško Dimitrijević i Ivona Lađevac (priređivači), broširano, 2013, 252 str.

Branislav Đorđević, *Organizacija severnoatlantskog ugovora (NATO)*, broširano, 2013, 164 str.

Svetlana Đurđević Lukić, *Globalna politika Sjedinjenih Američkih Država 2001–2012,* broširano, 2013, 180 str.

Dragan Petrović, *Geopolitika Francuske*, tvrd povez, 2013, 288 str.

Vladimir Grečić, *The Serbian Academic Diaspora,* broširano, 2013, 280 str.

Brano Miljuš, *Savremeni problemi međunarodnog prava,* broširano, 2013, 368 str.

Žaklina Novičić, *Prvenstvo prava Evropske unije i nacionalna kontrola prekoračenja nadležnosti EU – slučaj Nemačke,* broširano, 2013, 148 str.

Srbija u Jugoistočnoj Evropi, zbornik radova, priređivači Dragan Đukanović i Vladimir Trapara, broširano, 2013, 620 str.

Aleksandar Fatić, Srđan Korać i Aleksandra Bulatović, *Etika kriminalističko-obaveštajnog rada,* tvrd povez, 2013, 320 str.

National and European Identity in the Process of European Integration, Procedings, Pero Petro-vić i Milovan Radaković (eds.), tvrd povez, 2013, 820 str.

Aleksandar Jazić, *Spoljnopolitička propaganda: Akteri i sredstva,* broširano, 2013, 168 str.

Energy Security of Europe: The Position of Serbia, Procedings, Miroslav Antevski and Dobrica Vesić (eds.), broširano, 2013, 496 str.

Brano Miljuš, *Istraživanje političkog tržišta,* broširano, 2012, 320 str.

Dragan Petrović, *Geopolitika Sredozemlja*, tvrd povez, 2012, 228 str.

Spoljna politika Srbije i zajednička spoljna bezbednosna politika EU, zbornik radova, priređivači Dragan Đukanović i Miloš Jončić, broširano, 2012, 580 str.

Duško Dimitrijević, *Državne granice nakon sukcesije SFR Jugoslavije*, tvrd povez 2012, 484 str.

Danube Strategy – Strategic Significance for Serbia, zbornik radova, priređivači Nevenka Jeftić Šarčević, Edita Stojić Karanović, broširano, 2012, 352 str.

Western Balkans: From Integration to Stabilisation, zbornik radova, priređivači Miroslav Antevski i Dragana Mitrović, broširano, 2012, 404 str.

Meaning of Borders and Border Issues in the Age of Globalization: Europe and Asia, zbornik radova, priređivači Duško Dimitrijević, Dragana Mitrović i Ivona Lađevac, broširano, 2012, 160 str.

Harmonizacija zakonodavstva Srbije sa pravom Evropske unije (II), zbornik radova, priređivači Duško Dimitrijević i Brano Miljuš, tvrdi povez, 2012, 886 str.

Stubovi spoljne politike – Srbija, EU, SAD i Kina, Dragan Petrović i Dragan Đukanović, broširano, 2012, 240 str.

Milovan Radaković, *Komponente nacionalnog i evropskog identiteta,* tvrd povez, 2012, 280 str.